

T U D O M Á N Y T Á R.

KÖZRE BOCSÁTJA

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

SZERKEZTETI

CSATÓ PÁL,

LEVELEZŐ TAG.

1836RA

XII.

NEGYEDIK KÖTET.

B U D Á N,

A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL.

1837.

T A R T A L O M.

ÉRTEKEZÉSEK.

Mathesis.

	<i>Lap.</i>
A' bécsi mértékrendszer VÁLLAS A.	3

Országismeret.

Adatok az északamerikai egyesült státusok' országismeretéhez. (<i>Berghaus' Annalisai</i> ból.) V—1.	20
---	----

Hadtudomány.

Francia seregek. (<i>Ambert' nagy munkája után</i> .) . . . I.	99
---	----

Literaturatörténet.

I. — Magyar legújabb mathematica literatura 's visszatekintés a' régire VÁLLAS A.	143
II. — Az olasz szépliteratura' történeteinek veleje. (<i>Eichhorn és Wachler szerint</i> .) Sup. KIS János.	173

L I T E R A T U R A.

I. — Német literatura. Birálatok.

Geschichte der poetischen National-Literatur der Deutschen. Von Dr. G. Gervinus. (Az <i>Allg. Literaturzeitung</i> után.) L.	193
--	-----

II. — Török literatura.

Jelen állapotja 's általános álttekintése a' török literaturának. (<i>Malten' neueste Weltkunde</i> -je után.) V—1.	200
--	-----

VEGYES KÖZLÉSEK.

Legnagyobb 's leghiresb könyvtárak a' régi és újabb időkben. (<i>Malten neueste Weltkunde-je</i> után.) . . . V—1.	220
Magyar tudós társaság. SCHEDEL FERENCZ.	229
Dolog- és névmutató a' Tudománytár' IX. — XII. kötetéhez.	238

T U D O M Á N Y T Á R.

TIZENKETTEDIK KÖTET.

T U D O M Á N Y T Á R.

T I Z E N K E T T E D I K K Ö T E T.

M A T H E S I S.

A' BÉCSI MÉRTÉKRENDSZER.

1. **A'** francia mértékrendszer' legszembetűnőbb jeleségei közzé tartozik: 1ször, hogy a' földgömb' méretein alapul, következőleg csak ezzel enyészhetik el, és valamig tudományok 's jelesen csillagászati ismeretek gyakoroltatni főgnak, minden *étalon* vagy más mesterséges eszköz nélkül is, helyre állíttathatik; 2ször, hogy a' körnegyednek akkori, kétségkívül igen hasznos következményű, 100 fokra, minden foknak 100 perczre 'sat. fölosztásánál fogva, az illetén fokok, perczek' 'sat. hosszóságát, a' közönséges életre nézve, elegendő pontossággal közvetlen adá; 3ször, hogy a' tizedes fölosztáson épülvén, a' mai tizedes darabszámvetéssel mindenben egyezék.

2. Tagadhatatlan, hogy sokkal alkalmasb, mértéki rendszert valamelly állandó és változhatatlan nagyságon alapítani, mintsem azt, valamint a' középkorban, válogatás nélkül a' templombul kimenő híveknek lábai' megmérése által ismét helyre hozni. Azértis nagy szorgalommal őrizték alapmértékeiket a' kormányok, későbbi időkben, állandó 's legfőlebb a' mindenkori hévmennyiségtül eredő változásoknak kitett rudakban, mint ez Párisban ama' hires, Bouguer által husználtatott *toise de Perou*-val történt, 's valamint ez most is történik a' bécsi eredeti alapmértékkel. ¹ Minthogy pedig az illetén mértékruak sokféle eseteknek alá vannak

vetve, és hogy az alaplérték, tetemesb nehézség nélkül, mindenhol ismét föltaláltathassék, igen tanácsos a' földgömb' méreteiben legalább kitelhető pontosságú étalonnal birni.

3. Hogy a' francia tudósok e' végre a' délkörnyedet vették, a' főlebb érintetett tizedes fölosztáson alapul. Minél fogva semmi nehézséget nem okoztak az ilyen tanítmányok, mint például: hogy minden fok = 10 myriamètre, minden percz = 1 kilomètre 'sat. De itt egyfelül, a' tudósra nézve, az efféle határozatok nem eléggé pontosak voltak, mert tudva van, hogy az úgy neveztetett délkör nem kör, hanem ellipsis, 's következőleg fokai egymástul különbözök — még másfelül a' közemberen, ki sem délkörrel sem pedig fokokkal vagy perczekkel nem bajlódik, épen nem segítettett. Sőt a' rendetlenség, kivált az alsóbb néposztályban oly nagy vala, hogy végre a' kormánynak magának némelly módosításokat tenni kelle. ² Mert legkevesebbé azon

¹ Wir Maria Theresia von Gottes Gnaden
 Entbieten allen und jeden geist- und weltlichen Obrigkeit-
 ten . . . Unsere Gnad, und geben euch hiemit zu verneh-
 men, welcher Gestalten Wir auf die Uns beschehene gehorsamste
 Anzeige, was massen die hiesige Mässereyen in verschiedenen
 von ihren Gattungen nicht vollends übereinstimmen, derohalben
 eine eigene Untersuchung anstellen lassen . . . In gnädigster
 Anbetrachtung dieser fürwaltenden Umständen haben Wir dem-
 nach gnädigst entschlossen, das gesammte hiesige Maas und
 Gewicht Weesen in eine dauerhafte und durchaus gleiche Ver-
 fassung zu bringen und daher mehrere Originalien . . . von
 allen nöthigen Gattungen deren Maassen und des Gewichts ver-
 fertigen; auch von jeder Gattung eines Unserem Kaiserl. Kö-
 niglichen Handgrafen-Amt . . . zustellen lassen 'sat. Költ
 1756. Jul. 14.

²) *Arrêté relatif au mode d'exécution du système décimal des poids et mesures.* Du 13. Brum. an 9.

Les Consuls de la République, sur le rapport du ministre
 de l'interieur

Le Conseil d' état entendu,
 Arrêtent :

.

törődtek, hogy olly nagyságot vegyenek alapul, melly csak kevés változásokkal a' fönálló rendszerhez illenek.

Art. 2. Pour faciliter cette exécution les denominations données aux mesures et aux poids pourront . . . être traduites par les noms français, qui suivent:

<u>Noms systematiques;</u>	<u>Traduction;</u>	<u>Valeur.</u>
<i>Mesures itinéraires:</i>		
Myriamètre	Lieue	10000 mètres.
Kilomètre	Mille	1000 —
<i>Mésures de longueur:</i>		
Decamètre	Perche	10 mètres.
Mètre. Unité fondamentale; dix millièmième partie du quart du méridien de la terre.		
Décimètre	Palme (le)	10 ^e de mètre.
Cehimètre	Doigt	100 ^e de —
Millimètre	Trait	1000 ^e de —
<i>Mesures agraires:</i>		
Hectare	Arpent	10000 métr. carr.
Are	Perche carré	100 — —
Centiare	Mètre —	
<i>Mesures de capacité pour les liquides:</i>		
Décalitre	Velte	10 décimètres. cubes.
Litre	Pinte	1 déc. cube.
Décilitre	Verre	10 ^e de — —
<i>Mesures de capacité pour les matières sèches:</i>		
Kilolitre	Muid	1000 dec. cubes.
Hectolitre	Sétier	100 — —
Décalitre	Boisseau	10 — —
Litre	Pinte	1 — —
<i>Mesures de solidité:</i>		
Stère		mètre cube.
Décistère	Solive	10 ^e de mètre. —
<i>Poids</i>		
Kilogramme	Livre	Poids de l'eau sous le volume de décim. cube.
Hectogramme	Once	10 ^e de la livre.
Décagramme	Gros	10 ^e de l'once.
Gramme	Dénier	10 ^e du gros.

4. A' francia rendszer más nemzetektől nem vétett föl¹, részint, nehogy az általán fogalom- és ügyzavarodások történjenek, részint pedig oly okból, mint a' millyenbül az orosz kormány még most is megtartja a' juliusi kalendárt, — ambár az egyformaság mellett, melly itt csak nyereség a' tudományra, kereskedeésre és mesterségekre nézve, hathatós szavak régóta már hallatták magokat, úgy annyira, hogy némelly kormányok, a' közkivánságnak ellene nem állhatván többé, külön-
 Déci gramme Grain 10e du dénier.

Ide irtam majdnem az egész 2 cikkelyt, hogy az által olvasóink e' rendszer törvényes meghatározását megtanulhassák.
Arrêté du ministre de l'interieur. Du 28. Mars. 1812.

Art. 1. Il est permis d'employer [pour les usages du commerce :

1. Une mesure de longueur égale à deux mètres, qui prendra le nom de toise, et se divisera en six pieds ;

2. Une mesure égale au tiers du mètre qui aura le nom de pied, se divisera en douze pouces, et le pouce en douze lignes.

Art. 2. Le mesurage de toiles et étoffes pourra se faire avec une mesure égale à douze décimètres, qui prendra le nom d'aune. Cette mesure se divisera en demis, quarts . . .

Art. 4. Les grains et autres matières sèches pourront être mesurées . . . avec une mesure égale au huitième de l'hectolitre, laquelle prendra le nom de boisseau

Nem kelle oly annyira eltávozni a' régi rendszertől elcsinte; minek természetes következése az volt, hogy a' régihez majdnem egészen visszatértek.

¹ Kivévén az olasz respublicát.

Repubblica italiana. 27 ott. 1803. anno II.

Il governo proclama Legge della Repubblica il seguente Decreto del Corpo Legislativo.

Art. 2. La diecimilionesima parte (la 10,000,000) del quarto del meridiano terrestre costituisce la nuova unità di misura lineare. Essa chiamasi mesro.

Megjegyzésre méltó az elnevezésekre nézve a' harmadik cikkely:

féle a' természetben találató nagyságokat, mint például, a' másodpercz ingvány ' hosszúságát rendelék meg alapul. De tudtomra, még senkinek nem juta eszébe megvizsgálni, valljon a' mostani alapmértékek, azaz lábak, megfelelnek-e — kétségkívül csupa történetből — eleendő pontossággal a' természetben találatóknak átáljában, és melly föltételek alatt. Mi által, ha a' vizsgálat jó sikerrel tétetett, kettős haszonnak eredni kell, minthogy az ilyen rendszer magában változhatatlan és az alkalmaztatásbaa semmi rendtelenséget nem okoz. E' fölül talán egyformaság eszközölthetnék legalább egykét nemzet közt, mert mértékeik mind körülbelül egyenlők; és másodsor, hogy az ellenkező esetben a' különféle mértékek összehasonlítására változtatlan támaszponttal bírának.

5. A' jelen értekezésben, e' mondottak' értelmében leszármaztatni fogjuk azon alkatokat (formula), mellyeknél fogva a' fokmérési adatokból folyó földtengelyek és egyéb félmérők' kiszámítása történik átáljában, 's kivált olyanokat, mellyek által, ha a' mondott nagyságok az egyik adatból megtaláltattak, a' más adatokra való átmenés könnyebbé válik. Azután vizsgálat alá veendjük a' bécsi alapmértéket, a' lábat. Az első kérdésre: valljon találatik-e a' b. láb egyszerűn és minden mesterséges fogalom' segítségével nélkül a' földgömb méreteiben, igen könnyű és pedig állítólag felelni. 'S a' felelet egyszersmind a' föltalálás' utját fogja mutatni. — A' franczia mètre a' délkörnegyed' 10 milliomodik része lévén; továbbá, mind a' mètre a' bécsi lábhoz, mind pedig a' félkör a' félmérőhez körülbelül ugyanazon arányban t. i. mint 3: 1 állván: magában világos,

Art. 3. Il metro si divide in dieci parti eguali, che diconsi palmi. Il palmo in dieci diti. Il dito in dieci atomi. . . .

¹ Mint Dánia, egy királyi parancsolat' következésében.

Ingvány = pendulum; függöny vagy inkább függvény = Bleiloth; mert az elsőben az ingást tekintjük, az utolsóban pedig a' függés irányát. Hogy tropice függvény = functio, mint Gyóry Sándor felsőbb analysisi elemeiben, tudják mathe-sist kedvelő olvasóink.

hogy 10 milliom b. láb körülbelül valamely sugár felét szintugy teendi, valamint 10 milliom metre egy körnegyedet tesz. Nagy segítségünkre van, hogy a' délkörök ellipsisek, következöleg olly félmérök találtathatnak, mellyek földadatunknak vagy épen teljességgel, vagy legalább elegendő közeledéssel megfelelnek. De minekelötte e' második kérdést fejtenök, előlegesen állítjuk, hogy mind a' tudósra, mind a' közemberre nézve mindegy: ha egy körnegyed, azaz egy görbe vonal helyett valamely egyenes vonal vétetik alapul. Mert amannak szintannyira meghatározott és változatlan valamely félmérő, mint a' délkör maga, emennek pedig mind határozatlan és homályos. E' fölül emléktehetségünk' nem kevés segítségére leend, ha úgy taláztatnék, hogy az átmérő' negyede = 10 milliom b. láb, tehát minden nagyobb körnegyed = 30 milliom b. láb 'sat.

6. Eléggé tudják a' természet és nagyságtudomány' kedvelői, mint fáradozott már a' legrégebb kor is a' földgömb' megmérésén. E' végre már Eratosthenes és Posidonius (3 századdal Kr. szül. előtt) éltek vala eszközökkel, mellyek a' tudományok, 's különösen a' művészetek' akkori állapotjához képest sokkal tökéletlenebbek voltak, mintsemhogy a' keresett nagyságot tetemesbhibák nélkül adhaták. Az Arabok' ebbeli munkálatai reánk nézve minden haszon nélkül valók — addig t. i., mig a' tőlök használt mértékeket jobban nem ismerjük. De mindjárt a' tudományok' föléledése után, 's majdnem ugyanazon időben, mellyben a' nagy érdemű Colom Kristófnak a' legesztelenebb előitéletekkel küzdeni kelle — megmérték a' szélességnek egy foka, Amiens és Páris között, Fernel által, hihetőleg ugyanazon istentelen föltételnél fogva, hogy a' föld gömb, következöleg antipusaink is lehetnek. Elhallgatjuk itt Schnellius, Picard' 'sat. fáradozásait, minthogy a' regibb mérések átaljában tökéletlenek, 's így belőlük a' föld' alakjára nézve csak igen hiányos ismértek folyhatnak.

7. Ámbár a' halhatatlan Newton a' nehézség vagy

is földvonzás' föltétele alatt és a' higak' erőegyenleti ¹ törvényei által, szorosán megmutatta, mit minden ismért fokmérések is átaljában bizonyítottak, t. i. hogy a' föld egy forgó pontjain lelapult gömbalaku (Sphaeroides), vagy forgás által eredett ellipsoid: mindazonáltal minden eddigi szélességi vagy hosszasági ² fokmérések mellett is a' lelapultság' mennyisége ki nem eszközöltetett, minthogy a' helybeli függvénytévesztésnél (Ablenkung des Bleiloths) fogva a' szélesség' meghatározásában elkövetett hiba a' lelapultság' kihozására igen nagy befolyásu vala. Mind e' mellett szorgosan végbe vitt fokmérések e' föld' fő - vagy melléktengelye' meghatározására eléggé nem becsülhető következményűek, melly végre itt csak kettőt említeni fogunk, minthogy az újabb hindustani, német és oroszországi méréseknek resultatumai' hijával vagyunk, t. i. az ismért francziát (1792 óta a' mètre' meghatározása miatt végbe vittet), és egy angolt, mellyet Roy kezdett és Mudge szintolly szorgalommal be is végzett. Amaz szerint egy délkörfok' hosszasága az éjsz. szél. 45° alatt = 57007,7 toise. Emebbül pedig következik az éjsz. szél. 52° 2' 20'' egy fok = 57069,8 toise. Mellesleg legyen itt mondva, hogy

e' két mérés után a' lelapultság = $\frac{1}{334}$.

8. Másfelül alkalmasbagnak látszanak az ingványészrevételek a' lelapultság' kifürkészésére. Hatalmunkban áll t. i. ugyanazon ingványt különböző szélességekben ingatni, és pedig olly soká valameddig tetszik; mibül aztán elegendő közeledéssel a' minden szélességnek megfelelő

¹ Staticus = erőegyenleti; tehát statica = erőegyenletlan (a' súlyegyenlet csak egyes eset), mert azon föltételeket adja elő, mellyek szerint különféle egy pontra vagy testre ható erők olly arányban vannak, hogy akármellyik közülök a' többiek' összctével egyenlő de ellenirányu legyen, minek következése a' mozdulatlanság. A' főlebbi szó kifejezi ugyan az egyenlőséget, de nem a' hatás' megsemmisítését, melly itt az ultima differentia.

² Millyeneket Cassini, Maraldi, 's az újabb időkben Broussaud, Nicolle 'sat. vittek végbe

másodperczingvány' hosszasága, legalább pedig a' különféle másodperczingványok' arányai következnek. Husz év óta (Kater által) szorgosan készült 's a' használás előtt 's után gondosan megvizsgált ingványok küldetének széllel a' föld' legnevezetesebb részeire, 's nem kevesse érdekesek Sabine, Freycinet 'sat. ebbeli észrevételei. — Mindezekből a' lelapultság hihetőleg $= \frac{1}{289,1}$. Ámbár itt is,

és pedig nem alaptalanul, észrevenni lehet, hogy a' föld' geognostikai mivolta a' következményeket változtathatá — de csak olly kénylegi összerakása a' különböző pontosságú észrevételeknek, mint az Pontecoulant a' világi rendszer' theoriájáról irt különben igen derék munkájában ¹, a' főlebb közlött lelapultság' mennyiségétül igen különbözőt hozhat ki. Mihez járul, hogy Sabine' észrevételei leginkább egyeznek az erőegyenlet' törvényeivel. Astronomiai meghatározásoktól pedig e' tárgvra nézve tökéletes resultatumot reményleni nem lehet.

9. Légyen már most a a' fő-, b a' melléktengely; továbbá l a' lelapultság, φ a' szélesség, és R a' görbület félmérője, tehát:

$$\frac{a-b}{a} = 1;$$

$$R = \frac{a^2 b^2}{\left[a^2 \cos^2 \varphi + b^2 \sin^2 \varphi \right]^{\frac{3}{2}}};$$

$$= \frac{b^2}{a \left[\cos^2 \varphi + \frac{b^2}{a^2} \sin^2 \varphi \right]^{\frac{3}{2}}};$$

¹ Théorie analytique du système du monde à Paris 1826 's köv. III. kötet. Németre fordítá, de csak két első kötetét, Dr. J. G. Hartmann. Quedlinburg und Leipzig, 1824.

* Klügel's math. Wörterb. 3d. köt. 355 l.

's itt: $\text{Cos}^2 \varphi = 1 - \text{Sin}^2 \varphi$, aztán az első egyenletből

$\frac{b}{a} = 1 - l^*$ téve, lesz:

$$R = \frac{a(1-l)^2}{\left[1 - l(2-l)\text{Sin}^2 \varphi\right]^{\frac{5}{2}}};$$

$$= \frac{b(1-l)}{\left[1 - l(2-l)\text{Sin}^2 \varphi\right]^{\frac{5}{2}}};$$

minthogy pedig minden körben, ha $f = \text{egy fok' hossz-}$
 sága , és r a' félmérő:

$$r\pi = 180 f, \text{ azaz:}$$

$$r = \frac{180 f}{\pi}; \text{ lesz:}$$

$$a = \frac{180 f}{\pi(1-l)^2} \left[1 - l(2-l)\text{Sin}^2 \varphi\right]^{\frac{5}{2}};$$

$$b = \frac{180 f}{\pi(1-l)} \left[1 - l(2-l)\text{Sin}^2 \varphi\right]^{\frac{5}{2}};$$

melly alkatokbul, ha a' szélességnek φ megfelelő fok'
hosszasága f , és a' lelapultság l tudva van, a' föld' ten-
gelyei találatnak.

10. Ha már most a' következő adatokat vesszük a'
francia fokmérésből:

$$\varphi = 45^\circ; \text{ tehát}$$

$$\text{Sin}^2 \varphi = \frac{1}{2}, \text{ és}$$

$$f = 57007,7 \text{ toise:}$$

$$\text{lesz: } a = \frac{180 \cdot 57007,7}{3,14159 \left(1 - \frac{1}{289}\right)^2} \left[1 - \frac{1}{289} \left(2 - \frac{1}{289}\right) \cdot \frac{1}{2}\right]^{\frac{5}{2}}$$

* Mi itt a' lelapultságot használjuk, mely a' mint alább
látni fogjuk, egyenesen célunkra vezet. Mások az excentrici-
tással élnek — itt tehát útjaink külön válnak.

$$= 57,73438.57007,7 \left(1 - \frac{1}{2} 0,006883\right)^{\frac{3}{2}}$$

azaz:

$$a = 3272059 \text{ toise,}$$

's ennek következtében (1 mindenütt = $\frac{1}{289}$ lévén), vagy

az előbbi § utolsó alkatja szerint:

$$b = 3260737 \text{ toisc.}$$

Azaz bécsi lábokban:

$$a = 20174992;$$

$$b = 20105283.$$

'S ebből világosan kitetszik, hogy ha a' franczia mérés'

ezen adatait (a' lelapultságot = $\frac{1}{289}$ tévén) alapul ven-

nők, és a' félfőtengely' 10 milliomodik részét lábnak ne-

veznők, egy illetén láb

$$= 1,00875 \text{ b. láb}$$

volna. Ellenben, ha ugyanazon föltételek alatt a' félmel-

léktengely vétetnék, e' határozat után egy uj láb

$$= 1,005259 \text{ b. láb}$$

lenne, mi a' mai alaplémértékünkül a' közéletben alig érezhetőleg távoznék. E' fölül az is kitetszik, hogy a' mondott föltételek alatt semmi félmérő nem találtatik, melly a' bécsi lábat tökéletesen adná, mert a' mellékten-gely' minden félmérőknek legkisebbhike.

11. De hátha más adatokból alkalmasb tengelyek következnék. Igen bajos volna, ha minden egyes esetben a' fölebbi alkatokkal élni kellene, miértis olvasóinknak itt czélirányosb eszközt nyújtani fogunk a' más adatokból folyó tengelyek' kiszámítására. Tétessék:

$$1(2-1) \text{ Sin}^2 \varphi = \psi;$$

mi után lesz:

$$\left[1-1(2-1) \text{ Sin}^2 \varphi\right]^{\frac{3}{2}} = 1 - \frac{3}{2} \psi + \frac{1.3}{2^2.2} \psi^2 + \frac{1.1.3}{2^5.2.3} \psi^3$$

$$+ \frac{1.1.3.5}{2^4.2.3.4} \psi^4 + \dots$$

következőleg, ha e' sorzat harmadik, negyedik ... tagját elvetjük, a' két első tag czélunkra itt elegendő lévén:

$$a = \frac{180 f}{\pi (1-l)^2} \left[1 - \frac{3}{2} l (2-l) \text{Sin}^2 \varphi \right];$$

$$b = \frac{180 f}{\pi (1-l)} \left[1 - \frac{3}{2} l (2-l) \text{Sin}^2 \varphi \right].$$

Differenciáljuk már most ezeket f-re, φ -re és l-re nézve; minek következésében:

$$\left(\frac{da}{df} \right) df = \frac{180 \left[1 - \frac{3}{2} l (2-l) \text{Sin}^2 \varphi \right] df}{\pi (1-l)^2};$$

$$\left(\frac{da}{dl} \right) dl = \frac{2 \cdot 180 f \left[1 - \frac{1}{2} [3 - l (2-l)] \text{Sin}^2 \varphi \right] dl}{\pi (1-l)^3};$$

$$\left(\frac{da}{d\varphi} \right) d\varphi = - \frac{3 \cdot 180 f l (2-l) \text{Sin} 2\varphi d\varphi}{2 \pi (1-l)^2};$$

és

$$\left(\frac{db}{df} \right) df = \frac{180 \left[1 - \frac{3}{2} l (2-l) \text{Sin}^2 \varphi \right] df}{\pi (1-l)};$$

$$\left(\frac{db}{dl} \right) dl = \frac{180 f \left[1 - 3 \left[1 - \frac{1}{2} l (2-l) \right] \text{Sin}^2 \varphi \right] dl}{\pi (1-l)^2};$$

$$\left(\frac{db}{d\varphi} \right) d\varphi = - \frac{3 \cdot 180 f l (2-l) \text{Sin} 2\varphi d\varphi}{2 \pi (1-l)};$$

hol tudva lévő tanítmányok szerint:

$$da = \left(\frac{da}{df} \right) df + \left(\frac{da}{dl} \right) dl + \left(\frac{da}{d\varphi} \right) d\varphi$$

$$db = \left(\frac{db}{df} \right) df + \left(\frac{db}{dl} \right) dl + \left(\frac{db}{d\varphi} \right) d\varphi.$$

'S világos, hogy:

$$\left(\frac{da}{df} \right) df, \quad \left(\frac{da}{d\varphi} \right) d\varphi, \quad \left(\frac{da}{dl} \right) dl$$

a' főtengely' igazításai, ha más adatokra megyünk által, vagy más lelapultságot veszünk föl, valamint ezen föl-tételek alatt:

$$\left(\frac{db}{df}\right) df, \quad \left(\frac{db}{d\varphi}\right) d\varphi, \quad \left(\frac{db}{dl}\right) dl$$

a' melléktengely igazításait teszik.

12. Maradjunk itt legelőször ugyan azon lelapultság mellett; minél fogva, minthogy l változatlanak tekintetik:

$$dl = 0, \\ \left(\frac{da}{dl}\right) dl = \left(\frac{db}{dl}\right) dl = 0$$

és a' tengely igazítási alkatok:

$$da = \frac{180 \left[1 - \frac{3}{2} l (2-l) \text{Sin}^2 \varphi \right] df}{\pi (1-l)^2} \\ - \frac{3 \cdot 180 f l (2-l) \text{Sin} 2 \varphi d\varphi}{2 \pi (1-l)^2};$$

$$db = \frac{180 \left[1 - \frac{3}{2} l (2-l) \text{Sin}^2 \varphi \right] df}{\pi (1-l)} \\ - \frac{3 \cdot 180 f l (2-l) \text{Sin} 2 \varphi d\varphi}{2 \pi (1-l)} \quad 10)$$

Vagy számokban, ha a' fölebbi francia adatokból:

$$f = 57007,7$$

$$\varphi = 45^\circ, \text{ hol tehát:}$$

$$\text{Sin}^2 \varphi = \frac{1}{2};$$

$$\text{Sin} 2\varphi = 1, \text{ és ezen lelapulttsá-}$$

bul:

$$l = \frac{1}{289}$$

indulunk ki:

$$da = 57,4376 df - 33966,3 d\varphi;$$

$$db = 57,2477 df - 33858,7 d\varphi.$$

Minthogy pedig:

2000000 b. láb. = 3243678 toise; továbbá az alapul vett adatok szerint:

$$a = 3270059 \text{ toise ;}$$

$$b = 3260737 \text{ ,,}$$

látni való, hogy a' fő vagy mellék tengely épen
20000000 b.'láb

lesz, valamint:

$$da = - 28381 \text{ toise :}$$

$$\text{vagy: } db = - 17050 \text{ ,,}$$

13. Azon adatok, mellyeket például vizsgálni fogunk,
a' francia és angol fokmérésekből valók.

φ	f
44° 51' 3'' ;	57006,1 ;
52 2 20 ;	57069,8 ;
52 50 30 ;	57016,7 ;

mellyekhez járulhat a' következő lapföldi adat:

φ	f
66° 20' 10'' ;	57209,0 ;

'S ha most itt a' különbözeteket, különbség okáért
így írjuk: $d\varphi, d\varphi'' \dots d\varphi', d\varphi'' \dots$ léssen:

$$d\varphi' = - 8' 57'' = - 0,002603 ;$$

$$d\varphi'' = 7^\circ 2 20 = + 0,112853 ;$$

$$d\varphi''' = 7 50 30 = + 0,136864 ;$$

$$d\varphi^{iv} = 21 20 12 = + 0,372395 ;$$

továbbá:

$$df' = - 1,6 ;$$

$$df'' = + 62,1 ;$$

$$df''' = + 9,0 ;$$

$$df^{iv} = + 201,3 ;$$

's most a és b igazításait' szintúgy t. i. $da', da'' \dots$
 $db', db'' \dots$ irván, lesz:

$$da' = - 5,5 ;$$

$$da'' = - 266,1 ;$$

$$da''' = - 4596,9 ;$$

$$da^{iv} = - 1086,4 ;$$

és:

$$db' = - 5,5 ;$$

$$db'' = - 264,8 ;$$

$$db''' = - 4573,9 ;$$

$$db^{iv} = - 1079,0 ;$$

's ennél fogva tehát a' tengelyek' különféle értékei:

$$a' = 3272054;$$

$$a'' = 3271793;$$

$$a''' = 3267462;$$

$$a^{iv} = 3270973;$$

és

$$b' = 3260732;$$

$$b'' = 3260472;$$

$$b''' = 3256163;$$

$$b^{iv} = 3259658;$$

miből kitetszik, hogy ezen adatokból 's a' fölvett lelapultságnál fogva czélunkhoz legközelebben járul ugyan a' legutolsóban fölhozott angol mérés, de egészen el nem éri egyik sem.

14. Lássuk tehát már most, mit nyerünk, ha a' fölvett lelapultsági hypothesisrül másra megyünk által. Mire a' fölebbi részletes különzeteket használándjuk:

$$\left(\frac{da}{dl}\right)dl = \frac{2 \cdot 180 f}{\pi (1-l)^2} \left[1 - \frac{1}{2} [3 - l(2-l)] \sin^2 \varphi \right] dl;$$

és

$$\left(\frac{db}{dl}\right)dl = \frac{180 f}{\pi (1-l)^2} \left[1 - 3 \left[1 - \frac{1}{2} l(2-l) \right] \sin^2 \varphi \right] dl;$$

vagy, ha itt is mint fölebb, $l = \frac{1}{289}$, $\varphi = 45^\circ$, $f = 57007,7$,

miután:

$$\left(\frac{da}{dl}\right)dl, \text{ és}$$

$$\left(\frac{db}{dl}\right)dl$$

a' fölebbi efféle számok da' , $da'' \dots db'$, $db'' \dots$ igazításai, melyeket δa és δb által érteni fogunk:

$$\delta a = 1657200 dl;$$

$$\delta b = -1278900 dl,$$

's ezen alkatoknál fogva más lelapultságra általmenni le-

het. Például, ha a' következő lelapultságot: $\frac{1}{300}$ vennők fel, mi által

$$dl = \frac{1}{289} - \frac{1}{300} = 0,00013:$$

következnék:

$$\delta a = 215 \text{ toise};$$

$$\delta b = -166 \text{ „}$$

De vizsgálatunknak egyik czélja lévén olly föltételeket kitalálni, mellyek szerint a' fő- vagy melléktengely épen 20000000 b. láb = 3243678 toise = α ;

meglesz az, ha a' lelapultsági igazításokat a' következő egyenletekbül határozzuk meg:

$$a + \delta a = \alpha;$$

$$a' + \delta a = \alpha;$$

$$a'' + \delta a = \alpha;$$

$$a''' + \delta a = \alpha;$$

$$a^{iv} + \delta a = \alpha;$$

és:

$$b + \delta b = \alpha;$$

$$b' + \delta b = \alpha;$$

$$b'' + \delta b = \alpha;$$

$$b''' + \delta b = \alpha;$$

$$b^{iv} + \delta b = \alpha;$$

mellyekbül a' szokott mód szerint:

$$\delta a = \alpha - a = -28381;$$

$$= \alpha - a' = -28376;$$

$$= \alpha - a'' = -28115;$$

$$= \alpha - a''' = -23784;$$

$$= \alpha - a^{iv} = -27295;$$

és:

$$-\delta b = b - \alpha = +17059;$$

$$= b' - \alpha = +17054;$$

$$= b'' - \alpha = +16794;$$

$$= b''' - \alpha = +12485;$$

$$= b^{iv} - \alpha = +15980.$$

15. Az épen most talált számokbül kitetszik, hogy a' fő-tengelyt illető lelapultsági igazítások átaljában na-

gyobbak, mint a' melléktengelyt illetők, miértis azokat itt félre tesszük. Aztán a' melléktengelyéből legközelebb járul, mit már fölebb is láthattunk, a' harmadik brit mérés' adata, hol t. i.

$$\varphi = 52^{\circ} 50' 30'';$$

$$f = 57016,7 \text{ toise,}$$

és a' lapföldi ezen számokkal:

$$\varphi = 66^{\circ} 20' 12'';$$

$$f = 57209 \text{ toise,}$$

mellyekben:

$$12485 = 1278900 \text{ dl ;}$$

$$15980 = 1278900 \text{ dl ;}$$

's ha itt is a' különféle igazításokat illendő vonalokkal különböztetjük meg:

$$dl''' = 0,0099;$$

$$dl^{iv} = 0,0125.$$

Az első esetben tehát a' lelapultság:

$$1 + dl''' = \frac{1}{289} + 0,0099;$$

$$= \frac{1}{80};$$

a' másodikban:

$$1 + dl^{iv} = \frac{1}{289} + 0,0125;$$

$$= \frac{1}{62};$$

mi olly annyira túvozik minden alapos észrevételek által kihozott lelapultságtul, hogy az ollyatén melléktengely, melly a' czélul kitűzött

3243678 toise-t

tökéletesen érné el, megtalálásáru! örökre lemondanunk kell.

16. Ámbár tehát az eddigi vizsgálatok' következtésében eléggé világos, hogy mi ollyatén mértéki rendszerrel, mellynek alapegysége a' félmelléktengely, vagy akármelly más sugár' felének épen 10 milliomodik részét tenné, nem dicsekedhetünk: mindazonáltal a' különbség, kivált a'

köz életre nézve, oly csekély, hogy alig vennők észre, ha a' mostani mértékekrül olly rendszerre mennénk által, mellynek alapegysége a' fölebbi vagy hasonló adatokbul folyó fő- vagy melléktengely vagy akármelly sugár' 20000000dik része lenne. Megmutattuk (11. §.), hogy a' francia mérés 45° alatti adata után 's a' melléktengely választatván e' végre, egy új láb

$$= 1,005259 \text{ b. láb}$$

volna, 's így csak $\frac{1}{200}$ -dal rövidebb, mint a' mostani. 'S

a' többi előhozott adatok szerint a' különbség még kisebb, mit a' tengelyigazítások 's azokbul folyó különféle tengelyértékek' összeállításából látni. Ha így a' harmadik angol adatot vennők, egy új láb

$$= 1,0038 \text{ b. láb}$$

volna; a' lapföldi adatbul pedig:

$$= 1,0049 \text{ b. láb.}$$

Mindez a' melléktengelyrül mondatott, mert a' tengelyeken kívül alig reménylhetni, hogy más félmérőt vegyenek több nemzetek alapmértékül. *Ha pedig pusztán nemzeti mérték tetszenék: a' főváros alatti félmérőt lehetne venni.*

VÁLLAS A. phil. dr.

ORSZÁGISMERET.

ADATOK AZ ÉJSZAK-AMERIKAI EGYESÜLT STÁTUSOK' ORSZÁGISMERETÉHEZ.

Ez adatokban, mellyek amerikai folyóiratból vannak kivéve, közlünk következőket:

1. A' népesség' áttekintését az 1790-től 1830-ig történt öt felszámolás szerint, 's a' rabszolga-népesség' külön átnézetét, hasonlókép a' mondott öt felszámolás szerint.

Mi az egyesült státusok' jelen népszámát illeti, hozzáértő férfiak (1836 elejen) 15 milliora teszik azt. Különösen nevezetes a' népesség' szaporodása az egyesület' nagyobb városaiban, 's ezek közt mindenek felett Uj-York tűnik ki, Éjszak-Amerikának e' nagy emporiuma. Száz év előtt Uj-York, Philadelphia, Baltimore, Boston, Uj-Orleans és Charleston városokban összesen nem volt több 35,000 lakónál; 1790-ben, midőn az első számolás történt, e' szám 129,781-re nőtt; 's jelenleg 735,000-re megy. Ebből Uj-Yorkra jó 269,873; Philadelphiára 200,000; Baltimore-ra 92,000; Bostonra 78,603; Uj-Orleansra 60,000 (1790-ben = 6500); Charlestonra 34,500. Uj-York' lakóinak rendkívüli szaporodása az utósó 40 vagy 45 év alatt valóban olly nagy volt, hogy e' várost azelőtt ötvennél több európai város meghaladta; most pedig csak hat van előtte, tudnillik Bécs, Nápoly, Pétervár, Konstantinápoly, Páris és London. Ha a' népesedés' szaporodása azon irányban fog menni, mint utósó évek alatt történt, akkor Uj-York Párisal tíz év és Londonnal tizenöt év alatt vetekedhetik.

2. Egy külön táblán az egyes státusok' kormányzóinak tisztidei tartósságuk és fizetésük van föltéve, minden

státus' tanácsosainak és képviselőinek száma tisztviselésük' tartósságával 's az országgyűlés alatt huzott kárpótlás' mennyiségével. E' tábla mutatja egyszersemind, miként választatnak azon személyek, kik az egyesült státusok' elnökének és alelnökének választására hatalmazottak.

3. Ez adatok' harmadik szakasza a' pénzállapotról értekezik; és pedig először az egyesületi kormány' bevételeinek és kiadásainak lajstromát mutatja 1833-ra, az 1834-dik évre szóló javaslatokkal együtt; másodszer a' nemzeti adósságot, melly 1835 folyta alatt kökeletesen kifizetteték; harmadszor végre észrevételeket nyújt a' pénzállapot felől, mellyekhez érdekes adatok kapcsolódnak az egyesült státusok' arany-gyarápítása felől. — Virginia' délnyugati kerületeiben igen nagy ólombányák vannak, mellyek azonban csak rész szerint munkáltatnak, minthogy az ásmány' vásárra vitelének díja olly rendkívül nagy. Whyte County 1835-dik év' őszén húsz tonna ólmot szolgáltatott Lynchburgba; 's nem sokat mondunk, hogy, ha a' vitelmódok megkönnyítetnek 's illy módon a' szekérbér is csakélyebb lesz, Virginia' ama' vidéke olly mennyiségben adand ólmot, mi által nemcsak valamennyi belső szükség födeve lesz, hanem nagy mennyiség ki is fog vitethetni.

4. A' negyedik szakasz öt táblában az egyesült státusok' kereskedéséről szól. Itt kimutatva látjuk a' tartományokat 's az unio' azon státusait, mellyekből 's mellyek felé a' ki- és bevételek történtek, továbbá a' legnevezeteseb portékákat, mellyek a' kereskedésben megfordultak. Ez adatok' következő szakaszát tekintve (mellyben a' mérsékleti társaságról és ennek következményiről adatik hír), sajnálni kell, hogy, habár a' bevétel megcsökkent, 1834-ben mégis 1,300,000 dollárnyi égettbor vitetett be.

5. Következik egy általános áttekintése az egyesült státusokban fenálló csatornáknak és vasútaknak, melly hatalmas eszközök által a' belkereskedés rendkívüli előmenetelre jutott. A' vasútak' árjegyzékének felszámolásából kitűnik, hogy azok' építtetése kerek számmal csak 18750 dolárra ment egy angol mérföldre, 's így hatszor kevesebbe került mint a' Manchester és Liverpool közti

vasút, hol egy mérföldet 23,000 font sterlingre számítanak (*Railway Magazine, June 1835.*). A' Berlin és Potsdam közt alkotandó vasút' költségei, mint híre van, 700,000 tallérra vannak téve. Ez egy angol mérföldre 33,000 dollárra megy, 's így az amerikai kiadást majd kétszer meghaladja.

6. Az oktatási intézkedésnek az egyesült státusokban majd négy tábla van szentelve. Nincs itt szó az elemi iskolákról, hanem a' magosabb tanító-intézetekről, melyek gymnasiumainkkal, lyceuminkkal és egyetemeinkkel egyenlő fokon állnak.

7. A' hetedik szakaszban általános országismereti átnézése találhatik az egyesült státusokban fenálló vallási osztályoknak, — és

8. Az utolsó szakasz azon egyesületek' ismertetését foglalja magában, mellyeknek nagy és szép célja a' kereszténység', az oktatás' és általában a' művelődés' terjesztése. Itt mindazáltal ezen intézeteknek csak legnevezetesei vannak felszámolva, mert biblia-, téritő-, tractatusi, nevelő-, mérsékleti 's egyéb társaságok az Egyesület' majd valamennyi státusában vannak kisebb nagyobb mértékben; némelly statusban igen számosak ezek, másokban iránylag kisebb számúak; mindazáltal a' legtöbb, segéd- vagy ágazati egyesület gyanánt, többnyire érintkezésben áll az általunk felszámolt anyatársaságokkal.

Az egyház' viszonya a' státushoz az Egyesületben, mint tudva van, egészen más, mint az európai státusrendszerben. A' régi világ' protestans tartományiban egyház és ország ugyanegy, avagy más szavakkal: az ország hatalmat gyakorol az egyház felett; valljon mindig a' valódi kereszténység', igaz isteni félelem' és tiszta jámborság' előmenetelére és terjesztésére-e, olly kérdés, mellynek fejtegetése itt nagyon messze téritne. Egészen más-kép vannak e' viszonyok Éjszak-Amerikában. Ott a' státus nem gondol az egyházzal. A' nép' szabad választására és jó akaratára van hagyva az egyházi intézetek' fentartása. Senki sincs kényszerítve valamelly vallási gyülekezethöz, egyházhoz avagy közönséghez állani, kapcsol-

lódni, vagy valamit adózni az isteni ige' szolgálának tartására, a' nyilvános isteni tisztelet' létesítésére, az egyházak' építésére vagy jó karba helyezettetésére, ha előbb készségét erre ki nem nyilatkoztatta.

Az amerikai gyarmatok' alapítóinak nagy része valóságosság által tünteté ki magát, 's ezek rendelték, hogy az általok létesítendő telepedések keresztény közönségek legyenek. A' kereszténység a' legszigorubbán volt összeszöve társasági, polgári és politikai intézeteikkel; 's azon nézetekhez illőleg, mellyek Konstantin' ideje óta szerte uralkodnak a' kereszténységben, a' legtöbb gyarmatban egy szabadalmas vallási osztály vala.

Az első telepedéseket Uj-Angliában főkép angol puritánusok alapíták, kik tulajdon vallási rendszeröket fogadták el, tudnillik a' congregationalismust, 's minden más rendszert roszaltak. 1631-ben a' Massachusetts-Babeli fő ügyviselőség azon parancsot adta ki: ,hogy ezen túl senki se bocsáttassék a' politikai testület' szabadságához, ki az egyháznak nem tagja.' Bárba e' türödelmi elv nem soká tartotta meg erejét, mégis uralkodó maradt a' nép' többségének vallása, tudnillik a' congregationalismus, kizáró szabadalommal Uj-Anglia' nagyobb részében, és pedig a' revolutio' kiütéseig. Ez eset után Uj-Hampshire, Massachusetts és Connecticut státusok uj kormány' alkotásakor megállapíták a' nyilvános istentiszteletet, minden státuspolgárnak kötelességevé tevé, hogy valamely vallásos társasághoz csatolja magát 's a' prédikálók' kitartására adózzék, szabadságot engedve nekik azonban a' vallás' választására. E' rendszabásokbul a' congregationalistákra bizonyos elsőségek származtak egyéb vallásfelekezetek felett, annál inkább, minthogy ők valának az eredeti telepedők 's tevék a' lakók' többségét legtöbb városban; mert mindazon személyek, kik be nem bizonyíthaták, hogy valamely más felekeزهöz tartoznak, törvény által kenyszerítették, a' congregationalistai prédikálók' tartására adózni. De e' rendszabás eltörültetek, Connecticutban 1819-ben, Uj-Hampshire-ben 1819-ben és Massachusetts-ben 1833-ban; ugy hogy jelen-

leg az Egyesület' valamennyi státusában minden felekezeti törvényesen tökéletes egyformaságban van egymás iránt, és senki nincs kényszerítve, akarata ellen valamivel adózni bármelyik vallásnem' fentartására. A' fennevezett státusokban nagy ellenszegülés mutatkozik e' rendszabások' végrehajtása ellen, de a' kárt, mellytől e' miatt sokan féltek, ha igenis, de nagyon kevéssé érzék. A' vallás nem csökkent meg, szeretik azt, mint azelőtt; most is mint régebben sok prédikáló van ott, 's nem szünetek meg bőven gondoskodni élelmökrül.

Virginiában és Dél-Carolinában, midőn ezek gyarmatok voltak, törvény rendelte el a' nyilvános isteni szolgálatot, mint az angol egyház kívánja; de a' revolutio óta a' törvény az egyházi intézetek' fentartására kényszerített adózást nem szab, 's e' státusok' minden lakója, valamint minden másoké Uj-Anglia' déli részében, e' tekintetben szabad kényére hagyatott.

Meghatározott vallási rendszer' törvényes megrendelése az egyesült státusokban általánosan lehetlen, annál inkább, mivel egy rendszernek sincs a' nép' negyed részével mérkőzhető követője. 'Valamelly egyház' törvényszeres hatalma — mond dr. Paley — annak hasznán alapúl.' Mindazáltal, mint hiszszük, a' történetírás elég bizonyítmányokat nyujta, hogy a' törvényszeres egyháznak, vagy azon rendszernek, melly azt az országos vagy polgári kormányval egyesíti, iparczélja nem az egyházat megrontani, hanem a' népet is lelki rabszolgává tenni; 's a' vallás' baráti igaz joggal ismételtetik az ország' kormányzóinak, a' mi közvetlen beavatkozásukat vagy a' kényszerített pénzbeli segélyt illeti, azon szavakat, mellyeket a' francia kereskedő-kar Colbertnek, a' nagy kormányférfinak, monda: *Laissez nous faire!*

,Az önkénytes adózásnak — szól a' fennevezett szerző — legyőzhetlen akadály szegül ellen, hogy tudnillik csak kevesen fogják segédnyujtásaikat folytatni. Ámde ha egy felekezet' buzgósága, vagy valamelly változás' ujsága illy próbát darab ideig fentart is, ez még sem kezeskedhetik a' tartósságra nézve.' E' mondás inkább elméledésen és

theorián mint tapasztaláson alapúl. A' vallási intézetek' önkénytes fentartásának rendszere eddig soha sem vette-
ték illy nagy mérték szerint próbára, mint ez most az
egyesült státusokban látható. Hatóságának a' nép' cha-
racterében és állapotában kell lényegesen alapulni. Olly
társasági szövetségben, hol a' vallás' befolyása kevéssé
éreztetik, önkénytes adózástul annak fentartására minden
esetre igen keveset lehet várni; de olly szövetségben,
mellynek tagjai jól neveltek, felvilágosodott és vallásos
érzésűek, bizonyosan lehet azon segélyekre számolni,
mellyek egy jeles papság' tartására megkívántatók, 's
azok ebben önkénytes uton valódi szeretettel többet nyuj-
tandanak, mintha a' dolog kényszerítve menne véghez.

Némelly tájain az egyesült státusoknak, főleg az uj
telepedésekben, valamint olly kerületekben, hol a' nép-
ség igen szétszórt 's a' nép' és nevelés' állapota még hátra
van, nagy hiány uralkodik a' vallási oktatásban. Itt csak
kevés megtelepedett pap van, 's a' prédikálók, kik ott ta-
láltatnak, a' néha oda érkező utazó prédikálókat kivéve,
nagy részint legalább, nagyon rosszul illenek szent köte-
lességeik' betöltésére avagy épen haszontalanok, 's e' sze-
rint csekély kárpoztást is húznak; a' városok ellenben 's
az ország' azon részei, mellyekben a' társas állapot nagy
előmenetelt tőn, prédikálókkal 's a' vallási oktatás' min-
den eszközeivel olly jól el vannak látva, mint a' keresz-
tény világ' bármelly tartománya; 's a' papság' fizetése ott
általában ollyan, hogy abból életét tökéletesen fentart-
hatja. E' tájakon a' vallás hihetőleg nagyobb befolyást
gyakorol, mint bárhol a' világon; ez világosan kitűnik
azon summákból, mellyek önkénytesen nyujtatnak, az ál-
dozók' számából, a' vasárnap' közös megüléséből, az is-
teni tiszteleten mindigi jelenlét' szokásából, azon szabad-
elműségből és buzgóságból, mellyel vallásos és jótevő
célok 's vállalatok, mint bibliatársaságok, küldöttségi
társaságok, vasárnapi iskolák 's egyéb illyesek, gyámol-
tatnak és előmozdítatnak.

A' különféle felekezetek' papságának fentartására szük-
séges eszközök aláírásokból, adózásokból, egyházi szé-

kek' bérbeadásából, a' tőkepénzeknek, mellyekkel sok egyház és gyülekezet bír, kamatozásából, és adókból folyik, mellyeket a' vallási egyesületek' és gyülekezetek' tagjai magokra vállalnak, mi mellett a' birtok tartatik sínormértékül. Azon felekezetek, mellyek' prédikálói legjobban fizettetnek: a' congregationalisták, az unitariussokkal együtt, a' presbyterianusok' különféle szakaszai 's az episcopalisok¹. A' baptisták' és több más felekezetek' prédikálói a' városokban és nagy helységekből (towns) úgy vannak helyezve, hogy jövedelmök bizonyos. A' methodistai prédikálók' fizetése felől a' következő országismertetési vázlatok' hetedik szakasza, 9dik szám alatt tökéletes felvilágosítást nyújt.

De az egyesült státusokban az egyháznak nincsenek olly gazdag és fényes helyei, mellyek jeles eszű ifjakat e' pályára csábítánának; egy hely sincs itt, mellyel főrang és 15, vagy 20,000 font sterlingnyi fejedelmi jövedelem van összekapcsolva, minőket némelly angol fő papok bírnak. A' különbözőség valóban olly nagy, hogy ha az egyesült státusokban valamelly ifju egyházi állapotra szenteli magát, illőleg nem számolhat jó állapotra. Ha a' pap-ság' külhelyzetét tekintjük az ország' azon részeiben, hol a' társaság' állapota legérettebb, 's azt a' lakók' többi osztályához hasonlítjuk, ha megtekintjük az általok húzott fizetést, valamint törvényes jogaikat, szabadalmaikat 's a' hivatalaikhoz kapcsolt tiszteletet, valóban kételkednünk kell, valljon a' világi indító-okok e' pályá' elfogadására nem nagyobbak-e, mint kívánatos, 's valljon a' vallás' érdekei egészben véve nyernének-e, ha ezen indító-okok nagyobb terjedtséget nyernének.

Bárha semmi vallásforma nincs törvény által megrendelve sem az egyesült státusok által egyetemben, sem az egyes státusoktól törvényes körökben, a' kereszténység mégis, nem hogy eltöröltetve vagy mellőztetve volna, különféle úton ápoltatik és őriztetik a' kormány, az

¹ Bostonban p. o. évi jövedelmök 1200 és 2500 dollár közt ingadoz; Uj-Yorkban 1000—3000 dollár közt; Philadelphióban hasonlóképp; Baltimoreban 1000—2500 dollár közt, — 'sat.

ország' törvényei és rendeletei által. A' szavak, mellyekben ezen ápolás ki van mondva, a' státusok' constitutióban többé vagy kevesbbé világosan vannak kimondva; de mindnyájában jelen vannak. Ha valahol némi homály uralkodik, ez tagadhatlanul onnét ered, mivel e' constitutiok' szerzésekor senkinek sem juthatott eszébe, hogy a' kereszténység, mint társas egyesületek' vallása, valaha kérdésbe vonathatik. E' constitutio majd mind megismeri a' vasárnap' szokott megülését, 's e' nap' illő ünneplése a' keresztény vallás' minden különös kötelességeinek betöltését magában foglalja. A' vermonti constitutio kinyilatkoztatja, hogy — ,minden keresztény, tartozék bármely felekezethez, a' sabbathot 's az ur' napját köteles tartani 's valamely isteni szolgálatot gyakorolni, mi mellett megengedtetik neki, hogy azt válaszsza, melly előtte isten' nyilatkoztatásával legegyezőbbnek látszik.' Massachusetts' és Maryland' constitutioi azokhoz tartoznak ugyan, mellyek a' vasárnap' ünnepét nem parancsolják nyilván, de az első kinyilatkoztatja, hogy — ,minden, társas egyesületben élő embernek kötelessége és tiszte, a' legfőbb lényt, a' mindenség' nagy teremőjét és fentartóját nyilván 's meghatározott időkbén imádni'; — az utóbbi mindenkitől kívánja, ki fizetés- vagy tiszteletbeli hivatalba akar jutni, hogy — ,nyugtatóványt adjon a' keresztény hitet vallása felől.' Ket constitutio szórul szóra megegyezik abban, hogy — ,erkölcsiség és jámborság, az evangelium' elveire helyesen alapítva, a' kormánynak legjobb és legnagyobb biztosságot nyújt, 's hogy az illy nemű vélemények' terjesztését legbiztosabban elérhetni a' nyilvános isteni tisztelet' rendeletei 's az erkölcsiségben és valásbani közönséges oktatás által.' Annak, a' mit a' státusok' constitutioi a' keresztény vallásra nézve magokban foglalnak, itt csak kis része hozatott fel. Minden constitutio' pártol mindenféle vallást, 's az isteni tisztelet' szabad gyakorlását minden embernek megengedi; 's e' részben igen csekély korlátozások nyernek helyet.

'S e' szerint minden fenmondottat röviden így lehet összehuzni: az egyesült státusok' népe a' keresztény

vallást mint polgári, törvényhozói és politikai intézeteinek alapját megtartá; de különféle formái közül egyiknek sem ada a' másik előtt elsőséget, 's a' gyakorlati bölcseség' azon szellemében minden vallás' türesét megrendelte.

I.

Az egyesült státusok' népessége.

Az öt számolás szerint; hivatalos irományokból.

Státusok.	1790.	1800.	1810.	1820.	1830.
Maine	96,540	151,719	228,705	298,335	399,955
Uj-Hampshire	141,899	183,762	214,360	244,161	269,328
Vermont	85,416	154,465	217,713	235,764	280,652
Massachusetts	378,717	423,245	472,040	523,287	610,408
Rhode Island	69,110	69,122	77,031	83,059	97,199
Connecticut	238,141	251,002	262,042	275,202	297,665
Uj-York	340,120	586,756	959,949	1,372,812	1,918,608
Uj-Jersey	184,139	211,949	249,555	277,575	320,823
Pennsylvania	434,373	602,365	810,091	1,049,458	1,348,233
Delaware	59,098	64,273	72,674	72,749	76,748
Maryland	319,728	341,548	380,546	407,350	447,040
Virginia	748,308	880,200	974,622	1,065,379	1,211,405
Éjszak-Carolina	393,751	478,103	555,500	638,829	737,987
Dél-Carolina	249,073	345,591	415,115	502,741	581,185
Georgia	82,548	162,101	252,433	340,987	516,823
Alabama	—	—	20,845	127,901	309,527
Mississippi	—	8,850	40,352	75,448	136,621
Louisiana	—	—	76,556	153,407	215,739
Tennessee	35,791	105,602	261,727	422,813	681,904
Kentucky	73,077	220,955	406,511	564,317	687,917
Ohio	—	45,365	230,760	581,434	937,903
Indiana	—	4,875	24,520	147,178	343,031
Illinois	—	—	12,282	55,211	157,455
Missouri	—	—	20,845	66,586	140,445
Columbia kerület	—	14,093	24,023	33,039	39,834
Florida territorium	—	—	—	—	34,730
Michigan territorium	—	—	4,762	8,896	31,639
Arkansas territorium	—	—	—	14,273	30,388
Összesen	3,929,827	5,305,925	7,239,814	9,638,131	12,866,920

Rabszolgák az egyesült státusokban.

Öt számolás szerint.

Státusok.	1790.	1800.	1810.	1820.	1830.
Maine	0	0	0	0	0
Uj-Hampshire	158	8	0	0	0
Vermont	17	0	0	0	0
Massachusetts	0	0	0	0	0
Rhode Island	952	381	103	48	17
Connecticut	2,759	951	310	97	25
Uj-York	21,324	20,343	15,017	10,088	75
Uj-Jersey	11,423	12,422	10,851	7,657	2,254
Pennsylvania	3,737	1,706	795	211	403
Delaware	8,887	6,153	4,177	4,509	3,292
Maryland	103,427	105,635	111,502	107,398	102,294
Virginia	203,427	345,796	392,518	425,153	469,757
Éjszak-Carolina	100,572	133,296	168,824	205,017	245,601
Dél-Carolina	107,094	146,151	196,365	258,475	315,401
Georgia	29,264	59,404	105,218	149,656	217,531
Alabama	—	—	—	41,879	117,549
Mississippi	—	3,489	17,088	32,814	65,659
Louisiana	—	—	34,660	69,064	109,588
Tennessee	3,417	13,584	44,535	80,107	141,603
Kentucky	11,830	4,034	80,561	126,732	165,213
Ohio	—	—	—	—	0
Indiana	—	135	237	190	0
Illinois	—	—	168	917	* 747
Missouri	—	—	3,011	10,222	25,081
Columbia kerület	—	3,244	5,395	6,377	6,119
Florida territorium	—	—	—	—	15,501
Michigan territorium	—	—	24	—	32
Arkansas territorium	—	—	—	1,617	4,576
Összesen	697,897	893,041	1,191,364	1,538,064	2,009,031

* Nem rabszolgák, hanem felvigyázó házi cselédek.*

II.

Tábla, a' kormányzók' tiszti idejük' tartósságának, a' státus' senatorai' és képviselői' számának, iránylagos tiszti idejükkel és fizetésökkel együtt.

Státusok.	Kormányzó tisztiidejének tartóssága.	Fizetése. Dollár	Senatorok.	Senatorok'	Képviselők.	Tisztiidejük'	Képviselők' és senatorok' ösz- szesén.	Ország- gyűlések.
	Ev.			tisztiidejének tartóssága.		Ev.		
Maine	1	1500	25	1	186	1	211	200
Uj-Hampshire	1	1000	12	1	230	1	242	200
Vermont*	1	750	nincs	-	230	1	230	150
Massachusetts**	1	3666 $\frac{2}{5}$	40	1	661	1	570	200
Rhode Island	1	400	10	1	72	1	82	150
Connecticut***	1	1100	21	1	208	1	229	200
Uj-York	2	4000	32	4	128	1	160	300
Uj-Jersey****	1	2000	14	1	50	1	64	300
Pennsylvania	3	4000	33	4	100	1	133	300
Delaware	3	1333 $\frac{1}{3}$	9	4	21	2	30	250
Maryland	1	2666 $\frac{2}{3}$	15	5	80	1	95	400
Virginia	3	3333 $\frac{1}{3}$	32	4	134	1	166	400
Éjszak-Carolina	1	2000	64	1	134	1	198	300
Dél-Carolina	2	3500	45	4	124	2	169	400
Georgia	2	3000	90	1	185	1	263	400
Alabama	2	2000	22	3	72	1	94	400
Mississippi	2	2500	11	3	36	1	47	300
Louisiana	4	7500	17	4	50	2	67	400
Tennessee	2	2000	25	2	75	2	80	400
Kentucky	4	2000	38	4	100	1	138	200
Ohio	2	1200	36	2	72	1	108	300
Indiana	3	1000	30	3	62	1	92	200
Illinois	4	1000	26	4	55	2	71	300
Missouri	4	1500	18	4	49	2	67	300

* Vermont törvényhatóságban nincs senatus; ellenben a' végrehajtó tanácsgyűlésnek, mely a' kormányzóbul, hadi kormányzóbul és a' szabad férfiak által választott tizenkét tanácsnokbul áll, joga van, az előtte szükségesnek látszó dolgokat a' fő gyűlésnek elébe adni, valamint azon törvényeket is, melyek a' képviselők' házán áltmentek, álnézni és módosítványozni (revidiren u. amendiren).

** A' képviselők' száma Massachusetts törvényhatóságban 1835ben 661re ment ugyan, de e' szám nagyon változékony.

*** A' senatorok' diétái Connecticut törvényhatóságban napokint két dollárra mennek, 's a' képviselőkéi 1 dollárra és 50 centre.

**** A' felsőház, mely Uj-Jersey' törvényhatóságának egy független ágát teszi, e' címet viseli: 'Törvényhozó tanácsgyűlés.'

III.

Pénzállapot.

A' kincstári titoknok' értesítése szerint, December' 2dikáról
1834.

Bevétel 1833. évben.

Vámok	29,032,008	doll.	91 cent.
Köz földek' eladása	3,967,682	-	55 -
Az egyesült státusok' pénztárá- nak osztománya	474,985	-	— -
Pénztári részvények' eladása	136,300	-	— -
Történetes bevételek	337,449	-	79 -
Összesen	33,948,426	doll.	25 cent.
Maradvány a' kincstárban Ja- nuár' 1sején 1833.	2,011,777	-	55 -
Mindössze	35,960,203	doll.	80 cent.

Kiadások 1833. évben.

Civilliste, külügyek és vegye- sek	5,716,245	doll.	93 cent.
Katonai szolgálat, a' várakkal, topographiai tisztségekkel, indus ügyekkel, nyugpénzek- kel, katonai fegyverzetekkel és belső javításokkal együtt	13,096,152	-	43 -
Tengeri szolgálat, a' koronkén- ti javítást is bele fogva	3,091,356	-	75 -
Nemzeti adósság (kifizetve)	1,543,543	-	38 -
Összesen	23,447,298	doll.	49 cent.

Maradvány a' kincstárban Ja- nuár' 1sején 1834, miután a' kiadások a' bevételekből le- vonattak	11,702,905	doll.	31 cent.
Az 1834diki bevételek becsül- tetek	20,624,717	-	94 -
Összesen	32,327,623	doll.	25 cent.

Kiadások 1834dik évre, az 1,698,686 dollár 47 cent. nem- zeti adósság' beszámolásá- val, melly ezennel el lesz törölve, becslés szerint	25,591,390	-	91 -
---	------------	---	------

Maradvány a' kincstárban Ja- nuár' 1sején 1835 (becslés szerint)	6,736,232	doll.	24 cent.
--	-----------	-------	----------

Nemzeti adósság.

Fizetések.

Év	A' nemzeti adósság' kereké summaja.	A' többébbi lefizettek:	A' kamatok:	Költségek idegen kölcsönöknél:	Veszteség a kiváltásoknál.	Összesen.
	Dollár.	Dollár.	Dollár.	Dollár.	Dollár.	Dollár.
1781	75,463,476.52	2,938,512.06	2,090,637.44	238,800.00	—	5,287,949.50
1792	77,227,924.66	4,062,037.76	3,076,628.23	125,000.00	—	7,283,665.99
1793	80,352,634.04	3,047,263.18	2,714,293.83	57,948.28	—	5,819,505.29
1794	78,427,404.77	2,311,285.57	3,413,234.50	54,062.20	22,975.82	5,801,578.09
1795	80,747,587.39	2,895,260.45	3,136,671.16	52,480.00	—	6,084,411.61
1796	83,762,172.07	2,640,791.91	3,183,480.56	—	1,563.97	5,835,846.44
1797	82,064,479.33	2,482,378.76	3,220,043.06	80,000.00	—	5,792,421.82
1798	79,228,629.12	937,012.86	3,053,281.28	—	—	3,990,294.14
1799	78,408,669.77	1,410,589.18	3,186,287.60	—	—	4,596,876.78
1800	82,976,294.35	1,203,665.23	3,374,704.72	—	—	4,578,369.95
1801	83,038,030.80	2,678,794.11	4,396,998.69	4,000.00	11,914.24	7,291,707.04
1802	80,712,632.25	5,413,965.81	4,120,038.95	5,000.00	—	9,539,004.76
1803	77,054,686.30	3,407,831.43	3,790,113.41	6,000.00	32,714.59	7,256,159.43
1804	86,427,120.88	3,905,204.90	4,259,582.55	7,000.00	—	8,171,787.45
1805	82,312,150.50	3,220,890.97	4,140,998.82	8,000.00	—	7,269,889.79
1806	75,723,270.66	5,266,476.73	3,694,407.88	29,000.00	—	8,989,884.61
1807	69,218,398.64	2,083,141.62	3,369,578.48	—	—	6,307,720.10
1808	65,196,317.97	6,832,092.48	3,428,152.87	—	—	10,260,245.35
1809	57,023,192.09	3,386,479.26	2,866,074.90	—	—	6,452,554.16
1810	53,173,217.52	5,163,476.93	2,815,427.53	—	—	8,008,904.46
1811	48,005,587.76	5,543,470.89	2,465,733.16	—	—	8,009,204.05
1812	45,209,737.90	1,998,349.88	2,451,272.57	—	—	4,449,622.45
1813	55,902,827.57	7,508,668.22	3,599,453.22	—	—	11,108,123.44

Fizetések.

Év	A' nemzeti adósság' kerek summája.		A' tőléből lefzetették:		A' kamatok:		Költségek idegen kölcsönöknél:		Veszteség a' kiváltásoknál:		Összesen.	
	Dollár.	Dollár.	Dollár.	Dollár.	Dollár.	Dollár.	Dollár.	Dollár.	Dollár.	Dollár.	Dollár.	Dollár.
1814	81,487,846.24		3,387,304.90		4,593,239.04		—		—		7,900,543.94	
1815	99,833,660.15		6,874,353.72		5,700,374.91		—		54,193.72		12,628,922.35	
1816	127,334,933.74		17,637,804.24		7,157,500.42		—		55,758.27		24,871,062.93	
1817	123,491,965.16		19,041,826.31		6,381,209.81		—		—		25,423,036.12	
1818	103,466,633.85		15,279,754.88		6,016,314.98		—		131.76		21,296,201.62	
1819	95,529,648.28		2,540,388.18		5,163,538.11		—		—		7,703,926.29	
1820	91,015,366.15		3,502,397.08		5,126,097.20		—		—		8,628,494.28	
1821	89,987,427.66		3,279,821.61		5,087,272.01		—		—		8,367,093.62	
1822	93,546,676.98		2,675,987.80		5,172,961.32		—		—		7,818,949.12	
1823	90,875,877.22		607,331.81		4,922,684.60		—		—		5,530,016.41	
1824	90,260,777.77		11,574,532.29		4,993,861.47		—		—		16,568,393.76	
1825	83,788,132.71		7,728,734.88		4,370,309.90		—		—		12,099,044.78	
1826	81,054,059.99		7,061,579.95		3,977,864.65		—		—		11,039,444.60	
1827	73,987,357.20		6,515,514.47		3,486,071.51		—		—		10,001,585.98	
1828	67,475,043.87		9,064,637.47		3,098,867.61		—		—		12,163,505.08	
1829	58,421,413.67		9,841,024.55		2,342,776.22		—		—		12,383,800.77	
1830	48,565,406.50		9,443,173.29		1,912,574.93		—		—		11,355,748.22	
1831	39,123,191.68		14,790,497.46		1,383,880.76		—		—		16,174,378.22	
1832	24,322,235.18		17,303,041.91		775,896.94		—		—		18,078,938.83	
1833	7,001,698.83		998,524.90		306,388.92		—		—		1,304,913.82	
1834	4,760,082.08		5,674,412.21		502,152.96		—		—		6,176,565.19	
1835	37,733.05		—		—		—		—		—	

A' nemzeti adósság' állapota Január' 1sején 1835.

Tőkek. (Fonds.)	Az akták' napja, melyekben e' tőkék meg-alapítottak.	Visszafizet-hetők.	Összeség. Dollár.
Alapítatlan elfogadott adósság, mely a' revolutiói háboru alatti szolgálattételek-érti és szállításokérti köve-telésekből áll	Jul. 9d. 1798	Előmutatásra.	27,437.96
Kincstári nyugtatók, mely-lyek az utósó háboru közben adattak ki.	Febr. 24d. 1815	„	5,975.00
Mississippii fonds.	Mart. 3d. 1815	„	4,320.09
Összesen			37,735.05

Pénzverők' állapota.

Az egyesült státusok' pénzverő műhelyének, mely Philadelphióban 1792ben alapítottatott, munkálati 1834ben igazgatójának, Moore Tamásnak, értesítése szerint, Január' 1sejéről 1835, 7,388,423 dollárt foglaltak magok-ban, mellyek verettek; volt pedig e' közt 3,954,270 dol-lár arany pénzdarabokban; 3,415,000 d. ezüstben; 19,151 d. réz pénzdarabokban, összesen 11,637,643 darab, mely-lyek különös tudósítás szerint következőleg osztattak el:

732,169 fél eagles 5 dollárral számolva tesz	3,660,845 d.
117,370 negyed eagles $2\frac{1}{2}$ dollárral „ „	293,425 -
6,412,004 fél dollár $\frac{1}{2}$ dollárral „ „	3,206,002 -
286,000 negyed dollár $\frac{1}{4}$ dollárral „ „	71,500 -
635,000 dimes $\frac{1}{10}$ dollárral „ „	63,500 -
1,480,000 fél dimes $\frac{1}{20}$ dollárral „ „	74,000 -
1,858,000 cents $\frac{1}{100}$ dollárral „ „	18,551 -
120,000 fél cents $\frac{1}{200}$ dollárral „ „	200 -
11,637,643 pénzdarab' értéke tesz	7,388,423 d.

Az arany, mely 1834 lefolytával a' pénzverőkbe ment, kerek számmal 4,389,000 dollárra ment; ebből körülbelől 1,067,000 dollár az egyesült státusok' pénznemében vala, mellyek az említett évi Junius' 28dikáróli akta előtt, mely az aranynak az ezüsthöz más arányt rendel, adattak ki;

körülbelől 898,000 dollár húzatott be az egyesült státusok' aranytermő vidékiről; 225,000 dollár Mexikoból, Dél-Amerikából és Keletindiából; 2,180,000 dollár Európából; 12,000 dollár Afrikából; és 9008 dollár nem tudott forrásokból. Az Európából behozott pénznek körülbelől ötöd része idegen pénznemekből áll.

Az új arány szerinti aranyverés August. 1sején kezdett, ez vala a' legkorábbi időszak, melyet az akta megengedett. Hogy azonban az arany' törvényes értékítésében történhető változást megelőzzék, czélszerűnek tarták, mind annak pénzzé veretését, a' mi Junius' 1seje után jött be, felfüggeszteni. Ezen időszak előtt 383,545 dollár vereték, úgy hogy az aranyveretés' fentebbi summájából 1834dikben 3,570,725 dollár áll pénzdarabokból az új érték szerint. — E' mennyiség azonban csak a' pénzverő' öt hónap alatti munkálatinak következtése, a' mi egy egész évre valami 8½ milliónyi dollárnak felel meg aranyban. Ugyanazon időszakasz alatt az ezüstveretés az egész év' kerek száma alatt folytattatott, a' mi majd 12 milliónyi arany- és ezüstpénz' veretését mutatja egész esztendő alatt.

Az arany, mely August. 1sején a' pénzverő' boltai-ban volt, 468,500 dollárra ment, 's az, mely még most is veretlen, 435,000 dollárnyi értékkel bír, mellyből December' 1seje előtt semmi sem vala letéve. A' boltokban lerakott és kiveretésre szánt ezüst' értéke kerek számmal 475,000 dollárt tesz, mellyből November' 20dika előtt még semmi sem volt beadva.

Az 1834ben veretett ezüstnek értéke körülbelől negyed millióval haladta meg minden korábbi évét; míg az aranyveretés többre ment, mint az 1825től 1833ig tartó utósó kilencz év alatt összevéve.

Mint hogy az ezüst' bejövetele 1834ben tetemesebben nagyobbodott, mint az előszámolásban azon évre föltek, ez okból ezen időszakasz' nagy része alatt szokatlan késedelmezés eredt a' pénzek' beadásában, 's a' letétel értéke e' körülmény által bizonyos nagyságnyira kétségkívül akadályoztatott. Az 1835rei becslés szerint képesnek hiszi magát a' státus, hogy a' pénz' egész szükségét

a' különféle pénznemek' helyes viszonyai által lehetőleg fűdezendı.

Az alább következı táblában az arany mennyiség van kimutatva, melyet az egyesült státusok' aranytermı vidékirıl évenként kapott a' pénzverı-műhely, 1824tıl fogva. Kiviláglik belıle, hogy e' mennyiség' koronkinti szaporodása utósó évben nem vala olly tetemes, mint elıbbi esztendıkben. Azt hiszik, hogy ez lényegesen azon figyelemtıl ered, melyet utósó idıszakban azon aranyerek' munkáltatására fordítottak, melyektıl a' felszínen találtató aranyforrások eredtek, melyek, minthogy láthatóbbak voltak, eddig fıképen szembe ötlének. Semmi sem gyöngíté az egyesült státusok' aranybányáinak terjedésérıl és gazdagságáról nézetet, sőt minden arra szolgál, hogy a' régebben nyert vélemény annak nemcsak nevededı bőségérıl hanem tartása felıl is megerısödjek.

Az egyesült státusok' aranytermı tájainak évenkénti aranyjüvedelme.

É v.	Virginia.	Éjszak-Carolina.	Dél-Carolina.	Georgia.	Tenn.	Összesen.
1824	—	5,000	—	—	—	5,000
1825	—	17,000	—	—	—	17,000
1826	—	20,000	—	—	—	20,000
1827	—	21,000	—	—	—	21,000
1828	—	46,000	—	—	—	46,000
1829	2,500	134,000	2,500	—	—	139,000
1830	24,000	204,000	26,000	212,000	—	466,000
1831	26,000	294,000	22,000	176,000	1000	519,000
1832	34,000	458,000	45,000	140,000	1000	678,000
1833	104,000	475,000	66,000	216,000	7000	868,000
1834	62,000	380,000	38,000	415,000	3000	898,000
Dollár.	252,500	2,054,000	199,500	1,159,000	12,000	3,677,000

A' belsı aranytermesztésnek, mely részint mosás részint bányászat által történik, ezen átnézésenél jól meg kell jegyezni, hogy legalább az 1834dik évre a' 898,000 dollár csupán a' pénzverıbe adott arany' értéke 's nem az egész évfolyam' keresménye.

IV.
Kereskedés.

1. Behozatal külfországból és kivitel külfországekba.

Tábla, mely a' külfországekbból hehozatalt és külfországekba kivittet foglalja magában, 1834diki October' 1sejétől 1835diki September' 30dikáig tartó év alatt.

Országok.	Behozatalok' értéke.	Kivitelek' értéke.		
		Tulajdon áru.	Idegen áru.	Összesen.
Oroszország	2,595,840	168,627	162,067	330,694
Poroszország	14,045	15,300	3,510	18,810
Svédzia és Norvégia	1,079,327	277,237	128,362	405,799
Svédziai Keletindia	47,214	81,040	7,902	88,942
Dánia	62,542	99,643	318,461	418,104
Dániai Keletindia	1,621,826	1,081,202	354,808	1,439,010
Belgium	185,679	585,342	873,300	1,458,642
Németalföld	1,123,956	2,305,536	1,258,138	3,623,674
Hollandi Nyugatindia	582,159	115,011	466,138	581,149
Hollandi Keletindia	354,192	284,552	62,136	346,688
Hollandi Guiana	67,579	27,228	—	27,228
Angolország	45,566,065	38,673,694	2,974,726	41,648,420
Skótzia	1,402,030	2,344,785	28,789	2,373,574
Irland	274,712	189,914	189	190,103
Gibraltar	200,691	506,703	283,785	790,488
Malta	49,523	37,426	—	37,426
Britt Nyugatindia	2,293,012	199,602	206,941	406,543
Sz. Helena	—	16,098	—	16,098
Britt Guiana	31,424	105,214	—	105,214
Britt Keletindia	1,163,509	1,532,100	64,439	1,596,539
Britt amerikai gyarmatok	1,548,733	3,477,709	57,567	3,535,276
Neufundland	—	—	—	—
Honduras	149,599	56,072	39,376	95,448
Jóreményfok	—	—	2,521	2,521
Hanse-városok	3,355,856	2,603,571	2,056,103	4,659,674
Francia atlanti kikötők	15,813,773	11,683,356	1,440,331	13,123,687
Francia középengeri kikötők	1,327,400	1,032,398	1,352,889	2,385,287
Bourbon	—	19,717	—	19,717
Francia Keletindia	416,072	561,179	19,084	580,263
Francia Guiana	—	2,488	—	2,488
Hayti	2,113,717	1,244,424	192,528	1,436,952
Spanyol atlanti kikötők	640,869	202,744	25,033	227,777
Spanyol középengeri kikötők	1,112,363	187,473	—	187,473
Teneriffa és más canariai szigetek	148,130	20,638	787	21,425
Manilla és Philippina	283,685	3,662	12,257	15,915
Cuba	9,096,002	3,692,980	1,659,455	5,352,435
Spanyol Keletindia	2,246,413	431,805	59,722	491,527
Portugallia	215,309	42,542	16,583	59,125
Madeira	424,699	100,910	43,595	144,505
Fayal és Azora	18,481	9,558	3,911	13,466
Kap-ferdisi szigetek	40,633	79,511	25,886	105,397
Olaszország	1,422,063	105,786	387,771	493,557
Sicilia	254,966	4,060	—	4,060
Triest 'sat.	580,614	518,609	954,728	1,473,337

O r s z á g o k .	Behozat- talok' értéke.	Kivitelek' értéke.		
		Tulajdon áru.	Idegen áru.	Összesen.
Törökország, Levante 'sat.	569,511	62,458	321,221	383,679
China	7,892,327	255,756	754,727	1,010,483
Mexiko	8,066,068	1,192,646	4,072,407	5,265,053
Amerikai középponti köztársaság.	170,968	111,616	72,533	184,149
Colombia	1,727,188	420,458	374,809	795,567
Brasília	4,729,969	1,586,097	473,254	2,059,351
Argentínai köztársaság. Platán innéti köztárs. . .	1,430,118	671,166	300,671	971,837
Chili	787,409	714,407	761,948	1,476,355
Peru	618,412	42,767	16,096	58,863
Dél-Amerika, általában	20,214	323,580	6,314	329,894
Europa, hasonlóké	—	76,938	8,476	85,414
Asia, hasonlóké	77,842	49,122	384,925	434,047
Afrika, hasonlóké	465,361	201,908	121,284	323,192
Keletindia, hasonlóké . . .	—	391,565	17,078	408,643
Déltenger	27,348	81,583	15,586	97,169
Amerikai éjszakkeleti kikötők	—	51,349	67,464	118,813
Nem tudott kikötők	13,893	—	—	—
Összesen	126,521,332	81,024,162	23,312,811	104,336,973

2. Behozatal és kivitel minden státusból és törvényhatóságból azon évben, mely 1834 Sept. 30dikával végződik.

Státusok és Törvényhatóságok.	Behozatok' értéke			Kivitelek' értéke		
	amerikai birtokokból.	idegen birtokokból.	összesen.	amerikai birtokok.	idegen birtokok.	összesen.
Maine	869,441	190,680	1,060,121	726,385	88,892	815,277
Uj-Hampshire	118,235	460	118,695	79,656	—	79,656
Vermont	322,806	—	322,806	334,372	—	334,372
Massachusetts	17,299,053	373,076	17,672,129	4,355,800	316,946	4,672,746
Uj-Island	426,569	455	427,024	405,967	14,918	420,885
Connecticut	381,285	4,435	385,720	421,419	—	421,419
Uj-York	68,292,736	4,895,858	73,188,594	11,596,306	2,253,163	13,849,469
Uj-Jersey	27	4,465	4,492	6,472	1,659	8,131
Pennsylvania	9,913,792	565,476	10,479,268	1,630,645	401,158	2,031,803
Delaware	175,735	10,208	185,943	51,945	—	51,945
Maryland	4,218,917	428,566	4,647,483	2,143,809	868,809	3,012,708
Columbia kerület	174,753	21,501	196,254	664,145	142,757	806,902
Virginia	734,223	103,102	837,325	4,750,003	719,237	5,469,240
Eszak-Carolina	193,955	28,517	222,472	560,012	111,394	671,406
Dél-Carolina	879,675	907,592	1,787,267	7,255,281	3,864,284	11,119,565
Georgia	202,432	344,370	546,802	5,166,844	2,400,483	7,567,327
Alabama	203,638	101,723	305,361	4,441,786	1,522,261	5,964,047
Mississippi	—	—	—	—	—	—
Louisiana	8,969,944	4,811,865	13,781,809	16,838,562	6,021,045	23,759,607
Ohio	14,799	4,968	19,767	145,381	96,070	241,451
Florida territorium	111,957	23,841	135,798	175,218	14,967	190,185
Michigan territorium	106,202	—	106,202	36,021	—	36,021
Összesen	113,700,174	12,821,158	126,521,332	61,286,119	19,738,043	81,024,162

4. A' bevihető czikkelyek' értéke, mellyek meghatározott vámot (Specific Duties) fizetnek.

Némelly portékák' értéke, mellyektől Specific Duties fizettetik, 's mellyek azon években vitettek be, a' mellyek 1833diki September' 30dikával és 1834diki September' 30dikával végződtek.

	1833.	1834.
Flanell	118,151	200,580
Szönyeges- portéka { Brüssel, Wilton és három- } szor füstett	147,820	197,037
{ máskép füstett és velencei	171,606	199,831
Kárton	158,681	237,260
Madeira	391,382	599,664
Xeres	121,382	241,987
Siciliai	76,614	177,781
Francia vörös bor hordókban .	449,878	499,701
Spanyol és austriai vörös bor hordókban		
Bor { Francia bor üvegekben és edé- } nyekben	429,381	377,543
{ Más francia	464,073	204,438
{ Más Spanyolországból, Austriá- } ból, Németországból 's a' kö- } zéptengeri partvidékekről hor- } dókban		
{ Más nem nevezett országokból } hordókban		
Pálinka (gabonából	307,391	323,143
{ egyéb szerekből	331,958	264,340
Czukorméz (mélasses)	1,205,268	1,054,905
Sűr, Ale és Porter	2,867,986	2,989,020
{ Faolaj hordókban	94,325	100,888
{ Spermaceti, halzsír, hód-, répa- } és kenderolaj	529,922	206
{ Lenmagolaj		
Olaj { barna	3,982,877	5,027,377
{ süvegekben	769,466	510,452
Cigarro	484,456	671,791
Ólom darabokban, rúdokban és lapokban	60,660	168,811
Vitorlaponyva 's kötél, hajóhasználatra és kótrányozva	142,538	147,805
Egyéb kötél munkák	118,739	140,481
Vas horgonykötelek és vízhányó lapátok	192,022	121,487
Vas, lapokban és abroncsokban	245,818	190,237
Vas, darabokban	217,668	270,325
Vas, rudokban (sodorva gyártott	1,002,750	1,187,236
{ más módon	1,837,473	1,742,883
Aczél	523,116	554,150
Kender	470,973	514,743
Só	996,418	839,315
Szén	261,575	200,277
Üveg palaczkok	118,820	117,421

5. Áttekintése azon beviteli cikkeknek, mellyek érték szerinti vám alá vannak vetve.

Különféle kereskedési cikkek' átnézése, mellyeken érték szerinti vám fekszik, 's mellyek 1833dik évi September' 30dikáig, 's 1834dik évi September' 30dikáig tartó esztendőben vitettek be.

	1833.	1834.
Gyapju-árúk { Posztó és kazimir	6,128,194	4,364,340
{ Takaró, 75 cent-en alól . . .	1,165,260	408,943
{ Takaró, 75 cent-en felül . . .		659,122
{ Harisnya-áru, keztyű, sipka és szalag	463,348	383,977
Kötött gyapju-árúk	4,281,309	555,121
Gyapjufonal	98,079	166,209
Gyapot-árúk { Főstett és nyomtatott	5,181,647	6,668,823
{ Fehér	1,181,512	1,766,482
{ Harisnya-áru, keztyű, sipka és szalag	623,369	749,356
{ Fonal és czérna	343,059	379,793
Selyem végszövetek Indiából, Chinából 'sat.	1,562,263	1,493,893
Selyem végszövetek egyéb helyekről	6,195,980	716,765
Varró-selyem	304,300	328,929
Csipke, czérna és gyapot	1,099,402	1,017,488
Gyolcs, fehéritett és fehéritetlen	2,352,085	301,502
Kender { Orosz szövet, fehér és barna	327,518	128,664
{ Vitorlaponyva	527,632	720,780
Kalapok és sipkák Livornoból, bastból, szalmából	169,354	422,305
Tűzi-fegyverek és oldalpuskák	231,903	289,577
Fasrófok	110,343	141,560
Sárgarézárúk	370,764	364,753
Bőráru	828,297	649,952
Ékszerárúk	151,566	172,319
Órák és órához tartozók	571,189	718,747
Üvegárúk, tükrök 's más üvegneműek	106,122	163,296
Chinai árúk és porcelánok	148,851	218,613
Cserép és kőedények	1,669,336	1,372,800
Ezüsttel borított árúk (meg nem nevezve)	160,720	208,389
Nyeregyártói árúk { Közöséges, czifrázott és japan szabásu	62,360	116,441
{ Ezüsttel v. aczél. bor.	111,880	220,972
Készítellen selyem	135,348	78,706
Indigo	839,717	999,863
Feldolgozott gyapju, mellynek fontja 8 cent-et meghalad	240,892	317,925

A' bevitelék' értékének előálló táblái a' különféle osztályoknak csak legnevezetesebb beviteli cikkeit foglalják magokban.

V.

Csatornák és vasutak.

Az első tetemes hosszáságu csatorna, melly az egyesült státusokban ásátott, a' middlessex-csatorna volt Massachusettsben. Az azóta keletkezett csatornák közül a' legtöbb az utósó tizenöt év alatt építették. A' legnevezeteseb csatornák' és vasutak' következő áttekintése legnagyobb részint Bradford' „Comprehensive Atlas”-ából vétetett ki.

Csatornák.

Csatornák.	Hossz- ságuk miles- ben.	Zsíj- rendszer. Láb.	Költség. Dollár.	Eleje.	Vége.
Blackstone .	45		700,000	Worcester	Providence
Black River.	76	1078	600,000	Rome	Fall of Black River
Cayuga . . .	20	73	236,000	Geneve	Montezuma
Champlain .	63	188	1,180,000	Lake Champlain	Erie csatorna
Chemung . .	23	516	342,133	Senaca Lake	Elmira
Chenango . .	96	1009	1,800,000	Utica	Binghampton
Chesapeake és Ohio . . .	110 340	355	(kész)	Georgetown Georgetown	Williamsport Pittsbury
Chesa'ke és Delaware .	14	—	—	Delaware Bai	Chesapeake Bai
Delaware . .	60	—	—	Caston	Bristol
Delaware és Hudson . .	108	—	—	Hudson River	Hownsdale
Delaware és Raritan . .	42½	—	—	Uj-Brunswik	Bordentown
DismalSwamp	23	—	—	Joyce's Creek	Pasquetank
Erie	363	698	9,027,500	Buffalo	Albany
Farmington.	78	518	—	Uj-Haven	Northampton
Lebigh . . .	46½	360	1,558,000	Caston	Stoddardsville
Middlessex .	27	136	528,000	Boston	Merrimack Riv.
Miami	66	—	746,852	Dayton	Cincinnati
Morris. . . .	97	165	1,200,000	Jersey City	Caston
Ohio	334	1185	4,500,000	Cleveland	Portsmouth-
Oswego	38	133	565,437	Salina	Oswego
Pennsylvania	277	Csat. és vasút	—	Philadelphia	Pittsbury
Santee	22	103	—	Santee River	Cooper River
Shuylkill . .	110	620	2,336,380	Philadelphia	Port Carbon
Unio	80	—	—	Middletown	Reading Pa.
Wabash és Erie	200	—	—	The Wabash	The Maunce

Vasútak.

	Miles		Miles
Alleghany Portage	36½	Columbia	83
Baltimore és Ohio (ebből kész . . .)	81	Charleston és Hamburg	132
Baltimore és Washington	33	Danville és Pottsville	54
Boston és Lowell	25½	Hudson és Mohawk	15
Boston és Providence	41	Ithaka és Oswego	29
Boston és Worcester	43	Newcastle és Frenchtown	16
Camden és Amboy	61	Sarataga és Schenectady	22½

Pitkin ur megjegyzi, *Statistical View of the Commerce of the U.S.* munkája nem rég megjelent második kiadásának előszavában: „Az egyesült státusoknak jóléte és segédforrásai, mint kétségbe vonhatatlan, a' népesedéssel egyenlően haladtak; 's az utolsó tizennyolcz év alatt a' belső javítások' előmenetele az amerikai patriota' legfellelengzőbb várakozásit is meghaladták, 's azt, a' mibe e' tekintetben bármely más nemzet kezdett, jóval magok után hagyák.”

Azon czikben, melly a' csatornákról és vasútakról értekeznek, így szól: „A' legbiztosabb adatok szerint azon csatornák' hosszát, mellyek 1835diki Január' 1sején végeztettek be, körülbelől 2867 milesre lehet tenni, 's építetések' költségét 64,573,099 dollárra.”

„Azon vasútak, mellyek 1835diki Január' 1sején nyitattak föl a' kereskedésre, vagy minden esetre nem sokára készek lesznek, összesen mintegy 1600 mérf. hosszúságuk, 's költségeik valami 30 millió dollárra haladnak.”

„Ha a' vasútak' és csatornák' költségeit az egyesült státusokban együvé számoljuk, kitünend, hogy a' belső javítás' mind két ágára nem kevesebb mint 94 millió fordítattott, 's ez főkép csak 1817től fogva történt.”

„Azon két fő czélt, mellyet azon vállalatok' kivitelénél szem előtt tartottak, legnagyobb részint elérték; — készen van egy biztos belső vízi-közlekedés az atlanti part' hosszában vagy annak közelében: mert most nagy hajók járhatnak a' hudsoni csatornáról delawareire és chesapeakeire 's a' Chasapeake-Baira egész Norfolkig Virginiában; 's Norfolkból a' Dismal-Swamp-csatornán az Albemarle-tengerszorosig Éjszak-Carolinában.”

„A' nyugati és keleti vizek össze vannak kötve egymással nemcsak Hudson tavától Erie taváig Uj-York státuson keresztül, hanem a' Delawaretól Ohioig 's ugyanazon tóig Pennsylvania státuson által.”

„Ez a' közlekedést kelet és nyugat közt, mind a' két táj' megmérhetetlen hasznára, rendkívül megkönnyébbíté, 's mind kettőt olly lánczokkal kötötte össze, mellyek, mint reméljük, soha sem fognak elszakadni.”

„Az egyesült státusok' nagy és növekedő jólétének e' tagadhatlan bizonyítmányihoz járul még az, hogy azok ugyanazon időszakasban (18 év alatt) több mint 120 millióra menő nemzeti adósságot lefizettek.”

VI.

Tanítás' állapota.

1. Felsőbb tudományos intézetek (Colleges) az egyesült státusokban.

Név.	Hely.	Alapítás' éve.	Hallgatók' száma.	Theológiára készü- lő tanulókn' száma.	Tanuló-ifjak.	Kötetek' száma a' kollegiomi könyv- tárakban.	Kötetek' száma a' tanuló-ifjak' könyv- táraiban.
Bowdoin,	Brunswick, Me.	1794	498	41	144	8,000	6,000
Waterville *,	Waterville, -	1820	99	18	94	2,000	1,000
Dartmouth,	Hanovera, Uj-H.	1770	1,764	481	171	4,500	8,500
Vermonti egye- tem,	Burlington, Vt.	1791	2,03	—	81	1,000	1,000
Middlebury,	Middlebury, -	1800	359	228	150	2,330	2,330
Norwich egye- tem,	Norwich, -	1834	—	—	—	—	—
Harvard egyet.	Cambridge, Mass.	1638	5,321	1,344	217	40,000	4,500
Williams,	Williamstown, -	1793	800	—	120	3,000	3,200
Amherst,	Amherst, -	1821	384	66	243	4,300	6,250
Brown egye- tem *,	Providence, Uj-J.	1764	1,253	450	167	6,000	5,600
Yale,	Uj-Haven, Con.	1700	4,485	1,297	354	8,500	10,500
Washington †,	Hartford, -	1824	115	42	43	2,000	2,500
Wesleyan egyetem **,	Middletown -	1831	—	—	95	3,000	—
Columbia †,	Uj-York, Uj-J.	1754	1,200	—	100	8,000	6,000
Unio,	Schenectady, -	1795	1,600	308	232	5,350	8,920
Hamilton,	Clinton, -	1812	270	69	115	2,500	3,700
Hamilton lit. és theol. *,	Hamilton, -	1819	124	—	68	1,600	—
Geneva †,	Geneva, -	1823	18	9	44	820	1,150
Uj-Yorki egye- tem,	Uj-York, -	1831	—	—	226	—	—
Uj-Yerseyi kol- Rutgers,	Princeton, Uj-J.	1746	2,064	424	215	7,000	4,000
Pennsylvaniai egyetem,	Uj-Brunswick, -	1770	257	39	93	3,000	3,500
Dickinson **,	Philadelphia, Pe.	1755	—	—	93	2,000	—
Jefferson,	Carlisle, -	1783	—	—	20	2,000	—
Washington,	Canonsburg, -	1802	404	170	175	1,000	2,400
Allegheny **,	Washington, -	1806	146	—	47	1,500	—
Western egye- tem,	Meadville, -	1806	10	—	120	8,000	—
Pennsylvania, Lafayette,	Pittsburg, -	1820	45	—	50	—	—
Bristol kollég. int. †,	Gettysburg, -	1832	—	—	90	—	—
Newark,	Easton, -	1832	—	—	23	—	—
St.-John's,	Near Bristol, -	1833	—	—	80	—	—
St.-Mary's §,	Newark, Del.	1833	—	—	75	1,000	—
Mount St.-Ma- ry's §,	Annapolis, Md.	1784	645	—	58	2,700	460
Mount Hope,	Baltimore, -	1799	—	—	193	10,500	—
Georgetown §,	Emmitsburg, -	1830	21	—	90	7,000	—
	Near Baltimore,	1832	—	—	45	—	—
	Georgetown, D.-C.	1799	90	—	134	12,000	—

Név.	Hely.	Alapítás' éve.	Hallgatók' száma.	Theológiára készülő tanuló-k' száma.	Tanuló-ifjak.	Kötetek' száma a' kollegiumi könyvtárban.	Kötetek' száma a' tanuló-ifjak' könyvtárban.
Columbia *	Washington, -	1821	—	—	50	4,000	—
William és Mary †	Williamsburg, Va.	1693	—	—	15	3,500	600
Hampden-Sydney,	Prince Ed. Co., -	1774	—	—	90	5,000	3,200
Washington,	Lexington, -	1812	380	—	46	1,500	—
Virginiai egyetem,	Charlottesville, -	1819	118	—	211	10,500	—
Randolph - Macon **	Boydton, . . . -	1831	—	—	120	—	—
Éjszak - Carolinai egyetem,	Chapel-Hill, E.-C.	1791	334	—	100	1,800	3,000
Charleston †,	Charleston, D.-C.	1785	65	12	100	3,000	50
Dél - Carolinai kollégium,	Colombia, -	1804	—	—	—	10,000	—
Georgiai egyet.	Athens, Geo.	1795	305	—	126	4,000	2,500
Alabama' egyetem,	Tuscaloosa, Ala.	1828	26	—	104	3,000	600
Lagrange **	Uj-Tuscaloosa, -	1830	—	—	120	—	—
Spring Hill §,	Spring Hill, -	1830	—	—	85	—	—
Jefferson,	Washington, Mi.	1802	—	—	70	—	—
Oakland,	Oakland, -	1831	—	—	130	—	—
Louisiana,	Jackson, -	1825	—	—	15	350	—
Greeneville,	Greeneville, Ten.	1794	100	—	30	3,000	—
Washington,	Washington Co. -	1794	100	—	20	500	—
Nashvillei egyetem,	Nashville, -	1806	148	—	105	2,100	3,200
East Tennessee.	Knoxville, -	1807	—	—	45	3,000	208
Jackson,	Near Colombia, -	1830	3	—	100	1,250	—
Transylvania,	Lexington, Ken.	1798	—	—	20	2,400	1,500
St.-Joseph §,	Bardstown, -	1819	30	—	130	5,000	—
Centre,	Danville, -	1822	—	—	66	1,600	—
Augusta **	Augusta, -	1823	60	—	75	2,000	500
Cumberland,	Princeton, -	1825	28	—	72	500	—
Georgetown *,	Georgetown, -	1830	—	—	36	1,200	—
Ohio' egyetem,	Athens, Ohio.	1821	72	26	45	1,000	1,000
Miami egyetem,	Oxford, -	1824	80	17	126	1,200	2,509
Franklin,	Uj-Athen, -	1821	7	—	40	1,200	—
Western Reserve,	Hudson, -	1826	25	—	54	1,600	300
Kenyon †.	Gambier, -	1828	—	—	67	2,300	—
Granville *,	Granville, -	1832	—	—	153	3,000	—
Marietta,	Marietta, -	1833	—	—	93	—	—
Oberlin Intézet,	Uj-Elyria, -	1834	—	—	—	—	—
Willoughby egyetem.	Chagrin, -	1834	—	—	—	—	—
Indiana,	Bloomington, In.	1827	10	1	90	600	400
South Hanovera,	South Hanovera -	1829	—	4	230	—	—
Wabash,	Crawfordsville -	1833	—	—	40	—	—
Illinois,	Jacksonville, Il.	1830	—	—	25	1,500	—
St.-Louis egyetem §,	St.-Louis, Mo.	1829	9	—	200	7,500	—
St.-Mary's §,	Barrens, -	1830	5	—	124	1,000	—
Marion,	Uj-Palmyra, -	1831	—	—	50	—	—

Jegyzetek. Azon főiskolák, mellyek * által jelevék, a' baptisták' igazgatása alatt állnak; † az episcopálisok', ** a' methodisták', § a' katolikusok' igazgatását jelenti.

Mi azon főiskolákat érdeklí, mellyeknél a' jelek' egyike sincs, ott uralkodó vallási befolyást, a' mennyiben azok Uj-Anglia' státusaiban fekszenek, a' congregationalismus gyakorol; a' többinél leginkább a' presbyterianismus. A' norwich-egyetemi intézetet minapában alapíták az universalisták.

A' fentebbi tábla' tanuló-ifjai alatt Uj-Anglia' valamennyi iskoláiban (a' wesleyi egyetemet kivéve) 's több más kollégiomban az 'alosztálybeliek' vagy a' négy kollégiom-osztálybeli tanítványokat értik; úgy hogy itten azok, kik meghatározott kenyérkeresői tanulmányt üznek, vagy valamelly előkészületi iskola-osztályban vannak, nincsenek befoglalva, a' katolika, valamint több más déli és nyugati kollégiomokban a' tanuló-ifjak' legnagyobb része az előkészületi osztályokhoz tartozik.

Harva-egyetemben a' tanuló-ifjak' száma 1835ben, beszámolva a' theologokat, törvény- és orvos-tanulókat, 366ra ment; Yale-Collegeben 523ra.

Némelylek a' felhozott iskolák közül meglehetősen elhagyottak 's alig érdemelnek helyet a' táblán. Több.más kollégiom' alapítására adatott engedelem, de még nincsenek tökéletes lábra állítva.

2. Theologiai seminariumok.

Hely	Felekezet	Megnyitás	Tanítók	Tanulók 1834/5 évben	Kitanultak' száma	Kötetek' szá- ma a könyv- tárakban
Bangor, Me.	Cong.	1816	3	27	62	2,300
Andover, Mass.	Cong.	1808	5	152	672	11,000
Cambridge, -	Cong. Unit.	1824	3	36	100	—
Newton, -	Baptist.	1825	3	53	31	1,800
Uj-Haven, Ct.	Cong.	1822	3	53	113	2,000
K.-Windsor, -	Cong.	1834	3	17	—	2,000
Uj-York, Uj-Y.	Prot. Epis.	1819	6	80	200	3,880
Auburn, -	Presbyt.	1821	4	56	190	4,500
Hamilton, -	Baptist.	1820	4	38	124	2,250
Hartwik, -	Lutheran.	1816	2	3	—	1,000
Uj-Br'wick, U.J.	Holl. Ref.	1784	3	24	—	—
Princeton, -	Presbyt.	1813	5	140	714	7,000
Gettysburg, Pa.	Evang. L.	1826	2	25	—	7,000
York, -	G. Ref. Ch.	1825	2	20	—	—
Allegheni T., -	Presbyt.	1828	2	29	—	4,000
Canonsburg, -	Asso. Ch.	—	1	—	—	—
Pittsburg, -	Asso. Ref.	1828	1	19	—	—
Fairfax Co., Va.	Prot. Epis.	—	2	39	65	2,000
Pr. Ed. Co. -	Presbyt.	1824	3	35	76	3,200
Richmond, -	Baptist.	1832	3	58	—	—
Columbia, D.-C.	Presbyt.	1829	3	22	—	1,800
Lex'gton, -	Lutheran.	1832	2	1	14	1,200
High Hills, -	Baptist.	—	2	—	30	1,000
Mavville, Ten.	Presbyt.	1821	2	22	62	5,000
Cincinnati, Oh.	—	1829	3	42	—	—
Gambier, -	Prot. Epis.	1828	—	11	—	—
Hudson, -	Presbyt.	—	—	3	—	—
Columbus, -	Lutheran.	—	—	—	—	—
Granville, -	Baptist.	1832	1	30	—	500
D.-Hannovera, I.	Presbyt.	—	2	10	—	—
Lexington, Ken.	Prot. Epis.	1834	3	8	—	2,000

Romai katolikai seminariumok vannak Baltimore-ban és Emmitsburgnál, Md., Charlestonban, D.-C., Bardstownnál és Washington-County-ban Ky., valamint Perry-County-ban Mo.

3. Orvosi iskolák.

Név.	Hely.	Tanítók.	Tanulók.
Maine Medical School.	Brunswick	5	86
Uj-Hampshire Med. School. . . .	Hanovera	3	106
Vermont Med. School, Univ. Vt.	Burlington	3	14
Vermont Academy of Medicine .	Castleton	6	62
Mass. Medical School, Harv. Univ.	Boston	6	82
Barkshire Med. Inst., Williams Col.	Pittsfeeld	5	85
Medical School, Yale College . .	Uj-Haven	5	64
Coll. Phys. and Surgeons. N.-J.	Uj-York	7	158
Coll. Phys. and surg. West. Dist.	Fairfield	5	217
Medical Dep. Jefferson College .	Philadelphia	6	233
Medical Dep. Univ. Pennsylvania .	"	9	392
Medical Dep. Univ. Maryland . . .	Baltimore	6	143
Washington Medical College . . .	"	6	—
Medical Dep. Columbian College . .	Washington	6	30
Medical Dep. Univ. Virginia	Charlottesville	3	37
Medical Coll. of the State of S.-C.	Charleston	7	127
Medical College of S.-Carolina . .	"	8	18
South. School of Pract. Med.	"	6	—
Medical College of Georgia	Augusta	7	—
Medical College of Trans. Univer.	Lexington	6	255
Louisville Medical College	Louisville	6	—
Medical College of Ohio	Cincinnati	6	110
Ref. Medical Coll. Ohio	"	—	—

4. Törvényi iskolák.

Hely.	Név.	Tanítók.	Tanulók.
Cambridge, Mass.	Hervard egyetem	2	32
Uj-Haven, Conn.	Yale college	2	43
Philadelphia, Pa.	"	—	—
Williamsburg, Va.	William és Mary college	1	6
Charlottesville, -	Virginiai egyetem	1	33
Fridricksburg, -	"	1	20
Lexington, Kenn.	Transylvania egyetem . .	1	39
Cincinnati, Ohio	"	3	—

A' történettudomány-iskolákat sokkal kevesebbé látogatják, mint a' többi kenyérkereső iskolákat. Az első nevezetes illy nemű intézet, melly az egyesült státusokban alapítottott, a' törvénytudományi alkalmaztatási iskola volt Lichtfieldben Connecticutban, mellyet 1798tul 1827ig 730 tanuló látogatott.

VII. Általános előszámlálása a' legnevezeteseb vallási felekezeteknek ¹ az egyesült státusokban.

1. Congregationalisták.

A' congregationalisták többnyire Uj Anglia' státusai-ban élnek. Leginkább az angol puritánusoktól származnak, kik a' legtöbb régi telepedéseket alapíták Uj-Angliában. A' congregationalisták különben a' szabadalmas felekezetet tevék, minthogy az ő vallásuk alkotó Uj-Anglia' státusaiban az uralkodó rendszert, kivéven azonban Rhode-Islandot; papságuk' tartása törvény által volt meghatározva, 's más vallás-nevezetek' tagai szakadozóknak tekintettek.

Minden státus' congregationalistai egyházának külön-féle fő testületei összegyűlnek. — A' mainei közgyülekezet azon csütörtökön, melly Junius hónap' negyedik kedét megelőzi; — az uj-hampshirei köztársaság September' 1ső csütörtökén; — a' vermonti köz egyesület ugyanazon hónap' második csütörtökén; — a' massachusettsi köztársaság Junius' 4dik csütörtökén; — 's a' connecticuti köztársaság a' most nevezett hónap' harmadik csütörtökén.

A' gyülekezetek', társaságok' 'sat. nevezetei.	Prédi-kálók.	Egyhá-zak.	Hívek.	
Mainei köz- egyesület.	1. Washington egyesület	7	10	593
	2. Hancock és Waldo -	9	15	691
	3. Kennebeck -	14	20	1,396
	4. Penobscot -	11	16	844
	5. Simerset -	10	16	633
	6. Lincoln -	12	18	1,387
	7. Cumberland -	27	34	3,374
	8. Oxford -	12	18	1,438
	9. York -	17	24	2,014
összesen .	119	161	12,370	
Uj-Hampshirei köztársaság.	1. Caledonia társaság	6	10	693
	2. Deerfield -	13	14	1,224
	3. Derry -	8	10	1,297
	4. Harmony -	15	16	1,269
	5. Hollis -	9	9	1,674
	6. Hopkinton -	21	17	2,585
	7. Monadnock -	23	20	2,064
	8. Orange -	8	12	1,326
	9. Piscataqua -	21	24	2,288
	10. Sullivan -	7	15	1,328
	11. Unio -	11	12	3,234
összesen .	142	159	18,982	

¹ Religions Denominations.

A' gyülekezetek', társaságok' 'sat. nevezetei.		Prédi- kálók.	Egyhá- zak.	Hívek.
Vermonti köz- gyülekezet.	1. Windhami associatio	10	13	2,044
	2. Windsor -	14	15	1,733
	3. Black River -	10	10	1,033
	4. Royalton -	12	14	1,540
	5. Orange -	10	12	1,334
	6. Montpelier -	8	17	1,292
	7. Caledonia -	9	15	1,607
	8. Orleans -	13	21	1,443
	9. North Western -	21	28	2,594
	10. Addison -	15	17	2,327
	11. Rutland -	15	15	2,242
	12. Pawlet -	7	11	1,396
Összesen		144	186	20,575
*) Massachusettsi köztársaság.	1. Berkshire associatio	22	26	4,660
	2. Mountain -	4	9	581
	3. Franklin -	14	19	1,978
	4. Hampshire -	26	23	4,311
	5. Hampden -	17	21	3,418
	6. Brookfield -	18	18	2,501
	7. Harmony -	10	12	1,867
	8. Worcest. Cen. -	8	11	1,170
	9. Worcest. North. -	9	9	1,691
	10. S. Middlesex a	10	21	1,529
	11. Middlesex Un. -	12	14	1,750
	12. Andover -	18	21	3,467
	13. Haverhill -	6	8	514
	14. Essex Middle -	12	15	2,012
	15. Salem and Vic. -	19	19	3,115
	16. Suffolk North -	17	15	2,600
	17. Suffolk South -	11	10	1,869
	18. Norfolk -	18	17	2,100
	19. Taunton és Vic. -	10	10	1,086
	20. Old Colony -	11	13	1,223
	21. Pilgrim -	8	8	700
	22. Barnstable -	11	12	1,495
Összesen		291	323	46,950
Rhode-Island	{ Evangelikai társaság .	16	16	2,100
Connecticuti köztársaság.	1. Hartford E. associatio	31	24	4,147
	2. Hartford D. -	16	17	2,817
	3. Uj-Haven N. -	30	22	3,202
	4. Uj-Haven E. -	25	16	1,475
	5. Uj-London -	27	26	2,416
	6. Fairfield N. -	25	19	2,116
	7. Fairfield E. -	14	12	2,034
	8. Windham -	24	25	3,001
	9. Litchfield -	21	22	1,863
	10. Litchfield -	19	17	1,299
	11. Middlesex -	20	15	2,454
	12. Tolland -	19	17	2,355
Összesen		271	232	29,579
Mindössze . . .		975	1,071	119,756

*) Massachusettsben körülbelül 150 congregationalistai prédikáló 's 160—170 egyház van, mely nincs összeköttetésben a' főtársasággal; ezeknek legnagyobb része unitárius.

A' fenn nevezeteken kívül még sok congregationalistai egyház van az Uj-Angliától délre fekvő státusokban.

2. Presbyteriánusi egyház. Uj-Angliában csak két E' nagy és tetemes felekezet a' közép valamint a' déli és nyugati státusokban igen számos; Uj-Angliában csak két presbyteriánusi egyház van, a' londonderryi és newburyporti. A' presbyteriánusi egyház' közgyűlekezte Philadelphia városában évenként Május hónap 3dik csütörtökén jó össze.

Zsinatok' nevei.	Presbyteriumok' nevei.	Predikátorok.	Felzabadi-	tottak.	Egyházak.	Mostani hívek' száma.	Térítési pénzfórrás.	Nevelési pénzfórrás.
							Dollár.	Dollár.
Albany	Londonderry	19	3	3	12	2,067	—	—
	Newburyport	15	—	—	2	383	227,00	60,00
	Champlain	17	3	3	19	2,237	539,50	2,590,41
	Albany	34	3	3	32	6,332	3,881,12	1,202,25
Utica	Troy	28	3	3	29	4,317	965,00	—
	Columbia	27	3	3	18	2,175	—	—
	Watertown	16	1	1	24	2,744	782,67	291,13
	St Lawrence	10	1	1	10	933	227,00	213,00
	Oswego	13	1	1	23	2,129	444,69	172,37
	Oheida	48	7	7	40	5,364	2,370,34	890,05
Delaware	Osego	11	—	—	18	2,140	955,89	243,00
	Chenango	14	1	1	22	2,268	1,675,77	208,61
	Delaware	8	1	1	15	1,938	948,30	180,67
	Cortland	12	1	1	16	2,045	551,28	210,69
Delaware	Onondaga	17	4	4	26	2,864	837,92	500,45
	Cayuga	31	15	15	31	4,296	2,412,27	813,37
	Tioga	19	1	1	18	1,703	379,26	98,90
	Geneva	37	1	1	38	4,378	6,878,62	3,237,70
Genesee.	Bath	22	—	—	36	2,617	1,028,78	237,50
	Angelica	10	—	—	19	1,322	64,19	22,00
	Ontario	23	1	1	23	1,740	658,97	355,03

Zsinatok' nevei.	Presbyteriumok' nevei.	Predikátók.	Felzabadítottak.	Egyházak,	Mostani hívek' száma.	Térítési penzfórrás. Dollár.	Nevelési penzfórrás. Dollár.
Genesee.	Rochester	25	2	25	3,742	2,744,81	510,06
	Genesee	22	1	26	1,670	605,68	591,89
	Niagara	13	1	18	1,317	—	—
New-York	Buffalo	33	—	43	3,259	1,014,47	333,00
	Hudson	23	—	26	3,409	1,049,00	210,50
	North River	14	2	19	2,634	636,07	369,16
	Bedford	10	1	16	1,125	639,59	284,90
	Long Island	13	—	12	1,357	529,00	26,50
	Long Island 2d.	9	1	11	1,065	156,39	32,77
N.-Jersey	New-York	24	5	13	4,506	7,206,88	5,294,34
	New-York 2d.	8	—	4	1,083	3,086,87	611,00
	New-York 3d.	33	6	21	5,708	12,570,37	4,275,28
	Newark	31	2	27	3,791	3,997,36	782,08
	Elisabethon	23	6	20	3,780	1,893,86	830,91
	N.-Brunswick	26	8	19	3,283	2,083,65	777,28
Philadelphia	Newton	26	2	32	3,437	913,24	295,93
	Susquehanna	12	—	17	1,068	222,92	87,00
	Montrose	12	1	19	1,334	366,21	130,85
	Philadelphia	19	3	19	3,000	1,339,92	926,00
	Phil. 2d. zsin.	11	3	17	1,820	1,265,11	1,640,00
	New-Castle	25	4	33	4,228	1,161,11	415,00
Philadelphia	Baltimore	12	6	9	1,376	2,885,00	3,568,00
	D.-Columbia	14	3	9	1,434	561,77	237,70
	Carlisle	28	2	48	4,843	1,185,01	228,50
	Hutthngdon	19	1	33	4,063	835,16	114,37
	Northumb'nd	10	5	18	1,767	677,75	5,00

Zsinatok' nevei.	Presbyteriumok' nevei.	Prédikálók.	Felzabadtollak.	Egyházak.	Mostani hívek' száma.	'Értési pénzforrás. Dollár.	Nevelési pénzforrás. Dollár.
Delaware	Philadelphia 2d. Wilmington Lewes	22 10 6	4	17 15 13	4,068 1,254 826	7,837,72 1,607,00 63,25	2,912,59 334,75 13,50
Pittsburg	Allegheny	12	—	29	2,139	112,28	88,62
	Erie	17	2	37	2,889	378,13	10,00
	Beaver	15	1	34	3,220	243,38	14,66
	Redstone	11	1	26	2,983	408,11	97,19
	Stuebenville	14	3	30	2,167	379,10	87,00
Michigan	Washington	19	1	22	3,157	2,268,36	595,13
	Ohio	30	4	31	3,937	1,973,42	602,97
	Blairsville	17	4	26	3,232	806,04	100,81
	Detroit	8	1	13	476	—	110,00
Western-Reserve	St. - Joseph	4	—	5	128	51,00	77,00
	Monroe	7	—	14	793	362,00	116,00
	Grand River	21	1	28	1,605	315,00	199,58
	Portage	21	1	27	1,875	934,61	605,11
Ohio	Huron	13	—	22	807	195,00	296,49
	Trumbull	8	—	17	782	291,01	215,66
	Cleveland	21	1	30	1,526	864,52	420,00
	Columbus	17	2	33	2,267	340,11	147,33
	Richland	19	1	50	2,940	478,46	124,34
Cincinnati	Lancaster	18	—	36	2,558	1,003,34	621,30
	Athens	9	4	18	1,178	434,16	416,60
	Miami	17	—	27	2,480	916,12	230,41
	Chillicothe	19	6	26	2,963	543,64	414,48
	Cincinnati	26	2	31	3,227	1,805,72	884,24

Zsinatok' nevei.	Presbyteriumok' nevei.	Prédikálók.	Feliszabadtoltok.	Egyházak.	Mostani hívek' száma.	Térítési pénzforrás. Dollár.	Nevelési pénzforrás. Dollár.
Cincinnati	Oxford	18	2	25	1,446	336,50	179,50
	Salem	6	2	20	824	49,65	232,75
Indiana	Madison	12	2	16	857	109,54	105,00
	Vincennes	9	1	16	806	22,50	17,41
	Crawfordsville	12	1	22	858	40,68	239,25
	Indianapolis	9	2	23	994	55,75	125,00
	Illinois	11	2	9	278	80,00	465,50
Illinois	Kaskaskia	9	1	20	587	74,75	30,00
	Sangamon	6	—	9	323	11,00	111,00
	Schuyler	5	—	4	158	34,00	57,00
	Palatina	5	—	10	221	5,00	5,50
Missouri	St.-Louis	6	3	12	792	902,25	681,59
	Missouri	4	—	9	330	—	—
	St.-Charles	7	—	12	427	—	—
	Louisville	10	2	22	1,214	537,23	792,50
Kentucky	Muhlenburgh	6	—	20	747	2,12	1,25
	Transsylvania	15	3	27	2,551	736,47	2,138,04
	N.-Lexington	21	4	30	2,330	445,09	1,281,50
	Ebenezer	9	3	21	1,536	440,20	337,00
Virginia	Winchester	14	1	29	2,209	497,26	733,94
	Ost-Hanover	18	1	14	1,327	2,372,00	2,372,00
	N.-Hanover	31	5	33	2,460	810,11	485,00
	Lexington	25	4	41	6,489	934,67	880,41
Éjszak-Carolina	Orange	33	7	40	2,338	740,15	297,50
	Fayetteville	17	3	44	4,231	10,00	8,00
	Concord	19	1	48	4,422	291,00	815,00

Zsinatok' nevei.	Presbyteriumok' nevei.	Predikálók.	Felzabadtoltak.	Egyházak.	Mostani hívek' száma.	Térítési pénzforrás. Dollár.	Nevelési pénzforrás. Dollár.
Tennessee	Abingdon	7	—	11	781	6,27	2,50
	Union	26	4	30	3,059	—	—
	Holston	9	—	14	1,941	—	—
Ny.- Tennessee	French Broad	8	—	12	1,358	25,00	276,00
	Ny.- Tennessee	18	3	17	1,426	243,67	326,75
	Shiloh	9	—	26	1,400	158,87	273,00
D.- Carolina és Georgia	Éjszak-Alabama	10	2	15	725	251,12	66,43
	Western distr.	14	1	22	742	18,50	270,25
	Dél-Carolina	14	1	35	2,917	17,56	110,00
Mississippi és St.- Alabama	Bethel	9	2	19	2,072	93,75	—
	Hopewell	19	1	35	1,586	—	—
	Charleston	19	7	42	936	2,000,00	2,000,00
Összesen 23	Harmony	16	2	25	2,401.	492,00	216,25
	Georgia	13	—	10	376	279,93	115,00
	Good Hope	11	1	25	1,420	193,07	182,62
Összesen 118	Mississippi	12	3	26	679	576,25	430,00
	Dél-Alabama	21	1	33	1,878	939,24	343,00
	Tombigben	8	4	12	390	—	—
Összesen 23	Clinton	7	2	7	134	—	—
	Összesen 23	1,914	236	2,648	247,964	114,687,09	60,909,00

3. Reformált hollandi egyház.

E' felekezet csupán egy fő zsinatot tesz 's legfőkép Uj-Yorkban, Uj-Jerseyben és Pennsylvaniában találhatik. A' fő gyülekezet évenként egyszer jó össze Junius' első kedden.

Zsinatok.	Osztályok.	Prédikálók.	Egyházak.	Hívek.
Uj-Yorki alzsinat.	1. Uj-York osztály	17	11	2,599
	2. Uj-York D. —	12	6	1,183
	3. Uj-Brunswick —	10	14	1,769
	4. Bergen —	11	13	1,126
	5. Paramus —	8	11	1,288
	6. Long Island —	8	11	577
	7. Philadelphia —	8	8	1,671
	8. Poughkeepsie —	9	11	1,685
	Összesen	83	87	11,898
Albanyi alzsinat	1. Albany osztály	10	12	1,256
	2. Reenselaer —	11	14	1,781
	3. Ulster —	10	11	1,366
	4. Washington —	7	10	klbl. 125
	5. Schenectady —	11	10	1,401
	6. Montgomery —	9	18	1,510
	7. Schoharie —	8	13	1,195
	8. Cayuga —	10	13	1,113
	9. Orange —	8	9	870
Összesen	80	110	10,617	
Mindössze	167	197	22,515	

4. Egyesült presbyteriánusi egyház.

E' felekezet a' közép-, dél- és nyugatstátusokba van cölsvta.

	Presbyteriumok.	Prédikálók.	Egyházak.	Hívek.
Egyesült zsinat.	1. Philadelphia	5	17	909
	2. Chartiers	8	15	1,656
	3. Miami	9	31	1,422
	4. Cambridge	9	8	1,481
	5. Albany	12	11	1,113
	6. Alleghany	7	15	1,775
	7. Carolinas	3	22	764
	8. Ohio	10	25	2,736
	9. Muskingum	7	25	1,030
Összesen	70	169	12,886	

5. Egyesített reformált egyház.

Ezen egyház három zsinatból áll, — az éjszaki, déli és nyugati státusokban, — mellyek levelezés által vannak egymással összekötve. A' nyugati zsinat' felügyelése alatt öt presbyterium van, mellyek Ohio, Kentucky, Indiana, Illinois, Missouri 's Pennsylvania' nyugati részében vannak elterjedve, 100 gyülekezetnél többre mennek 's 15 pásztor és felszabadított van bennök; a' hívek' száma 10,000-re megy. Ezen egyháznak egy theologiai semináriuma van Pittsburgban, Pa., 's egy folyóiratot ad ki Hamiltonban, Ohio., e' czím alatt: *'The Christian Intelligencer and Evangelical Guardian.'*

6. Cumberland-presbyterianusok.

Ezek legfőképp Tennessee, Kentucky, Alabama, Mississippi, Indiana és Missouri státusokban találhatók. Cumberland-presbyterium 1810diki Februárban alapult minden összeköttetés nélkül a' presbyterianusi egyházzal, azért főképp, mivel a' kentuckyi zsinat azon prédikálónak, kiknek nem vala classica nevelésök, az evangéliom' hirdetését nem akará megengedni. Ekkor nagy valósi buzdultság vala, 's nagyon sok prédikáló volt szükséges, úgy hogy e' szükség' pótlására nem valának elegenden olly papok, kik tanulmányaikat rendesen elvégezték. A' Cumberland-presbyterianusok bizonyos tekintetekben eltérnek a' fő gyülekezet' hitvallásától, főképp a' gyülekezéseket, korlátolt engesztelő áldozatokat 's egyéb illyeseket érdeklő hitágozatokban. Először csak kilencz prédikáló egyesült, kik közül csupán négy volt fölszentelve.

1832dik esztendőben azonban a' Cumberland-presbyterianusiaknak már 60 prédikálójok, 100 gyülekezetök és 8500-hívők volt, 's e' szám Februárban 1834 70, — 110, — és 15,000-re ment. (*American Quarterly Register.*)

Egy más adat szerint, melly egy e' felekezetbeli prédikálótól ered, Juliusban 1835. Tennessee, Kentucky, Alabama, Mississippi és Missouri státusokban 400 prédikáló és felszabadított, 75 candidatus és 50,000 lélek volt; 's még egy másik adat, mellyet az igazsághoz igen közel jární mondanak, a' fölszentelt prédikálók' és candidatu-

soknak, kiknek szabadságuk van prédikálni, számát 500ra emeli, a' hívekét pedig 75,000re. A' Cumberland-presbyteriánusoknak van egy kollégiumuk Princetonban, Kentucky státusban.

7. Német reformált egyház.

Ez egyháznak igen sok követője van Pennsylvania és Ohio státusokban, 's prédikálóik' számát 180ra becsülik, a' gyülekezetekét 600ra, 's a' hívekét 30,000re.

8. Baptisták.

Következő tábla az 1833diki *Baptist Annual Register*'ből, magában foglalja a' baptistai egyházak' legújabb ismertetését. A' baptistai fő egyesület egyszer gyül össze minden esztendőben.

Státusok és Törvényhatóságok.	Társaságok.	Egyházak.	Üresült egy- házak.	Fülszentelt prédikálók.	Fölnem szen- telt prédí- kálók.	Keresztelések.	Hívek.
Maine	9	222	117	145	23	1,202	15,000
Uj-Hampshire	6	90	26	64	14	596	6,505
Massachusetts	10	189	50	160	60	2,902	20,200
Rhode Island	1	20	5	17	3	249	3,271
Connecticut	5	92	21	77	20	967	10,039
Vermont	7	125	53	78	9	1,651	10,525
Uj-York	32	605	175	448	97	7,920	60,006
Uj-Jersey	2	61	17	53	7	560	3,981
Pennsylvania	13	157	64	95	26	1,747	11,103
Delaware	1	9	3	3	2	13	420
Maryland	2	34	7	21	2	66	1,341
Columbia kerület	—	5	1	4	—	11	533
Virginia	22	435	146	225	36	7,598	54,302
Éjszak-Carolina	19	332	177	165	46	932	18,918
Dél-Carolina	10	273	118	155	43	7,206	28,492
Georgia	18	509	278	206	49	2,319	38,382
Alabama	13	250	149	109	36	1,445	11,445
Mississippi	3	84	31	34	5	278	3,199
Louisiana	1	16	4	12	1	77	728
Tennessee	20	413	178	219	24	805	20,472
Missouri	13	146	60	86	7	288	4,972
Kentucky	34	484	229	236	22	851	34,124
Illinois	16	161	50	107	16	197	4,622
Indiana	21	299	140	152	49	421	11,334
Ohio	21	280	115	142	24	826	10,493
Arkansas	2	17	7	—	—	—	181
Michigan	1	17	5	11	2	103	667
Upper-Canada	4	37	5	32	16	214	1,976
Nova-Scotia	1	44	3	31	7	353	3,633
Uj-Brunswick	1	31	12	8	2	—	1,557
Jamaica	1	24	—	14	—	—	10,838
Seventh-Day-Baptists	1	32	—	32	9	643	4,258
Six-Principle-Baptists	1	23	11	12	—	119	2,137
Összesen 1832ben	311	5,513	2,457	3,153	657	42,517	409,658
„ 1831ben	300	5,075	—	2,934	436	31,462	361,434
Szaporodás	11	458	—	219	221	11,055	48,224
Rendszeres baptisták az egyesült státusokban 's a' határos tartományokban.	302	5,322	2,426	3,024	623	41,188	384,859
Egyéb baptista - felekezet.	—	—	—	—	—	—	—
Seventh-Day	—	32	—	32	9	643	4,258
Six-Principle	—	23	11	12	—	119	2,137
Free-Will	—	546	204	342	116	2,000	25,276
Összesen	—	601	215	386	125	2,762	31,671

Az amerikai baptistai téritő társaság' harmadik évi tudositásában a' belföld' számára, Május hónapról 1835, következő hely van: — „Fájdalmas látvány, hogy 5888 rendszeres baptistai egyháznak az egyesült státusokban csak 3110 prédikátora van, 's következőleg kevéssel jut

több egy prédikátornál két egyházra; miglen nagyon is tudva van, hogy sokan csak tökéletlenül vannak az isteni szolgálatra felkészülve, mások csak rész szerint szentelék arra magukat 's a' többi egyházok közül is nem kevés mindennel nagyon roszul van ellátva.

,2500 prédikátornál többre van most szükség, hogy a' fenálló egyházak pásztorokkal elláttassanak, 's ha Britt-Amerikát is számítjuk, ugy összeséggel 6069 egyház van 3230 prédikátorral. De mintbogy azon hírek, mellyeken e' számolások alapulnak, hibások, jó lesz a' hívek' számát az egyesült státusokban és a' britt tartományokban 450,000re, az egyházok' számát 6200ra, a' prédikátorokét 3500ra tenni, ugy hogy 2700 prédikátor fog hiánylani.

,A' Seventh-Dayi (hetedik napi) baptisták találtnak Rhode-Islandban, Uj-Yorkban, Uj-Jerseyben, Virginia-ban és Ohio-ban.

,A' Six-Principlei (hat elvi) baptisták Massachusettsben és Rhode-Islandban; — és

,A' Free-Willi (szabad akaratu) baptisták nagy számmal vannak Maine-ben, Uj-Hampshire-ben, 's vannak még közülök több más státusban is.

,A' 'keresztény társaság' (*Christian Society*) vagy 'Keresztények' a' keresztséget csak vizbemártás által viszik véghöz; ezek anti-calvinisták és anti-trinitáriusok 's a' sz.-írást egyedüli törvénynek ösmerik vallási és polgári ügyekben. E' felekezet' első társasága 1803ban alakult Portsmouthban Uj-Hampshire-ben. 1830ban terjedtségöket 300 prédikátorra, 1000 gyülekezetre és 30,000 lélekre becsülek.

,A' 'tunkerek' körülbelöl 40—50, 's a' mennoniták 200 egyházzal birnak.'

9. Methodistai püspöki egyház.

Ezen egyház az egyesült státusokban 22 évi-gyülekezetből áll, mellyeknek geographiai határai különféle vonalok által vannak kijelelve; 's az évenkinti gyülekezeteket valamennyi utazó prédikátor meglátogatja, kik egymással szünteleni közlekedésben élnek. A' fő gyülekezet, melly a' 22 évi-gyülekezek' küldötteiből áll (egy

küldött választatik minden tizennégy tag közül, ki a választás' korosabb volta által határozatatik), minden negyedik évben Majus' 1sején gyül össze.

Az egyháznak hat püspöke van, kiket a' fő gyülekezet választ; mindazáltal nincsenek bizonyos tartományok vagy kerületek felügyelései alatt, mert mindenik az egyház' püspöke az egyesült státusok' egész terjedelmében. Most egy hely üres, a' most hivatalban levő öt püspök lakik Lyonban, Mass.; Baltimoreben, Md.; Augustában, Geo.; Libanonban, Ohio; és Bonoban, Ind. A' püspökök' tisztsége abban áll, hogy a' gyülekezetekben előülnek, a' prédikátorok' jövedelmét meghatározzák, a' püspököket, öregebbeket és diaconusokat megrendelik, minden egyházat beutaznak 's az egyház' lelki és világi szükségére felvigyáznak. Ők majd mindenkor úton vannak, 's az évi-gyülekezetek' látogatásait úgy osztják fel maguk közt, hogy minden püspök minden gyülekezeten egyszer jelen meg négy évben.

Igen csekély kivétellel azon szokás uralkodik, hogy semmi prédikátor sem marad egy helyen két évnél tovább. Az utazó prédikátorok' évi jövedelme 100 dollárra megy; úti költségeik megtérítettnek, 's azon felül valamelly station tartozkodásuk alatt élelmet kapnak; nőjeért az utazó prédikátor évenként 100 dollárt kap, minden gyermekért hét éven alól 12 dollárt, 's hét éven felül és tizennégyen alól levő gyermekekért 24 dollárt. Kiszolgált és számfelletti prédikátorok 's hitveseik hasonlóképp 200 dollárt kapnak 's a' prédikátorok' özvegyei számolhatnak 100 dollár nyugpénzre. Többet az itt mondottaknál nem szabad elfogadni a' papoknak. Van a' papoknak egy felekezete, kik engedelmet kaptak a' szolgálásra mint helybeli prédikátorok, kik azonban többnyire nem huznak jutalmat, kivéve, ha az előülő öregek' engedelmével utazó prédikátor' helyét töltik'be.

A' prédikátorok' és családok' tartására, valamint a' ténitőintézetekére' is évenként önkénytes gyűjtemények rendeltetnek, 's a' hol lehet, hetenkénti gyűjtések is.

Egy prédikátornak sem szabad szeszes italokat lepá-

rologtatni vagy árulni, 's ha az egyház' valamelyik taga pálinkát árul vagy mér, 's ez által valami rendetlenség ered házában, akkor a' prédikátornak, ki azon kerületben felvigyáz, kötelessége, az illető taggal úgy bánni, mint egyéb erkölcstelenség' esetében.

A' ,methodistai püspöki egyház' rendszabásiban meg van határozva, hogy ott, hol a' státustörvények a' rabszolgák' felszabadítását megrendélik, 's ezeknek szabadságukkal élniök megengedték, semmi rabszolgabirtokos ne engedtessek valamely hivatalra az egyházban.'

A' püspöki methodistai egyház' állapota az egy. státusokban az 1834diki állás szerint.

Gyülekezetek.	Fehérek.	Feketék.	Indusok.	Összesen.	Prédikátorok.	Superintendenciák.
Pittsburg	34,978	285	—	35,263	135	6
Ohio	58,145	502	217	58,864	179	19
Missouri	7,135	996	561	8,692	51	2
Kentucky	25,117	5,709	—	30,826	92	19
Illinois	13,349	72	—	13,421	56	6
Indiana	23,344	273	—	23,617	68	3
Holstein	22,349	2,593	—	24,942	60	3
Tennessee	28,707	4,674	885	34,266	127	—
Mississippi	6,358	2,622	727	9,707	53	2
Alabama	10,682	3,163	—	13,845	60	1
Georgia	24,336	7,421	—	31,757	92	13
Dél-Carolina	25,186	22,788	—	47,974	87	5
Virginia	35,410	8,083	18	43,511	117	11
Baltimore	38,597	13,851	—	52,448	153	17
Philadelphia	46,390	9,025	—	55,325	164	7
Uj-York	30,179	516	—	30,695	160	10
Uj-Anglia	17,014	320	—	17,334	138	8
Maine	15,485	8	—	15,493	115	11
Uj-Hampshire	14,553	8	—	14,561	140	4
Troy	18,311	69	—	18,380	118	3
Oncida	34,608	69	86	34,763	166	14
Genesee	22,991	109	—	23,100	127	3
Összesen	553,134	83,156	2,494	638,784	2,458	167
Összesen 1833ban	519,014	78,475	2,247	599,736	2,232	168
Szaporodás 1834ban	34,120	4,681	247	39,048	226	1

10. Methodistai protestánsok.

E' felekezet 1830dikban szerkesztetett egy gyűlés által, melly Baltimoreban ment véghöz, 's mellyben egy constitutio 's egy rendszabási könyv fogadtatott el. Egy fő 's 13 évi-gyülekezetekből áll, mellyek felett amaz bír

fő hatalommal 's egyforma számu papból és viláigiból áll; összegyűl minden hetedik évben. Az évi-gyülekezetekhez tartoznak minden beiktatott, utazó prédikátorok a' megye' kebelében, 's egy hason számu küldöttek, kik vagy világiak vagy helybeli prédikátorok lehetnek.

Egy utazó vagy helybeli prédikátor' jövedelme, család nélkül 100 dollár és táplálat; családdal 200 dollár 's táplálat.

E' felekezet' tagainak száma az egyesült státusokban 28,000 — 30,000re becsültetik. Az Alleghanyktól nyugotra és Tennesseeetől éjszakra fekvő tájon 11,000et számlítanak; — utazó-prédikátort 70; — helybeli papot 180at.

11. Püspöki protestáns egyház.

A' protestáns püspöki egyház' fő gyülekezete egyszer jó össze három esztendőben. 1801ben a' püspöki papok' száma 192re; 1820ban 310re; 's most 697re megy.

M e g y é k.	Prédi- kátorok.	Gyűlések' ideje.
Keleti megye	70	Utósó szerda September.
Vermout	18	„ „ Májusban.
Connecticut	63	2dik kedd Oktoberben.
Új-York	181	1ső csütörtök Oktoberben.
Új-Jersey	29	Utósó szerda Májusban.
Pennsylvania	71	Harmadik kedd Májusban.
Delaware	6	
Maryland	56	Utósó szerda Májusban.
Virginia	65	Harmadik szerda Májusban.
Éj-zak-Carolina	20	Utósó szerda Májusban.
Dél-Carolina	43	2dik szerda Februárban.
Georgia	4	
Alabama	7	
Mississippi	4	
Louisiana	3	
Tennessee	8	
Kentucky	9	Második csütörtök Juniusban.
Ohio	25	1ső szerda Septemberben.
Indiana	1	
Illinois	1	
Missouri	3	
Michigan	6	
Florida	4	
	697	

12. Római katolika egyház.

Megyéék.	Magokban foglalják	Papok.
Boston	Uj-Angliát	26
Uj-York	Uj-Yorkot 's részt Uj-Jersey-ből	35
Philadelphia	Pennsylvaniai 's Uj-Jersey' egy részét és Delaware-t	45
Baltimore	Md-t, Va-t, és Columbia kerületet	68
Charleston	É.-Carolinát/Del-Carolinát ésG.-t.	16
Mobile	Alabamát és Floridát	11
Uj-Orleans	Louissianát és Mississippit	27
Bardstown	Kentuckyt és Tennessee-t	33
Cincinnati	Ohiot	20
Vincennes	Indianat	2
St.-Louis	Missourit 'sat. ✓	39
Detroit	Michigant	18
		340

A' katolikusoknak az egyesült státusokban, az 1835. diki *Catholic Almanac*'ban előadott számolások szerint 7 vagy 8 kollégiomuk, 16 másféle seminariomuk van az ifjuság' nevelésére, (melly utósók közül néhányban a' theologia tanittatik), valamint 33 conventjök vagy academiájok a' nőifjuság' nevelésére.

A' katolikusok első europai telepedők voltak Marylandban, Floridában, Louisianában és Missouriban. Az első romai katolikai püspök és érsek Éjszak-Amerikában, John Carrol, baltimorei püspökké szenteltetett 1790ben, 's nem sokára aztán érsekké lön.

A' katolikai egyházak és statiók' számát, mellyeket a' papok meglátogatnak, az 1835diki *Catholic Almanac*' 383ra teszi.

A' katolikusok' száma az egyesült státusokban nem tudatik bizonyosan; 500,000 — 800,000re becsülték azt, azonban az utósó számot igen nagyoknak hiszik.

13. Evangelikai lutheri egyház.

Az evangelikai lutheri egyház az egyesült státusokban 9 kerületi zsinatot foglal magában. A' fő zsinat, melly a' kerületi zsinatok' küldötteiből áll, minden harmadik évben gyűl össze. A' lutheránusoknak négy theologiai seminariomok van, Harwickban, Uj-Y.; Gettysburgban, Pa.

Lexingtonban, D.-C.; és Columbusban, Ohio. Következő tábla az 1834diki 'Quarterly Register' majusi darabából van kivéve.

Zsinatok.	Év.	Prédikátorok.	Felszabadítottok.	Gyülekezetek.	Hívek.
Kelet-Pennsylvaniai zsinat	1833	58	4	191	23,242
Uj-Yorki zsinat	—	19	5	—	2,294
Ohioi zsinat	1832	27	7	140	10,242
Éjszak-carolinai zsinat	1833	8	2	40	1,994
Marylandi zsinat	—	17	—	48	4,756
Nyugat-pennsylvaniai zsinat	1832	34	—	121	9,872
Dél-carolinai zsinat	—	8	3	27	1,752
Virginiai zsinat	—	7	1	24	1,976
Hartwicki zsinat	1833	13	3	36	3,659
		191	25	627	59,787

14. Testvér-köztség.

Testvér-községeket vagy Morva-testvéreket különféle státusokban találni, legszámosabban azonban Pennsylvaniában. E' felekezetben van 33 prédikátor, 24 gyülekezet és 5745 tag, a' gyermekeket is beszámolva.

15. Unitáriusok.

	Gyülekezetek.	Prédikátorok.
Maine	13	9
Uj-Hampshire	17	12
Massachusetts	130	120
Rhode-Island	3	3
Connecticut	1	1
Uj-York	9	8
Pennsylvania	5	5
Maryland	1	1
Columbia kerület	1	1
Virginia	1	1
Dél-Carolina	1	1
Georgia	2	2
Kentucky	1	1
Ohio	1	1
Missouri	1	1

E' tábla csak a' congregationálistai unitáriusokat foglalja magában. Az ,*Unitarian Association*' évi tudósítása szerint a' congregationális unitáriusi megyék' száma körülbelől 200; 's ha mindazokat beszámoljuk, kik a' háromságról szóló tanitmányt megvetik, 's az unitáriusok' fő vallási nézeteik közül a' legtöbbeket követik, akkor az unitáriusi egyesületek' száma többre megy 2000nél.

16. Universalisták.

Az universalisták' fő egyesülete Oxfordban, Massachusettsben, 1785ben állott össze, 's évenként tart gyűlést. Ezen minden státusi egyesületből négy papi és hat világi követ jelen meg. Státusi egyesületek vannak a' következő státusok közül mindegyikben: — u. m. Maine, Uj-Hampshire, Vermont, Massachusetts, Connecticut, Uj-York, Pennsylvania, Maryland, Virginia, Dél-Carolina és Ohio.

Az universalistai prédikátorok' száma az egyesült státusokban ide 's tova 300ra tétetik, a' társaságoké 600ra. Némelyek e' társaságok közül minden vasárnap nyilvános isteni szolgálatot tartanak; mások csak néha, részint szükkölködésből, részint mivel nem kaphatnak prédikátorokat. A' prédikátorokat minden esetekben illető társaságaik fizetik. Jövedelmök 300 és 1500 dollár közt ingadoz. Massachusettsben a' fizetés kerek számmal 500 dollár.

17. Uj-jeruzsálemi egyház.

Társaságok. Prédikátorok.

Maine	3	1
Massachusetts	6	8
Uj-York	4	5
Pennsylvania	7	5
Maryland	1	1
Virginia	1	2
Ohio	5	11.

Általában 27 társaság és 33 prédikátor, kik között 8 beiktatott, 10 pap és tanító-prédikátor és 15 felszabadított van. E' felekezet' tagai az egyesült státusokban 116 helyen találatnak.

18. Rokonok.

A' rokonok, vagy quakerek a' legtöbb státusban találhatók, legszámosabban azonban Pennsylvaniában. Egy rendszabási könyv által kormányoztatnak, melly négy foknyi gyülekezetekben határoztatik meg és tartatik fen, tudnillik előkészítői, hónapszámi, évnegyedi és esztendei összegyűlésekben. Egy évi gyűlés bizonyos számú évnegyedi ülésekből áll, mellyek alá vannak vetve 's iránta felelettel tartoznak. Az egyesült státusokban nyolcz évi-gyűlés van, tudnillik: Uj-Anglia, Uj-York, Philadelphia, Baltimore, Virginia, Éjszak-Carolina, Ohio és Indianában; — 's Európában kettő, Londonban és Dublinban, mellyek egészben véve 150,000 tagból állhatnak. Az egyesült státusokban a' társaságok' számát 450—500ra becsülik.

A' kinevezett prédikátorok nem kapnak fizetést hivatalukért, ha képesek családukat eltartani 's uti költségeiket kifizetni; de ha ezt nem tudják, szükségök szerint segítik őket. — A' rokonok az egyesült státusokban jelenleg két felekezetre szakadtak, kik igazhitűeknek és hicksitáknak neveztetnek, utóbbiaknak Hick Elias szerint, ki e' felekezet' prédikátora volt, 's kinek követői unitáriusok. 1829ben a' rokonokat az egyesült státusokban 150,000re becsülték; ezek közül 56,026 hicksita volt, 's 28,904 igazhitű, a' többiről bizonyos nem tudatott.

19. Reszketők.

E' felekezet, melly, reszkető quakerek'nek vagy, ezeréves egyháznak' is neveztetik, 1747ben keletkezék Manchesterben Angolhonban 's először Lee Anna által 1770ben vitetett által az egyesült státusokba. A' reszketők a' nőtlenséget fogadják el, 's számuk megtérítettetek által telik.

15 gyülekezetök vagy családuk van Alfred és Uj-Gloucesterben, Maine; Conterbury és Enfieldben, Uj-H.; Shirley, Harvard, Tyringham és Hancockban, Mass.; Enfieldben, Conn.; Watervliet és Uj-Libanonban, Uj-Y.; Union-Village és Watervlietben, Ohio; Pleasant-Hill és South-Unionban, Kent. 1825ben prédikátoraik' száma 45re ment, 's tagaiké 5400ra. Fő foglalatosságuk földművelés,

kertművelés 's mesterségek. Köz birtok törvény nálok, 's munkásság, műipar és takarékoság fő bélyegök.

20. Zsidók.

Az egyesült státusokban élő zsidók' számát 15,000re teszik.

Az itt előszámlált felekezeteksn kívül van még több más apró szakadás is (*denominations*) vagy felekezeti elnevezés.

21. A' vallási felekezetek' összes előterjesztése.

Felekezetek.	Prédikátorok.	Egyházak vagy Gyülekezetek.	Hívek.
Congregationalisták	975	1,071	129,756
Presbyteriánusok, (közgyülekezet)	1,914	2,648	247,964
Reformált hollandi egyház	167	197	22,515
Egyesült presbyter-egyház	70	169	12,886
Egyesült reformált egyház	43	100	10,000
Cumberland-presbyterak	400	—	60,000
Német reformátusok	186	600	30,000
Baptisták, Calvinisták }	3,110	5,888	384,859
Szabad akar. baptisták }	342	546	25,276
Seventh-Day-baptisták }	32	32	4,258
Six-principle-baptisták }	12	23	2,137
Christiánusok }	300	1,000	30,000
Mennoniták }	200	—	30,000
Tunkerek }	40	40	3,000
Püspöki methodistai egyház	2,458	—	638,780
Protestáns methodisták	70	—	30,000
Püspöki protestáns egyház	697	800	—
Római katolikai egyház	340	383	—
Evangelikai lutheri egyház	191	627	59,787
Egyesült testvérek, vagy Morvák	33	24	2,000
Unitáriusok (congregationalisták)	165	187	—
Uj-Jerusalemi egyház	33	27	—
Universalisták	300	600	—
Rokonok, vagy quakerek	—	500	—
Reszketők, vagy ezeréves egyház	45	15	—

Az előlálló táblákon felhozott prédikátorok' összesége, 12,126ra megy; az egyházaké és gyülekezeteké 15,477re, a' híveké 1,423,222re; a' tábla mindazáltal tökéletlen.

A' felhozott congregationalisták mind Uj-Anglia' státusaihoz tartoznak; azonban meglehetősen számmal vannak néhányban a' többi státusok közül is.

A' presbyteriánusoknak 1834ben 1914 prédikátoraik mellett 421 felszabadítottjok és candidátusok volt.

A' társasított reformált egyháznak három zsinata van; a' táblabeli szám mind a' nyugat' zsinatához tartozik.

A' hívek' száma, kik az egyesült státusokban és a' britt tartományokban a' baptista-felekezethöz tartoznak, a' baptistai amerikai küldöttségi társaságban a' belföld' számára 1835ben 450,000re becsülnetik.

A' methodistáknak az utazó-prédikátorokon kívül, kik egyedül vannak a' táblán felhozva, sok helybeli prédikátorok van; 's gyülekezeteik' számát két annyinak tartják, mint utazó-prédikátoraikét.

Különféle felekezetek' híveinek száma nem tudatik.

VIII.

Egyesületek a' kereszténység, oktatás 's általában a' művelődés' terjesztésére.

A' jelen század azon iparkodások által tünteti ki magát, mellyek az oktatás 's művelődés' hasznainak 's a' kereszténység' áldásainak terjesztése végett történnek; 's azon intézetekben, mellyek e' szempont alatt alapítottak, Nagy-Britannia 's az egyesült státusok a' keresztény világ' valamennyi tartományát meghaladják.

A' ,britt és külföldi biblia-társaság,' e' legöregebb és legnyomosabb intézet e' nemben, 1804ben alapítottatott. E' társaság' harminczadik évi tudositásánál fogva (1834re) bevételei fenállása' harmincz éve alatt 2,050,956 font sterlingre mentek, 's a' bibliák és testamentumok' összes száma, mellyeket, százötvenhét nyelven nyomtatva, elosztott, 8,549,856ra megy. Ugyanazon híradás szerint a' biblia-társaságok Europa és Amerika' szárazföldein, hasznós munkálódásuk' kezdete óta, 5,845,646 bibliát és testamentumot osztottak el. Az amerikai biblia-társaság eszközei terjedelmére nézve a' rokontársaságok' valamennyiét meghaladja, kivéve a' britt anyatársaságot. — Következők a' legnyomosabb jötevő társaságok az egyesült státusokban.

1. Amerikai biblia-társaság.

Ennek ügyeit egy elnök, egy kincstárnok, négy titoknak levelezés végett, huszonegy alelnök és egy har-

minczhat tagból álló ügyviselő-küldöttség vezérlik, kik mind világiak 's öt vagy hat vallásnevezethöz tartoznak. Minthogy a' társaság' czéla egyesegyedül abban áll, hogy a' sz.-írásnak nagyobb terjedtséget szerezzenek, a' nélkül hogy jegyzetekkel és magyarázatokkal is ellássák azt, ez okbul soha félbe nem szakadt hasongondolkozásmód uralkodik mindazok közt, kik annak ügyeit vezérlik.

E' társaság Májusban 1816 az ország' különféle részeiből jött követek által alapított. Jövedelmei bibliáknak év testamentumoknak a' tagtársaikhozi eladogatásából, évenkinti segédnyújtásokból, társaságok' és privát személyek' ajándékozásiból, 's a' tagságért és halálíg tartó igazgatói méltóságért nyújtott fizetésekből 's legátumokból folynak. Mindenki, a' ki 30 dollárt egyszerre lefizet, élte' fogytaíg tag; igazgató egész életében mindenki lehet, a' ki 150 dollárt fizet le a' pénztárba.

A' társaság' jövedelmei 1816diki Májusban történt alapíttatásától fogva következők, minden évet Május hónappal zárva be:

Első év	35,877 d. 46 c.
Második év	36,564 „ 30 „
Harmadik év.	53,223 „ 94 „
Negyedik év	41,361 „ 97 „
Ötödik év	47,009 „ 20 „
Hatodik év	40,682 „ 34 „
Hetedik év	52,021 „ 75 „
Nyolczadik év	42,416 „ 95 „
Kilenczedik év	49,693 „ 08 „
Tizedik év	46,115 „ 47 „
Tizenegyedik év	65,192 „ 88 „
Tizenkettedik év	75,879 „ 93 „
Tizenharmadik év	143,184 „ 33 „
Tizennegyedik év	170,067 „ 55 „
Tizenötödik év	125,316 „ 79 „
Tizenhatodik év	107,059 „ 00 „
Tizenhetedik év	84,935 „ 48 „
Tizennyolczadik év	86,600 „ 82 „
Tizenkilenczedik év	100,806 „ 26 „

A' társaság' ügyviselő küldöttsége Uj-Yorkban van. Itt egy épület emeltetett, mellynek költségei e' különös czélra szedett jámbor adakozásokbul kerültek ki; négyszögü terjedelme százöt lábnyi, négy emeletes 's belül udvarral van ellátva. Ez épületben van a' levelező titoknokságnak munkalakhelye, valamint a' fő ügyésznek és segéd-kincstárnoknak, a' tudosító titoknoknak és számvevőnek is; van egy gyűlésterme, 's benne vannak a' rakhelyek, nyomtatók és könyvkötők. A' nyomtatónak tizenhét gőzsajtója van, 's a' kötőnek egy hasonlókép gőzerő által dolgozó gépelye a' könyvek' hengerítésére és verésére. Nyomtató és kötő bért fizet a' társaságházban a' szobákért, a' megkivántató műszer 's gépelyzet az ő tulajdonuk, 's az előljárók' felvigyázása alatt nyomtatnak és kötnek meghatározott árrért. Sok próba után e' módot találták legjobbnak, hogy a' könyveket jókká és ócsókká tegyék.

Az elosztás' véghözvitele végett az országba mindenütt segéd társaságok alapítottak. Ezek közönségesen egy grófságot foglalnak magokban; néha egy grófságnak csak egy részét, de olykor egész státust is. Jelenleg közel ezer illy társaság van; és sokan közülök tíz, husz kisebb ágazatos egyesülettel állnak viszonyokban; sőt sok a' státus-segéd-társaságok közül sokkal nagyobb számu egyesületet bír.

Ezen egyesületek, mellyek magokra vállalák, a' sz-irást, jegyzetek és magyarázatok nélkül' keringésbe hozni, 's 'felesleges pénzöket az anyatársasághoz lefizetni,' bibliákat és testamentumokat a' legalsóbb árron kapnak, mellyen azokat előállíthatni; 's ha szegényebbek, sem-hogy e' csekélységet is lefizethetnek, ingyen elláttatnak azokkal. E' segédtársaságok' körülményei különbözők. Némellyek képesek a' hatáskörükön belül szükséges könyveket mind megvenni, 's azonfelül tetemes felesleg-pénzt fizetni be az anyatársaságnak, mások annyi könyvet megvehetnek, mennyi kerületeikben szükséges, de többet nem tehetnek; mások ismét, és pedig azok, mellyek az uj telepedésekben alapítottak, nem szerezhetik

meg mind (némelyek csak felét) annak, a' mi a' körül-
tök nevededő szükség' födezésére szükséges. Így az első
osztály képessé teszi segédnyújtásai által az anyatársasá-
got, a' harmadik osztályt, ha úgy kívántatik, költség
nélkül ellátni, 's idegen országokban is nagy mennyiségű
bibliát 'sat. elosztani.

A' társaságházban eddig nyomtatott szent-könyvek
közül a' legtöbb angol nyelven van. De jelenleg a' fran-
czia és spanyol nyomtatást is elterjeszték bizonyos [mér-
tékekben, 's hasonlólag az uj-görögöt és örményt 's külön-
féle indus dialectusút is. Azonfelül a' legtöbb europai
nyelven hozatnak be és osztatnak szét bibliák.

A' társaság' egybeszerkesztése óta 1,767,936 biblia és
testamentum adatott ki, csupán a' mult évben (1834)
123,236 példány. Ezek valamennyi státusba 's az unióhoz
tartozó majd minden counties-be mentek; nem kevesbé
Canadaba, Dél-Amerikába, Göröghonba 's más idegen
országokba. Nagy mennyiségben jutottak a' szegények'
és szűkölködők' lakába, melly lakokba nem ér el a' könyv-
kereskedő' munkálódása.

Ezen osztogatásokon kívül a' társaság raktáraiból
több év óta nevezetes summákat engedett a' téritői társa-
ságoknak Konstantinápolyban, Bombay, Ceylon, Birma,
Chinában 's a' 'Sandvichszigeteken, hogy azok által a'
sz.-írás' nyomtatását és keringését a' pogányok' külön-
féle nyelvein, mellyekbe az átfordított, előmozdítsák.
1834ben, 100,806 dollárnyi jövedelemből, nem kevesebb
mint 35,000 adatott ki illy czélra. E' kiadás hihetőleg
minden évben jobban jobban fog nőni, ha a' fordítások
tovább haladtak, a' munkásságnak nagyobb tér nyitott,
's uj könnyebbségek fognak előadódni, a' sz.-könyveket
forgásba hozandók.

E' segédadások' megengedése mellett a' társaságon
kívül az ügyviselői küldöttség mindig vigyázott arra, hogy
a' fordítások helyesek legyenek, 's a' biblia-társaság' se-
gédpénzei ne fordítottassanak más czélra, mint a' sz.-írásnak
jegyzetek és magyarázat nélkül' terjesztésére. Azon-
felül az ügyviselő küldöttség nem akarja, hogy e' kültre

ható munkálkodás mellett az otthoni szükség' födezesében hátramaradás történjék. Sőt ellenben 1829ben indítványba jött a' társaságnál, hogy az egyesült státusokban minden család elláttassék bibliával, mellynek még az tán nem volna birtokában; 's Májusban 1835ben az évi-gyűlésben azon határozat fogadtatott el, hogy minden tizenöt éven alól levő gyermeknek az egyesült státusok' körében lehető gyorsasággal adassék vagy a' bibliának vagy az új testamentumnak egy példánya, 's minden 'vasárnapi iskola, bármilly valláshoz vagy felekezethöz tartozzanak is a' látogatók, a' körülmények szerint ingyen, hasonlókép megajándékoztassék vele.

2. Amerikai társaság külső térítő-társaságokra.

E' társaságnak, melly *American Board of Commissioners for Foreign Missions*' nevet visel, foglalatosságait egy elnök, egy tudósító titoknok, egy alelnök, egy kincstárnok, két levelező titoknok 's egy tudós (prudential) committee vezérli, melly öt tagból áll.

Nyolcz személy Connecticut-ból és Massachusetts-ből alapítá 1810-ben ez egyesületet, melly első vala az azon czélúk közül, a' mellyek térítőket küldének idegen tartományokba. 1812ben Massachusetts státustól testületi jogokat nyert, 's 1826ban az '1817dik évben Uj-Yorkban alapított *United Missionary Society*' összeköttetéek vele, melly időtül fogva ezen intézet Uj-Anglia' státusai' congregationalis egyházának, valamint a' közép, déli és nyugati státusok' presbyterianus és reformált hollandi egyházainak ótalmát birja.

A' társaság áll 1) testületi tagokbul, mellyek választatnak 's némelly korlátoztatások alatt azon joggal birnak, hogy az ügyvivő kollégium' gyülekezeteikben szavathatnak, most számra nézve nyolczvannégyen vannak, kik tizenhét különféle státusban laknak; 2) levelező tagokbul, mellyek' száma huszonkettő, ezek közül hat van az egyesült státusokban és tizenhat idegen tartományokban; 3) tiszteletbeli tagokbul; e' czímet mindenki megkaphatja, ha, világi levén, 100 dollárt, pap létében pedig 50 dollárt fizet. 1835ben számuk 1453ra ment.

Az ügyviselő küldöttség Bostonban van. A' tudós committee rendelet szerint minden héten összegyül egyszer vagy gyakrabban, ha szükséges, a' térítés' állapotát érdeklő ügyeket végezniök. A' titoknokak a' bel- és külföldi levelezésekre vigyáznak fel, „*The Missionary Herald*“ 's egyéb térítési iratokat adnak ki, felügyelnek az évi-tudósításra 'sat. Az évi gyűlések September és October hónapban tartatnak, és pedig különféle helyeken, az ügyviselő küldöttség' rendelkezései szerint.

Mi a' pénzforrásokat illeti, ezek egészen önkénytes adakozásokból állanak, egyénektől és egyesületektől eredőkből, legátumokból 's a' „*Missionary Herald*“ jövedelméből. A' jövedelmek a' társaság' szerkesztetésétől fogva minden évben, melly August' 31dikével végződik, következőleg álltak.

É v.	Dollár.	C.	E v.	Dollár.	C.
1811	999	52	1823	55,758	94
1812	13,611	50	1824	47,483	58
1813	11,361	18	1825	55,716	18
1814	12,265	56	1826	61,616	25
1815	9,993	89	1827	88,341	89
1816	12,501	03	1828	102,009	64
1817	29,948	63	1829	106,928	26
1818	34,721	72	1830	83,019	37
1819	37,520	63	1831	100,934	09
1820	39,949	45	1832	130,574	12
1821	47,354	95	1833	145,844	77
1822	59,083	87	1834	152,386	10

E' tiszta jövedelmekhez járulnak ruhadarabok, ágyak 's egyéb szükséges czikkelyek' ajándékozásai, mellyek az utósó tizenöt év óta a' térítők' családainak 's a' táplálati-iskoláknak használatára jöttek be, 's mellyek évenként 6000 — 10,000 dollárra mennek; — továbbá egy vas-pénzforráshoz járuló ajándékozások, melly alapítása óta 44,539 d. 31 c.-nyire nőtt; 's az ügyvivő committee' tiszteinek tartására tett ajándékok, mellyek' értéke 39,447 d. 48 c.; végre a' középföldi tengerparti tartományokba küldött térítők' számára álló nyomtató-intézet' fentartására nyújtott segedelmek, értékre nézve 16,201 d. 65 c.

Azonnal az évi-gyűlés után számadás történik, melyben a' pénzforrás' helyzetéről eszközök 's a' kiadások és bevételek felől számadolttatik; ehhez kapcsolttatnak a' különféle térítő társaságok' állapota, új státiók' felnyitása, jövőendőben tartandó rendszabások felőli tudositások, 'sat. A' *Missionary Herald* két, három ívnyi havi kötetekben jelen meg a' hónap' 1-sején 's az ügyviselő committee' és térítőinek foglalatosságai találtatnak benne, valamint más jótevő intézetek' munkálatinak áttekintése is. A' munka Bostonban nyomttatik 's Cincinattiban, Ohióban, ujra nyomttattatik; a' két kiadás 18,000 példányt foglal magában. Az egyesület' minden nyomttatott íratainak lapszáma 1834ben tizenkét millióra terjedt.

A' keresztény vallás' terjesztése mint főczél, 's minden nemű hasznos ismeretek' szaporítása, mint mellékcél által, a' társaság a' pogányok és egyéb nem keresztény nemzetek' társasköri, értelmi és vallási állapotának javítására iparkodik; 's e' célbul prédikátorokat, orvosokat, iskolatanítókat és tanítónőket, kézműveseket és földművelőket 'sat. küld idegen tartományokba; hol az evangéliumot kell prédikálniok, 's a' sz.-írást, értekezéseket, iskolai könyveket 'sat. lefordítaniok, nyomttatniok 's a' nép' kezébe mozdítaniok; az iskolában tanítaniok 's azokra felügyelniök, a' honi vallás- és iskola-tanítókat vezérelniök; a' betegeket gyógyítaniok 's a' népet a' házi és mezzei gazdaság' mesterségeiben oktatniok. A' társaság térítői 's más ügyészei által nagy úttakat tétetett Görögországon, nyugati Asián, az indus főtengeren, Patagónián 's Dél-Amerika' belső tartományain keresztül, hogy e' népek' állapotját 's az alapítandó térítő-intézetek' lehetőségét és célirányosságát kitanulják.

A' térítők' legfőbb foglalatossága abban áll, hogy a' sz.-írásokat 's más könyveket, melyekben a' kereszténység' tanítmányainak és kötelességeinek könnyen fogható előadása foglaltatik; valamint iskolai 's más íratokat, melyek az olvasni tanulást könnyebbítik 's az élet' közönséges foglalatosságáról beszélnek, megkedvelttessék. Ezeket, valamint az iskolákat a' kinőtték és gyermekek'

számára, lényeges dolgoknak tartja a' társaság, hogy a' kereszténységnek köz és tartó maradáást szerezzenek. Az ő ténitői által az egész új testamentum lefordított a' mahrata, örménytörök 's hawaii nyelvre; 's egy vagy több evangéliom a' Tscheroki, Tschoctaw és Senecak' nyelvére. Könyvek és apróbb kötetkéek, mellyek a' szírás' részeiből állnak, vallási értekezések, iskolai könyvek, 'sat. az angolon kívül tizenkét különféle nyelven nyomattak, tudnillik olaszgörög, örménytörök, régi-örmény, arab, mahrattai, tamuli, chinai, hawaii, tscheroki, tschoctawi, crieiki, osagei, senecai, odjibwai, ottawai és abernaquoisii nyelven; mellyek közül hét nyelv számára a' társaság' ténitőinek még betűket kelle feltalálni.

A' társaságnak nyolcz nyomtató-intézete van, mellyekben 14 sajtó, betű- és stereotyp-öntés 's különféle könyvkötők vannak munkában. E' sajtókon 's másokon, mellyeket a' társaság foglalataskodtat, nem kevesebb mint 90 millio lap nyomtatott.

Vannak most e' társaságnak ténitői szabad Görögországban, 's a' görög szigeteken, Syriában 's a' sz.-földön, Kis-Asiában, a' görögök, zsidók, örmények és törökök közt Konstantináolyban és szomszédságában; Perzsiában a' nestoriánusok és mohamedánusok közt; a' hindusok közt Bombay és Madras elnökségekben, valamint Ceylonban is; Siam, Cantonban, az indus nagy tenger' szigetein; Afrika' déli partain és Cap-Palmason a' nyugati partokon; a' Sandwichszigeteken; 's Éjszak-Amerikában a' Tscherokik közt Mississippitől keletre és nyugotra; Tschoctaw, Crieik, Osage, Pawnie, Sioux, Odjibwa, Stockbridgek 's az új-yorki indusok közt, valamint Makinawban is; mindössze huszonöt ténitő-intézet ¹, mellyek 75 státióra terjednek, a' mellyeken 102 prédikátor munkálódik, kik közül 7en az orvosi

¹ Azon ténitő intézetek, mellyek a' Tschoctaw és Tschickasaw-beliek közt Mississippii státusban, az Ottawak közt Ohionban, 's a' Marquesas-szigetek közt alapítottak, megszűntek.

tudományt minden rendszabások szerint elvégezték, 8an pedig annyira jártasok benne, hogy mint orvosok felette nagy hasznot hajthatnak; ezekhez járul 9 még nem graduált orvos; 9 könyvnyomtató, 30 iskolatanító, katecheta, földmivelő, 'sat., 181 férjhez ment 's férjtelen asszony; összesen 311 személy. Az iskolák' száma 474re megy 37,311 tanítvánnyal; 's mindazok' száma, kik iskolába jártak 's az új testamentumot olvasni megtanulták, nem kevesebb mint 80,000. A' társaságnak két seminárioma van benszületett tanítók' és prédikátorok' nevelésére, körülbelől 250 nevével. 41 egyház van ellátva, 's 2460 személy községi tagul fölvéve, kik közül 1971 még jelenleg is megvan; körülbelől 300 vált el ismét, mi főképen Tschoctaw és Tschickosaw tartományoknak az egyesült státusokhozi csatoltatásától 's az ottani térítések' megszűnésétől ered.

A' ténitő intézetek' rendes áttekintése.

Ténitő-intézetek.	Kezdetők.	Státók.	Prédikátó- rok.	Asszonyok.	Összesen.	Belföldi se- gédék.	Tanítványok.	Egyházi ta- gok.	Nyomatott sajtók.
Nyugat-Afrika	1834	1	1	1	2	—	—	—	—
D.- K.-Afrika	1835	2	5	6	12	—	—	—	—
Görögország	1830	2	2	2	4	—	—	—	—
Konstantinápoly	1831	1	3	3	6	—	200	—	—
Kis-Ásia	1833	4	6	7	14	1	—	—	1
Syria 's a' sz.-föld	1823	3	5	7	12	—	14	4	1
Nestorian. (Persia)	1834	1	1	2	4	—	—	—	—
Mohamed. (Persia)	1835	1	1	—	1	—	—	—	—
Mahratt.	1813	2	7	12	23	1	2,000	28	3
Tamul-népség	1816	9	14	16	32	35	3,713	230	2
Siam-népség	1831	1	3	3	7	—	—	—	—
China	1830	21	3	—	4	—	—	—	1
Indus nagytengeter	1833	1	3	2	5	—	—	—	2
Sandwichszigetek	1820	14	24	34	65	—	30,000	782	3
Kelet-tschirokézek	1817	5	3	13	21	2	430	250	—
Nyugat-tschirokézek	1820	3	3	10	18	—	175	106	1
Tschoctaw	1818	6	6	10	19	—	160	195	—
Criek	1832	1	1	1	3	—	15	12	—
Osage	1820	3	2	6	12	—	40	20	—
Pawnee	1834	1	1	—	2	—	—	—	—
Sioux	1835	2	2	—	3	—	—	—	—
Odjibwa	1831	4	2	5	12	—	45	—	—
Mackinaw	1823	1	—	6	8	—	60	70	—
Stockbridge-indusok	1827	1	1	6	8	—	37	64	—
Uj-yorki indusok	0805	4	3	8	12	—	280	210	—
Munkások Rocky Mountains' közelében	—	—	1	—	2	—	—	—	—
		95	103	160	311	39	37,311	1971	14

3. Amerikai társaság belföldi ténitő-intézetekre.

E' társaság' személyzete áll egy elnökből, egy le-velező titoknokbul, egy kincstárnokbul, egy tndosító titoknokbul, huszonhét alelnökből és ötven igazgatóbul, 's egy végrehajtó committeeből, mellynek 13 tagja van, beszámolva a' két titoknokot 's a' kincstárnokot.

A' társaság Uj-York városában Május' 6dikán 1826ban százharmincz papból és világból álló gyülekezet által alapítottatott, kik főképen egyházi testületekből 's már fenálló ténitő társaságokbul küldettek az egyesült státu-sok' tizenegyz státusából és territoriumából, 's a' pres-byteriánus, congregationális, reformált hollandi 's az egyesült reformált egyházakhoz tartoztak. Középponti

tisztségük Uj-York városában van. A' társaság' czéla: azon gyülekezeteknek, mellyek nem képesek az evangelium' szolgálatát fentartani, segílyt nyújtani, 's az evangeliumot az egyesült státusokon ('s a' határos törvényhatóságokon és tartományokon) belül azoknak elküldeni, kik nélküle szükölködnek.' E' czélra nagy sükerrel iparkodnak, ugy hogy a' társaság alapítóinak reményeit jóval felmulta. Az eddig a' különféle státusokban belföldi térítések' számára fenállott társaságok közül, mellyek a' fennevezett felekezetekhez tartoztak, a' legtöbb mint segédtársaság ehhez csatlá magát, 's így munkáló tagainak nagyobb terjedtséget szereztek. Térítőik az unio' minden státusában és territoriumában, valamint Canadaban és Texas-ban is munkálkodtak, 's nemcsak hasznos munkásságuk' mezeje terjedt nagyobbra, hanem térítőik' száma is minden esztendőben nő. A' következő tábla, melly a' kilenczedik évi-tudositásból, 1835diki Májusról, van kivéve, o' társaság' munkálati-
nak összes áttekintését terjeszti elő.

	1867 év.	2dik év.	3dik év.	4dik év.	5dik év.	6dik év.	7dik év.	8dik év.	9dik év.
Bevételek doll.	18,130.76	20,035.78	26,997.31	33,929.44	48,124.73	49,422.12	68,627.17	78,911.44	88,863.22
Kiadások	13,984.17	17,849.22	26,814.96	42,429.50	47,247.60	52,808.00	66,277.96	80,015.76	83,394.28
Térítők száma	169	201	304	392	463	509	606	676	719
Azelejt nem munkáló térítők száma	68	89	169	166	164	158	209	200	204
Gyűlek. és térít. kerül.	196	244	401	500	577	745	801	899	1050
Vasárnapi iskolák	nem tudat.	206	289	369	500	844	770	—	40000
Biblia-osztályok	n. t.	100	134	203	200	239	378	—	12000 *
Munkaévek száma	110	133	186	274	294	361	417	463	490
Az egyházba járók' szapor.	nem tudat.	1000	1678	1959	2532	6126	4284	2736	3300
Segédátaraaságok és egyesül.	n. t.	189	241	273	385	456	489	499	—

* Tanítványok vagy nevendékek.

Az összehasonlító következmények' táblájából kiviláglik, hogy a' térítők és ügyészek' éven-
kinti száma 101ről 719re, 'sa' gyűlekezetek és gyámolított térítő kerületek' száma 130ról 1050ig nőtt.

Ugyanazon táblából kitűnik egyszersmind, hogy a' különféle személyeknek, kiket a' társaság mint ténitőket vagy ügyészeket foglalatoskodtatott, kilencz év előtti alapítatása óta, 1421re ment. Az idő általános hosszasa, melly alatt egyegy ezen ténitők vagy ügyészek közül a' társaság' szolgálatában munkálkodott, egy évet 11 hónap's egy tört számot ad, a' mi összesen 2727 évre megy, mellyek a' lefolyt kilencz év alatti lelki munkálkodás' valódi összeségét teszik.

Az egyesületek és ténitői kerületek' valószínű száma, mellyekre e' ténitések' munkái hosszabb vagy rövidebb ideig kiterjesztettek, 1600 — 2000re megy.

Felügyelésök alatt, ha a' tudosításokbani hibás híradásokat tekintetbe vesszük, az egyházba járók' vagy az igaz hitre ténített személyek' száma 25,000rel szaporodék.

A' vasárnapi iskolákban a' ténitők' felügyelése alatt évenként 10,000 — 40,000 gyermek és ifju, 's a' biblia-társaságokban 2000 — 12,000 minden korbéli tanított.

4. Az egyesült státusok' baptistai fő gyülekezete külföldi ténitésekre.

Ezen egyesületet egy elnök, egy titoknok 's egy altitoknok vezérli.

A' munkálkodásokat egy ügyviselő committee vezérli, melly egy elnök, alelnök, nyolcz tag, egy levelező 's egy tudosító titoknok, egy kincstárnok 's ennek segédéből áll.

Ezen egyesület Philadelphiában 1814diki Májusban alapított 's czéla; 'az evangelium' terjesztése a' pogányok közt 's a' tiszta kereszténység' előmozdítása a' keresztény tartományokban.'

E' társaság egyszer gyűl össze három évben 's ténitői társaságok és egyesületek' 's egyéb vallási testületek és egyének' küldötteiből áll, kik annak pénztárába nem kevesebb mint 100 dollárnyi évenkénti adót fizetnek. Minden 100 dollárért egy képviselővel több fogadtathatik el.

Minden három évi gyülekezetben kiválasztja a' gyűlés a' fennevezett tisztviselőket. Az ügyviselő committee

minden évben tart egy ülést, mellyben 11 tagnak jelen kell lenni, hogy a' munkákat folytassák; 's hónapi és rendkívüli üléseket, mellyekben 5 tag teszi a' teljes számot. A' committee' hivatalos írása: *'The American Baptist Magazine'*, melly hónaponként adatik ki, 's a' committee' ülése Bostonban van.

A' háromévi fő-gyűlések' nyolczadika 1835diki Aprilban Richmondban, Virginiában, tartatott; a' legközelbi Uj-Yorkban 1838 fog tartatni.

A' pénztárnak az 1835diki April' 18dikával végződő évben 58,520 doll. 28 cent. bevétele volt. Azon pénzek felől, mellyek meg nem nevezett célra vannak szánva, a' committee egészen tetszése szerint rendelkezhetik a' külföldi és indus térítések' hasznára; amazok felől azonban csak meghatározott célra rendelkezhetni.

Téritési statiók.

Azon 26 téritési statiók közül, mellyek az ügyviselő küldöttség' vezérlete alatt állnak, tizenkettő az amerikai indusok közt van, egy Haiti szigeten, kettő Európában, egy Afrikában és tíz Ásiában.

Statiók.	Téritők.	Segéddek.
Valley Towns Tscherokeeies, Éjszak-Carolina	4	5
Thomas, Grand River mellett, Michigan territor.	2	—
Sault de St.-Marie, Lake Superior mellett	4	—
Tonawanda, Niagara mellett, Uj-Yorkban	3	—
Shawanoé, Kansas River, Missourihoz közel . . .	4	—
Delawares, Kansas' és Missouri' összefolyásánál . .	2	—
Otoes és Omahas, Bellevue, Great Platte Rivernél	3	—
Pubawatamies, Missouritól éjszak felé	2	—
Ottawas, Shawanoé-től délnek	2	—
Cricks, Arkansas' és Ferdágris' összefolyásánál . .	4	2
Tscherokeeies, Flint distrikt Tserokeeben	1	—
Tschoctaws, Tschoctaw ügyvis. Arkansas mellett .	—	1
Port-au-Prince, Haiti	1	—
Páris, Franciaország	3	—
Hamburg, Németország	1	—
Liberia, Afrika	5	—
Moulmein, Birma	10	8
Rangoun, „	4	7
Ava, „	2	2
Tschummerah, „	2	—
Uj-Ville, „	—	—
Tavoy, „	5	3
Mergui, „	—	2
Éjszak - Arracan, Birma	2	—
Dél-Arracan, Birma	2	—
Bankok, Siam	4	1

E' statiókkal 18 egyház van összekötve, mellyekben 1300 — 1400 tag van, 's a' téritői iskolákban körülbelül 600 tanítvány oktattatik. Az ügyviselő committee öt nyomtatott sajtót foglalataskodtat, egyet az indus tartományban 's négyet Birmában, mellyekből hét különféle nyelven kerültek ki nyomtatványok.

5. Amerikai baptistai téritő társaságok a' belföld' számára.

Egy elnök, egy levelező titoknok, egy kincstárnok, egy tudosító titoknok; 37 alelnök, 50 igazgató 's 110 tagból álló ügyviselői választottság.

E' társaság Uj-Yorkban 1833diki Májusban alapult. Nagy czéla: az evangeliumot Éjszak-Amerikában terjesz-

teni; 's e' czélt az által érik el, hogy rosszúl ellátott egyházokat segédprédikátorokkal ruháznak fel, 's a' hol semmi pap nincs, oda papokat küldenek.

A' legujabb évi-tudositás szerint 1835diki Májusról a' társaság' szolgálatában 93 ténitő vagy ügyész volt; ezek közül kettő Felső-Canadaban, egy Alsó-Canadaban, egy Vermontban, egy Uj-Yorkban, egy Pennsylvaniában, négy Marylandban, kettő Alabamában, egy Mississippiben, kettő Louisianában, hét Tennesseeben, tizenhat Ohio-ban, tizenhárom Indianában, tizenhat Illinoisban, tizenegy Missouriban, tizenkettő Michigan territoriumban, kettő Arkansasban, 's négy, kiknek munkálkodási köre nem volt korlátolva. — A' társaság' bevételei az 1835diki Aprilban végződő évben 8839 dollárra, 97 centre mentek.

6. A' methodistai püspöki egyház' ténitő társasága.

A' methodistai egyház' egyik püspöke elnöke e' társaságnak, 's a' többi öt püspök alelnöke. Az ügyviselői választottság 32 tagból áll.

A' társaság Uj-York városában 1819ben alapítottatott, azon különös czélbul, hogy a' fő évi-gyűlést elősegítsék, ténitői vállalkozóit az egyesült státusokon belül és egyébhelyen hathatósabban kiterjeszteni, 's egyszersmind a' ténitő iskolákat gyámolni és előmozdítani.'

Az évi-tudositások szerint volt

	Bevételek.	Kiadások.
1834dik évben . .	35,700 d. 15 c.	31,361 d. 89 c.
1835dik „ . .	30,492 „ 21 „	38,530 „ 98 „

A' társaság tart ténitőket Liberianban, Afrikában, 's az indus törzsökök közt; 's nagyobb mérték szerint az egyesült státusok' több vidékein.

A' tizenötödik évi-tudositás szerint (1834) a' különféle ténitő intézetek az amerikai indusok közt 25 ténitőket és 16 iskolatanítókat foglalatoskodtatnak, kiknek, mennyire bizonyosan kitudhatni, 3066 híveik és 672 tanítványaik vannak.'

A' tizenhatodik évi tudositás szerint (1835), a' libériai ténitő intézetnél, egy amerikai ténitőn kívül, 16 fe-

keze prédikátor van, kik rokonaikra nézve legnagyobb hasznuaknak látszanak, azonfelül 6 iskolatanító. Az egyházi tagok' száma 204re megy, 's az iskolákat 200 gyermek és fölserdült látogatja.' A' különféle belföldi térítői intézetek, mint ugyanazon tudositásból kitűnik, 109 térítőt foglalatoskodtatnak 's 13,109 hívet számlálnak. A' társaság tehát összesen 144 térítőt és 23 iskolai tanítót foglalatoskodtat, kiknek 16,439 híveik és 940 tanítványuk van.

Következő tábla a' térítői intézetek' előmeneteleit mutatja az utósó három év alatt:

	Térítők.	Tagok.	Tanítók.	Tanítványok.
1833	80	8,542	14	500
1834	100	11,866	16	672
1835	144	16,430	32	940

7. A' protestáns püspöki egyház' térítő társasága a' bel- és külföldre,

E' társaság, mellyet az egyház' püspökei vezérelnek, 1820ban alapítottott, 's 171 segédegyesülete van. *The Missionary Record*, egy havi folyóirat, melly a' társaság' vezérlete alatt a' titoknoktul adatik ki, Philadelphia-ban jelen meg.

A' társaság' bevételei a' Májussal végződő esztendőben voltak:

1832	16,443 d. 20 c.
1833	19,957 „ 39 „
1434	26,007 „ 97 „

Körülbelől 20 térítő munkálkodik a' déli és nyugati státusokban, kettő Görögországban és kettő Chinában,

8. Amerikai nevelési társaság.

Egy elnök, egy alelnök, egy titoknok, egy kincső, 11 igazgató és 27 tiszteleti alelnök vezérlik e' társaságot.

Alapítottott Augustusban 1815. Bostonban, és Decem-berben törvényesítették. Czéla: „jámbor ifjakat az evangelium' szolgálatára készítgetni, 's a' jól művelt prédikátorokban nagy és nevedő szükölködés hozta létre.

A' társaságnak egészen nemzeti charactero van, 's pártolásában az egyesült státusok' minden vidékebeli ifjak részesülnek, hacsak illőleg kiművelék magokat; a' valósi felekezetnek itt semmi befolyása, mert e' társaság' jótéteményivel congregationalisták, presbyterianusok, baptisták, episcopálisok, methodisták, lutheránusok és hollandi reformáltak éltenek, bárha a' pártoltak' legnagyobb része a' két nevezett felekezethöz tartozik.

Azon terv szerint, mellyet legelőször elfogadtak, az ifjak a' szükséges segedelemben részesültek szükségéik' födezhetésére; de csakhamar kisült, hogy ez által csak a' restség és szemtelenség mozdíttatik elő. 1819ben tehát az igazgatók bizonyos pénzmennyiséget rendeltek mindeniknek, 's az ifjakat tulajdon segédforrásaikra utalták; de e' bánásmód sem mutatkozott kívánatosnak. Ez okbul 1823ban olly rendszert vön be a' társaság, melly szerint az ifjaknak egy kölcsön adatott azon kötelesség mellett, hogy annak felét a' pártfogolt visszafizeti, ha valódi szolgálatba lépett. Mindazáltal az igazgatók' értésére bízott, az összegyűlt kölcsönöket eltörülni olly pártfogoltaknál, kik mint térítők lépnek föl a' kül- vagy belföldön; vagy kik tehetetlen egyházaknál lesznek prédikátorokká. Azon pénzmennyiség, melly az academiái tanulóknak évenként nyújtatik, 48 dollárra megy; theologiai és kollégiomi tanítványok azonban 75 dollárt kapnak.

Az 1826 és 1827dik évben ágazati társaságok alapítottak Maine-ben, Uj-Hampshireben, Vermontban, Connecticutban és Uj-Yorkban. Hasonlókép 1829 és 1830dikban Illinoisban, Indianaban és Ohio' azon részében, melly Western-Reserve nevet visel. 1829ben egy ügyviselőséget alapítottak Cincinnatiban; 1831ken Kelet- és Nyugat-Tennesseeben, 's Úticaban 1833ban. Három évvel előbb egy segéd egyesület alapítottott Rhode-Island' számára. Utósó évek óta county-segéd egyesületek jöttek létre Maine, Uj-Hampshire, Vermont, Massachusetts, és Connecticut' státusok' majd valamennyi grófságaiban. 1826ban az igazgató tisztség egy végrehajtó committee-t alapíta, melly az ügyekre a' hivatal' évnegyedenkénti üléseinek szüni-

deje közt gondot viseljen; 's Májusban egy pénztári committee-t, melly a' társaság' pénzeit felvigyázat alá vegye. 1831diki Juliusban a' presbyteriánusi ágozat ismét helyre állítatott 's munkaköre nagy terjedelmet kapott; 's 1834diki Octoberben egy társaság álla fel 'Nyugati nevelői társaság' nevezet alatt, azon kilátással, hogy Mississippi' egész nagy völgyét munkálkodása' körébe vegye.

A' társaság' munkálatai következők voltak: — Alapítatása óta 2258 ifjut, a' fennevezett vallásfelekezethez tartozót 's az Unio' majd mindenik státusából eredőket, gyámola. Évek szerint rendelve a' számok következőleg ütnek ki:

1817	7	1822	205	1827	156	1832	673
1818	138	1823	195	1828	300	1833	807
1819	140	1824	216	1829	404	1834	912
1820	161	1825	198	1830	524	1835	1040.
1821	172.	1826	225.	1831	604.		

Azon ifjak közül, kik a' társaság' pénzéből utazó évek alatt segítséget kaptak, 200-an 17 theologiai seminariumot, 538-an 37 kollégiomot látogattak meg, 302an academiái és nyilvános iskolabeli nevendékek voltak, összesen tehát 1040en, kik 152 intézettel álltak közlekedésben. Körülbelől 700 a' társaság' pártfogása alatt álló személy lépett a' keresztény prédikátori hivatalba, kik közül ötvenen mint az evangelium' hírnökei a' pogányok' tartományaiba hatottak.

Azon pénzmennyiség, mellyet a' pártfogoltak, miután hivatalt kaptak, visszafizetnek, azon 10 év alatt, mellyek April' 30dikával végződnek, következőleg áll:

1826	339 d.	60 c.	1831	2647 d.	63 c.	
1827	90 „	— „	1832	1312 „	77 „	
1828	864 „	22 „	1833	2113 „	27 „	
1829	830 „	91 „	1834	1947 „	78 „	
1830	1007 „	84 „	1835	2957 „	14 „	
Összesen				14111 „	16 „

Azon summa, mellyet a' pártfogoltak munka és iskolatartás által szereztek, az utolsó kilencz év alatt imigy áll:

1827	4,000 d.	1832	15,568 d.
1828	5,149 „	1833	20,611 „
1829	8,728 „	1834	26,268 „
1830	11,010 „		
1831	11,460 „		

Összesen 132,623 d.

A' társaság' bevételei az 1835diki Május hónappal végződő évben 82,062 d. 70 c. tevének folyó vagy marandótökében; a' kiadások ellenben 68,443 d. 32 c. mentek; 's a' társaság' vas-tőkéje 79,132 d. 80 c. volt, melyből a' legtöbb tudós iskolák' alapítására van szentelve.

1826ban a' pártfogoltak felett egy lelki felügyelést rendeltek, mellynek következesei legjótékonyabbak valának; 's egy év mulva a' társaság egy időszaki folyóíráthoz kezdett, melly háromszor változtatá czímét 's most, 1831diki August óta 'American Quarterly Register' nevet visel. E' folyóírat módfelett bővelkedik litteráriai és egyházi ismertetésekkel; azonfelül sok paedagogiai és theologiai értekezés van benne.

9. Amerikai vasárnapi-iskola egyesület.

Azon rendszert, hogy vasárnap tanítsanak az iskolákban, melly most Nagy-Britanniában 's az egyesült státusokban mindenütt folyamatban van, gloucesteri Rackes Róbert kezdé 1782ben, Angolországban. Az első vasárnapi-iskola-egyesület az egyesült státusokban Philadelphiában lépett össze 1791. Azon egyesület, melly a' fentebbi czímet viseli, hasonlóképp Philadelphiában alakult 1824diki Májusban, több régebben fenálló helybeli egyesületek' összeolvadása által, mellyek közt az 1817ben alapított *Philadelphia Sundry and Adult School Union* legnagyobb vala. Ezen intézet' czéljai rendszabásainak első czikkelyében következőleg vannak kijelelve: — 'Az ország' különféle tájain fenálló vasárnapi-iskolatársaságok' munkálkodását központosítani; a' vallási oktatás' barátainak kezeit az ur' napján megerősíteni; hasznos ismereteket terjesztgetni; vallási és erkölcsi íratokat az or-

szágban mindenütt forgásba hozni, 's mindenütt, hol emberek laknak, vasárnapi iskolát állítani.'

Az egyesületnek vannak tagai minden vallási felekezet közt, a' presbyteriánusok, congregationalisták, episcopálisok, baptisták, methodisták, hollandi reformáltak, német reformáltak, lutheránusok, morva testvérek közt 'sat.

Az 'egyesület' alapelvei' közt irva van: — 'hogy, mivel e' különböző felekezetek' tagai állanak össze e' köz célra, viszonyosan értetik, hogy a' társaság nem fog magának valamely iskola felett ellenőrködést tulajdonítani; hogy mindeniket az országban létező keresztény egyházak közül buzdítani fogják, tulajdon elvei szerint iskolát állítani, 's ezeknek a' könyv- és más módbeli segédelmet olly ócsón fogják nyújtani, mint csak lehet. Hogy a' keresztényeknek tökéletes összmunkálkodását eszközöljék, az ügyészek, térítőek 's egyéb személyek, kiket a' társaság foglalatokodtat, vallási felekezetre nem tekintve, különféle felekezetből fognak választatni, 's e' részben elhatározó csak az istenfélő lélek 's a' személyek' kiműveltsége leszen.'

A' célok, mellyekre a' társaság' pénze fordíttatik, kétfélék: — 1) vasárnapi iskolák' létrehozása és fentartása olly helyeken, hol még azok nincsenek, főkép a' nyugati és déli státusokban; — 2) a' társaság' íratának elosztása a' legócsóbb árron vagy ingyen mindenütt, a' hol csak olvasók találtatnak, nemcsak magokban az egyesült státusokban, hanem a' protestáns térítőek' különféle nemzetbeli helyein, hol azok mind az angolul olvasóknak, mind pedig a' compileroknak 's az illető honi nyelvre fordítóknak hasznosak lesznek.

Ki évenként 3 dollárnyi segélypénzt fizet, taga a' társaságnak; 30 dollár egyszerre lefizetve, az adót élte' fogytáig taggá teszi. A' társaság' bevételei az 1834diki Május hónappal végződő esztendőben 136,855 dra, 58 cre mentek.

Pap nem lehet a' társaságban tisztviselő; a' rendszabások parancsolják, hogy csak világiak kormányozzák az ügyeket.

A' társaság mechanikai munkáit (a' papír-gyártást, stereotyp-öntést, metszést, nyomtatást, kötést 'sat.) egyezés szerint csináltatja. A' társaságnak sem nyomtató műhelye, sem sajtója, sem egyéb holmija, 's csak arra van kötelezve, hogy a' legjobb módokat és utakat fürkészsze ki, mi szerint íratait jól és ócsón adhassa ki.

Az ügyviselői megbizottság a' társaság' munkáit ingyen folytatja. Ellenben a' könyv-raktár' felügyelője, a' társasági íratok' kiadói 's az írnokok fizetést húznak.

A' társaság' minden könyvei egy nyolez tagból álló committee' vezérlése alatt jelennek meg, kiknek legalább négy különféle vallási felekezethöz kell tartozniok, 's egy könyvnek sem szabad megjelenni, melly ellen valamely tag okot talál kifogásokat tenni.

Mint hogy a' vasárnapi iskolák' alapítása és fentartása az ország' minden részében az egyesület' nagy tárgya, ez okból a' ténitők és ügyészek meg vannak bízva a' társaságtól, hogy munkálkodásukat minden keresztény felekezet közt különség nélkül gyakorolják.

A' társaság' pénzforrása, melly írásainak eladásából valamint a' jötevők' segélynyújtásiból ered, egészen és kizárólag a' vasárnapi iskolák' hasznára fordítatik.

A' társaság' jószága és épülete (Philadelphianban) 42,000 dollárt ér, ebből 20,000 dollárt e' város' polgárai adtak össze, 's körülbelől 20,000 zálog gyanánt áll rajta. A' márványból készült homlokzat a' társaságnak költséget nem okozva építettett föl.

A' társaság' eddig 400 — 500 különféle olvasókönyvet adott ki, mellyek közül 300 szépen van bekötve; minden lap' költsége $1\frac{2}{3}$ millióra megy. E' könyvek egy nagy vasárnapi-iskola-könyvtárt alkotnak, gyermekek és fölserdültek által használhatót. Ezer meg ezer család közt vannak ezek elterjedve; 's mindenki, legyen bár baráti vagy ellenséges indulatban az egyesület' iránt, maga megvizsgálhatja azokat. A' könyvtár ingyen használtatik.

A' társaság' tudositásai Május' 26dikáig 1835. mutatják, hogy vele összeköttetésben állnak vagy állottak; több mint 16,000 iskola, 115,000 tanító, és 799,000 tanít-

vány. Legalább 50,000 tanító és tanítvány lön a' társaság' tizenegy évigleni munkálkodása alatt a' vallás' követőjévé. A' fő rakhelyek a' társasági íratok' árulására Philadelphia- és Uj-Yorkban vannak. Ezen íratok' teljes gyűjteménye egyformán kötve és megszámozva (a' földképeket, textkönyveket, és kis gyermekek' számára reudelt iskolai könyveket 'sat. kivéve) körülbelől 60 dollárba jó 's majd 300 kötetnyi könyvtárt tesz.

10. Amerikai tractatus-társaság.

Alapítottatott Bostonban 1814ben. Czéla: az élő isteni félelem 's a' jó morál' érdekeit olly értekezések' terjesztése által előmozdítani, mellyek bármelly felekezethöz tartozó minden keresztény' egyezését képesek megnyerni.'

E' társasággal 700nál több segédegyesületek állnak összeköttetésben Maine, Uj'-Hampshire, Vermont és Massachusetts státusban, 's e' státusok teszik legfőkép munkálkodásuk' mezejét. Bevételei 1835ben 18,913 d.-ra 29 c.-re mentek.

1835ben egy második amerikai tractatus-társaság jött létre Uj-Yorkban, melly sokkal terjedelmesebb terv szerint alapítottatott, hogy vezérlő és legnyomósabb tractatus-társaság legyen az egyesült státusokban 's anyaintézet' characterével birjon a' többi egyesületekre nézve. Ennek a' bostoni társaság némileg alája van vetve 's egyik segéd egyesületét teszi, millyenek a' közép, déli és nyugati státusokban nagy számmal vannak.

Következő tábla, melly az uj-yorki tractatus-társaság' tízedik évi-tudositásából, 1835diki Májusról, van kivéve, kimutatja a' társaság' jövedelmeit és munkálkodásait az utósó tíz év alatt.

B e v é t e l e k.			Nyomta- tott lapok.	Keringésbe hozott lapok.	Idegen költsé- gek. Dollár.	Új nyomatások.
É v.	Szegély- nyújtások. Dollár.	Összesen Dollár.				
186	6,925.56	10,158.78	8,053,500	3,611,588	—	215
2dik	8,556.96	30,413.01	36,115,500	24,768,232	—	22
3dik	12,464.38	45,134.58	53,667,000	46,321,784	300	103
4dik	25,173.18	60,153.98	68,316,000	48,895,262	650	92
5dik	11,755.65	60,210.24	63,429,930	62,360,444	300	67
6dik	8,784.82	42,922.59	68,786,000	68,522,704	300	73
7dik	24,474.78	61,905.07	88,547,000	66,160,457	5,044	46
8dik	31,229.25	62,443.50	39,700,808	48,400,607	10,000	35
9dik	35,212.25	66,485.83	51,534,624	57,633,070	20,000	46
10dik	60,727.42	92,307.81	53,804,652	54,316,388	30,000	55

11. Amerikai unitárius társaság.

Egy elnök, egy fő titoknok, egy kincstárnok, egy segéd-titoknok, három igazgató és tizennégy alelnök alkotják az egyesület' hivatali személyzetét, mely 1835diki Májusban Bostonban alapítottatott.

Czéla az alaprendszabások' szavai szerint: „a' tiszta kereszténység' ismeretét és érdekeit ez egyesült státusokban terjeszteni.“ Unitárius keresztények az egyesült státusok' belsejében felszólíttatnak, hogy a' társasággal egyesüljenek és munkáiban részt vegyenek. Az egyesület levelezést nyitja az ország' különféle tájaiban valamint a' külföldön levő unitáriusokkal is; ügyészeket és prédikátorokat küld az ország' beutazására, 's a' vallási társaságokat segítette az egyházak' építésében 's prédikátorok' tartásában, 's nagy mennyiségű különféle értekezést nyomatott. Nehány év óta hónaponként megjelen egy tractátus 12ted rétbten több egyebeken kívül, mellyek különféle formátumokban és határozatlan időkorban jönnek ki. Ezen iratok az evangelium' tanítmányit terjesztik azon értelemben mint azokat az unitáriusok értik, 's arra iparkodnak, hogy a' keresztény character felvilágosítsák és megerősítsék. Az 1832 — 33diki telen azon iparkodtak, hogy annyi pénzre tegyenek szert, mellyel egy fő ügyész vagy titoknokot fizethetnek, ki magát kizárólag a' társaság'

érdekeinek szentelheti, Bostonban az ügyekre fölvi g y á z -
v á n ' s az év ' egyik szakaszában utazván , h o g y az or-
szá g b a n mindennütt terjeszse az unitárius keresztény-
vallás ' ösmeretét predikációk és más mód által. Tete-
mes aláírást nyertek , ' s ebből 10,000 dollár befizetteték
' s egy illy tisztviselő ' fizetésére fordított. A ' társaság '
közönséges pénzfó r r á s a i a ' tagok ' évekként egy dollárra
vagy többre menő aláírá s á b ó l , az éltök ' fogytái gi tagok-
nak egyszerre letett 30 dollárjából ' s a ' tractatusok ' ela-
dá sa i b ó l erednek. A ' tagok minden további fizetés nélkül
megkapják a ' tractatusokat. Sok unitárius gyülekezet-
ben segé dtársaságok alakultak , mellyek évnegyed i vagy
félesztendei üléseket tartanak az ügyek ' sat. folytatásá-
ban. Az egyesülés ' évünnepe Bostonban nyilvános ülé s
által ünnepe l t e t i k , mellyben az évi-tudositást felolvassák
' s a ' papok és világiak ' czímeit alkoltják. Az egyesület '
egyik legnyom osabb vállalata egy prédikatori szék ' ala-
pítá sa Bostonban , mellynek czéla , azon szegényeket,
kiknek nincs alkalmuk , az isteni tiszteletben részt venni,
és vallási oktatással élni , ellátni e ' jóteteményekkel.

12. Amerikai mérsékleti egyesület.

E ' társaság Februárban 1826ban alapítottatott Boston-
ban. Nincs intézet , melly kilencz év ' lefolyta alatt,
ennyi folyt el alapítottá sa óta , több részvétet gerjesztett
és nyomos követke zése k k e l bővelkedőbb volt volna. Min-
den rangu , minden politikai pártu ' s minden vallási fele-
kezetű személy gyámolítja azt. A ' legüdvösségesebb és
legterjedelmesebb reformot kezdé meg a ' mértékletlenség '
tekintetében , melly vétek az egyesült státusokban és sok
más tartományokban az emberi nemet vá l a h a o s t o r o z ó
csapások ' legnagyobbika volt. E ' reform , mellyet az
egyesült státusokban kezdettek meg , messze terjeszke-
dék ki , Angolországba , Skó c z i á b a , Irlandba ; Svécziába
és Oroszországba ; Hindostan , Birma és Chinába ; Cey-
lon és más asiai szigetekbe ; Afrikába ' s a ' déltengeri
szigetekre és Dél-Amerikába.

A ' társaság ' évi-tudositásiból kivont következő adatok

mutatják azon rendkívüli sükert, mellyel iparkodásai korszorúztattak. E' tudositások szerint 1832ben 3000 mérsékleti egyesület keletkezék az egyesült státusokban, mellyek közül 13 státustársaság volt, több mint 300,000 taggal; 1000 pálinka- és sörfőző hagyott fel munkájával 's 3000 mérő a' szeszestalok' árulásával; 1833ban 5000nél több mérsékleti egyesület volt, közöttök 21 státusi egyesület, több mint 1 millio taggal; 2000nél többen hagyták abba a' főzést, 's 6000nél többen az árulást; több mint 600 tengeri hajó kelt útra, a' nélkül hogy pálinkát vitt volna utra; 's 5000 korhely tért meg a' kicsapongástól; 1834ben a' társaságok' száma 7000re ment több mint 1,250,000 taggal; a' félbeszakadt sör- és pálinkafőzőké 3000re, a' foglalatosságukkal felhagyó pálinkaárulóké 7000re; 1000 hajónál több szált a' nagy tengerre, a' nélkül hogy egy csep pálinkát is vittek volna magukkal, 's 10,000 részegesnél több tért józan életre; 1835ben 8000 mérsékleti egyesületnél több volt, mellyek közül 23 státusi egyesület vala, minden státushan egy, kivéven Louisianát, 's a' mellyek másfél millio tagnál többet számláltak; 40 főzőnél több szünt meg; több mint 8000 árus hagyott föl keresetével; 1200nál több hajó szált tengerre pálinka nélkül; 12,000 részegesnél több jobbítá meg magát, 's összeszámolták azt is, hogy 20,000 több másféle személy hagyott fel a' kábító italokkal éléssel.

A' mérsékleti társaságot a' szónoksók 's a' sajtó elősegíték gyámolásukkal. A' keresztény prédikátor 's a' hazafiúi polgár nyilván munkáltak e' nagy erkölcsi reform' terjesztésén. Az egész országban nagy sükerral tartattak leczkék a' mértékletlenség felett. A' mérsékleti egyesületektől tudositásokat mérsékleti tractátusokat, és mérsékleti hírlapokat mindenütt terjesztgették az Unioban 's megmutaták, hogy az erős italokkali élés évenkint 40,000 — 50,000 embert taszít nyomorú halálra az egyesült státusokban, 's benne keresendő az elszegényedés és gonoszlelkűség' alapja.

A' mérsékleti reform' hathatósága semmivel sem tön többit, mint azon alap, mellyet az orvosok vetettek.

1832ben 75 orvos egyesült Bostonban azon nyilatkozásra, „hogy az egészséges embernek az erős italokkali élés soha sem hasznos, hogy ellenben azok' ivása gyakran betegséget és halált okozó, 's más okokbul származott betegségek' gyógyítását akadályozza, 's e' betegségek gyakran szerencsétlenül ütnek ki.‘

E' nyilatkozást nem sokára 65 orvos írta alá Worcester, Massachusetts grófságból. „Hasonló tanúságot tett,‘ így szól az 1834diki egyesületi híradás, „mult évben sok ezer orvos e' hazában valamint Európában is.‘

13. Börtöni fenyték javítási társaság.

1824ben Bostonban egy summa pénz hozatott össze az amerikai biblia-társaság' hasznára, hogy azt képessé tegyék: „az egyesült státusok' börtöneit egy ügyész által beutaztathatni, állapotukat megvizsgáltatni, 's ha lehet, a' foglyoknak könnyebbitést eszközöltetni.‘ E' vizsgálás' következménye 1825ben a' társaság' alapíttatása volt, melly intézetnek már eddig is a' legnyomosabb és legüdvösségesebb munkálatai voltak a' foglyok' állapotára és characterére 's a' társaság' jólétére nézve.

Semmi sem lehele keservesebb és kedvetlenitőbb, mint a' börtönök' állapota az egyesült státusokban azon időben, midön ama' vizsgálat történt. Bűn és gonoszság' iskolái voltak azok, 's szerencsétlen lakóik tökéletesen el valának hagyatva, kitaszítottva a' világból, jobbú-lási remény 's a' keresztény sajnálkozásra és jóakarásra minden hivatkozhatás nélkül. Valamennyi börtön, kivévén az egyetlen auburnit Uj-Yorkban, olly terv szerint volt építve, melly majd lehetlenné tevé, hogy a' foglyok közti szabad társalkodást mindenkor megakadályoztathassák. Nappal a' munkánál együtt voltak 's gyakran ugyanazon személyek' fölügyelése alatt állottak, kik az előljárósággal e' dolgozás felett egyességet kötének, 's idejök nem maradt valamit önmaguknak is érdemelni; miglen éjjel rakásra egy szobába zárattak, melly aztán a' legundokabb bűn' láthelye volt. A' vallásnak csekély vagy épen semmi befolyása sem vala hozzájok. De Auburn-

ban egy olly börtönt találtak, melly egészen más terv szerint készítettett 's egészen máskép igazgattaték. Ezt 1816ban kezdték építeni 's 1824ben még lényeges javításokat tettek rajta.

Az ottan uralkodó rendszer alapul szolgált a' társaságnak a' rabok' jobbításában. Ennek fő elvei magányosítás éjjel és ebédkor 's közös dolgozás nappal; vallási oktatás főkép vasárnap a' kápolnában 's a' vasárnapi iskolában; 's a' foglyoknak mindenkori tökéletes hallgatása.

A' társaság' iparkodási által e' rendszer majd valamennyi státusba behozatott 's a' tapasztalás módfelett hasznosnak mutatta azt mind erkölcsi mind gazdálkodási tekintetben. A' foglyok' munkája adózóbb lön, mint korábbi időkben, ugy hogy a' státusnak is marad tiszta nyereség költségei' levonása után, 's a' társaság' tudosításaiban sok eset van előadva, hogy a' foglyok maradandólag megjobbultak. A' harmadik évi-tudositás 1828dikról 160 elbocsátottrul szól, kik közt 112 ,tökéletesen, 12 meglehetősen, 2 nem igen jobbította meg magát; 26ról semmi rossz nem esett tudomásul, 2 gyanus volt, 2 rendetlen, 's 26 egyenesen rossz.'

A' nyolczadik évi-tudositásban 1833ra a' kedvező erkölcsi következményekről bizodalmasan szólnak, és sok jobbulási esetet adnak elő ,ugy hogy, egészben véve, státus-börtöneinkre nézve nagy okunk van, szerencsét kívánni magunknak és hálálkodnunk.'

A' kilenczedik évi-tudositásból 1834re a' következő táblát vesszszük ki, melly azon pénzmaradványt mutatja, a' melly némelly státus- börtönökben uj költségek' levonása után volt.

98 ADATOK AZ ÉJSZ.-AM. EGY. STÁT. ORSZÁGISMERETÉHEZ.

Némelly státus-fogságok' nyeresége a' bünösök' számával együtt.

É v.	Bünösök' szá- ma.	Uj-Hamp- shire. Dollár.	Bünösök' szá- ma.	Massachusetts. Dollár.	Bünösök' szá- ma.	Auburn. Dollár.
1828	20	—	104	* 12,167.07	174	4,029.22
1829	11	—	79	** 7,599.70	170	1,732.65
1830	31	2,851.49	115	** 6,897.02	114	4,319.26
1831	24	1,638.92	71	** 477.31	174	3,333.08
1832	19	1,773.00	76	4,192.32	192	3,528.16
1833	16	2,157.12	119	6,995.57	193	8,625.05

A' fentebb felhozott társaságok és egyesületek közül a' leg-
főbbek' bevételeinek általános áttekintése 1835dik
esztendőben.

Társaságok'sat. nevei.	Alapítat- tak.	Bevétel. Dollár.
Amerikai társaság külföldi térítésekre	1810	152,386.10
Amerikai vasárnapi iskola egyesület	1824	136,855.58
Amerikai biblia-társaság	1816	100,806.26
Amerikai tractatus-társaság	1814	92,307.81
Amerikai térítői társaság a' belföldre	1826	88,863.22
Amerikai nevelői társaság	1816	83,062.70
Baptistai fő gyülekezet idegen térítésekre . .	1814	58,520.28
Amerikai telepítési társaság	1819, (1833)	46,000.00
A' meth. püspöki egyház' térítő társasága .	1819	30,492.21
A' prot. püspöki egyház' térítő társasága . .	1820, (1834)	26,007.97

** A' felhozott társaságokon kívül még több más fontos inté-
zet van az egyesült státusokban a' közjó' számára, mellyek
népszerű characterűek. (*Berghaus' Annalisaiból.*)

H A D T U D O M Á N Y.

FRANCZIA SEREGEK.

I.

Gyalogság (Infanterie).

Egy spanyol király tökéletesen megveretett a Mórok által; leánya, az *infante*, ideje sem lévén új sereg' létegetéséhez, zászlaja alá bizonyos mennyiségű gyalog pórokat gyűjtött, kik akkorban még csak tekintetbe sem vétetvén, saját névvel sem bírtak. A' fiatal hercegné' példája által lelkesítve, győztek e' gyalogok, 's királyuk' megveretéseért boszút álltak. Spanyolország háladatból, 's hogy az infanténak és embereinek bátorságát örökítse, a' gyalog katonaságot infanteriának nevezte. E' név lassankint más országok' gyalog katonáira is ragadott el.

A' mi legszebb elfoglalásunk, Olaszországé, az ifjú Bonaparte' vezérlése alatt, csak gyalogságból álló sereg által vitetett véghez, mert egykét ló 's a' kevés ágyú számba sem vétethetik. Az előkor' történeteiben csudáljuk a' *tízezer*' híres visszavonulását, melly csak negyven lovasra támaszkodott.

A' gyalogság ennélfogva, mint Barante úr mondá, *a' tábornak nemzete*, a' hadat ő teszi.

De a' gyalogság' legbuzgóbb pártolói is meg fogják vallani, hogy lovasság és pattantyússág nélkül lehetlenné válik a' háború; minden hadviselő nép értette ezt. A' gyalogságukba leginkább bízó nemzetek egy hatod lovassággal bírtak. A' lovasságnak viszonya a' gyalogsághoz az újabb seregek' elrendelése szerint különböző; Franciaországban és Austriában a' seregek ötödét

teszi; Porosz- és Bajorországban negyedét; Oroszországban mintegy hatodát.

Xenophon, Caesar, Vegetius, Leo császár, Montluc, Folard, Santacruz, Montecuculli, Feuquières, maréchal de Saxe, Turpin és más hadi írók, régiek 's újabbak egyiránt, a' gyalogságnak világosan elsőséget adnak a' lovasság felett.

Midőn Germania' vadonaiból előállottak a' Frankok, épen nem lóháton harczoltak, egész hadi erejük gyalogságból állott; a' Gallusok közt ellenben sok volt a' lovasság, 's gyalog csak kevés. A' Frankok voltak a' győzők, 's ez megerősítette őket a' gyalogság' elsőségéről véleményökben. Gyalogságból állott volt főkép hadi erejük az első és második családbóli királyaik alatt, azaz, a' *hüberék* (fiefs) behozataláig. Ekkor tökéletesen megváltozott a' gondolkozásmód, 's e' változás, a' helyett hogy bölcs megfontolásnak következménye lett volna, csak parányi hiúságból származott. A' királyok hadi jószágokat, vagy hűbéreket adtak zsold helyett a' magokat szolgálataik által megkülönböző alattvalóiknak; ezen vagy üresen álló, vagy az ellenségtől elfoglalt, vagy pedig saját uradalmaitól különválasztott földek' ajándékkal a' hadi szolgálat' kötelessége is járt egyszersmind, gyalog' vagy lóháton, egyedül vagy bizonyos szám' kíséretében. A' fő tiszteknek jutván a' legszebb földek, 's az kívántatván tőlök, hogy lóháton, mi több költséggel jár, szolgáljanak, nyomban lóra kapott minden Francia, hogy így az ország' elsőbbséggel mérközhessék. Már most csak szolgálkból, vagy a' szabadok' seprejéből állott a' gyalogság, 's régi hírével száma is oda veszvé, semmibe vétetett.

Sidonius Apollinaris, Agathias és Grégoire de Tours egyiránt azt állítják, hogy az első családbóli, 's részben, a' második családbóli királyok alatt, fejszével, láncsával, gerelylyel, karddal és pajzsával volt felfegyverkezve a' gyalogság. Procopius, Théodebert, az austrasiai király' olaszországi háborújáról szólván, ezeket írja: 'A' Gallusok' fejszéi ~~durvább~~ ~~vastól~~ készültek, 's két élre,

igen rövid fanyelekkal. Mihelyest jel adatik, előrohanak, 's első tűzben, ha már érhetik az ellent, pajzsának hajítják fejszójöket, áthasáják, 's aztán kivont karddal neki ugornak 's megölik.' A' katonák igen rövidre nyírt hajakat viseltek, 's csak egy kontyféle hosszú üstököt eresztettek homlokaikon alá; szakált sem viseltek, de igen, hosszú bajúszot.

Két századdal a' *hübérek*' (feudumok) felállítása után két nagy ok által tetemesen nyert a' gyalogság; a' kereszties háborúk 's a' városok' szabadabb lábra jutása által.

Nisas Carion úr úgy vélekedik, hogy azon néptömeg, melly Európából Ásiába általkelt, kénytelen volt a' Saracenek előtt katonákká átváltozni; ezen vélemény annál valószínűbb, minthogy az urak, kikből kirekesztőleg állott volt a' lovasság, néhány csata és út mulva szükségkép veszteséget is szenvedtek; azon csürhe nép, melly a' veszély' látására elszéledett Európában, Asia' térségein legtanácsosabbnak találta összébb nyomúlni sükeresebb ellentállás' fejébe. Az urak, gyakran lovak nélkül magok is, kísézőiknek hasznát látván, személyesen vezérlették őket, 's gyalogsági csapatokat képeztek belőlök. — Rocquancourt úr más véleményben van; mert, úgy mond, Francziaország' összes hadviseléseiben Angolország ellen (mi a' kereszties háborúknál későbbre esik) a' gyalogokat olly rendetlenségben leljük 's épen úgy minden befolyás nélkül, mint azelőtt. Az Angolok Virenfossenál, Crécynél és Azincournál; 's Poitiersnél és Cocherelnél a' Francziák, leszállott lovasaikkal valónak kénytelenek hozzáfogni az ostromhoz, olly annyira számba sem vették a' gyalogságot.

Lajos (a' kövér), hasznára fordítván a' kereszties háborúk által megszegényedett urak' nyomorúságát, erőt vett rajtok 's felszabadította a' városokat. Azon|oklevelek, mik visszaadták nekik a' szabadságot, hadi nép' szedésére 's tartására is hatalmazták fel őket. A' történetírók' nagyobb része, 's igen jeles hadi írók' is, innen származtatják a' rendes gyalogságot. Mi nem osz-

tozkodunk véleményökben, 's a' tizenkettedik század' elején Lajos által felszabadított városok' katonaságában a' nemzeti őrsereg' eredetét látjuk. 'S valóban e' katonaságot saját költségeiken tartották 's felfegyverkeztek a' városok, 's a' király csak akkor fizette, ruházta és felkészítette, ha a' város' határain kívül tett szolgálatot.

Vidik Lajos' hosszas hadviselése, a' második kereszties háború, és végre Filep-Auguszt' országlása, nagyon is gyakran kiszóltották határaiból a' városi katonaságot; már is lehetlenné vált őket haza bocsátani; ekkor társaságokba állottak ez őrségbeliek, Cotterauk, Brabanconok, Tardvenük, Malandrinok 's több nevek alatt. Egy bajtárság, melly a' Chaperon név alatt felállott, hogy őket leverje, még inkább garázdálkodott. Dugesclin utóbb semmivé tette a' czudarokat.

Idik Filep állította fel a' nyilasokat, 's ezeknek nagy-mesterök volt az első személy a' seregben a' fővezér (connetable) után. Filep-Auguszt' országlása alatt a' gyalogsági csapatokból néhányan *servientesek*nek nevezettek, 's mezei munkákra alkalmaztattak; mások *sattelitesek*nek (a' királynak nemtelen test-őrjei); mások *ribaudoknak*, 's ezek voltak a' legjobb katonák. A' Froissard által említett *bedeauk* vagy *pedeauk* közönséges pórok voltak: botokkal felkészült parasztok. A' *brigand* név egy kis pánczéltól származik, mellyet *brigandinnak* hívtak, 's mellyet viselni szoktak a' *briganciások*, gyalog legénysége a' XIVdik századnak, jó katonák különben, de utóbb olly lator módra garázdálkodók, hogy nevök már is egy jelentésü a' zsványéval.

Az útkeringők (*batteurs d' estrade*), kiknek nevök az olasz út szótól (*strada*) származik, fürkészésre 's kutatásra használtattak, 's ők a' középkor' könnyű gyalogságát tették.

Azon időszakhoz érkeztünk elvégre, mellyben a' gyalogság rendszerileg létegesül. VII dik Károly 1445ben azt parancsolta, hogy minden plebania egy vagy több gyalogot kiállítani 's tartani köteles legyen. Az e' célra kiválogattak minden adó alól felmentettek, 's ennél-

fogva szabad íjasoknak (franc-archers) neveztettek; hó-pénzök négy francból állott. Számuk 16,000-re ment összesen, 's négy nagy csapatra osztattak fel. Formaruhájok könnyű sisakból (salade) és vászonból 's bőrből összetoldozott 's összevarrott öltvényből (jacque) alakult. Fegyvereik kardból és ívből állottak.

Franciaország hadi kerületekre, 's a' négy csapat több kisebbre osztatott fel. Ötszáz főből állott mindenik; 's egy kapitány 's egy hadnagy voltak vezéreik. A' sereg, ide számítván a' külföldiekből álló csapatokat is, körülbelül 65,000 emberből állott, 's tartatása 44 millio francba került évenként.

XIedik Lajos alatt látjuk először sorainkban az úgy nevezett labanczokat (lansquenets, a' német Landsknecht szótól); segédünkre jött német gyalogok, kik a' háború' végével hazájokba visszatértek. 1476ban, Morat' ostromlásánál használtattak először számosabb 's alkalmasabb löszerszámok. A' schweitziaknak 10,000 taraczkjaik voltak, írja Commines. Schweitziaik kezelték a' rettegett láncsákat VIIIedik Károly' seregében. A' láncsa, mellynek segédével ellene szegülhettek a' lovasságnak, érezte először a' gyalogság' fontosságát. E' fegyverkezés' feltalálói kétségkívül a' schweitziaik; ők alakítottak először zászlóaljféle (bataillonféle) gyalog csapatokat, mellyeknek tömegeik úgy voltak elrendelve, hogy a' lovasság által össze ne gázoltathassanak. De ha a' gyalogság már ez időkorban is ellent állani tudott a' lovasságnak, más részről annyira rémült el az ágyúk' látására, hogy halálos büntetéssel kell vala azokat fenyegetni, kik látásukra elfutamodni fognának.

XIIedik Lajos a' végkép eltörlött szabad íjasok' helyébe a' *fekete*, vagy *gascognei* csapatokat hozta be. Utóbb, első Ferencz a' gyalogság' *legióját* alakította. Hatezer főből állott, 's hat csapatra oszlott. A' csapatok külön ugyanazon elemekből állottak, mikből az egész legio. A' nyolcz legio közül mindegyik azon tartomány szerint neveztetett, mellyben szedetett volt. E' tartományok: a' Picardie, Normandie, Bretagne, Bourgogne, Cham-

pagne és Nivernais, a' Dauphiné; Provence, Lyon és Auvergne, végre Guyenne. 1567ben, IXdik Károly alatt, az öt évvel azelőtt felbontott guyennei legio újjá létege-sítettett, 's ezrednek neveztetett; a' többi legiók is siettek felvenni e' nevet. Egyébiránt jelen ezredeinket, ezen előképeit a' központositásnak, hol egy ember' szavára hallgat mindenki, még csak össze sem hasonlíthatni Ildik Henrik' gyalog ezredeivel, mellyek nem egyéb mint nagy csapatok, valóságos hadak voltak.

A' gyalogság akkorban tíz sornyi magasságra alakult; a' löszerszámok a' szárnyakon voltak, 's a' láncsák a' középben.

Nem szólunk a' polgári háborúk' koráról; tehetett-e előmenetelt a' hadi művészet azalatt, míg egymást öldösték a' Francziák?

Csak lassan kaphatott lábra a' hajviselés' és fegyverkezés' már régoltá parancsolt egyfélésege. VIIdik Károly' országlásáig a' *haubert*, vagy a' vasfonalu pánczél voltak közönséges szokásban; VIIIdik Károly alatt a' fegyverderék (*cotte d'armes*) lépett helyébe. Utóbb lassankint a' *hoqueton* (kurta kabát), 's a' *casaque* (bő újju felöltvény) jöttek szokásba. Amaz első Ferencz' országlása alatt csaknem közönségesen használtatott; ez idővel szintűgy megszűnt lenni formaruha, 's a' szent Lajos' országlása alatt különböztetésül szolgáló derékszalag (*écharpe*) újra felkapott második Henrik alatt. De a' teljes formaruha csak XIIIIdik Lajos' idejében kezdődött kevéssel a' la Rochellei ostrom előtt. Most erősebb lábra kapott a' gyalogság, 's harminczegyre ment az ezredek' száma. Köztök a' láncsások becsültettek leginkább, kik a' legerősbek közül kiválogattatván, az első sorban elle-ne szegültek a' lovasságnak. 1664ben negyvenhat ezredre ment a' gyalogság' száma, 's harminczhárom szabad osztályra. Ekkortáiban jelelt ki XIVdik Lajos külön rangot mindenik ezrednek, mellyek addig a' szolgálatban sokszor czivakodtak az elsőségért. Ő alapította a' ranglépcsők' szoros hierarchiáját is. Egy ezred akkor közön-ségesen csak egy zászlóaljából (*bataillonból*) állott; tisztí

kara pedig egy ezredesből, alezredesből, őrnagyból, segéd-
ből, kvártélymesterből, tábori papból, fődoboskapitányból,
porkolábbból, alporkolábbból, jegyzőből, sebészből és er-
kölcsbiztosból; az altiszteken 's legénységen kívül volt
mindenik ezredben még több íjas, és egy hóhér. A' ren-
des osztály (compagnie) 40—100 emberből állott. Egy
zászlóalj tizenhét osztályból.

Gránátokat elején mindenik katona hajított. 1667ben
négy legény választatott külön egy-egy osztályból e' szol-
gálatra, 's gránátosoknak (grenadiers) neveztetek. Utóbb
mindenik ezred, 's végre mindenik zászlóalj külön grá-
nátososztálylyal bírt. A' gránátos czímet nemesítőnek
nézte akkor a' katona. Ellenségeink tudják, hogy utó-
daik nem fajultak el az atyáktól.

1704ben, a' spírai ütközet' alkalmával használták
először gyalogaink sűrű vonalban támadólag a' szuronyt
(bayonette). Előjóslatául Lewis úr' azon mondásának:
hogy *a' puská uem egyéb mint nyele a' szuronynak*. A'
gyalogság XVdik Lajos' országlásának kezdetével 154
zászlóaljból állott, 's ezek 98 ezredet képeztek. Formarü-
hájok nem volt egészen egyféle; a' fenék hol fehér volt,
hol kék; hajtókák, nadrág és harisnyák szineikre nézve
szintügy különböztek egymástól. Három zászlója volt
mindenik zászlóaljnak. Az első, fehér tafotából, ez-
redeszászlónak neveztetett, a' másik kettőnek színe az
ezered' kénye 's tetszése szerint változott, és parancszász-
lónak (drapeaux d' ordonnance) neveztettek; nyaklóiik
egyfélek voltak, 's nagy fehér kereszt a' gránát felett.

A' XVIIIdik század' közepe felé még úgy találjuk
létegesítve 's az szerint elrendelve a' gyalogságot, mint
XIVdik Lajos alatt; csak hogy még nagyobbak voltak a'
visszaélések. De most egy idegen jött Franciaországba,
egy nagy elme, de Saxe marsal, 's legalább részben se-
gített e' bajon.

De Saxe Mórícz behozta seregünkbe a' mértékre
vett lépéseket, 's ez által az ingásnak, szakadásnak és
zavarnak elejét vette, 's kétségkívül hatalmasan előlép-
tette a' hadi művészséget; ő azt akarta, hogy a' gyalog-

ság erős és mozgékony legyen egyszersmind, 's hogy bármi helyheztetésben is hasznát lehessen venni. A' porosz gyakorlásmódot az 'elemi oktatás' alapjául elfogadván, szorosra vont sorokban kezeltette katonáival a' fegyvereket, pedig ezt Franciaországban vakmerőségnek nézték előtte. A' Poroszoktól tanultuk a' csapatonkinti tüzelést is, melly két sor' letérdelése közben vitétik véghez. Maréchal de Saxe azonban nem volt barátja a' gyalogsági tüzelésnek; ő azt nyomorú süttögtetésnek nevezte. Katonáinkat először ő jártatta muzsikaszóra, 's kikelt azon óságos elv ellen, hogy tavasszal kellek hozzáfogni a' háborúhoz.

1789ben kétes helyheztetésben volt a' sereg; a' nemes tiszték észrevétlenül látták odaveszni szabadalmaikat; az alacsony születésűek joggal panaszkodtak azon helotismus ellen, mellyre kárhoztattak; az altiszték, közelebbi érintésben lévén a' néptömeggel, megbarátkoztak a' politikai újjászületés' mindenünnen keletkező ideáival, 's a' sereg, mint történni szokott, a' nemzeti közvélemény' részére állott. A' népszarnokság lépett az udvari önkény' helyébe, 's a' törvényhozó test azt kívánta, hogy elveinek vakon hódoljon kiki; a' sereg' hazafiságát hidegnek mondogatták, 's nyughatatlanság szállotta meg a' nemzet' képviselőit, kik már most gyanús szemmel nézték seregeinket. Az Vdik év' 30dik germinaljának törvénye nyilvánosan mutatja azon féltékenységet, mellylyel a' képviselők' házának ügyvédtagjai viseltettek katonatársaik iránt. Ezen törvény által a' követeknek választott tiszték eltiltatnak katonai foglalatosságaiktól a' törvényhozás' ideje alatt, 's csak a' hosszabb szolgálatban gyökerező rendes előléptetésekét hagyja meg nekik. A' curulis széken törték el a' kardot. Borzalommal hallá Europa a' francia nép' hadi járását, borzalommal látá ócska portáskáinkat széles vállainkon, rozsdás vadászpuskáinkat fekete karjainkban, neki törődött lábainkat utazási cipőinkben, 's kenyeret, lőport és golyókat egy rozsz bőrzacsakóban. Rendetlenül barangoltak át városainkon a' republicai csapatok, nyárban porosan, télben

sárosan, mezít' láb, rongyosan, felgombolt öltvénynyel, karon fogva, barát barátjával. Asszonyok jöttek utánok, anyák és hűvesek, derült, mosolygó arcczal. A' marseillaiset, vagy az indulás' énekét (le chant du depart) hangoztatták, 's közben a' vezér, gyalog', harisnyákban, kezében bot, nyakában kulacs, katonás mosolygással végig nézte a' csapatot. A' nép közzéjük elegyedett, vitte a' gyermekeket, segítette az asszonyokat, ujságokat mondott az éjszaki seregről, 's kérdezte, mi újság a' délinél.

'S e' katonák, abaszoknyájokban, húsz év alatt magokra fordították a' világ' figyelmét! Ők mindenütt képviselői voltak a' francia nemzetnek. A' szókon tánczó köteljárók hanyatt estek előttök, mert ez öröktől való fordulata a' társaságoknak. A' sophista után a' hős, és a' szó után a' kard. A' katona újjá alkotta az eurpai törvénycodexeket; szuronyának hegyével barázdálta a' földet, mondván az országoknak: te itt kezdődöl, neked pedig itt lesz véged. Birodalmakat hol döntött, hol alkotott. Ezredesének fejéről lekapta a' csákót, 's koronát adott neki helyébe. Egy népnek azt mondta: te kereskedjél; a' másoknak: te pedig terjeszsd nekem a' míveltséget... és a' tiszteletre méltó papnak: templomodból, oltárod elől elragadtak, íme itt visszaadom neked őket.

Oh, mi halványok vagytok ti hősei Líviusnak és Tacitusnak, harczosai Epaminondasnak, mi halványok vagytok katonáink mellett!

De térjünk vissza tárgyunkhoz. Az 1789diki December' 16dikán a' hadi költségek a' nemzeti-gyűlés' elejébe terjesztettek, 's látván ez a' kilencz számból álló, 101,339,563 livre summát, elhatározottak, hogy nevezetes módosításokat kíván a' sereg.

Az utána következett esztendőben 112,000 főből állott a' gyalogság, 's 1791ben 150,000re ment a' gyalogoknak száma. A' szabad vállalkozásuak' 's a' maradék régi rendes katonaság' egyvelegéből származott új gyalogságunk. Az 1790diki Februarius' elsején hozatott rendelkezés azt kívánta, hogy csak azok, kik híven gyakorol-

ják a' katonai kötelességeket, 's kik a' hadi tudomány' első elemeivel megbarátkoztak, lehessenek tisztékké; de ennek ellenére az új zászlóaljok szavazatok' többségével választották tiszteiket. Napoleon, e' méltánylója az érdemnek, megerősítette a' választásokat.

Az 1791diki létegesítés mindenik ezreddel vezetéknevet elhagyatván, külön számmal jelelé meg mindegyikét. Akkor 104 ezeredünk volt, 's köztök 23 idegen; mindenik ezered két zászlóaljból állott, a' zászlóalj pedig 504 emberből, egy gránátos, 's hét gyalog osztályból. A' könnyü gyalogság' tizenkét zászlóaljai vadász zászlóaljaknak nevezettek. 1791ben a' három szegletes kalap' helyébe a' fekete mázu sapka fogadtatott el.

A' nemzeti-gyűlés 1793 Februarius' 21dikén törvényt hozott, melly a' szabad vállalkozásukat a' rendes katonasághoz csatolta; ekkor valóban egész Franciaország fel nem oldható hadi sereggé változott által. A' gyalogság fél-dandárokra (demi-brigade) osztatott, 's egy régi ezredbeli zászlóaljból, és két szabad vállalkozásból állott mindenik. 198 fél-dandár, egyet 2,431 főre számítván, 481,338 gyaloggal látták el a' hazát, és 1,188 ágyúval. A' republicanusok, kik még a' régi romaiak' vezetékneveit is támasztották fel, azonkép veliteseikkel is akartak bírni, a' gymnasticában forgott ifjakkal, kik fegyveres kézzel általúszszanak egy folyamot, 's felkapván a' lovashoz, hogy annál könnyebben meglephessék az ellenséget, 's hegynyilások közt bújdosván, onnan a' térségre csapjanak, 's összezúzzák a' hűledező ellenséget. — Ők teremtették a' voltigeurt, e' négy lábnyi 's tíz újjnyi szárnyas Herculest. De nem sokára lépni tanúlt, kinek csak szökni kell vala, 's kis gránátossá lón a' bal szárnyon.

Mielőtt a' republicanusoktól a' császárság' katonáihoz általtérnénk, lássuk, mint írja le Foy az akkor időbeli csatákat.

,A' tusát egy folt gyalog és lovas könnyü legénység kezdette meg, a' hadi test' ellenőrsége alatt ugyan, de tökéletes szabadsággal a' részletekben; ők csípkedték az

ellenséget, gyorsan meg' eltűnővén előle, és szétszóratásuk miatt ágyú alá nem vonathatván. Újakkal váltattak fel, hogy ne lankadozzon a' tűz; öregbítették, hogy több hatással legyenek. Ritka eset az, mellyben a' sereg' oldalait egyáltalában be nem feszithetni, mert vagy magában a' helyzetben, vagy az ezt védő csapatok' elrendelésében vannak rések, mellyeknek hasznát veheti a' megtámadó. A' mi könnyű gyalogaink ihlésből ezekre rohantak; illyes időben illyes katonaság soha sem volt ihletés nélkül. Midőn a' gyenge oldal kipuhatoltatott, már közel volt a' csapás. Vágtatva jött a' röpülő pattantyúság, 's olly közelről tüzelt, hogy el nem hibázhatta a' célt. A' kezdet' szellemében vitetett az egész: sorban mozdult előre a' gyalogság, mert nem kell vala tüzelnie, a' lovasság az ezredek közzé iktatva, vagy szakokban, hogy mindenüvé mehessen, 's mindnyájokért. Midőn sűrűbben hullottak az ellenség' golyói, egy tiszt, egy közlegény, néha egy képviselője a' nemzetnek a' győzedelm' hymnusát harsogtatta. A' vezér kardhegyére tűzte kalapját a' háromszinű bokrétával, hogy távolról is központúl szolgáljon vitézeinek, 's maga körül gyűjtse őket. Vágtatva haladtak előre a' katonák, szuronyaikkal támadólag az első sorbeliek, 's az ösztönző dobszó között ezer és ezer ízben ismételve hallatszott e' kiáltás: Előre, előre! éljen a' republica!....

Midőn Napoleon a' thronusra készült lépni, több elmentállást tapasztalt a' sereg', mint a' tanácskozási testek' részéről. A' republicának öreg katonái arról is vádolták a' császárt, hogy az Angoloknak és Törököknek kiteve, segéd nélkül hagyta az egyiptomi sereget; hogy negyven-ezer katonát veszni küldött a' tropicusok alá 's a' santedomingoi Negerek közzé, 's hogy szünet nélkül üldözte Moreau' barátjait, a' dictatúrát ellenző phalanxot.

Távol hadviselésiben mindig körülötte voltak gyalogjai. Neveiken szólította őket, régi csatáikról beszélt velök, leült őrtüzeikhez, fekete kenyerökből falatozott, saját keresztjével diszesítette őket a' csata' legnagyobb hevében, szuronyaikra támasztá messzelátóját, annyi győ-

zedelemnek tanujut; velök, mellettök gyalogolt, mintha csak altiszt volna, 's a' hosszú út közben azon eleven beszélgetésekre figyelt, mellyekbe a' hosszú lábu gránátos a' tipegő könnyű gyaloggal ereszkedik. Ben, a' sorokban, lehete őt látni, mint mosolygott azon vállvonításon, melly, ha fogytán van kenyere, olly jól áll a' legénynek. Mindnyájan ismerték, csatákról szólottak neki, utazásokról, fővárosokról, 's nem tudták mondani, hogy: Sire! vagy: Felséged, de igen: én császárom! mintha mondták volna: strázsamester uram, hadnagy uram; ez tisztfok volt reájok nézve; ők egészen összeforrtak vele, a' 'kis káprál' halhatatlan nevet ruháztán reá.

A' császárság, a' gyalogságnak ezen fényes időszaka, itt is nagy módosításokkal járt. Mi röviden elő fogjuk adni azon számos létegitéseket, mellyek olly sebesen követték egymást.

1805ben a' gyalogság 90 vonalbeli, 27 könnyű, és 12 tartalékezezből állott, ide járult még harmincz idegen zászlóalj, a' corsicaiak, a' poi könnyűgyalogok, a' keleti vadászok, a' fekete sánczások, 'sat. Mindenik ezred 3,970 főre ment fel, a' 108 tisztet is ide értvén. 1810ben 129 gyalogezeredet számlált a' sereg. A' legénynek öltözete köpönyegből, öltvényből, mellényből, és tricotnadrágból állott; csákója volt és sipkája.

Az 1812től 1813ig szolgált 766,000 gyalog 156 vonalbeli, 37 könnyű, 4 schweitz, 1 spanyol, 6 horvát, 1 illyr, 4 idegen, 3 portugáli és 4 lengyel ezredre osztott fel; ide járultak a' külön zászlóaljak, a' gyarmatheli csapatok, a' hegyi vadászok, a' sánczások, 's a' tartományokbeli tartalék.

1804diki Januarius' 21dikén a' gyalog velitesek alkíttattak, 's a' gárdába iktattattak; de minthogy előléptetés' útján fokont a' vonalba (la ligne) tétettek által, 1805ben két új zászlóalj állott fel, 's egyike a' gránátosok, másika a' vadászok' ezredéhez csatoltatott.

1809ben támadott a' fiatal gárda, 's ez két ezred fürkészgránátost, (tirailleurs-grenadiers) két ezred fürkészvadászt, egy zászlóalj florenczai velitést, 's ugyanannyi

turínit, két ezred lajstromozott gránátost (gr. conscrits) és két ezred lajstromozott vadászt foglalt magában. Mindenik puskás, - (fusilier) fürkész, és lajstromozott hadtesthez egy pattantyús osztály csatlakozott. 1810ben egy ezred fizetések nélküli nemzeti őrség vétetett fel ide, a' gárda' nemzeti őrségheli gránátos ezredének neve alatt; ide járult még egy ezred hollandi gránátos is. 1811nek elején a' 3dik és 4dik fürkész-, a' 3dik és 4dik voltigeur- 's egy növendék- (pupille) ezreddel növekedett a' gárda, e pótolék 8,000 főből állott, és 9 zászlóaljra oszlott fel. Végre 1814ben, Majus' 12dikén, az elbocsáttatás' napján, a' gárda' gyalogsági ereje állott:

2 ezred gránátosból	3,200
1 ezred gránátos-puskás (gr. fusiliers)	1,600
1 oktatási zászlóalj (Fontainebleau)	2,000
10 ezred fürkész-gránátosból	30,400
1 „ szárnyaló-gránátosból (flanquier\$ gr.)	1,850
2 „ gyalog vadászból	3,200
1 „ puskás-vadászból	1,600
19 „ voltigeurból	50,400
1 „ szárnyaló-vadászból.	1,850
1 „ nevéndékek (pupilles)	1,600
1 osztály kiszolgáltból (vétérans)	200

Összesen 97,700ból.

Oroszország' fagya, baj és fájdalom emésztették meg jó nagy részét a' gyalogságnak. Egykét vitéz a' régi, napoleoni csapatokból túlélte a' nagy vést; szétszórva élnek falvainkban, mint szegény parasztok, nyugalompénz, szalagok nélkül, de sebhelyekkel. Hideg, téli estéken, a' tűz mellett elbeszéli a' falusiaknak a' smorgonii, 28 foknyi hideget az 1812diki December' 5dikének éjszakáján; nyárban az 1808diki Augustus' 22dikének hevét, midőn Junot' vezérlése alatt harmincz mérföldnyire Lissabontól 10,000 Francia öt óráig harczolt 26,000 az utóbb Wellington herczeggé lett sir Arthur Wellesley által vezéreltetett angol-spanyel ellen. Ők tudják az adatokat, a' vezérek' és alvezérek' neveit, a' két ellensereg'

számát, berajzolják a' tűzhelyet kormos pálcájokkal, 's megmutatják, mi bölcsen működött ezredök.....; de kedvencz tárgyak a' császárnak episodja. Mindezen öreg vitézek látták őt, hallották őt; az egyik Egyiptomban, midőn a' jaffai dögmirigyeseket meglátogatná; a' másik a' Carousselben, a' római király' születésekor nagy szemle' alkalmával; ez vele sírt Fontainebleauban; amaz Elba' szigetéből Párisba vitorlázott császárával. Egy szóval mindnyájan látták őt.

Ki nem ismert lakhelyében, legyen az nagy város, vagy szerény városka, egy meggörbült, hallgató férfit, ki délben a' sétapadon ülni szokott. Ezen férfiú, mint egy bégombolva kék kabátjába, csak alig láttatja azon elhalványult pirosságu szalagot, melly őt mindenüvé követte húsz év olta. A' legnagyobb tisztaság, ama' katonai tisztaság, elpalástolja az egész öltözet' nyomorúságát; de ha közelebb vizsgáljuk, ba helyt fogunk mellette, akkor észreveszszük a' posztó' fonalát, a' czipő' foltjait, a' fekete nyakravaló' korosságát, a' kalap' kopottságát. — Ez a' szegénység' kevélysége, ama' jó bélyegü kevélység, a' tiszteletre méltó kevélység, mert Franciaország annak oka; ez egy fiú, ki anyja' hibáit takargatja. Nehéz volna ezen csaknem mindig hallgató férfinak legbensőbb gondolatait részeikre felosztlatni. Azonban nyerjük meg csak bizodalmit, 's vezessen csak szállására, akkor elhallgatunk mi is, 's a' hidegnek érzése fog el bennünket, midőn négy meztelen és nedves falat látunk, egy nyomorult ágyat, kárpitok nélkül, négy széket és egy bőrládát. Kardja 's a' becsület' keresztje szegen függ az ágy felett; a' császár' képe 's egy németországi pipa a' padkánál; egy Smolenskbén levágott bot a' szegletben..... Ezen férfiú egy a' szolgálatból visszavonult kapitány; ezen sír az ő lakása. Ő itt fog meghalni, hadi köpenyege alatt dideregve; ő itt fog meghalni, mint Napoleon Szent-Helenában, utolsó szavai: *dicsőség.. Franziország.. csata..*

Csaknem azt merném állítani, hogy francia gyalogságról egyedül azolta szólhatni, miolta a' szabad vállalkozású zászlóalj a' vonalbeli sereg' maradékával össze-

vegyültek. Az naptól kezdve, az egész nemzet' képét viselte a' gyalogság; a' gazdag birtokosnak fia, vagy egy országbárónak utóda egy szegény parasztfiu' sorában szolgált; a' tűzlelkű művész egy érdekelhetlen, néma al-bretagneivel osztotta fel nyoszolyáját. Nemzetisedvén a' gyalogság, nemesedett is egyszersmind. Midőn Bonaparte áltvevé, dicső volt a' gyalogság, de létegitésére nézve gyenge. Gyengének mondom, mert nem tudok alkalmas szót azon össze nem hangzás' kifejezésére, melly a' gyalogság' physicali és erkölcsi állapota között helyet fogott. A' gyakorlat még most is ugyanaz volt, a' mi XVIIdik Lajos alatt, a' porosz megszorítás; a' tartásra nézve az alkalmatlan kalap; a' hosszú hajak, az izmoknak összenyomatása. Alkalmazáskor, való, republicanusaink szívesen kibúvtak ez vagy ama' mozdulat' terhe alól, 's a' catogan' szabott magosságával gyakran keveset gondoltak, vagy három harisnyakötéseik' egyikét feloldották; de tagadhatatlan az is, hogy, szorosán véve, neveltségesen felcsicsomázva 's egészségtelenül ruházva találta, hogy sátorokat talált, mellyek alatt táborozzon, és előítéleteket, mellyek működéseit szabályozzák. Napoleon több szabadságot engedett az annyi belátással bíró katonának; segített rajta, 's nem sokára eltűnt a' kalap; kard- és táskaszalag keresztbe állhattak, a' köpenyegsátor helyett szolgált, a' hajak lenyirattak; bő nadrág lépett a' haczuka' helyébe, 's a' cselekvők nevelték az elmélőket 's iskoláikba visszaigazították.

A' gyalogság festői szempontból a' francia seregnek legfényesebb része. Itt inkább, mint bár hol, megőriztettek az elzúgott háborúk' hagyományai; itt találatnak még azon sebhelyes, mokány, imperialis 's mindenek felett becsületes lelkű katonák' szétszórt töredékei. A' francia hadi legény (troupiér), ezen eredeti típus, itt mutatkozik ezer fellengős, hohó, lovagi vagy neveltséges árnyalatiban. A' voltigeur egymagában képviselője az egész francia gyalogságnak. E' szó 'voltigeur' egy nagyszerű képet ad, 's apró, sárga katonánk' nevét elmondván, úgy látszik, elmondottunk mindent. Kalandos és

gonosz, szabad száju, egészen nemzeti; fia a' császárságnak, tegnapelőtti nemes, nincs mért pírúljon eldődeiért. Történetei, kalandjai és hőstettei mindig e' szókkal kezdődnek: 'az én gazd' asszonyom, egy fölötté takaros menyecske'.... vagy pedig: 'úgy füttyültek a' golyók, 's olly sűrű volt a' füst, hogy magam sem tudom, mikép jutottam fel legelső a' bástyára, 's szuronyomnak fele egy porosz hadnagynak hasába...'

De szépek voltak e' voltigeurjei a' császárságnak, ez ördögök a' csatáközben, 's olly készek a' bocsanatadásra utána! De szépek voltak kurta 's különben kectelen öltvénykéikben; sárga gallérjaikkal, mellyek az erdőben, közepette a' sűrűnek, vadon virágoknak nézették őket! Annak, ki a' vadászkürtöt akarta viselni, akkor derék legénynek kellett lennie, az osztály' közvitézének ezt meg kellett mutatnia, meg azt, pedig két ízben, a' tisztnek is. Midőn rejtekben a' csatatér' partja felett, visszatartott puskával, némán, mint Thessaliának kleph-tái, bevárták e' derekak a' gondatlanul utazó ellensereget, akkor a' tiszt' szemén függött minden szem, 's ő nyugalomban sugá nekik halkán: *várjunk, fuim!*

Ki ne szeresse a' derék voltigeureket mind holtig, ha ismerni és érteni tudja őket. A' durva héj alatt szép és nagy érzelmek, nemes és nagylelkű gondolatok rejteznek: nemesek és nagylelkűek, az ő szabásuk szerint, olly egyszerűen, olly természetesen, hogy magok sem tudják. Mondjátok, philantropok, utopisták, mindaz, mit csak írni, nyomtatni, elszavallani tudtok, ha szebb lesz-e a' harmadik könnyű ezere d' voltigeurjeinek e' vonásánál:

A' Francziák és Francziák közötti amaz iszonyú ütközetek' egyikében halva maradt egy bajtársuk; szegény katonaözvegyet 's két kis gyermeket hagyott maga után az elesett. — 'Kapitány, így szólott a' legidősbik vitéz, — Dabrigeon' özvegyét és gyermekeit magáéinak fogadja az osztály; ők a' mienkből fognak tápláltatni, 's mindenik voltigeur két sout ad nekik zsoldjából.'

Egész egy költemény van e' történetben...

II.

LOVASSÁG.

Láncsások.

A' láncsások ugyan nem régiben hozattak bè jelen hadi seregünkbe, de a' láncsa mégis a' minden fegyverek' legrégiebbike. Görögország Egyiptomtól vette által a' dárdát, 's ez szolgált volt fegyverül a' halhatatlan phalanxoknak; véle állapodott meg a' győzelem a' macedoniai seregben. A' romaiak, való, más fegyvernemet fogadtak el, 's a' kurta fegyvernek, mellyet jobban kezelhetni a' csatában, köszönhették hadakozásaik' sikerét. Midőn a' german népek Roma' birodalmát lerontották, a' gyalogság' kezeibe került a' dárdá, 's láncsának neveztetett. A' lovasság' rohamai ellen használtatott minden nemzeteknél. A' gyalogságot először a' schweiztiak, aztán a' Németek, Spanyolok, Olaszok, 's végre a' Francziák is kurta láncsával fegyverkeztek fel. E' fegyvernem a' XVIIIIdik század' elejéig volt szokásban; ekkor a' szuronypuska lépett helyébe.

A' flandriaiak, Szép-Fülep' idejében, jó sikerrel használtak egy hosszfegyvert, (arme de longueur) melyet a' régi történetírók *godenducnak* neveznek. E' kurta láncsafele fegyvernek véghetetlenül sokat köszönhettek a' flandriaiak 1302ben a' courtrayi csatában.

A' francia birodalom' kezdetében, 's főkép a' harmadik házbéli királyaink' ideje felé, csak a' szabadok viselhetek láncsát. Hódító-Vilmos' törvényei, egy szolgál' felszabadításáról emlékeztvén, így szólnak: Tradidit illi arma libera, scilicet *lanceam* et *gladium*.

De látván e' fegyvernem' felsőbbségét, végre szabadságot adtak láncsaviselésre jobbágyaiknak az urak, de csak háború' idejében, 's e' láncsának még azonfelül füstösnek kell vala lennie, azaz: fénynélkülinek, csak nem rozsdásnak.

Guillaume le Breton, Fülep-Auguszt' történetírásában, azt mondja, hogy csak az apródok viselhettek láncsát.

A' pórok, háború' végével, kötelesek voltak a' gócz fölébe helyzeni a' láncsát, mellyet vettek volt uroktól. Ezen szokás fenmaradott falvainkban, 's a' fegyverek még ma is a' gócz fölébe függesztetnek.

Midőn a' lovasok leszállottak lovaikról, megkurtították láncsaikat, és nyelvégeiket elvágták 's ezt láncszelésnek nevezték. (*Froissard*).

Midőn két láncsáscsapat küzdött egymással, 's felemelt láncsákat lehetett szemlélni az egyikben, ez jele volt a' közel veszedelemnek. A' felemelt láncsák arra mutattak, hogy a' hadi nép azoknak hasznát már nem vehette, mert nagyon együvé szorítottatott az ellenség által.

Idik Henrik' tragikai halála végre bezárta a' harczjátékokat, 's velök a' láncsa, a' lovagi játékoknak e' fő fegyvere, egészen kiveszett a' seregből. A' láncsások, Fontanon szerint, csak a' nemesek közül választattak; 's a' polgári háborúk megtizedelték a' nemességet; aztán nagy és alkalmas lovakat kívánt szolgálatuk, 's ez tetemes költségekbe került; 's végre, e' fegyvernek használatása nagy gyakorlottságot és több előleges ismeretet kívánt. Mindannyi ok a' lemondásra.

Tudjuk, hogy VIIIdik Károly' országlásáig jobbágyokból és zsoldosokból állott a' sereg. Hódító-Vilmos, felállítván a' rendelménycsapatokat, láncsákat adatott nekik, 's most Franciaországnak, gens d' armes (fegyveres nép) név alatt, láncsákkal felfegyverkezett állandó lovassága volt.

Már most láncsánkint számították a' hadi népet, nem többé fejenkint. A' tizenöt rendelménycsapatok közül 100 láncsája volt mindegyiknek, 's öt személy mindenik láncsa mellett: három nyilas, egy késes (nagy késsel felfegyverkezett legény), 's végre egy ficzkó vagy apród. Hat személyből és tizenkét lóból állott egy egész láncsa.

100 láncsa ennél fogva 600 személyt és 1,200 lovat jelentett a' középkorban.

Még félszázaddal ezelőtt csak a' gyalog katonára alkalmaztatott a' ,*soldat*' szó, a' lovas ,*maitre*'-nek nevezte magát.

Mig azon előítélet divatozott, melly a' láncsa ellen keletkezék, számüzve maradt e' fegyver, 's a' hosszú pisztolynak adatott kirekesztőleg az elsőség. A' tizen-nyolczadik század' közepe felé ugyan láncsákkal felfegyverkezett lovasság, a' pandurok' példájára, tervben áliott, de nem létesült.

Napoleon érezte volt németországi hadviseléseiben, hogy az uhlán- és kozákláncsák ellen francia láncsákkal kellett küzdeni.

1807 kezdetével egy lengyel láncsásezred alakított Varsóban; ezen ezer főből álló testület a' császári őrseregbe iktattatott, 's láncsás könnyű lovasságnak neveztetett (*chevau-légers-lanciers*). Fegyvereik karmazsin és fehér lobogóláncsából, huszárkardból és pisztolyokból állottak.

1810ben még egy hasonló ezred alakított, 's a' veres láncsások' ezredének neveztetett; 1812diki Julius' 5dikén egy harmadik, 's ez Lengyelékből állott, és 1813ban egy *flanqueurezere*ddel összekapcsoltatott. Az 1811 November' 25dikén költ parancsolatnál fogva egy ezred láncsás könnyű lovasság járult mindenik vasas osztályhoz. A' láncsások' száma mindegyre növekedett, és végre, 1812ben három lengyel és hat francia láncsásezredet számolt külön a' vonal (*la ligne*).

Igy a' császárság új életre hozta a' láncsásokat, 's elvégre tizenkét ezredet 's köztök öt lengyelt számlált összesen.

A' Ponak és Tiberisnek partjai hallották lépéseik' dobaját. Az arcolei híd lenyomúlt fegyvereik' terhétől. Trebiának hullámai közzé vegyült a' bátrak' vére, 's Velence villogni látta fegyvereiket. A' capitol' csúcsára szegezték le zászlójokat, és az örök város visszahangoztatta diadalukat. Forgó-szélként zúgtak át a' hajdani

Ausonián, és Nápolynak ege mosolygott fejeik fölött, és ők kevesbedtek napról napra, csatáról csatára, háborúról háborúra. Sírkeresztök a' halhatatlanság' fényében ragyog az Arnonál, és Sorentonak enyhe partjain, az Apennínok' fekete csúcsán és az Adriai tengernél, mellynek hullámai sírjaikon törődnek, és a' földközínél, melly némán terül el hamvaiknál. Hány ezeren indultak útnak, .. csak egynehányan tértek vissza; a' többiek örök álmodást alusznak a' távolban a' halál' csapásával melleikben, 's oldalaiknál a' rettenetes szablya, mellyet csak akkor ejtettek volt el, midőn a' halál' fagyától megdermedett a' jobb.

Midőn az Ebron általkeltek, Palafox 9,000 emberével a' francia sereg' elejébe ment, 's Mallennél állapodott meg. A' lengyel láncsások megjelentek, lőttek, és Palafox' egész serege megsemmisítettett. A' lovasság, így ír Foy, és főképp a' láncsákkal fegyverkezett lovasság, rémülettel tölti el az újoncz katonaságot. A' kard két lépésnyire talál, a' láncsa húsz lépésnyire.⁴

1808ban egy fiatal alhadnagy, Septeuil úr, 7—800 Spanyol' állapotásának kikémlelésére küldetett ki. Saragossa' vidékén voltak, nagy térségben, mellyet egy oldalról magas hegység, a' másiktól az Ebro vize fogott körül. E' két védpart mély árok által összekapcsolatott, 's így hatalmas természetes sánczolat képeztetett. Barrikádokkal, fahalmazokkal, ágyúkkal, mindennel voltak ellátva a' Spanyolok. Gunyolva fogadták Septeuilt, midőn feléjük közelednék, 's füleiknél elfütyültek a' golyók. — Az övéihez repülni, 's meg' visszatérni egy láncsáscsapattal 's egykét dragonyossal, rendbe állni, lőni, pillanatnak míve volt. — De a' széles és mély árok által megakasztatnak. — Ott száguldanak hosszában, átkelnének, felmászának a' hegyre, 's egyik a' másik után elhull, kit az ágyú, kit a' puska terít le, 's mindig láthatatlan ellenségeik' bahotáitól üldözötve. Ennyi halál', rendetlenség' és düh' látására, Septeuil fiatalkori szelességét is álltallotta. Megíhletve, kétségbesve, leszáll az árok' partjánál, lovának fékét megragadja, magával vonja, húzza,

sodorja, és hajadon fővel, kardjával kezében, közepette a' süvítő golyóknak, az árok' mélyébe száll, a' meredekro mászik mintegy öntudat nélkül, a' barrikádokhoz ér, megáll, felugrik lovára, 's vág és vág.... És a' láncsások utána ugrottak az árokba, és utána másztak. — Mindenütt átnyomúlnak a' lovak a' fatörzsökön, a' láncsák pirosúlnak, véres lang keletkezik, és a' hegyek felé futnak a' Spanyolok, vagy a' folyamba merülnek.

Az első restauratio hat vonalbeli láncsászezredet megtartván, a' Lengyeleket elbocsátotta.

Napoleon, a' száz nap' szakában, a' seregnek régi létegitését visszaadta, de csak egy könnyű láncsás lovaszerezet találkozott őrseregében.

XVIII-dik Lajosnak egy rendelménye (1815 Julius' 16-dikán) újjá szerkesztette a' francia lovasságot; és ekkor többé nem alakítottak láncsászerezetek; de az említett év' Augustus' 30-dikán, láncsásosztályok (escadrons) kapcsoltattak mindenik lovas vadászszerezedhez, 's a' legügyesebb és legerősebb lovasokból állottak. — Egyetlenegy láncsászerezet szerkezült és a' királyi őrseregbe helyeztetett, 's ennek megszüntetésével az Orléans nevet viselő láncsászerezet lépett helyébe (1830 Augustus' 14-dikén). Egy, 1831 Februarius' 9-dikén költ új rendelmény az öt első vadászszerezetet láncsászerezedekké változtatta át.

A' láncsa három, egymástól igen különböző időszakot számlál: az első a' lovagi időszak; a' második, a' láncsának feltámadása; végre csodái a' lengyel kézben; elején a' nehéz lovasságnak szolgált volt fegyverül, utóbb a' könnyűnek; végre, 1830 után, sem vasasainkat, sem huszárainkat nem fegyverkezzük fel láncsákkal, hanem vonalbeli lovasságunkat. Így időről időre három szerepet játszik a' láncsa, mellyekre alkalmazhatni a' lovasságot.

Vasasok.

A' pánczélnak francia '*cuirasse*' elnevezése onnan jő, mert a' régiek bőrrel (*cuir*) óvták magokat az ellenség' csapásai ellen. Herodot az assyriai katonák' len-

pánczélaíról szól. Hogy a' vas' élének ellentállhasson a' szövet, Plinius szerint, bizonyos sómennyiséggel elegy borban áztatták, 's néha annyi len (vászon) varratott együvé, hogy tizennyolcz iznyi vastagságu volt a' pánczel. Illyes volt Ajax' pánczéla.

A' Gallusok és Germanok pánczel nélkül hadakoztak; Caesar, Tacitus és Polybius bizonyságaink. Procopius és Sidonius Apollinaris azt mondják, hogy a' sisakok és mellvasak nem voltak szokásban az első házbóli királyok alatt; a' vezérek mindazonáltal már viseltek sisakot; így olvassuk, hogy Dagobert, Austrasiának királya, fején keményen megsebesítettett egy csapás által, melly sisakán általjárt; 's még korábban II. Clotar, Neustriának királya, a' Weser' partján az által ismertette meg magát a' szász fejedelemmel, hogy leoldván sisakát, hosszú fürteit szabadon eresztette.

A' sisak és a' mellvas most a' vezérektől a' katonákra is általszállottak, és a' második fejedelmi ház' kezdetével tökéletes óvó fegyverzetet látunk. Nagy-Károly vasfonal újjakat viselt, 's lábainak felsőbb része vastáblákkal volt fedezve, vasfonalokkal az alsóbb.

Tusaközben a' fő ügyesség abban állott, hogy a' pánczel' gyengéi kipuhatótassanak, azaz: hogy olly helyekre irányoztassék a' csapás, hol a' fegyverzet' külön részei együvé kapcsolattak. Az volt a' legjelesebb vasműves, ki jól és erősen együvé illesztvén a' részeket, mégis az izmok' szabad mozgását nem akadályoztatta. De csak a' tizenkettedik század felé tökéletesbült olly anynyira a' fegyverzet, hogy a' harczos vasfonalszövetben állott a' szónak betűertelmében. Fülep-Auguszt' országulásának történetírói, a' bouvinesi csatáról szólottukban, a' vasöltvényről úgy emlékeznek, mint újságról. A' sisak' nyílása volt az egyetlenegy megsebesíthető pont; de ezt nehéz volt eltalálni, a' harczjáték' első avatottjának is.

A' vas fegyverzet utóbb igen szilárd szerkezetű volt, mert Comines így ír a' fornouei csatáról: „Szép számu embereink körülfogták az olasz fegyvereseket, 's az öldöséshez láttak. Szekerczéje volt csaknem mindenik legény-

nek, 's felfeszítvén vele a' sisakot, neki vágott az ellenség' fejének; mert bajos vala őket leölni, olly hatalmasan voltak felfegyverkezve, 's még csak egyet sem láttam elterülni a' nélkül, hogy hárman vagy négyen körül ne állották volna.'

A' csatázók ennél fogva azon voltak, hogy találhassák a' lovat, 's lefordulván a' lovas, buzogányaikkal 's néha nagy kődarabokkal is agyon csapták, mint napjainkban szokás a' tekenős-békát agyon zúzni. Néha számos fejsze-csapás után is, midőn társaitól megszabadítva, elvégre kibújt vasketreczéből a' lovas, csak könnyeden sérült meg.

XIII dik Lajos' országlásának vége felé még vasban öltözött lovasságunk.

A' bútortárban láthatni XIV dik Lajos' fegyverzetét. A' sisak igen nehéz, 's olly szilárd gyártásu, hogy egy vont karabélynak tétetvén ki próbacélul, csak könnyű nyomot ejtett a' golyó.

Már XIII dik Lajos' országglása alatt gyakran pongyolán ment a' nemesség a' vassal fedezett ellenség' elejébe; a' király, 1638ban, parancsképen kiadta, hogy a' nemesek és lovagok, a' tisztvessztés' büntetése alatt, véd fegyverzetben megjelenni tartoznak. XIV. Lajos megújította e' rendelményt. Villars maréchal félpánczél (elővasat) öltetett a' lovassággal. A' királyi udvar akkortájtban szintűgy használta a' pánczél. Egy 1703 Februarius' elsején költ rendelmény parancsolta, hogy fegyverderekat öltson mindenik tiszt, melly legalább a' pisztolygolyót kiállhasa. XV dik Lajos, 1733ban, úgy kívánta, hogy vasat viseljen az egész lovasság, még béke' idején is, hogy háború' alkalmával a' védő fegyverzetnek, gyakorlatból, hasznát vehesse.

Eddigelé a' vas fegyverzet' történeteit adtuk, nem a' vasasokéit, mert a' szónak mai értelmében, akkor még nem létezett vasas. A' vasfegyverzetbe burkolt katona jelenleg csak kivétel, holott XIII dik Lajos' országglásáig kivételnek a' nem-vasas katona nézethetett. Nem a' puskák' behozatása buktatta meg a' védő fegyverzetet, de igen az öltvény' alkalmatlansága, 's a' vasfonalöltvények' szerfe-

letti hajlékonysága. De származott legyen ez bármitől, a' lovasság, a' lőcsövek' feltűntével akármivel is szívesebben fedezte magát, mint a' nehézkés vaspánczéllal, 's csak XIIIdik és XIVdik Lajos' országlása alatt könnyebbé és egyszerűbbé lőn a' védfegyverzet. XIVdik Lajos' halálával, 1714ben, a' királyi kíséretből, a' gendarmokból 's a' könnyű ezredekéből állott a' lovasság; mert csak 70 évvel utóbb járultak hozzája még a' dragoñosok is. A' 24 könnyű ezred között a' 7dik szám alatt a' király' vasasai említettnek.

Térjünk most által a' császárságra. 1802 December' 23dikán három vasas ezred alakítottatott, az ötödik, hatodik és hetedik lovassági ezredből; ezen új testületek 4 századból állottak. 'S ezóta mondhatni, hogy külön vasas ezredeink vannak. A' három új szerkezetű ezred, a' két karabélyos ezreddel egyetemben, a' nehéz lovasságot képezték. A' vasasok olly hasznos szolgálatokat tettek, hogy 1804ben az első, második, harmadik, negyedik, nyolczadik, kilenczedik, tizedik, tizenegyedik és tizenkettedik lovassági ezredekkel szaporítottak. — 1804ben sisak lépett a' süveg' helyébe. 1811diki November' 25dikén egy ezred könnyű lovas láncsás járult mindenik vasas osztályhoz. Napoleon ekkortájjban a' császári őrseregben is készült vasasokat alakítani. A' formaruhának megalapítása Davidra bízott. Négy lovas gránátos, a' tervben álló öltözettel felkészítve, bemutatott a' császárnak, egy őrnép' alkalmával. Romai sisakot viseltek kisikárlott aczélból, mellvasat a' császári sassal 's felöltvényt a' régi vasüveg' képeré. A' formaruha színjátékinak találtatott, nem igen alkalmasnak a' háborúra, 's a' terv' kivitele elmaradt. 1812ben 14re ment vasasezredeink' száma.

Az 1814diki restauratiokor, 12 vasasezred tartatott meg. 1815 September' elsején két illyes ezred az akkorban alakuló királyi őrseregbe helyheztetett.

Az 1834diki Martius' 9dikén költ rendelmény a' tíz vasasezredet öt századra (escadron) leszállította; a' tartaléksereget ők képzik a' karabélyosokkal egyetemben. Menynyi szolgálatokat tettek volt ők a' császárság' hadviselé-

seiben! — Alix, századvezér a' második ezredben, csak tizedmagával két ágyút és 200 Angolt fogott el. Lersnél ötven embert lát elvonúlva egy cserjében, két lovassal rájuk támad 's ,századok előre!' kiáltásával olly rémülésbe ejti őket, hogy tiszteikkel együtt elfogja. — Bignault, alhadnagy a' hatodik ezredben, Drezdánál kémlelni küldetik 24 emberrel; egy ellenséges zászlóaljra támad, 's az ezredet' elfogja, és véle az egész csapatot.

Milly emberek 's millyen idők!

Dragonyosok.

A' dragonyosoknak neve nem lehet külföldi származásu, mert a' katonaságnak ezen neme egészen francia; igen valószínű, hogy Brissac maréchal, a' dragonyosok' teremtetője, ezen hatalmas nevet (*dragon* = sárkány) adta nekik, mint olly katonáknak, kiktől leginkább tarthatott az ellenség. De bármint eredett légyen is a' név, a' ,dragon' szó mindig egyjelentésű volt a' bátorsággal, erővel, rénynyel; és ezen oknál fogva adatott melléknevül Constantinus Paleologus görög császárnak.

Sokan olly vélekedésben vannak, hogy la Ferté maréchal volt a' dragonyosok' alapítója 1658ban, azon nevezetes évben, midőn Condé herczeg és don Juan Turenne által meggyőzöttettek. De ők jóval régiebb eredetűek, mert már II. Henrik' seregében, 1558, különböztették meg magokat, Piemontban, Brissac maréchal' vezérlése alatt. 'S így a' tizenhatodik században ismertették meg magokat a' lovas puskások, és a' dragonyosok' nevét; elején nem is tartoztak a' lovassághoz; ők gyalogok voltak lóháton, hogy helyről helyre hamarabb juthassanak; lovaik nyomorúak voltak, 's ollyasok, mik nem használtathattak a' lovasság által. Lassankint erősebb lovak adtak alájok, a' helyett, hogy leszállottak volna tusázni, elején puskáztak lóháton, utóbb lovassági mozgalmakban is vettek részt; végre útfürkészésre is használtattak, 's midőn olly helyekre értek, hol lovastúl nem juthattak előbbre, leszállottak, 's holmijok' őrzésére néhányat kiválasztván közülök, néha messzebbre is eltávoztak. Szoros rendhez

nem voltak szoktatva; a' csatában több egymástól távolabb eső vonalt képeztek, 's egyik a' másik után adván tüzet, hátra mentek, puskáikat újlag megtölteni, ha nem űzettek az ellenség által, vagy kardhoz nyúlni nem kénytelenítették. Ezen puskázásmód hasonlít a' foktűzhez, melylyel napjainkban is néha élni szokott a' gyalogság.

Egy évtizedig eltöröltetve voltak a' dragonyosok, a' rochellei ostrom után; de 1635ben újlag létegettettek, 's ekkortáiban egyike a' sereg' legszebb és legnépesebb tesztületeinek, a' Richelieu cardinal' dragonyosainak ezrede volt; — állott 1200 főből.

A' rocroi győzedelmet lovasságunknak köszönhattuk, 's mindenek felett a' dragonyosoknak. A' spanyol katonaság' százados dicsősége, azon tisztelet, mellyben Fländriának e' rémsége tartatott Európában, mindez tönkre tetett Rocroi' térségén dragonyosaink által.

Turenne maréchal szerette a' sintzheimi csatát (1674) emlegetni, mint hol a' lorrainei herczeg' seregét legyőzte, 's valahányszor e' szép hadi tettet elbeszélte, magasztalással szólott a' derék dragonyosokról, kik olly dicsőséges részt vettek a' győzödelemben. A' maréchal' serege, mi akkor időben rendkívüli egy eset volt, harmincz mérföldet haladott négy nap alatt. A' dragonyosok mindazonáltal lovaikról leszállottak, a' kerteket, a' külvárosokat megtámadták, az ellenséget mindenünnen, hol csak helyet fogott, kiverték egy óra alatt, aztán szironyokkal tetézvén az árkokat, valamellyik kapun bérontottak, és kardra hányták mindazokat, kik magokat megadni késtek. Midőn a' sereg' birtokában volt a' hely, a' dragonyosok meg' átúsztak a' folyamon, 's a' túlsó parton mint elsők hozzáfogtak az ütközethez, hol iszonyatos tűzben barát és ellenség együvé vegyült. A' küzdők, így ír egy régi történetíró, alig csatlakozhattak feleikhez, olly sűrű volt a' por, olly bőszülten támadtak egymás ellen. Hét ízben is újlag rendbe állott az ellenség, 's tüzet adtak nyolcz ízben, de mindannyiszor visszaverettek, mert ott voltak a' dragonyosok. —

A' nantesi edictum' visszavételekor gonosz térítőfajra változott által az egész had, 's minthogy a' Cevennekben nagyobb számmal voltak a' dragonyosok, dragonnadenak neveztetett az üldöztetés. A' katonák, nem bírván azon felvilágosodással, melylyel napjainkban bír a' katonaság, talán magok is részt vettek vezéreik' fanaticus lelkesedésében. A' dal, mellyet az üldöző sereg énekelt, festi a' kornak hadi erkölceit, és így hangzik:

En arrivant dans la Saintonge,
Hélas, grand Dieu !
Nous n'y trouvâmes point d'église
Pour prier Dieu.
Les huguenots perfides 'sat.

De különben a' dragonyosok' nem különböztették meg magokat, mint a' közvélemény tartja, e' háborúban.

1690ben egyenes kardot viseltek a' dragonyosok és szuronypuskát, harisnyákat és sarkantyúkat, süveget és sapkát, 's fejszét vagy ásót a' nyeregkápán, minthogy különösen az ostromárkoláshoz alkalmaztattak.

XVdik Lajos' kiskorusága' idejében, mint tudjuk, a' külföld' seregei tetemes elsőséggel bírtak a' francia felett: Poroszország hadakozóvá vált, 's azalatt, míg a' pénzkezelést ismertette meg Law a' Francziákkal, elhagyott állapotban volt a' sereg, mint az történni szokott, valahányszor a' pénz léptetik rény és érdem' helyébe. A' silesiai háborúban képeztetett porosz lovasság a' többiek' előképévé vált. Addig csak léptetésközben sütötte el pisztolyát vagy puskáját a' támadó lovasság. Fridrik vágatva és kivont karddal támadta meg az ellent; akkor általláták, hogy a' rohamban áll a' lovasság' ereje, és két század' hagyományaiából kibúvtak elvégre.

1758ban tizenhat ezredet adtak a' dragonyosok.

A' republica' második évében, Pluiose' 15dikén az egész nehéz lovasság huszonkilencz ezredből állott. A' dragonyosok eltűntek. A' republicai seregekben két vagy három ezred járult mindenik hadosztályhoz, 's alig játszottak némi szerepet a' harcz' mezején, mert a' helyett hogy erős tömegekbe egyesítették volna a' lovasságot, in-

kább szétszórták őt: akkor csak szemelésre vagy üldözésre használtattak a' dragonyosok, azaz: a' csata' előkészítésére vagy befejezésére; ennél fogva azon kornak hadi hírlapjaiban szó tétetik a' könnyű lovasság' fényes hurráiról, de nem azon villámféle rohamokról, mellyek utóbb megrezkedtették a' csata' mezéjét a' küzdők' lábai alatt.

Midőn 1797ben Hoche generál a' Sambre-Meusei' sereg' vezérévé lett, a' lovasság' hadi alkalmazásának rendszerét megváltoztatta, 's a' nehéz lovasságot valódi rendeltetésének visszaadta: a' dragonyos dandárok most feltűntek ismét.

1802ben huszonegy ezredre ment a' dragonyosok' száma. Sisakot viseltek már most mindnyájan. Azok, kik elején gyalogok voltak lóháton, valóságos lovasokká váltak; de ezen lovasság képe sebb volt, mint bármi más, gyalog' is megütközni.

A' republica' idejében annyi ízben változtatott meg belső elrendelésök, hogy ezen ezredek hasonfeleség' híjával voltak, 's így vezérek és katonák többé nem ismerték egymást. Egy öreg katona kínosan térde hajtott, hogy a' zászlóaljtűzben eljárhasson, egy jó gyalogoló kénytelen volt rosz lovának rázkódásaitól elbénúlni; a' sok próbatétel kifárasztotta mindnyájokat. Így dicsőség nélkül tün-tek fel a' Rajna' partjain; nem sokára dragonyosokkal teltek meg a' kórházak ... és akkor fakadott, *sabre de bois*'ra a' sereg. Oda hagyták a' Duna' partjait, 's a' Biddassoán általkeltek: Soult, Suchet, Saint-Cyr voltak a' sereg' vezérei, 's ezek lelket, fegyvert és irányt adtak ismét az elcsüggedt bátraknak.

Most a' dragonyosoknak egy egészen új időszakához értünk: az oroszán felébredett. Ha a' spanyolországi háború' történeteit olvassuk, a' dragonyosokat látjuk mindenütt tönkre tenni az ellenséget. Látjuk, mint birkoz-
nak éjszaka a' rettenhetlen hegyi lakosokkal; nappal mint nem gondolnak a' nap' izzó tüzével, hogy huszonegy óra múlva megküzdhessenek az ellenséggel. A' dragonyosok halhatatlanokká lettek Spanyolországban, ne-

vöket réműlettél ejtik még most is, 's este, a' klastrom' czellájában szintűgy, mint a' pásztor' kunyhójában, keresztet hánynak rezketve, midőn az elmúlt napokról szoltában a' francia dragonyosokról emlékezik a' regélő.

Midőn 1814ben katonáink azon halhatatlan hadat vi-selték Franciaországban, hol az ész és a' bátorság olly nagyszerűeknek mutatkoztak, az egész sereg Spanyolor-szágból visszakivánta a' dragonyosokat. Ők megérkeztek elvégre, porosan, rongyosan, feketére süttött arczczal, sebhelyekkel elborítva; megjelentek Nangins és Provins alatt, látták az ellenséget, megtámadták . . . 's levertek mindent. E' szikrázó fejek, e' lobogó sörények' látására, e' boszúkiáltások' hallására, oroszlanok által vélt megtá-madtatni az ellenség. — Spanyolország' dragonyosai vol-tak a' támadók.

Karabélyosok.

Vannak, kik a' polgári háborúk' történeteit olvas-ván, csodálkoznak, hogy a' 'carabins' szóra, melly a' hadi nép' egy nemét jelenti, találnak, és természetesen összeköttetésben látják jelen karabélyosainkat harma-dik Henrik' 'carabin'jaival. Casaneuve az arab nyelvből származtatja a' carabin szót. 'S valóban, a' maurus lo-vasok, Spanyolországban, éltek egy *karas* nevű fegy-verrel. Először is a' Baskok kölcsönözték Spanyolország-tól a' carabin lovasokat. IVdik Henrik, midőn még csak navarrai király volt, őrtéstét carabinokból alakította, 's ezek, Henriknek a' francia királyi székre jutásával, az őrseregbe léptek. De általjában, még e' király alatt sem képeztek külön lovassági testületet a' carabinok; hanem huszonötönkint, vagy ötvenenkint a' lovasság' testületei-hez csatoltattak. 'A' carabinok' védfegyverei jobbról ki-vájt pánczélból állottak, hogy könnyebben célozhassanak, könyökkeztűből a' fékkéz' számára, és fővegből; támadó fegyvereik legalább három és fél lábnyi hosszáságu csőből és pisztolyból állottak. 'Ütközésmódoruk inkább mély mint széles apró testület' alakításában állott, még pedig balján azon csapatnak, mellyhez kapcsolva voltak; a' ka-

pitánynak egy jeladására előhaladtak kétszáz lépésnyi távolságra az ellenség' lánczásainak valamelyik századától, vagy száz lépésnyi távolságra, ha vasasokból állott az ellenszázad; 's miután tüzet adott volna sor sor után, századuk' hátulján meg' együvé állottak.

XIII-dik Lajos egész carabinezredeket alakított. Szolgálatuk a' hajdani dragonyosok, 's mostani vadászaink' vagy huszáraink' szolgálatához hasonlított. Hadban vezéreink' és fejedelmeink' külön őrseregét képezték. Az utolsó rendelmény, hol szó tétetik a' carabinokról, XIV-dik Lajos által adatott ki; költ Novemberben, 1665. Mindazonáltal csak 1684ben töröltettek el.

Bizonyos, hogy a' karabélyosok a' nehéz lovasság' carabinjai voltak.

XIV-dik Lajos, ki 1667ben négy gránátost helyezett mindenik gyalogosztályba, hasonló szándékkal volt a' lovasságra nézve is, 's a' könnyű lovasság' carabinjait felélesztette. A' karabélyosok' vitézsége, a' fleurusi csatában tett szolgálataik, hol Luxembourg maréchal által testületekbe gyűjtettek, arra bírták a' királyt, hogy egyegy osztályt helyezett mindenik lovassági ezredbe.

A' karabélyosok, mint külön testület, 1693ban állottak fel, 's még azon évben Julius' 19-dikén a' nerwindei csatamezőt dicsőítették. A' karabélyosok' első ezredese XIV-dik Lajos volt önszemélyében; maga kívánta szabályozni az új testület' szolgálatát, 's tulajdon keze' irásával adta ki parancsait a' hadi miniszternek e' tárgyban.

A' karabélyosok' támadó fegyverei karabélyból, szuronyból (késféléből), pisztolyokból és kardból állottak; mellvas és sisak voltak a' védőfegyvereik. Lovaik feketék voltak mindnyájan, 's Dániából hozattattak számukra.— A' karabélyosok ugyan szoros értelemben nem mondhatók királyi őrttestnek, mindazonáltal számos elsőséggel bírtak. Az első 's egyszersmind legörvendetesebb abban állott, hogy testületekben nem volt helye a' tisztfokok' vásárlásának: 's így azalatt, míg a' kincs és név minden előkelőbb helyet elfoglaltak a' seregben, a' karabélyosoknál értelmességnek és bátorságnak adatott az elsőség.

Volt még más külön joguk, a' mi nagynak nézetett akkorban, 's tekintetbe sem vétetik ma, — az: hogy lóháton is, gyalog is küzdhettek. A' szurony azon dicsőség' örök emlékéül adatott nekik, mellyet a' guastallai ütközetben vívtak ki magoknak. A' karabélyosok mindjárt a' királyi kíséret megett táboroztak. Ők az elő-őrséget képezték, midőn az ellenségre ment a' sereg; 's a' hátsót visszavonuláskor.

Egy egész kötet kívántatnék azon dicső tettek' leírására, mellyeket Sahainál, Dettingnél, Fontenoinál, Brüsselnél, Lawfeldnél, Creveltnél követtek el a' karabélyosok; bamúlatra méltók voltak mindenütt.

Midőn minden szabadékokkal biró testületek a' revolutio által megsemmisítették, a' karabélyosok Rossel alvezredest küldötték, hogy a' törvényhozó testtől igazságot követeljen a' dandár' számára. A' gyűlés, miután figyelemmel végig hallgatta volna a' tiszteletre méltó Rossel' beszédét; helyet adott kérelmöknek, zsoldhíjányaikat kipótolta, 's őket előbbeni rendeltetésöknek visszaadta.

Azóta napjainkig számos ízben módosított e' testület. A' juliusi revolutio két ezred karabélyost megtartott, 's ezek a' vasasokkal a' tartaléklovasság' részét képzik. Nevök már nem igen illik reájok; mert ők valóságos vasasok, csak a' formaruha által különböznek ezen ezredek-től, a' fegyverzet által épen nem.

Huszárok.

Azon hadi történetekben olly gazdag időszakban, midőn Catinat, ezen szerencsés katona, diadalt ült Staffardnál; midőn Maintenon' kedvese Mons' ostromához látott; midőn Luxembourg az orániai herceget megverte; midőn Namur és Steinkerck seregeinknek hódoltak; az 1692-diki véres év' folytában, egy reggel néhány magyar huszár elszökött a' császáriak' sorából. Francia tisztok szolgálataikba fogadták őket, 's már is divattá lett, magyar katonát szolgálatba fogadni. Luxembourg maréchalnak eszébe ötlött, mind e' huszárokat egybegyűjteni, 's őket

nehány osztályokban kiküldeni, hogy szemügyre vennék az ellenséget. Az új katonák csodatetteket vittek véghez.

Luxembourg maréchal értesítette az udvariakat, hogy e' rendes külsejű lovasok különösen jól használhatók apró, száguldó csapatokban 's táborsemekül, 's hogy közfigyelmet gerjesztettek táborában. E' hirre az udvar' asszonyágai egy *kis Magyar* kívántak tőle, 's ő két szálás tótot küldött nekik. Ezek olly annyira *csupa természet* voltak, hogy az asszonyok tenyereikkel fogták be szemeiket, 's iszonyt kiáltottak. Midőn katonáink a' palotából eltávoztak, a' kocsmának tartottak, ott letelepedtek, 's jócskán ittak a' jóból. A' szomszéd asztalnál éppen *Corneberg* báró iddógált.

A' báró úr a' régi és híres *Corneberg* háznak fattyúivadéka volt, 's a' császár' seregében hadnagyoskodott. Utóbb katonákat akarván gyűjteni a' sváb kerület, egy osztálynak megszerzését magára vállalta a' báró. A' szükséges pénzt általadták neki, annyit, mennyin embereit megvehetette, — 's a' báró, mint hatalmas philanthrop, zsebébe csúsztatván a' tallérokat, ment Franciaországot meglátogatni 's egy versaillesi csapszékben állapodott meg. Itt összetalálkozott a' két huszárral. Erre néhány jámbor fontainebleau-i polgárokat zászlaja alá gyűjtött, megmagyarította őket, 's midőn huszároknak felkészültek, mint vezérok, tisztelkedett velök Versaillesban a' király előtt. XIVdik Lajos, lelkesedésében, a' bárónak terveihez állott, 's őt a' Rajnához küldötte, egy szép huszárezred' szedésére. *Corneberg* úr, ki a' sváb kerület' pénzét szépen elitta, fényes francia lajosaranyokkal készíttetett fel az ezred' gyűjtésére, és Strassburgba indult. Itt helyet fogott a' játékasztalnál, 's mindenét elvesztette; kevés nappal utóbb, való, egy koczkavetéssel három rosz csapatot, mint azok busa Németekből együvé alakúlhattak, visszanyert ismét. A' Necker melletti francia sereg nem jó szemmel látta e' különös huszárezredet. *Corneberg*, egy éjszaka, játékközben fizetését is koczkára teszi, 's elveszti. Hogy segíthessen magán, ajánlást tőn a' velenzei követnek, miképen ő, és egyetlen huszár ezredünk

a' signoria' szolgálatába állhatnának. A' francia kormány már ismerte a' bárót; 's midőn tervei kitudódtak, elcsip-ték, a' bastilleba szállították, 's ott ült a' riswicki béke-kötésig. XIVdik Lajos restelvén, még tovább is szállást adni a' haszontalan bárónak, őt, 1697ben, az ország' széléig kísértette; 's itt azon intéssel bocsáttatott útnak, hogy többé ne láttassa magát Franciaországban.

Hátrahagyott huszárai, Mortani nevezetű württembergi ezredes' gondjára bízattak. E' testület hat osztályból állott volt utóbb, 's elhíresedni kezdett, midőn békét kötött a' kormány, 's elbocsáttatván az ezred, ennek legjobb tisztjei idegen ezredbe helyeztetek. A' második francia huszárezred Villars maréchal által alakíttatott. Kevéssel utóbb, a' bajor választó fejedelem még egy harmadikat hozott Franciaországba. Gróf *Bercsényi* egy huszárezredet gyűjtött Törökországban, 's azt, 1719ben, XVdik Lajosnak küldötte; ezen ezred kitűntette magát a' Cevennekben. A' huszárosztályokban némi demokratiai lélek uralkodott; mert Magyarországbán szintűgy mint Franciaországban, XVdik Lajos' országlásáig, a' kapitánynak, mielőtt megtámadta volna az ellenséget, tanácsot kell vala kérnie a' vitézektől, 's ezek tűzzel adták elő véleményöket, és okokkal támogatták azt.

Daniel jesuita érdekes részleteket közöl első huszáraink felől. „Nagy, görbe kard, így ír, szolgál nekik fegyverül, vagy pedig egyenes és igen széles, melly láncszemekkel és vékony szijakkal az övhez csatoltatik: hogy jobbra, balra, 's felülről lefelé vágassanak. Nehányan még hosszú és szikár tört is viselnek a' kardon kívül, 's a' ló' feje' fölébe hajolván, felnyársolják véle az ellenséget. Mert nyársféle e' tört, 's ha szúrnak, térdeikre fektetik nyelét. Ezen kívül pisztolyokkal és karabélylyal készíttetnek fel, 's igen nagy vadásztáskákkal szijtartókra (bandoulière, pantallér) millyenek a' mostani pogyásztáskák, vagy *tarsolyok*.“

1792ben egy könnyű testület állott fel a' 'szabadság' huszárainak' neve alatt. Ugyancsak akkor amerikai huszárokat, és vadászhuszárokat is lehetett látni; végre

gyaloghuszárók is alakultak, Orléansban. 1793ban a 'halál' huszárai' 's az 'egyenlőség' huszárai' támadtak.— A' 'párisi szabad vállalkozású huszárók' 1800ban állottak fel.

Az orléansi herceg, Lajos-Fülep' atyja, a' huszárók' fő ezredese volt, 's a' restauratio' idejében Lajos-Fülep' vezérlése alá kerültek.

A' császárnak első segédtszte, az abrantesi herceg, (Junot) 's Lebrun generális, Napoleon' idejében, a' huszárságnak fő vezérei valának.

E' könnyü lovasság' szolgálatait előszámlálni, teljes lehetetlenség. XIVdik Lajos' korától napjainkig, látni volt őket a' csatatéren. A' huszárilag harczoló republica alatt befagyott hajókra törtek; utóbb Lassalle' és Murat' nyomain röpülve elsöprötték magok elől az ellenséges ezredeket; vágatva vették be az erősségeket; tönkre tették az ellenség' vasasait, végre, francziásították nevöket, 's Fridrik' rettenetes huszárait nagy messzére magok megett hagyták.

A' jeni csatatéren mindenütt huszárokat látván a' császár, lelkesedve felkiáltott: 'Oh, ki tudna illy hősöknek ellentállani.'

Egyike harcziaink' legbámulatosabb vonásainak e' következendő: a' thionvillei ostromnál három huszár önkénytelen ajánlkozott egy a' metzi várnagynak szóló levélnek kézhez szolgáltatására. Bastoul, Houel és Dorledin kénytelenek voltak az austriai seregen átvonulni, 's csaknem bizonyos halálnak nézhettek elejébe. Gömbesőnek közepette az austriaiak előtt elvágatnak. Houel és Dorledin halva rognak le. Bastoul megsebesülve, kivont karddal egy ellencsapat közzé elegyedik, a' kétségbesés' dühével vív, kivágja magát, Metznek száguld, leugrik lováról, levelét véres kézzel a' francia generálisnak nyújtja, 's halva omlik le.

Vadászok.

A' ló csaknem az egész harczos: a' vadász csaknem az egész könnyü lovasság. Egyiptom' királyának való-

ságos lovas vadászai voltak, midőn üldözőbe venné az israelitákat. Híresek még ma is Phoenicianak, Numidiának, 's a' fekete-engermelléki Asiának könnyű lovasai. Herodot asszonyokból álló könnyű lovasságról emlékezik; Hyppokrates oly működésről szól, melylyel a' könnyű lovasságban szolgáló asszonyok' segédére volt; ő, az orvosi tudománynak atyja, a' Tanais melléki leánykáknak a' bal emlő' felét izzó érczedény' segédével kiszárította. Jobbjok ezen működés által erősebbé és hajlékonyabbá vált. Platon egy leánykákból álló könnyű lovasságról szól, melly négy századdal a' kereszttyénség előtt létezett. Nagy Sándornak seregében lovas öltvényű, és fejszéssel felfegyverkezett, asszonyokból álló lovasszázad találkozott. Atropates, Mediának satrapája, küldötte volt neki e' kedves ajándékot. A' társaságok' zsengejében, midőn család családdal küzdött, az élemedett atya, a' hatalmas férj, a' növendék fiú, botokkal felfegyverkezve, alkalmasint gyalogolhattak; a' kevésbbé erős anya és leány ellenben lóra ültek, 's a' láncához nyúltak volt. E' szerint a' lovasság eredetét a' nőbajnoktól venné; oly dicsőség, mellyet a' fegyveresek' egyéb osztályai méltán irígyelhetnek.

Említettük a' gyalogság' történeteiben, hogy a' Frankok, midőn erőt vettek a' Gallusokon, kevés lovassággal bírtak. A' derék gallus lovasságot használhatták utóbb. Midőn 496ban az Allemannok a' különféle frank népek által elfoglalt tãrtományokra törtek, egyesülvén a' Frankok, Tolbiaknál lovasságának hegyén küzdött volt Clovis. De, szoros értelemben véve, csak a' nyolczadik század' közepe felé tűnt föl ismét a' lovasság a' Gallusok' seregében, honnan azt kiszöktették vala győzedelmeik után a' Frankok.

A' középkor' regelői hibásan képzelték magoknak Nagy Károly' paladínjait vasban öltött, nehéz lovagok' képében. Sőt én úgy vélekedem, hogy a' paladínok könnyű lovasok lehettek. Kardból, és parányi gyűrűkből szerkezett vasümegeből állott egész fegyverzetök.

A' másik uralkodó ház' vége felé a' francia sereg csaknem kirekesztőleg lovasságból állott. A' nemes és gazdag lovagok kísérekül szegény parasztokat vontak magok után, kiket gyalogoknak kár volna nevezgetni.

A' lovasok idővel vasat öltöttek magokra, mell-, kar-, szár-, lábvasat, keztyüket és sisakot. — De csakugyan könnyű lovasok is voltak. A' jobbágyok (vasalli) tudnillik, kiket magokkal vittek az urak. Ezek, könnyebb lovaikon, mint minők a' lovagokéi voltak, buzogánnyal vagy szekerczével fölfegyverkezve, nem harczoltak rendben. Tusaközben csipkedték az ellenséget, szükség' esetében a' lovagoknak segédére keltek, 's üldözőbe vették a' meggyőzötteket. Menetközben elől, hátul és oldalaslag kikutatták a' vidéket; őrt állottak a' nyugvóknál; szóval, vadászaink' szerepét vitték.

A' vasasok voltak az urak, a' könnyű lovasok a' jobbágyok. Itt kellek eredetét keresnünk azon előitéletnek, melly még napjainkban is többek' véleményében a' nehéz lovasságnak elsőseget ad a' könnyű felett.

La Chenaye a' városok' felszabadításáig viszi fel a' könnyű lovasságot. Ez a' nehéztől független egészet alakított, hol íjas, hol láncsás lovasokból. A' középkor' történetírói gyakran említik a' ,routiereket'; olly neme a' könnyű katonaságnak, mellynek része gyalogokból, része lovasokból állott.

Brantôme tévedésben van, midőn azt állítja, hogy 1498ban Franciaországban a' könnyű lovasságról még nem volt szó. Daniel, az 1304diki felkelésről szólóban, Brantommal ellenkezőleg így ír: ,Aimar de Poitiers, atya és fiú, 100 vasas és 3000 könnyű lovas' hozatalára kötelesek; — d' Archiac, Roussillonak ura, 60 vasast és 1000 könnyű lovas tartozik hozni.'

A' vasas osztályokon kívül, még más lovagok is állottak a' király' zsoldjában, kik különféle katonákat hoztak magokkal szolgálat' fejébe; így szó van egyről (*Histoire de grands officiers de la couronne*), ki három lovasot, tíz apróddal és húsz láncsással hozott magával.

A' francia könnyü lovasságban számos idegenek is találtak.

VIIIdik Károly alatt, a' gendarmerie' létegetésével, számos könnyü lovasok a' 15 új alkotásu nagy osztályba léptek, vagy úgy mint gendarmok, vagy kések, nyilasok, és apródok' képében; 's a' lovagoknak e' kísérői valóságos könnyü lovasságot képeztek. Íjasokból és lánccsásokból álló külön könnyü lovasságot is lehetett látni; 's ezek ,crennequinier'-eknek hívtattak.

VIIIIdik Károly Olaszországban az ,Estradiotokkal, hatalmas lovasvadászokkal, harczolt. Ezek francia szolgálatba lépven, albániai lovasoknak nevezettek.

Az ,argoulet'-ek, más neme a' könnyü lovasságnak Montgomery' és Montluc' munkáikban fordulnak elő.

A' tizenötödik század' vége felé szabályozott könnyü lovasosztályok találtak; 1509ben, XIIIdik Lajos főkapitányt nevezett ki vezérökül. IIIdik Henrik' németországi hadviseléseiben (1552) 3000 könnyü lovas vett volt részt.

XIIIIdik Lajos' lovasságának szaporításával be nem elégedvén, meghatározottabb és egyfelébb létegetéséről gondolkozott. Ezen lovasság tetemesen növekedett XIVIdik Lajos alatt; ekkor hatvanra emelkedett az ezredek' száma.

Midőn a' maréchal de Saxe a' flandriai sereg' vezérévé lett, hatalmasan kifejlesztette a' könnyü lovaságot; és azóta e' fegyvernem, hogy la Roche-Aymon generális' festői kifejezésével éljek, a' fővezér' messze látójává lett.

A' vadász szó csak 1760ban fogadtatott el közönségesen. A' vadásztüület elején válogatott apró, de erős legényekből állott, kik a' huszárezredekhez kapcsoltattak. E' vadászok a' lovasság' soraiban küzdő gyalogságot képeztek. Tizenhat évvel utóbb Saint-Germain gróf hozta be a' lovas vadászokat.

1812—13ban 31 vadászezredet számlált a' sereg.

Hadi évkönyveink fényesen emlékeznek a' vadászokról; én itt csak egykét szót adok a' császárság' katonáinak beszélyeikből. Az aggastyán harczosok meg nem

feledkeztek Bastienről, a' tizenegyedik ezred' vadászáról, ki sötét éjszaka az ellenséges táborba tévedvén 's rögtön elfogattatván, meghalt inkább, mintsem vitéz kardját szégyennel átadta volna. Az akkoriidőbeli lovasok Bastide József, a' tizenötödik ezred' vadászának, vitézségét sem felejtették el, ki 1799, Majus' 16dikán maga támadott meg egy lovassági csapatot. Az 1796diki háborúban, a' derék Blondeau, Offenburg' vidékén kutatván, Desbordes dandárossal több őrszemek után eredett. Még alig nyomult be az erdőbe, hová azok futottak volt, midőn 25 gyalogot lát maga előtt; késedelem nélkül felszólítja őket, adnák meg magokat: ezek fegyvereiket leteszik, 's a' bátor vadász foglyait társának általadja, hogy a' táborba vezesse. Blondeau néha egyesegyedül 11 jól felfegyverkezett lovasokat is fogott el.

Boisset Jakab, kvártélyozó a' 12dik vadászezredben, nagy katona volt szintűgy. A' republica' harmadik évében Brumaire' 20dikán négy ellenséges gyalog osztályt támadott meg, fegyvereiket letétette, és maga előtt hajtotta őket; de látván, hogy csak maga van, egyik a' foglyok közül meg' puskájához kapott, 's rögtön szívébe mártotta a' szuronyt.

A' császári őrtest, 1805ben, egy 1018 főből álló lovas vadászezredet foglalt magában.

A' vadászezred, mint általjában a' lovasságttestület, öt századból alakúl; egyike láncával van felfegyverkezve, karddal, pisztolyokkal és puskával a' többiek.

Algier' elfoglalása után az arab lovas csapatoknak, a' villámsebességű beduinoknak, erős és eleven könnyű lovasságot kell vala ellenszegezni: vadászok választattak e' célra. Az 1831dik esztendei Martius' 21dikén költ rendelmény' következésében 'zuav' századok 's az 'algieri vadászok' alakítottak. Formaruhájok afrikai szabásu. Az 1831diki November' 17dikén költ rendelmény-nél fogva az algieri vadászok 'Afrika' vadászainak' nevezettek. Azóta még egy harmadik ezred állott fel Bonában.

Az első ezred nagynak mutatkozott Buffaricnál, midőn három század, Schauenburg ezredes' vezérlése alatt, tíz óra folyásig öt ezer Arabbal kiállotta a' tpsát. Az Arabok jól ismerik neveinket, 's rezketve ejtik ki a' Signy, Marey, Allegro, Joseph, Morris, Schauenburg 's más ezer nevet, mellyeket említhetnek.

A' könnyü lovasság a' seregre nézve az, mik a' mindennapi publicisták, az úgy nevezett journalisták, a' szónokszer' publicistáira nézve. Az elsőknek logicája, szűrő vágásaik, elmés, makacs, feleselő közbenjárásuk, pezs-gésők és szikrázásuk, a' nyugtalanság, mellyet gerjesz-tenek, mert mindenre terjedt ki figyelmök, — ezek össze- sen nem kevés győzedelmet szereznek, mikért az utolsók dicsőíttetnek.

III.

G É N I E.

A' hadi mérnökök (ingénieurs) francziául hajdaná- ban, engeigneur-öknek hívattattak az, engin' szótól, melly hadi erőműt jelentett, mert az engeigneurök igazgatták ostrom' alkalmával az erőműveket.

Li engigneurs engins dressent, így írt 1206ban Guyart Vilmos.

A' Gallusok az erősítésnek egy igen tökéletesített rendszerével bírtak. Ők nemesak a' várfal' szögeinél emeltek fel tornyokat, hanem annak hosszában is több pontokon, hogy oldalazhassák. Ők a' homlokzatok' területét, 's a' hajító fegyverek' vitelerejét is kiszámították. A' tornyok' távolsága mindig e' vitelerőhöz alkalmazta- tott, még pedig úgy, hogy a' hajítási vonalok a' leggyen- gébb helyeken találkozzanak együvé. A' védfal' misége meghatározott szabályok szerint intéztetett el; magassága mindazonáltal határozatlan volt. Nehány régi városaink- ban található még a' mondottak' nyomát, 's láthatni a'

,machicoulikat', mellyek' segédével a' fal' tövét védelmezhetette az ostromlott, köveket és tűzmvéket hajítván le, 's mellyek védfalul szolgálván, alkalmat szolgáltatottak neki, a' lábtók' felfordítására vagy az árkokba leszállásra, hol aztán az ostromló' műveit összegázolhatta. A' tornyok, mellyeket régi kastélyainkban még feltalálhatni, 's mellyek annyi bájt kölcsönöznek az elmúlt idő' emlékeinek, az ágyúk' feltalálásával még koránt sem tűntek el.

A' Bastille, mellyet Aubriot Hugo, kalmárbíró, Vdik Károly' rendelkezéséből 1370ben építtetett, tornyokból alakult, pedig az ágyúk már szokásban voltak.

A' bástyarendszer mindazonáltal eredetét az ágyú' feltalálásának köszönheti. Ekkor általlátták, hogy a' szögvonat jobban oldalaz, és kevesebb elhajlómást ad a' tűznek. Landrecie első Ferencz által bástyáztatott, Hesdin második Henrik által.

Az erőművek' igazgatása az ostromlók' mérnökeit illette. A' bolygó tornyok voltak főkép szokásban. Ezeknek e' leírását adja Vegetius: ,Ők néha 40—50 lábnyi szélességűek, 's olly magosak, hogy a' falakat, sőt a' kőtornyokat is felülhaladják; a' mechanica' szabályai szerint kerekek adatnak alájok, mellyek' segédével mozgásba hozzák a' mű. A' város nagy veszedelemnek van kitéve, ha a' tornyot egészen a' falhoz közelíthetni; mert több lépcsőkkel van ellátva, 's több emeletekből áll, és különféle módokon támadhatni meg vele a' falzatot: az első emeletben taláztatik egy kos, a' falnak törésére, a' középben egy híd, melly a' torony és falzat között rögtön leeresztetvén, a' városba, 's az erősség' elfoglalására vezet az ostromlókat. A' legfelsőbb emeletekben hosszú, vasalt botokkal felfegyverkezett katonák taláztatnak, nem különben íjasok is, kik nyilakat és köveket röptenek szünet nélkül az ostromlottakra. Illyenkor már nem sokáig tarthatja magát a' város.'

Froissart gyakran szól a' támadó tornyokról, de a' XIIIdik század' közepe felé, úgy látszik, felhagytak velök, azért is, mert igen sokba kerültek, azért is: ,mert

nem találtattak mérnökök, kik illyes remekművek' készítéséhez értettek volna.'

Most már a' 'balisták' és 'catapultumok' tökéletesbítéséhez láttak az erőművesek, hogy nagy testeket is tova hajíthassanak. A' Thyn- l'Evequei ostrom alkalmával Valois Fülep' fia, a' Normandiai herczeg, mint ostromló, erőművesei által lódögöket hajítottott a' Hainaut gróf által védelmeztetett várba. Kevés idő múlva megtelt velök a' város, 's a' lakosok dögvész és ragályok által magok' feladására kényszerítetttek.

Egy VII dik Károlylyal egykoru történetíró, a' pouancéi ostrom' alkalmával így szól: 'A' Bretonok, és az Angolok mánakat és egyéb ásekokat készítettek.' Ugyancsak VII dik Károly' történetírója a' harfleuri ostrom' leírásában így szól: 'Nagy és mély ásekok által biztosabban haladtak előre, 's Harfleur' falzatáig vezettek a' mának.'

Innen láthatni, hogy a' mának és ásekok már több századdal ezelőtt szokásban voltak. A' mának készítése a' falzat' aláásatában állott, 's ennek fávali kirakatásában; midőn kész volt a' munka 's égő anyagokkal ellátva, — felgyújtatott a' műves által. A' dörgő kitörés után, csaknem egészen megtelt az ár.k, 's most az ostromhoz fogtak. De a' katonák nem voltak barátjai az illyes munkáknak, 's Montluc írja, hogy ásás fejébe küldetvén egy nap' valamelly csapat, azt visszatértekor gúnynevekkel illették a' többiek.

De már 1501ben, több, nagyobb részint gyalogsági individuumok az erősségek' készítéséhez, ostromlásához, és védelmezéséhez a' mérés' tudományát alkalmaztatták. E' tiszték 'ingenieur'-öknek, neveztek magokat, vagy így nevezettek el mások által. Navarre Péter, Franciaországban, egyike a' legrégiebbeknek, 's a' lőpor-mánaknak az ostromhozi szerencsés alkalmazása által nevet szerzett magának. Egy genovai hozta volt őt e' gondolatra.

Médicis Catharina olasz mérnököket hozott Franciaországba, kik néhány erősségeket készítettek, 's nagyobb részint el is vesztek az ostromokban. A' francia inge-

neurök ellenben tetemesen javították az erősségeket, csatornákat ástak, 's a' saint-quentini, orléansi, poitiersi, és la-rochellei ostromokat igazgatták.

A' XVIIedik század' első éveiben az ingénieurök' száma nevezetesen öregbült. Clerville lovag, Camus és Chatillon Péter után Vauban állott elő 's fényes pályának eredett. Ő rendszeresen létegette az ingénieuröket. A' seregnél dandárokra osztattak az ingénieurök, 's a' dandár' fő tisztjei egy magasabb, 's a' sereg' fővezére mellé helyezett tiszt alatt állottak.

De még nem voltak meghatározott, 's a' különféle szolgálatoknak megfelelő tisztfokok. Vauban Franciaország' maréchaljának neveztetett ki; az igazgatók' 's a' vezéringénieurök' tisztségei alsóbb ranggal jártak. — Az ingénieurök 's magok az igazgatók is még sokáig tisztet viseltek a' gyalogságnál, 's itt ezredesek, kapitányok, sőt hadnagyok is voltak; de végre általlátták, hogy illy rendszer mellett szenved a' szolgálat, 's a' tiszteknek választást kell vala tenniök az ingeniური vagy gyalogsági fok között.

A' riswicki békekötéskor Louvois 600 ingeniüreinkeit 300ra szállította le, 's a' többieket minden díj nélkül elbocsátotta. 'S így nagyobb része szolgálatát külföldre vinni kénytelenítettvén, ismereteiket szomszédainknak szentelték, 's a' védelem' és ostrom' művészetére tanították ellenségeinket. Louvoisnak ebbeli meggondolatlan cselekedete az örökösödési háború alatt dúsan gyümölcsözött.

1671ben egy árkoló osztály kapcsolatott a' király után nevezett gyalogezredhez.

Egynehány jeles ingénieur 1666ban három osztály ásókat alakított. A' pattantyússág, melly ekkorban a' szükséges eszközökkel látta el a' sereget, 's az ostromok' költségeit vitte, az ásó osztályokat magához csatolta. — Szerencsés egyesület, melly a' státusra nézve gyakran olly ártalmas versenyzéseket féken tartotta.

A' művészet nagy haladást tön XIVdik Lajos alatt; az ötvenhárom ostromban eljáró Vauban tökéletesbítette

az erősségek' támadtatási rendszerét; Maestricht előtt új modorát kifejlesztette, a' Philisburgi szökő tüzet kigondolta, 33 új erősségeket épített, három százat újjá erősítettet, 's példája és tanácsa által értelmes ingenieurökököt képzett, kik a' nagy mester' halálával rendszerét még tökéletesbítették.

Az 1728—33 közötti kurta és jól viselt háborúk ostromokkal jártak, mellyek Favart, Cormontaigne, Salmon, Duportal 'sat. neveiket dicsőítették.

A' génietisztek dolgozták ki az utrechti békekötés után a' picardi csatorna' tervszerkezetét.

Az aacheni béke után a' meziéresi génie-iskolát alapította a' király. Ezen új intézet a' tanítás' minden szükségével bőven ellátott.

1755ben a' génieosztály a' pattantyússághoz kapcsolatot, Valière' igazgatása alatt. Most az új testület részt vón a' hét esztendő háborúban. A' tisztek hibákat ejtettek, 's a' pattantyússág és génieosztály különvált ismét.

1776ban az ingenieurtestület királyi génieosztálynak neveztetett. A' tanítványok, kilépvén az iskolákból, először is két évig szolgáltak a' pattantyússágban, névszerint az árkoló és ásó osztályokban: innen a' génieosztályba léptek által, 's miután itt két évig szolgáltak, szintannyi időt húztak ki a' gyalogságnál, bölcs és nagy következményeket maga után vonó rendszabásnál fogva.

XVdik Lajostól napjainkig a' génieosztály folyvást haladott előre. A' republica' idejében hadi kikutatásaira a' léghajót használta, Europa' közbámulására.

Az árkoló (sapeur) és ásó (mineur) osztályok' új időkora a' lunévillei béke után kezdődött, 1801ben. Ekkor újjá szerkeztetvén, a' génietestület' kiegészítő része lettek, 's ennek formaruháját öltötték fel.

A' császárság alatt kevés változtatást szenvedett a' génietest: a' személyzet' öregbítésében, vagy gyéritésében állottak azon módosítások, mik alá Napoleon

vonta e' testüleet, melyet szeretett, mert méltánylani tudta.

1823ban Spanyolország, 1828ban Görögország, 1830ban Afrika, 1832ben Antwerpen látták volt fiatal ingenioureinket, 's az egész világ, olvasván törekvéseiket és veszedelmeikét, vallást tőn, hogy méltók eldődeikre. (*Ambert Joachim' nagy munkája után, a' France Littéraire' 1835diki folyamataának XIIIdik füzetéből.*)

L.

LITERATURATÖRTÉNET.

I.

MAGYAR LEGUJABB MATHEMATICA LITERATURA, ÉS VISSZATEKINTÉS A' RÉGIRE.

1. A' szemléleti philosophia' elégtelensége legottan, hol a' legérdekeseb kérdésekre feleletet kívánunk, részint pedig a' régi bölcsek' példája is, kik ,philosophia' alatt a' természettudományokat is értették, arra birták a' vizsgálókat, hogy a' ,microcosmuson' kívül a' külső nagy mindent is vennék vizsgálódásuk' tárgyául. 'S ha nem is találták azt, mi után törekedtek, 's mire talán hasztalanul vizsgáljuk a' földi és földfölötti tüneményeket, mégis olly szép rendre, olly egyszerű és czélirányos törvényekre akadtak, mellyek' megtekintése kimondhatatlan örömmel jutalmazá meg fáradozásaikat, ha a' közéletben alkalmaztatásuk is vagy sokkal csekélyebb vagy épen semmi sem vala. E' szép kifejlődést előmozdították azon kormányok is, kiknek helyzetük- és körülményüknél fogva az ipart és kereskedést óltalmuk alá venni lehete és kelle. Így támadtak férjfiak, mint *Descartes*, *Newton*, *Leibnitz*, 's későbben *Euler*, *Lagrange*, *Laplace*, *Gauss*, *Cauchy* 'sat., hogy azokat ne említsük, kik a' fölthalált természeti törvények ('s *pondere*, *mensura*, *numero Deus omnia fecit*) alkalmaztatásában 's minél helyesb tapasztalatok által fölvilágosításában fáradoztak,

2. Nekünk Magyaroknak nem olly könnyü sors juta. Három század óta külső és belső ellenségeinkkel tuskodván, azaz épen azon idő alatt, mellyben a' külföld hatalmasan neki eredt a' haladásnak, hátra nem marad-

nunk, kivált megavult intézeteinkkel, 's egy holt nyelvvel, mellyben senki élebenen gondolni és érezni nem tudott, lehetetlen vala. Ha tehát a' természettudományokban 's jelesen a' mathesisben, melly a' természettudományok' legfőbb eszköze, úgy annyira, hogy azokban majdnem csak annyi bizonyos, mint a' mennyi mathesis találtaik, a' külfölddel még szemközt nem állhatunk, — nem miattunk mult, 's megmutatták némelly hazánkfiak, kik közül csak egyet is nevezni elég, b. *Zachot*, mit tehetnek Magyarok *jobb tanítás' következtében és kedvezőbb körülmények alatt*. 'S talán jobb, hogy elődeinktől *tiszteletre méltó* tudomány nem maradt reánk, mert a' külföld' ebbeli kifejlődését szorgosabban vizsgálván, bátrabban és következetesbben választhatjuk ki a' helyest és czélirányost, *mintsem akkor lehetne, ha már irányt tartva, attul elhajlani szándékoznánk*. Mit annál inkább reménylhetünk, minthogy legujabban olly elmék tüntek föl, kik hazánk' ifjuságának részint ösztönül, részint például valóban szolgálhatnak.

3. Már főlebb mondók, hogy a' természettudomány' fő eszköze a' mathesis; — de az alkalmaztatáson kívül van még egy szebb oldala is; mert nincs hathatós gyakorlás az ítéletben és okokból lehozásban 's általában tudományos működésben, mint a' mathematicai vizsgálódások, minél fogva egy külföldi tudós, *Bucquoy gr.*, nem győzte bámolni leginkább az újabb kor' ebbeli elmés 's, a' mint maga mondja, ravaszúl kigondolt teoriáit. A' mathesis leginkább ott gyarapult, hol vagy a' közéletben mindennapi szükséggé vált, mint Aegyptusban 's a' mostani ipart űző státusokban, vagy ott, hol boldog éghajlat alatt az elme tudományos és a' mindennapit fölülhaladó vizsgálatokba ereszkedni legnagyobb boldogságának tartja, mint például Görögországban 's némileg ugyanazon ipart űző státusokban. Nekünk, *különös helyzetünk-nél fogva*, mathesisre mindeddig érezhetőbb szükségünk nem vala, 's a' külső és belső nyomások és mozgások alig hagyják álmokba merülni a' gondolkodót. — 'S e' *szempontbul* fogjuk általtekinteni a' mult századok' törek-

véseit, mellyek bár mireánk nézve majdnem vagy épen semmik, a' magok' idejéhez képest valamiknek talán mégis találtathatnak. Szorosabb vizsgálat alá veendjük a' legujabb kor' munkálatit, mint a' mellyek kedvezőbb körülmények alatt, t. i. a' nemzeti szellem' föléledése' következtetésében támadtak, 's a' mellyekből a' jövőző kor' mivoltát sejdíteni kell.

L. BUCQOV, Dr. Graf G. v., Zusammenstellung einiger vorzüglich scharfsinniger, schlaue erdachter und subtil durchgeführter Methoden aus der höheren Analyse, 'sat. Leipzig, 1829, 4. A' munka annyiban hiányos, mennyiben némelylek a' legelmésb theoriák közül nem említettnek.

GyÖRNY SÁNDOR', székfoglaló értekezése: A' mathematicai tudományoknak az elme' kifejtésére és köztársaságok' virágoztatására befolyásáról. M. T. Társ. Évk. II. köt. 23 l. — Tudjuk, hogy Bentham mathesis által gyakorlá elmetehetségeit.

Tiszta mathesis.

4. A' 18-d. század előtti időkor igen keveset mutathat föl mind a' tiszta, mind az alkalmazott mathesisben; PUEHLER' geometriáján és egy N.-Szombatban kinyomtatott *Arithmetica*n kívül alig birunk valamivel. De mindjárt a' 18-d. század' elején tűnnek elő néhány *reformatus*, többnyire külföldön megfordult írók, millyenek a' Heves megyei fi *Tolvai*, és a' több *classicus*' kiadásáról is ismert debreczeni prof. *Maróthi* György, ki egy latin-magyar szótár' készítéséről is gondolkozek, mi azonban halála miatt nem teljesült.

PUEHLER C., eine kurtze und gründliche Anlaytung zu dem rechten Verstand Geometriae, durch C. P. von Syclas (Siklós) in Ungarn gemacht, und von newem beschriben, mit Figur. Dillingen, 1563, 4.

LUCAS, a S. Edmundo, Arithmeticus practicus utilitati publicae oblatus per P. Luc. a S. Edm. e. S. P. Tyrnaviae, 1697, 8.

TOLVAJ, Ferencz, az arithmeticianak, avagy a' számlálásnak öt speciesinek rövid magyar regulákban foglaltatott mestersége. Lőtsén 1701, 12. — Posonyban 1727, 12. — ismét Lőtsén 1729, 12.

— — atrium ingeniosae artis arithmeticae. Leutschoviae 1706, 12.

MARÓTHI, György, arithmetica vagy számvetésnek mestersége, mellyet irt és közönséges haszonra főképen a' Magyarországon előfordulható dolgokra alkalmaztatni igyekezett. Debreczenben 1743, 12.

— — , ugyanott 1763, 8. és 1782, 8.

5. A' *reformatusok* közül legnagyobb figyelmet érdemel *Segner* (szül. Posonyban 1704), ki iskoláit Debreczenben végezve, Jenába ment, hol is orvos dr. - rá lett. Visszajövéen, művészetét csak egy esztendeig gyakorlotta Debreczenben, miután Jenába tért vissza, hol a' mennyiségtudomány' tanítása bízott reája. Munkái és találmányi által nagy hírt szerzett magának, minek következésében Hálába hivatott, de ellenségei (Wolff' tanítványi) miatt inkább Göttingába ment, az ismert jeles mathesistudók és tanítók' sorát kezdendő. Ez időszakba tartozik még *Jánosi* is, egy *Jesustársasági pap*.

SEGNER Joannes Andreas, elementa arithmeticae et geometriae. Göttingae 1739, 8.

— — — , Vorlesungen über die Rechenkunst und Geometrie. Lemgo 1747, 4.

— — — , Cursus mathematicus: Pars I.: elementa algebrae et geometriae; Pars II.: analysis finitorum; Pars III.: analysis infinitorum. Halae M. 1756—1761, 8. Melly igen derék munka ismét adatott ki 6 kötetben. Foglalatja ez: Pars I, elem. ar. et geom.; Pars II, analysis finitor.; Pars III et IV, analysis infinitor.; Pars V et VI, elem. calculi integralis. Halae M. 1767—1768, 8.

JÁNOSI Nicolaus e S. J., trigonometria plana et sphaerica cum selectis ex geometria et astronomia problematis etc. Claudiopoli 1737, 8.

6. Következik a' *Jesuiták idősza*ka, kik közül leginkább dicsértettek a' majdnem ugyanazon időben született *Hell* (szül. Selmeczen 1723) és *Makó* (szül. a' Jászágban 1724). Mindketten Bécsben tanítottak, az egyik mint cs. egyetemi csillagász, a' másik mint Mária Theresia' intézete' (a' Theresianum') egyik tanítója. Kevesebb híressé lön *Horváth*, ki philosophiárul 's jelenen a' nagy Kant ellen is irt; *Gerliczi* és *Bogdanich*. *Dugonics*, kegyes iskolai pap, *II. József cs. alatt magyarul irt*, 's így tanított a' pesti egyetemen.

HELL Maximilianus, *elementa arithmeticae numericae et literalis*. Claudiopoli 1735, 8.

Institutio brevis universae matheseos theoreticae et practicae. Tyrnaviae 1752, 8.

MAKÓ Paulus, *compendiaria matheseos institutio*. Vindobonae, 1764, 8. — ugyanott 1760, 8. 's többször.

— — , *calculi differentialis et integralis institutio in tironum usum*. Vindobonae 1768, 4.

— — , *de arithmetica et geometrica aequationum resolutionibus libri duo in tironum usum*. Vindobonae 1770, 8.

HORVÁTH Joannes B., *elementa metheseos*, II. Tomi Tyrnaviae 1772—1773, 8. 's többször.

GERLICZI Franz, *vollständige Sammlung der ersten wie auch nützlichsten Lehrsätzen und Aufgaben der Ziffer und Buchstaben Rechenkunst, der Geometrie und Trigonometrie, zum Gebrauch deren in Nieder-Ungarn zu Schemnitz aufgerichteten mechanischen Collegien vorgestellt*. Wien 1768, 8.

BOGDANICH, Emericus Dan., *formulae pro spatiis retilineis per lineas parallelas dividendis*. Pestini 1786, 8.

DUGONICS András, a' tudákosságnak két könyvel, mellyekben foglaltatik a' betü-vetés, és a' föld-mérés. Pesten, 1784, 8, — második kiadás, Pozsony és Pest 1798, 8.

MARTINOVICS Ignatius, (ezt még más oldalrul is ismerjük) *theoria generalis aequationum omnium gra-*

dum novis illustrata formulis, ac juxta principia sublimioris calculi finitorum deducta. Budae 1780, 8.

7. A' jesuitarend' eltörlesztése után keveset haladtunk, ámbár itt is nem esmeretlen nevekre találunk, millyenek: *Pasquich*, *Hadaly*, *Rausch*, *Amb-schell*, *Wolfstein*. Továbbá ide tartozik a' magyarul irt budai bevezetés a' számvetésre; *Klohammer*, *Königsacker* 'sat. De Pasquich, a' mit jól kezdett, nem vitte tovább; Hadaly és Rausch a' fölsőbb theoriákat nem esmerték, 's jelesen *Hadaly*, a' pesti egyetem' nem kevés kárára, még a' tudomány' elemeiben is hátramaradt. *Wolfstein* Kassán kezdette irói pályáját, azóta hallgata, 's csak néhány esztendő előtt adott ki tanítványi' számára nem érdektelen kézi-könyvet.

PASQUICH Joannes, compendiaria euthymetriae institutio. Graecii 1781, 8.

— — — — — , Unterricht in der mathematischen Analysis und Maschinenlehre. III. Bd. Leipzig 1790—98, 8. Az első kötet (Buchstaben-Rechenkunst und sogenannte Analysis endlicher Grössen) Mitterpacher József' kézirati után. A' maga idejében jeles munka.

— — — — — , elementa analyseos et geometriae sublimioris, ex evidentissimis notionibus etc.; e' czím alatt is: opuscula statico-mechanica, principiis analyseos finitorum superstructa. 2. Voll. Lipsiae 1799, 4.

— — — — — , Anfangsgründe der gesamten theoretischen Mathematik, zur Verbreitung eines gründlichen Studiums unter denjenigen, welche nicht Gelegenheit haben mündliche Anleitung dazu zu erhalten. 2. Bd. Wien 1812, 4.

HADALY Karl, Anfangsgründe der Mathematik, 2. Thl. Pressburg 1789—90, 8.

— — — — — , elementa matheseos, partes II. Posonii 1798—99, 8. — 's többször aztán.

RAUSCH Franciscus, arithmetica, Budae 1797, 8.

— — — — — , elementa algebrae. Pestini 1799, 8.

Bevezetés a' számvetésre, a' magyar és hozzá tartozandó tartományok nemzeti iskoláinak számára. Budán 1796, 8. Már előbb jelent meg: *Institutiones arithmeticae in usum Gymnasiorum etc.* 3. Partes. Budae 1779—81, 8. E' könyvek többször is adattak ki.

KÖNIGSACKER Josephus, compendia arithmetica minus apud nos vulgata. Pestini 1794, 8.

— — — — — , appendix compendiorum arithmeti-
corum. Pestini 1795, 8.

KLOHAMMER Franciscus, theoria aequationum primi et secundi gradus. Zagrabiae 1801, 8.

DUTKAY Ignatius, prima elementaris algebrae lineamenta. Agriae 1801, 8.

AMBSHELL A., elementa matheseos, 3. Voll. Vienne 1807, 8.

WOLFSTEIN Josephus, elementa geometriae purae. Cassoviae 1811, 8.

— — — — — , elementa trigonometriae utriusque. Cassoviae 1811, 8.

— — — — — , introductio in mathesim puram. II. Voll. Pestini 1830—32, 8.

8. Ezen időszakba esnek sok *négyszögítései a' kögnek*, ámbár sokkal előbb már *arra nyilatkozta ki magát a' francia academia, hogy sem négyszögítésről, sem az örök mozgonyrul kéziratot el nem fogad.* 'S olvashatták hazánkiai az akkor divatozó *Nollet'* leczkéiben: *qu' une recherche obstinée de la quadrature du cercle, ou du grand oeuvre, n' annoncent à présent (1750 körül) ni un géometre sublime, ni un habile chymiste.* **NOLLET: Leçons de physique expérimentale.** Paris 1754 —kövv. Tome I., page 258. Láttassék még *Burg: Ausführlisches Lehrbuch der höh. Mathematik.* Wien 1832 — kövv. 2. köt. 328 l. *Tágen'* ebbeli munkája alkalmat nyujta hihetőleg *Bitnicz Lajosnak* egy szép értekezésre, valamint a' többi majdnem számtalanok egy *névtelennek* a' Tud. Gyűjteményben.

ENYEDI Samuel, demonstratio quadraturae circuli. Claudiopoli 1767, 4.

RÁJNIS Josephus, perfecta circuli quadratura, quam e verorum numerorum proprietatibus eruit. Jaurini 1793, 4.

RÉVAI Joannes Nep., ('s ez a' mi nagy Révaink) angulorum, rectaeque lineae trisectio et consecutaria circuli quadratio. Viennae 1797, 8.

MATTYASOWSZKY Ladislaus, perfecta circuli quadratura. Budae 1801, 8.

(KEÖRTHY Alexander), quadratura circuli mathematica certitudine inventa et demonstrata etc. Pestini 1822, 8.

STANKOVITS Nicolaus, de adaequata numerica ratione diametri ad peripheriam. Pestini 1825, 8.

A' kör' négyszögítéséről. Tud. Gyűjt. 1829 V. köt. 38 lap.

NAGY András, a' kör' kiegyenesítéséről. Sz.-Fejérvárott 1831, 4.

TÁGEN Joannes Nep., quadratura circuli tandem inventa et mathematice demonstrata. Cassoviae 1832, 8.

BITNIZ Lajos, a' kög' négyszögítéséről. M. t. társ. Évk. II. köt. 151 l.

KEÖRTHY Sándor, a' kerektség' négyszögítése, terjedtségmérési bizonyossággal feltalálva és megbizonyítva, azokkal együtt, mellyek ide tartoznak a' kosszuság, terület és tömötség' mérsékeléséből. Szerzette *Kereky*, másképen K. S. 2dik kiadás. Debreczen 1835. 8. — E' félékhez tartozik még:

HADALY Carolus, toxotomia, seu scientia quemvis arcuum angulumve etc. in quotquot aequales partes geometricae secandi. Budae 1820, 8.

9. *Pethe'* legnagyobb érdeme, hogy magyarul irt, előadása azonban világos legnagyobb részint az előhozott példák és alkalmaztatások által. *Bresztyenszky* latin nyelven irt munkáiban magyar műszavakra is ügyel. *Csepcsányi'* kézi-könyve káros rövidségű, 's ben-

ne találthatik mások közt ez is: minthogy általán $\frac{a}{a} = 1$,

tehát $\frac{0}{0} = 1$. — *Kovács-Martinyban* valamint a' S. -

Pataki iskolai könyvben is találtnak a' kapcsolati hánylás' elemei. Kov.-Martinyban a' kupmetszetek 's egyéb görbe vonalok is említetnek. Ebben, valamint Bresztyenszkyben és a' fölebb előhozott Wolfsteinban, találthatik *Newton' binomiuma*, egész számos rangjelekre nézve.

PETHE Ferencz, Mathesis, készítette P. F. I. Darab: mindennemű számvetés; II. Darab: terjedtség-mérés. Bécsben 1812, 8.

BRESZTYENSZKY Adalbertus Ant., elementa arithmeticae generalis seu algebrae. Jaurini 1824, 8.

— — — — —, elementa geometriae et trigonometriae planae. Jaurini 1827, 8. Ő szerzője egyszersmind a' mostani academiái kézi-könyvnek: elem. matheseos purae in usum academ. hung. etc.

(— — — — —) , az algebrai megfogások' nemzeti nyelvünkben előadásának próbája. Tud. Gyűjt. 1823. IX. köt. 35 l.

KOVÁCS - MARTINY Gabriel, compendium matheseos, quod in usum juventutis scholast. conscripsit. Posonii 1822, 8. — ed. altera ibid. 1835, 8.

CSEPCSÁNYI Gabriel, elementa matheseos purae. II. Tomi. Posonii 1824, 8.

(Kézi Moyses), elementa algebrae in usum' matheseos studiosorum ill. coll. helv. conf. addict. S.-Patakiensis. S.-Patakini 1830, 8.

(— — — — —) , elementa geometriae purae in usum stud. etc. S.-Patakini 1831, 8.

PICHLER Aloysius, praxis theoriae analyseos. Cassoviae 1827, 8.

10. A' *Tud. Gyűjtemény'* alapításátul egészen a' legujabb időki g anyai nyelvünkön keveset birunk fi-

gyelemre méltót. *Talyga'* munkája nemcsak tartalma miatt, melly *Pestalozzi' képzetei után* dolgoztatott, hanem nyelvére nézve is nem legutolsó. — *Lukáts*, körül a' csillagtudományban bővebben lesz szó, gyermekek' számára számvetést irt. *Bolyainak* a' nyelv körül némi érdemei vannak, a' tudományban különbségei által tünteti ki magát. Mindaz, mit *Kovács*, *Méhes* 'sat. irtak, törekvés inkább mint haladás. *Tatai veszteség* a' tudományban és nyelvben. Annál nagyobb örömmel vetjük *Nagy* és *György'* valóban jeles munkáikat, 's reményljük, hogy az olvasók nem veszik rossz néven, ha a' következő §-okban rólok 's *Tatairul*, mint a' legújabbban megjelent munkáru, bővebben szólandunk.

LUKÁTS János, számvető mesterség, mellyet készített a' tanuló gyermekek' hasznukra. Pesten 1823, 8.

TALYGA István, utmutatás a' számtudomány' tanítására, Pestalozzi' fenekreguláji szerint. Révkomáromban 1827, 8.

(BOLYAI Farkas) arithmetica' eleje M.-Vásárhelyen 1830, 8.

(— —) , tentamen juventutem studiosam in elementa matheseos purae elem. ac sublimioris methodo intuitiva, evidenti, atque huic propria introducendi. Cum appendice triplici. M.-Vásárhelyeni. 1832, 8.

BOLYAI Farkas, az arithmeticanak, geometriának és physicának eleje. Első köt. M.-Vásárhely. 1834, 8.

KOVÁCS Gabriel, compendium matheseos in usus juventutis schol. Posonii. 1832, 8.

MÉHES, György, arithmetica az alsóbb oskolák' számára. Kolosvár. 1833, 8.

— Sámuel, közönséges arithmetica az alsóbb oskolák' számára. Kolosvár. 1833, 8.

NAGY Károly, arithmetica. Számírás különös jegyekkel. Bécsben. 1835, 8.

BICSKEY István, a' könnyü és gyors számvető, Klaber után. Pest. 1836, 8.

TATAI András, a' tiszta mathesis' kezdete. Első darab: számtudomány. Második darab: terjedtségtudomány és háromszög-mérés. Pesten. 1836, 8.

GYÖRY Sándor, a' felsőbb analysis' elemei. Első füzet. Pest. 1836, 4.

11. Nagy, kit astronomiai munkálatirul, 's ujabban utazásirul 's jelesen éjszakamerikai leveleibül ismerünk, logarithmai táblák' kiadása által nevet és érdemet szerze magának; — de mindezeket fölülhaladja, mit a' magyar t. társaság is megismert, legujabb nézetek után készült arithmeticája. A' munka tartalmára nézve is különbözik a' nálunk divatozóktul 's leginkább latin iskolai könyveinktül. Ebben nemcsak a' ,láncztörtek' (fractio catenaria), emelések és gyökök adatnak elő, hanem a' ,combinálás vagy összeilletés' és a' sorok- és logarithmokruli tanitmányok is, azaz olly tárgyak, mellyek alsóbb iskoláinkban, hol az arithmeticát 6 esztendeig tanítgatjuk, nem is érintetnek. *Kaestner tanítványitül csak olly nagy figyelmet kívánt, mint a' millyen elkerülhetetlenül szükséges a' tarok' megtanulására*, — 's tudjuk, mennyit tett legyen félévi leczkéiben; — de német nyelven tanítá német tanítványit és jó kedvvel, a' methesis kedvencz tudománya lévén, és semmi eskü vagy más külebb ösztön által tanításra nem szorítottván. Nagy akadály nálunk az is, hogy szegénységünknel fogva tudományos eszközöket ritkán szerezhetünk magunknak, 's hogy gyakran majdnem egész nap' a' legkülönb tudományokkal bajlódunk kell, hogy más akadályokat ne említsünk, mellyek' elhárítását a' törvényhozóságtul várva várjuk.

L. LITTRON, Calendariographie, oder Anleitung alle Arten Kalender zu verfertigen. Wien 1828, 8., hol a' 264 l. ez áll: Nach den Mondstafeln von Bruckhardt und den Sonnentafeln von Delambre berechnete Herr NAGY, ein sehr eifriger und geschickter Freund der praktischen Astronomie, auf meine Bitte diese interessante Finsterniss (9. Oct. 1847) nach den Ausdrücken, welche ich in meiner theoreti-

schen und praktischen Astronomie gegeben habe.

BABBAGE Károly, logaritmáji, Nagy Károly' ügyelése alatt. London, 1834, nagy 8. A' N.-Szombati és Budai táblákon kívül még Pasquichtól birunk: Abgekürzte logaritmisch-trigonometrische Tafeln 'sat. Leipzig 1817, 8.

KAESTNER A. G, Anfangsgründe der Mathematik. 10 Abth. Göttingen 1792—1800, 8. Az első kötet' előszavában.

12. De hogy Nagy' derék munkájára térjünk vissza, az XII. szakaszból áll. Az 'elsőben előző ismeretek', millyenek a' szám és 'művelet' (operatio) értelemhatározásai, továbbá a' szám- és 'művelésjegyek' adatnak elő. A' második szakaszban következnek az arithmetikai műveletek egész számokkal, 's dicsérjük a' sz.-t, hogy a' műveletek' természetes összeköttetését 's részinti azonságát érinteni el nem mulasztotta, mi a' tanulást és általlátást nagyon könnyíti, 's ellenkezőleg találhatik Tatai' alább említendő munkájában. Mások közt itt örömmel fogja látni az olvasó a' 'könnyebbitéseket a' sokszorozásnál és elosztásnál', mint szinte a' 'rövidített sokszorozást' és elosztást' is. A' harmadik szakasz, fájdalommal mondom, nekünk Magyaroknak legnagyobb részint új iskolai könyveinkben 'a' számok' osztói, sokszorosai, az első számok és legnagyobb körosztók' vagy épen nem vagy csak igen röviden említettvén, ámbár az illetén ismeretek által sok munkálat igen könnyítették, 's nevezetesen a' felsőbb rangú egyenletek' megfejtése. A' negyedik szakaszban előadatott láncztörtek' ismeretét fölteszi mások közt Lagrange' biztosan célra vezető megfejtése az egyenleteknek. Az 'összeilletést' (ötödik szakasz) a' Németek' példájára, mint már fölebb mondók, fölvettek néhányan újabb íróink közül. Nagy azt az arithmetica'ba hozta be, valamint a' következő szakaszban az emeléseket és gyökereket.

El nem hallgathatjuk itt egy hires hazánkfia' munkáját, ki intézeteinknek, hihetőleg, keveset közönhet: CHERNAC Ladislaus, Pannonius, in alml. lyceo Daventriensi phil. prof., Cribrum arithmeticum, sive tabula continens numeros primos a' compositis segregatos, occurrentes in serie numerorum ab unitate progredientium usque ad decies centena millia, et ultra haec ad viginti millia (1020000) numeris compositis per 2, 3, 5, non dividuis adscripti sunt divisores simplices, non minimi tantum, sed omnino omnes. Daventriae (Deventer, Hollandiában) 1811, 4. A' második lapon olvasni: „Celeberr. I. Alb. Fabricius, in Bibl. Gr. Vol. III. c. 18. scripta Eratosthenis deperdita, sed passim ab antiquis laudata recenset, quibus annumerat etiam *κρίσικον*, cribrum arithmeticum, de quo haec verba profert: Nec aliud quidquam est (cribr. arithm.) quam tabella numeros impares complectens, adscriptis ad compositos numeros communibus divisoribus, ut compositi a simplicibus distinguantur, et statim constet de compositorum divisore.

Ide tartozik némileg: VAISZ Joseph, Berechnung des Möglichen und Wahrscheinlichen, oder Abhandlung über das Verbinden, und Versetzen der Grössen. Kaschau 1820, 8. A' munka csak az elemek' elemeit foglalja magában. Fő tárgyai: a' loteria és kockajáték.

13. A' hetedik szakasz a' „megnevezett számokat“, a' nyolczadik „az arithmetikai kérdések' feloldását“, a' kilencedik a' „viszonyokat és arányokat“ foglalja magában. Itt fordulnak elő más érdekes kérdések mellett az egyszerű kamatok, az előre-váltás (escompte) és az összetett kamatok. Következik a' tizedik szakasz „a' sorokról vagy progressiókról és az alakított számokról“, mellyben a' beiktatás' (interpolatio) szabályai is említettek. Legnagyobb figyelmet érdemelnek a' tizenegyedik és tizenkettedik szakasz. Az elsőben állító és tagadó mennyiségekről értekezik a' szerző, aztán a' végnélküli

vagy határtalan mennyiségekrül. 'S kívánjuk, hogy a' végtelenek' fogalma minél előbb hozatnék be a' tudomány' elemeibe. Csak így lehet megmutatni, Cauchy szerint (Cours d' analyse de l' école royale polytechnique, 1-re partie. Paris 1821, page 415), hogy általában $A^0 = 1$, új értelemhatározat vagy megegyezés nélkül, 'sat. A' logaritmok' természete nálunk még nem eléggé ismert tárgy, minél fogva örvendenünk kell, hogy a' sz. olly rendesen és világosan adja elő e' theoriát. Használhatjuk ezentul a' közéletben is, kivált azon kérdések' megfejtésében, mellyeknek egyenes föloldása logaritmok nélkül lehetetlen, mint például: az összetett kamatban, hol, a' mint tudva van, ha a a' tőke, p a' száztul járó percent, m az esztendő'k' száma, és s a' végösszet:

$$s = a \left(1 + \frac{p}{100} \right)^m$$

azon esetben, ha a' többi adatokbul az esztendő'k' száma kerestetik. Ez utolsó szakaszban tetemesb nyomtatási hibákra akadunk. A' 345. l. ez áll:

„Minden egyéb számnak logaritmái tizedes törtekben vannak 7 jeggyel adva, és ezekhez kell adni a' számhoz tartozó logaritmhi mutatót, melly mint tudjuk:

1től	tizig	=	0
11től	110ig	=	1
111től	1000ig	=	2
1111től	10000ig	=	3
11111től	100000ig	=	4.
bol	11 helyett	kell olvasni	10;
111	„ „ „	100;	
1111	„ „ „	1000;	
11111	„ „ „	10000;	

e' számokat 10, 100 . . . kirekesztőleg véve. Hogy ezek csupán nyomtatási hibák, megmutatják a' reá következő példák. Így mondja a' sz., hogy e' szám' 1015 logaritmusának mutatója 3, 10080-é 4 'sat.

14. *Tatai'* közvetlen célja volt 'tanitványit a' terhes és időt pazarló írástul megmenteni', 's kéri az

olvasót ,itéletét azon szempontból tenné, mellyből ez, mint oskolai kézi-könyv — még pedig philosophiai pályára most lépett — több tanulni valók által is terhelt — 's nagyobb részint a' mathesisben *csak dilettans-okká* leendő ifjak' számára készült kézi-könyv, iratott', 's reményli, hogy az olvasó ,sem rövid, sem egyszerű voltában nem fog megbotránkozni'. A' könyv rövid, valóban igen rövid, minél fogva alig volt mitül a' más tudományok által is terhelt tanítványokat megmenteni. Tudunkra tanító intézeteinkben körülbelül 300 óra jut évenként a' tiszta mathesisnek. Vagy tehát a' sz. többet, sokkal többet tanít, mint kézi-könyvébe fölvelt, 's így tanítványait az írástul nem mentette meg, vagy csak ezt 's csak így, 's ekkor *tanítványai valóban csak dilettans-okká lesznek, mi véleményünk szerint az iskolai tanítás' czéljával ellenkezik.* Mennyit lehessen tenni olly ifjakkal, kik már több évek óta tanulgatták a' számtudományt, csak az ítélheti meg, ki a' mathesisbeni tanítványok' válogatásáruól 's minél helyesebb elrendeléséruól valóban elmélkedék.

Littrow illy czimü munkájában: *Elemente der Algebra und Geometrie.* Wien 1827, 8., Vorrede, a' következőket mondja: Mir schien sehr viel von dem, was unsere gewöhnlichen Lehrbücher füllt, überflüssig zu seyn, während im Gegentheile manches, was wahrhaft Noth thut, in ihnen vermisst wird . . . Wer wird z. B. die höheren Wurzeln einer Zahl noch nach der Weise suchen wollen, die man einer alt heigebrachten Sitte gemäss in diesen Büchern gewöhnlich für die Ausziehung der Quadrat- und Kubikwurzeln aufstellt, wenn er Newton's Binom kennt, welches dieselbe Entwicklung viel einfacher und allgemeiner zugleich gibt, während jene Methode für jede Wurzel gleichsam eine andere wird, durch ihre Verwickelungen nur wenigen Anfängern vollkommen verständlich ist, und endlich für höhere Wurzeln ihrer Beschwerlichkeit wegen ganz unausführbar scheint; oder würden wohl Nepper und Briggs

ihr ganzes Leben damit verschwendet haben, die Logarithmen durch immer wiederholte Ausziehungen der Quadratwurzeln zu suchen, wenn sie die übrigens itzt so leicht zu beweisende Entwicklung der Logarithmen in Reichen gekannt hätten? Soll ferner die Trigonometrie, dieser nützlichste und schönste Theil der Geometrie noch immer nur als eine gleichsam isolirte Wissenschaft an das Ende der Geometrie verwiesen und für sich aufgeführt werden, bloss weil sie Euclid vor mehr als zweitausend Jahren noch nicht gekannt hat? Und wie viel tausend Jahre wollen wir noch warten, bis eine andere nicht minder wichtige Erfindung der neueren, die analytische Geometrie, mit der andern eigentlich sogenannten Geometrie so innig verbunden wird, wie es mit den beiden Trigonometrien schon längst hätte geschehen sollen; oder bis überhaupt der analytische Weg, der in der Mathematik unstreitig der wahre Weg der Entdeckungen ist, und der zugleich seit mehr als fünfzig Jahren der Wissenschaft ihre neue vorzügliche Gestalt und ihre Ausdehnung gegeben hat, auch endlich einmal als der beste Weg des Unterrichts erkannt und eingeschlagen werde, wie er bei einem grossen Nachbarvolke zu seinem nicht geringen Vortheile längst schon eingeschlagen worden ist? Würde wohl Archimedes bei seinen eben so schwierigen als sinnreichen Untersuchungen der Kugel des Kegels und der Parabel, die Hülfe unserer Differenzialrechnung, nach der sonderbaren Art der meisten unserer Lehrbücher, verschmäht, würde er sie nicht vielmehr überall, wo sie hingehört, vorzugsweise gebraucht haben, wenn er sie gekannt hätte? Und wir sollen sie nicht anwenden dürfen, bloss weil er sie nicht anwenden konnte, obschon alle jene und so viele andere ähnliche Untersuchungen dadurch in einem solchen Grade erleichtert werden, dass ganze grosse Familien von Problemen, die den Alten wegen ihrer Schwie-

rigkeit völlig unzugänglich waren, uns gleichsam nur als Kinderspiele erscheinen, und obschon diese Rechnung grösstentheils viel leichter ist, als selbst mehrere Theile der gemeinen Algebra 'sat. Illy nézetek után készült könyv egy nagy hiányt pótolna ki literatúránkban. Littrow sokkal fölebb polczon áll, mint hogy a' kezdők' értelméig leereszkehetnek.

Itt említenünk lehet még: *Littrow*, geometria analytica, ex germanico in Latii sermonem nonnullis mutatis versa a Cornelio Bujanovich de Agg-telek. Viennae 1828, 8.

15. *Tatai* a' bevezetésben görög tudományát is látatja, 's ezt nem érintenők, ha majdnem minden görög szóban hiba nem találtatnék vagy accentusra vagy egyébre nézve. Igy áll, például: ἀριθμητική (ἀριθμητική), γεωμετρία, (γεωμετρία), κατεξοχην (κατ' ἔξοχην), μέτρον (μετρέω), továbbá a' sz. - nek μανδύω annyi mint *tanítani* is, és attice γέω; föld 'sat. A' bevezetés' végén jobb vala néhány jó új könyv' czimét leírni, mintsem, tanító könyveink' rosz szokása szerint, Aegyptusrul, Chaldaearul, Görögökrül és Arabsokrul minden haszon nélkül szólani. Az első szakaszban köz számvetésrül (arithmeticum vulgaris) van szó, 's jelesen a' különös számjegyekkel munkálatokrul. Csudálkoznunk kell, hogy a' sz. illyeneket philosophiai pályára lépett ifjaknak, azaz olyanoknak, kik a' közszámvetést az alsóbb osztályokban untig tanulták, hoz elő, vagy hogy így, t. i. minden megmutatás nélkül. A' munkálatok' értelemhatározásai hiányosak, mennyiben természetes összeköttetésben nincsenek, 's azonságuk meg nem mutattatik. 'S ez a' következő szakaszrul is való, hol ugyanazon munkálatok általános számjegyekkel, azaz betűkkel, adatnak elő. Aztán most olvastuk legelsőben, hogy a' magyar mértföld 6000 öl, azaz másfél geographiai mértföld; mint szinte megdöbbenve láttuk a' szorozás' példái közt a' nemleges kitevőket, mellyeket az olvasó vagy tanuló ifju, kétségkívül, csodatüneteknek, monstrumoknak tart,

mert az e' példákat megelőző értelemlátározásokból nemleges kitevőkre nézve semmi sem következik.

Megismerjük, *hogy jót is találtunk*, mint a' 21. lapi tételket: „az osztás tagjainak változtatásáról.“ De *ilyen* tételket már az összezés' alkalmával előhozni, a' többi munkálatoknál pedig illendőleg módosítani kelle. Így lehete az egyenletek' tanítmányait mindjárt a' a' munkálatokéiba behozni, a' külzeti viszonyokat (proportio arithmetica) mint a' két első munkálat' következményét előadni, továbbá a' szorozásnál emelésekrül szólani, az osztással a' darabszámokat és hányasi viszonyokat (proportio geometrica) egybefoglalni, végre Newton' binomiumát leszámaztatni 's azt gyökérkivonásra alkalmaztatni, logaríthmusokat érinteni, vagy épen azoknak a' binomium' segítségével sorokká fejlődésérül értekezni. Ez vala természetesb, tehát egyszerűbb. Eldarabolás által időt veszünk, melly magában is már nagy veszteség. — De van még egy nagyobb veszteség a' helytelen elrendelésben, mert az általnézést, következőleg a' könnyü megfogást is szerfölött gátolja. Ilyen elrendelés mellett a' számtudomány' iskoláinkban taníttatni szokott részeit (ha többet és jobbat tanítani tilos volna, mi azonban szerencsénkre nem úgy van, Littrow és jelesen Schulz von Strassnicky' példája után) nem 150, hanem legfőlebb 50 vagy 60 óra alatt elvégezni lehet.

L. Schulz von Strassnicky, Elemente der reinen Mathematik zum akad. Gebrauche wie auch zum Selbststudium. Dem neuern Bedürfnisse der Wissenschaften gemäss bearbeitet. Mit einer Vorrede von Littrow. 2. Thle. Wien 1821, 8.

16. Nem kevésbé csodálhoztunk, hogy a' sz. az ezen egyenlet

$$3(a + b + c) = 3a + 3b + 3c$$

által kifejezett tételt pusztá megegyezésnek tartja. 'S melly helytelenül használtatnak a' 43. lapon a' viszo-

nyok, holott eddig sem ezekről sem pedig arányokrul szó nem volt. Továbbá:

$$\frac{2}{3} \times 3 \text{ nem } \frac{6}{9};$$

$$\frac{2}{4} \times 3 \text{ „ } \frac{6}{12} \text{ 'sat.}$$

'S szintűgy:

$$\frac{20}{60} : 5 \text{ nem } \frac{4}{12};$$

$$\frac{8}{16} : 2 \text{ „ } \frac{4}{8} \text{ 'sat.}$$

mint a' sz. állítja a' 44- lapon. Milly zavarodás a' mindjárt következőkben:

$$\frac{30a^{-n} + 5b}{60a^{-n} c^2} : 30a^{-n} = \frac{a^3 b}{2c^2};$$

$$\frac{48a^{-n} c^2}{60a^{-n} c^2} : 12 a^{-n} c^2 = \frac{4}{5},$$

ugy, hogy kételkedünk, ha valóban csak dilettant-okká is lehetnek-e a' sz. tanítványai ilyen jelelésmód mellett. Aztán melly különös mód az

$$\frac{a d}{b d} - \frac{-b c}{b d} = \frac{a d + b c}{b d}$$

helyett írni:

$$\left. \begin{array}{l} + \frac{a d}{b d} \\ - \frac{b c}{b d} \end{array} \right\} = \frac{a d + b c}{b d}.$$

Olvasóinkat minden egyes botlásokkal és helytelenségekkel fárasztani nem akarván, csak még említjük, hogy majdnem nevetségesek az illetén kitételek;

$$\frac{a - a + k = b - a + k}{\frac{a + k + b}{a + b + k}}$$

és

$$\ddot{=} 2 : \frac{4^2}{16} : 8$$

kivéven az astrologiában 's efélékben.

17. A' munka' második darabja a' terjedségtudományt foglalja magában, azon kétes alakban, mellyben ez Vieta és Descartes' szerencsés gondolatjai' következéseül több újabb kézi-könyvben találtatik. T. i. a' tiszta szemléleti (intuitivus) előadáshoz járul a' betüvetés' némi alkalmaztatása is. Ezt mi általános hibának nem tarthatjuk, mert azon véleménynek követői vagyunk, melly a' képek általi fölvilágosítást nem fölöslegesnek, sőt igen hasznosnak tartja. De minthogy az analytici mód a' terjedségtudományban kétségbe hozhatatlan elsőséggel bir, mint Littrow is fölebb előhozott és termékeny igazságokkal teli előszavában mondja, ezt kelle választani a' sz.-nek, és a' hol szükséges, rajzolatokkal világosabbá tenni. A' terjedségtudomány a' sz. és mások' előadása szerint csak halmozása össze nem függő tanítmányoknak és föladatoknak, minek következése, hogy a' kezdőnek mindent egyenkint belátni és megtanulni kell, míg az analytici terjedségtudomány' rendszere, theoriai közönséges volta miatt, egyszerűbb sokkal és könnyebb. Bámulnunk kell valóban, hogy-a' régiek, utjok szűk és alkalmatlan léte mellett is, anyira vitték e' tudományt — de tudjuk azt is, hogy a' nagy Newton analytici uton találá föl halhatatlan tanítmányait, ámbár nem így szokta előadni; és hogy mind az, mit Euler, Lagrange, Laplace' 'sat. törekvéseinek köszönhetünk, kivált a' mechanikában, mellynek bővebb 's alaposb előadása analytici terjedségtudomány nélkül általában lehetetlen, csak így találtatott 's csak így kö-

zöltethetik. Miért tehát visszatartóztatni az ifjúságot oly tanítványoktól, mellyek csak az által különböznek a' régiektől, hogy közönséges theoriákról mennek által egyes tárgyakra és consructiókra, mellyeket rajzolatokkal szintűgy fölvilágosítani lehet, és hogy sokkal alkalmasb eszközt nyujtanak oly kérdések' megfejtésére, mellyekről a' régieknek általában lemondani kellett? Innen van, hogy ha tovább haladni, ha külföldi tudósoktól irt munkákat olvasni akarunk ('s tudják az értelmesekek, mennyi találtatik azokban), elhárithatatlan akadályokra találunk, ugy annyira, hogy vagy ismét a' tudomány' elemein kezdenünk kell, ha eddigi tudományunk' hiányait átlátjuk, vagy csak a' réginél, azaz majdnem semminél, maradnunk. *Innen van, hogy mind a' tudományban, mind a' művészetben oly annyira hátra vagyunk, — nem mintha semmit sem tanulnánk, hanem mivelhogy tanítási rendszerünk általában, leginkább pedig a' mathematicai és physikai tudományokra nézve, igen hiányos.*

18. A' sz. a' vonalmérésen (euthymetria) kezdi tanítását. Hogy itt az egyközű vonalok' ismert nehézségét ne érintsük, mellyet a' sz. sem tudott elhárítani, mindjárt a' 8. lapon olvassuk, mint a' sz. értelembatározása' következményét: 'Hogy a' középszelő (diámetter) a' karikát (circulus) két egyenlő részre osztja', hollott ez a' sz. értelembatározásából nem következik. Aztán az sincs megmutatva, hogy a' szeglet' nagyságát karélylyal (arcus) mérhetjük' mi a' sz. tanítványainak nem kevés nehézséget okozhat. Az egyközűk által képzett szögök' egyenlőségei' megmutatásában Hadalyt követi a' sz., ha jól emlékezünk; következőleg megmutatása oly hiányos mint Hadalyé. A' vizsínmérési jegyzék inkább zavarodásul szolgálhat mintsem fölvilágosításul. Legnagyobb feddést érdemel az 'egyszerességi' fő-tétel, és a' következő föladat' megfejtése: 'különbféle területeket négyszögíteni.' A' háromszögmérésbeni jelelmód is csudálatosan távozik a' megszokotttól. Alig lesz mathesistudók közt, ki első tekintetre találná ki az ilylyetén egyenletek' értelmét:

$$AC = \sqrt{(AB \times S < B)^2 + (BC - AB \times S < 90^\circ - B)^2}$$

$$T \left(\frac{< o - < v}{2} \right) = \frac{(AC - AB) \times T \left(\frac{< o + v}{2} \right)}{AC + AB}$$

Lélekismeretünket követve, inkább a' megavult Dugonicsot ajánlanók a' tudni vágyóknak.

Meg nem foghatjuk, miért irtóznak olly annyira tanítóink a' függvényfogalomnak a' tudomány' elemeibe behozásától, holott nemesak a' háromszögmérésben hanem a' terjedségtudomány' egyéb részeiben is reá nagy szükség van. Például itt fölhozunk egykét egyszerű tételt annak megmutatására, mikép leheté 'Tatainak' a' négyszögítés, köbités 's egyéb fontos tanitmányok' alapját vetni.

Ha

$$\varphi (\varphi'a', \varphi''a'' \dots \varphi_a, \varphi_{,,a,,} \dots)$$

$\varphi'a', \varphi''a'' \dots$ - val (ezeket külön véve) egyaránt növekedik, azaz ha

$$\varphi (m \varphi'a', \varphi''a'' \dots \varphi_a, \dots) = m \varphi (\varphi'a', \varphi''a'' \dots \varphi_a, \dots)$$

$$\varphi (\varphi'a', m \varphi''a'' \dots \varphi_a, \dots) = m \varphi (\varphi'a', \varphi''a'' \dots \varphi_a, \dots) \text{'sat.}$$

továbbá, ha ugyanazon arányban fogy, a' mint $\varphi_a, \varphi_{,,a,,} \dots$ növekedik, azaz

ha

$$\varphi (\varphi'a', \varphi''a'' \dots m \varphi_a, \dots) = \frac{1}{m} \varphi (\varphi'a', \varphi''a'' \dots \varphi_a, \dots)$$

.....

következik:

$$\varphi (\varphi'a', \varphi''a'' \dots \varphi_a, \varphi_{,,a,,} \dots) = \frac{a \varphi'a' \cdot \varphi''a'' \dots}{\varphi_a \cdot \varphi_{,,a,,} \dots}$$

hol $a = \varphi (1, 1, 1 \dots 1, 1, 1 \dots)$, azaz:

$$\varphi (\varphi'a', \varphi''a'' \dots \varphi_a, \varphi_{,,a,,} \dots) = \varphi (1, 1 \dots 1, 1, \dots) \frac{\varphi'a' \cdot \varphi''a'' \dots}{\varphi_a \cdot \varphi_{,,a,,} \dots}$$

Azon egyszerűbb esetben, ha

$$\varphi'a' = a'$$

$$\varphi''a'' = a'' \text{'sat.}$$

$$\begin{aligned} \varphi a' &= a, \\ \varphi'' a'' &= a'' \text{ 'sat.} \end{aligned}$$

$$\varphi (a', a'' \dots a, a, \dots) = \varphi (1, 1, \dots 1, 1 \dots) \frac{a' a'' \dots}{a, a, \dots}$$

Például vegyük az egyközényt vagy párlagot, mellyek nyilván olly függvényei a' talpnek és a' magasságnak, hogy ezekkel (egyenkint véve) egyaránt növekednek, azaz, ha a' talp maga csak 2, 3.. m-szer annyivá lesz az egyközény vagy a' párlag is 2, 3... m-szer annyivá leend, mi nyilván a' magán vett magasságrul is való. Tehát, ha a a' magasság, b a' talp, és $\varphi (a, b)$ a' mondott egyközény vagy párlag:

$$\varphi (a, b) = \varphi (1, 1) ab$$

hol $\varphi (1, 1)$ olly egyközényt vagy párlagot tesz, mellynek talpa és magassága = 1, 's a b elvont számok. A' háromszögben, mert itt is használhatni ezen tételt, $\varphi (1, 1)$ hasonlólag olly háromszög, mellynek alapul vett mennyiségei (t. i. a' talp és magasság) = 1. E' tételnek szélesen kiterjedő haszna van a' mechanicában 'és physicában is. Például a' sebesség c olly függvénye a' térnek s, és az időnek t, hogy az elsővel egyaránt növekedik, mi az utóbbinál épen megfordítva van. Tehát a' sebesség:

$$c = \varphi (s, t) = \varphi (1, 1) \frac{s}{t}$$

'sat. Ez az, mit Hadaly ratio rationisnak hí, csak hogy közönségesb, és természetesb alakban, 's mi a' tanulóknak olly sok bajt okozni szokott. Megmutatása igen egyszerű, kivált ha nem olly közönségesen adatik elő, mint itt történt, 's azt talán más alkalommal adni fogjuk, valamint a' következő tételét is:

Ha valamelly függvény:

$$\varphi (\varphi' a', \varphi'' a'' \dots \varphi' a', \varphi'' a'', \dots)$$

$\varphi' a', \varphi'' a'' \dots$ val ugy növekedik, hogy (egyenkint) $\varphi' a', \varphi'' a'' \dots$ helyett $m\varphi' a', m\varphi'' a'' \dots$ tétetvén, a' függvény ezzé legyen

$[\varphi (\varphi' a', \varphi'' a'' \dots \varphi, a, \varphi, a, \dots)]^m$;
 ellenben $\varphi, a, \varphi, a, \dots$ helyett $m\varphi, a, m\varphi, a, \dots$ tétet-
 vén, ezzé:

$$[\varphi (\varphi' a', \varphi'' a'' \dots \varphi, a, \varphi, a, \dots)]^{\frac{1}{m}}$$

a' mondott függvény:

$$\varphi (\varphi' a', \varphi'' a'' \dots \varphi, a, \varphi, a, \dots) = e^{\frac{a \varphi' a' \cdot \varphi'' a'' \dots}{\varphi, a, \dots \varphi, a, \dots}}$$

hol:

$a = 1 \varphi (1, 1 \dots 1, 1 \dots)$, 's e a' természetí logaritmok' alapszáma.

19. A' fölsőbb analysis' termékeny tanítmányait nemzeti nyelvünkön előadni, vagy azokat megavult tanítmányok helyett mindjárt a' tudomány' elemeibe fölvenni, eddigi iróink czélján tul vala. Legelső tehát nálunk Győry S., ki e' szép forrást szomjuzó ifjuságunknak megnyítá, 's valamint hatása végetlen következményü lehet, ha a' könyv, a' Francziák' példájára, világosan és egyszerűn iratott, ugy szinte érdeme végetlen 's halhatatlan — mert iskoláink' alkotmányánál fogva csak öntanítás' okaért irhatott, 14 milliom (L. *Balbi*, sur les bibliothèques de Vienne. Vienne 1835, 8. 160 l.) lakosra csak egy fölsőbb analysisi (rendkívüli) tanítószékünk lévén, holott más országokban 's jelesen Franciaországban e' tudomány minden fölsőbb tanítóintézetekben taníttatik. A' munka' bevezetésében legelőször a' mathesisbeni jelelés-mód' azon része említettik, melly a' nagyságokat és meghatározott munkálatokat illeti; függvényjelelésről (mi a' függvényjeleket tulajdonképen határozatlan munkálatjeleknek nézzük) alább van szó. Továbbá előszámláltatnak a' mennyiségek' különféle fajai, 's határozatlan mennyiségekrül egyszerűn általlép a' sz. változókra, 's most sejdíti hihetőleg az olvasó ifju, hogy egy új tudomány' birtokába vezetetik. A' sz. itt fölteszi, hogy az olvasó a' 'kétszaki oktatómányt' (theorema binomiale) legalább egész számos kitevőkre nézve az elemi mathesisbül tudja.

'S valóban találtatik is ez, mint fölebb említettük, némmely latin nyelven irt iskolai könyveinkben, de tudtomra másott sehol sem — a' Magyarországbán kijött tanító-könyveket értve. Itt egyszersmind a' functiók = függvények' új értelemhatározására ötlük az olvasó, 's csudálkozik kétségkívül, hogy *functio nem az, mi angulorum vice fungitur*, mint az elemi geometriában tanítgatni szokták. 'S kívánjuk, hogy minél előbb győződjék meg arról, hogy eddig is igen sok függvénynyel volt dolga, ámbár a' gyermeknek mindedig nem volt neve. Mert például az öszset, a' különbség, a' szorozat (factum) 'sat. a' munkába vett mennyiségek' szintannyi függvényei. Innen a' sz. végtelenekre megyen által. Végtelen kicsiny a' sz. alkalmas értelemhatározása után e' hányas $\frac{1}{x}$, ha x

vég nélkül növekedik, mi által $\frac{1}{x}$ szüntelen fogy, 's e'

fogyatkozás' határa a' semmi = 0. 'S így $\frac{1}{\infty} = 0$, tehát

$$\frac{1}{0} = \infty.$$

Melly alkalommal egyszersmind említi, hogy $\frac{0}{0}$ -nak különbféle értékei lehetnek.

A' többi austriai tartományokban fölsőbb mathematicai tanítószékek léteznek: minden régibb egyetemeken, minden fölsőbb hadi iskolákon, millyenek a' bécsi cs. k. Ingenieur-Academie, a' Wiener-Neustadt-i Militár-Academie, és a' velencei Marine-Cadetten-Collegium. Pavia és Padua két illetén tanítószékkal bir; az egyikén tanítatik l'introduzione al calcolo sublime, a' másikon il calcolo sublime; — a' bécsi polytechnicum egygyel 'sat. Azonban az austriai birodalmat mathesis' ápolgatásáról igen dicsérni nem lehet.

A' franczia egyetemen (Université de France) öt kar (faculté) van, t. i. de théologie, de droit, de médecine, ('s ehhez tartozik az école de pharmacie, és az école

d'accouchement), továbbá: des sciences, 's des lettres. A' faculté des sciencesban vannak: dix chaires. — Calcul différentiel et intégral, Astronomie physique, Chimie, Minéralogie, Botanique et Physique végétale, Mécanique, Algèbre supérieure, Zoologie, Physique, Géométrie descriptive. L. Almanach philanthropique, ou tableau des sociétés et institutions de bienfaisance, d'éducation et d'utilité publique de la ville de Paris. À Paris; minden esztendőben. Ide tartoznak: a' roppant párisi polytechnicum, a' collegiumok 'sat. A' Francziák nem elégednek meg intézeteikkel. Olvasóink eléggé ismerik a' német egyetemi leczkelajstromokat.

20. Következik az analysis' fölosztása, mellynek részei a' sz. véleménye szerint: 1.) elemi algebra; 2.) függvények' tudománya; 3.) külzeshánylás (calculus differentiarum); 4.) külzelékhánylás (calculus differentialis); 5.) kapcsolati hánylás (calculus combinatorius). Melly fölosztást a' sz. így végez be: „Ezen felállított rendszerhez képest az elemi algebrának tanítmányait tudva lévőknek tévén fel, ezentul a' függvények' tudományát fogjuk előadni.“ A' sz. kétségkívül az integratiót is érti külzeléki hánylás nevezet alatt. De merjük kérdezni: alkalmaztatni fogja-e a' külzeléki hánylás' tanítmányait a' geometriára, mi által e' számvetésfaj nemesak teljes dicsőségében áll elő, de e' fölül sokkal világosabbá lészen, mi az analyticai geometria' alapvonatai nélkül lehetetlen. Aztán: kimaradnak-e a' fölsőbb rangu egyenletek, hogy más tanítmányairul az úgy nevezett végesek' analysisének (analysis finitorum) hallgassunk, mellyeket a' sz. által előadandó tanítmányokbul következtetni lehet. — A' függvények' világos fölosztása után következnek néhány a' végtelen kicsinyeket és nagyokat illető tanítmányok,

's a' fölebb már érintetett hányas $\frac{0}{0}$ bővebb vizsgálata;

továbbá a' határvetés (théorie de limites, Gränzenlehre), 's a' középértékek' rövid fejtegetése, mellyeknek Cauchy' munkáiban nem kevés jelentősége van. A' szorzalékok 's hatóságok még a' külföldön is kevésbé ismert tárgyak,

's ezekben, valamint a' haladásruli szakaszban is mutatja a' bőtudományu sz., hogy közönséges kézi-könyvektül különböző utat fog tartani.

Vigyázzanak az olvasók, hogy a' függvényjelt : F, f, φ, ψ ... magán véve mennyiségjelnek 's jelesen összezűnek (coëfficiens) ne nézzék, mi tapasztalásunk szerint a' tanulást szerfűlűtt akadályoztatja. Továbbá az ismétlűjelt (Wiederholungszeichen) kitevűnek tartani nem kell, miűrt is tanácsosnak tartjuk számos (numericus) ismétlűjelt csak alul, fűlűl pedig csak vonásokat használni, annál inkább, mivel némelly írűk functiojelek után kitevűkkel élnek. Így például $1(1^2 x) = 1(1x)^2 = 211x$, nem pedig $= 111x$, mint azon esetben, ha 2 csupa ismétlűjel. Javasoljuk még a' sz. olvasűinak, hogy a' szorzalűkok' kűttagu szorzűit rajzűnnal rekeszbe foglalják, így: $a(a+d)(a+2d)(a+3d) \dots (a+(n-1)d)$. Prűbálhatják Crelle' jelelűsműdját is, melly ez:

$$[a, + d]^m$$

űgy hogy az alapmennyiség és a' kűlűnbűzet kűzz  von s tétessék, 's az  sszeszorozott tagok' száma kitevű gyanánt (itt a' mondott von s emlekezteti az olvasűt arra, hogy m-nek valamivel kűlűnbűzű jelentése van) irass k. E' jelelűsműdn l fogva:

$$[a, + d]^1 = a$$

$$[na, + nd]^m = n^m [a, + d]^m$$

$$[a, + d]^{m+n} = [a, + d]^m \cdot [a + md, + d]^n$$

'S ezekbűl mások kűzt az illetén kűnnyen megtanulhatű (mert más ismert tételekre emlekeztetű) kifejezések:

$$\left[a, \frac{+d}{-a} \right]^m = \frac{1}{a^m} \left[a, \frac{+d}{-d} \right]^m ;$$

$$\left[\frac{+a}{-d}, \frac{+1}{-1} \right]^m = \frac{1}{d^m} \left[a, \frac{+d}{-d} \right]^m ;$$

tehát :

$$\left[a, \frac{+d}{-d} \right]^m = a^m \left[1, \frac{+d}{-a} \right]^m ;$$

$$= d^m \left[\frac{a}{d}, \frac{+1}{-1} \right]^m \text{'sat.}$$

Mindezt az olvasó' könnyebsége miatt hozzuk elő, 's csak most, mert ha az ilyeneken egyszer tul van, segéd-kézre alig lesz szüksége.

21. A' kétszaki oktatmány' leszarmaztatása az által különbözik a' más elemi könyvekben találtatóktul, hogy nem a' kapcsolati vagy külzeléki hánylás' következménye. A' sz. igen egyszerű megmutatása ebben áll. Könnyen találtatik, m egész állító szám lévén:

$$(a+b)^m = a^m + \alpha a^{m-1} b + \beta a^{m-2} b^2 + \gamma a^{m-3} b^3 + \delta a^{m-4} b^4 + \dots + b^m$$

továbbá:

$$(a+b)^{m+1} = a^{m+1} + (\alpha+1) a^m b + (\alpha+\beta) a^{m-1} b^2 + (\beta+\gamma) a^{m-2} b^3 + \dots + b^{m+1}$$

aztán az alakított számokruli tanítmányok' következé-sében:

$$\begin{aligned} \alpha &= m; \\ \beta &= \frac{m(m-1)}{1 \cdot 2}; \\ \gamma &= \frac{m(m-1)(m-2)}{1 \cdot 2 \cdot 3} \text{'sat.} \end{aligned}$$

Vége e' kitélt:

$$(1+b)^k$$

k' függvényének nézven, miután:

$$fk = 1 + k_1 b + k_2 b^2 + k_3 b^3 + \dots$$

először egész állító, aztán tört állító, és tagadó számokra nézve, helyesnek találtatott, a' kétszaki oktatmány' közönzégés léte bebizonyul. Következik a' kétszaki oktatmány' alkalmaztatása gyökérkihuzásra, hol az analysis egyszerű és könnyü eszközt nyujt az efféle munkálatokra, mig az elemi közönzégés számvetés csak a' koczka-gyökérkivonásig emelkedhetik nagy bajosan. Itt Lambert' nagyhasznu alkatja is említettik. —

Hasonlólag, t. i. inductio által, találtatik a' sokszaki oktatmány (theorema polynomiale) $(a+b)^m$ -ben b helyett $b+c$, $(a+b+c)^m$ -ben c helyett $c+d$ 'sat. tétetvén. Leg-

nagyobb figyelmet érdemel a' sorzatokruli szakasz, mint-hogy ebben az újabb analysták' találmányai rendesen és világosan adatnak elő. Ugyanis a' sz. szerint elítélhetni a' sorzatok' összehajlását: 1.) közvetlenül az összező tag' szemrevételeébül, mint például a' ,mérlegi (geometricus) haladásban'; 2.) a' pótlék' természetébül; 3.) fogyó sorokban az

előjelek' mivoltábul; 4.) összehasonlításbul; 5.) $a_n \frac{1}{n}$ (a' könyvben itt nyomtatási hiba van, mint több helyen) értékébül azon esetben, ha n vég nélkül nő ('s eddig a' nagyhirü Cauchy után); 6.) $\frac{a_n a_{n+1}}{a_n - a_{n+1}}$ elenyészhetőségébül (mirül Burg a' bécsi polytechnicum' évkönyveiben értekezett, 's mit tanítókönyveibe is fölvelt); 7.) na_n elenyészhetőségébül; 8.) a' sorzat' két hajló sorzat közzé ejtethezóságébül. Vizsgáltatnak aztán az illeten sorzatok:

$$a_0 + a_1 x + a_2 x^2 + a_3 x^3 + a_4 x^4 + \dots$$

Ezután kitér a' sz. egy igen érdekes tárgyra, t. i. a' végtelen haladásoknál elkövethető legnagyobb hibábul, ha azoknak csak bizonyos számú tagjai vétetnek. Végre következik e' hányas'

$$\frac{a_{n+1}}{a_n} = \frac{n^h + \alpha_1 n^{h-1} + \alpha_2 n^{h-2} + \dots}{n^h + \beta_1 n^{h-1} + \beta_2 n^{h-2} + \dots}$$

bővebb vizsgálata, 's Gauss után e' sorzatra

$$1 + \frac{\alpha \beta}{1 \cdot \gamma} + \frac{\alpha(\alpha + 1) \beta(\beta + 1)}{1 \cdot 2 \cdot \gamma(\gamma + 1)} + \dots$$

alkalmaztatása. — Ha már most visszatekintünk e' füzet-re, nem lehet nem örvendenünk egy felül, hogy honi literaturánk nem sokára olly munkával fog birni, melylyel pirulás nélkül a' mathematicai külfölddel szemközt állhatunk, mit eddig, Nagy K. munkáját kivéve, alig tehattünk; valamint más felül kívánjuk, hogy a' többi füzetek' megjelenése által literaturánk' ebbeli hiánya minél előbb pótolassék ki. A' munka elég világosan van írva, 's az ollyan olvasónak, ki olvasásán gyakran akadna meg,

azt sűgjuk fűlébe: kezdené ismét az elemi analysisen, 's jelesen gyakorolná magát az egyenletek' megfejtésében — vagy ha a' tanítmányok, mellyeken megakadt, a' következőkkel szoros összeköttetésben nincsenek, menne tovább, más alkalommal 's kedvezőbb körűlmények alatt (benigniore minerva) azokra visszatérendő.

A' gyakorlati terjedségmérés, mechanica, az építész-tudományok és csillagászat' honi literaturája még csekélyebb, 's errűl közelebben értekezni fogunk.

VÁLLAS A. phil. dr.

II.

AZ OLASZ SZÉPLITERATURA' TÖRTÉNETEINEK VELEJE*.

Az olasz classicusok' számos gyűjteményei között legteljesebb az, melly Majlandban jött ki 1802től fogva, 's többre megyen 350 köteteknél 8.; különösen a' költök' gyűjteményei között legnevetesebbek: *Parnasso Italiano*. Velenczében, 1784től fogva. 56 kötet 8.; és *Parnasso degli Italiani viventi*. Pisa, 1798től fogva, 33 kötet 8., 's ismét újabb folytatás 1812től fogva, 41 kötet 12. rétbén.

* *Kutatók*: Girol. Tiraboschi *Storia della letteratura italiana*. Modena, 1772, 10 Voll. 4. — 1780. 12 Vol. 4.

Angelo Fabroni *Vitae Italorum doctrina excellentium, qui secc. XVII et XVIII floruerunt*. Rom. 1766. T. I—IV. Flor. T. V. Pisa, T. VI—XIV. 1780—1789. 8.

Eiusdem *Elogi d'illustri Italiani* T. I. 1786. 8.

Eiusd. *Elogi d'uomini illustri* T. II. Pisa 1789. 8.

Giov. Mar. Crescimbeni *Istoria della volgar poesia*. Venez. 1731. 6 Voll. 4.

Giusto Fontanini *Biblioteca dell. eloquenza ital. ed. di Apost. Zeno*. Venez. 1753. 2 Voll. 8. — Giuseppe Maffei *Istoria della letteratura Italiana dall'origine della lingua sino a nostri giorni*. Voll. 4. Milano 1834. 8.

Joseph Baretti *diss. of the italian Poets*. Lond. 1766. 8.

Joh. Nik. Meinhard's *Versuche über den Charakter und die Werke der besten ital. Dichter*. Braunschw. 1763. 2 B. 8.

Gamba *Galleria dei Letterati ed Artisti della prov. Austro-Veneta nel s. XVIII*. Venez. 1822. 18 kötet 8ad rétbén.

Litterärgeschichte. Von J. G. Eichhorn. Göttingen, 1799. 8.

Lehrbuch der Litteraturgeschichte, von L. Wachler. Leipz. 1830. 8.

A' nyelv és izlés' jobbítására czélozó intézetek között említést érdemelnek a' sok tudóstársaságok, mellyek az időrend szerint így következnek. 1539 Accademia della nuova Poesia. — 1540 Accademia Fiorentina; — 1582 Accademia Fiorentina della Crusca; ennek szótára, melly sok izben 's legujabban Cesari által bővitve Veronában 1806tól fogva jelent meg 7 negyedréti kötetben, leghatóbb eszköz volt a' florencziai beszédmód' classicus tekintetének megerősítésére; — 1625 Accademia dei Fantastici; — 1630 Accademia degli Incogniti; — 1690 Arcadia; — 1731 Accademia dei Geniali.

Az olasz tudományosság 's különösen szépliteratura' történeteinek átalányos rajzolatja.

Az Olaszok, kiknél a' régi romai miveltségnek maradványai is tovább fenmaradtak mint másott, legelsőben ébredtek fel a' közép időbeli tudatlanság' álmából. Nálók sok harcz után korán alapítottak néhány szabad köztársaságok, mellyekben a' kereskedés, és a' nép' jólléte virágnak 's az által a' lelki erő, a' tudni vágyás, a' szépség' érzése, az igazság' nyomozása felelede, 's a' tudományok 's mesterségek' szeretete gyökeret verni kezdte. A' költészség, az ékesszólás, a' nemzeti történetírás, a' romai törvények' tudománya, a' bölcselkedés már a' 12dik századtól fogva jeles mivelőkre találának. Különösen a' 15d. század' vége felé a' közép rendbeliek' vagyonsága, számos nemesek és fejedelmek' bőkezűsége, 's a' régi görög és romai literaturának ezek által hatalmasan előmozdított felelevenedése a' lelki miveltséget csudálkozást érdemlő magasságra emelte. Igaz, hogy a' tudományok 's mesterségek' ezen irigylésre méltó szerencsés állapotja nem soká tartott. A' 16dik század' elején folytatott francia és spanyol háborúk, 's az azokat nyomban követett belső villongások elszegényedést, 's a' mi azzal együtt szokott járnai, a' lelki tehetségek' mivelésében nagy meglassudást, a' nemzet' nagyobb részénél eltompulást, az írónál izetlen mesterkélést és silány elméskedést okozott. Utóbb a' gondolkodás' szabadsága is elnyomatott; a'

miből a' 16dik század' végétől fogva a' literatura' hanyatlása, a' miveltebbekközött az uralkodó hitnek külsőképen színlett tisztelete mellett szilaj kétségeskedés és hitnélküliség, a' tanítói intézetekre gondos ügyelésnek elmellőzése, a' köznépek egészen magára hagyattatása, 's a' tudósok' figyelmének csupán az oskolák' körébe szorított vagy czéhbeli tudományokra fordítása következett. Mindazáltal a' 15dik és 16dik századbéli classicus olasz munkák e' lelki erőtlenedés' idejében sem maradtak sem az írókra sem általában a' nemzetre nézve minden jó foganat nélkül; a' legujabb időkben pedig, úgy látszik, viszont szebb nap derül az olasz tudományos világban, különösen a' szépliteraturára nézve.

Ha a' szépliteratura külön tekintetik, annak történeteiben a' közelebb lefolyt századok alatt következők a' fővonalak: **TRISSINO** (szül. 1478. † 1505ben) a' rendszeres szomorújátékot, melly 1000 esztendőnél tovább számüzve volt, ismét a' színpadra vitte; **ARIOST** (szül. 1474. † 1533.) a' regényes hőskölteményt megújította. **MACCHIA VELLI** (szül. 1482. † 1528.) első irt az ujjabbak között olly történetírási munkát, melly a' régiek' remekeivel összehasonlíttathatik, 's ennek classicus prosáját **BEMBO** (szül. 1470. † 1547.) és **DELLA CASA** (szül. 1503. † 1556.) erősebb lábba állították. De az írók' e' felemelkedése nem soká tartott: 's már a' 16dik század' végén **MARINO** (szül. 1569. † 1620.) feje lett egy pompavadászó felekezetnek', melly pöffedségben és üres szópompában kereste a' költészi érdemet. A' critica elnyomta ugyan e' rosizlést; de az írók, saját lelkesedésre erőtlenek lévén, a' poesisben **Petrarcát**, **Ariostot** és **Tassót**, a' prosában pedig **Bembót** és **Della Casát** rabi módon követték. Végre a' 18dik század' második felében némelly jeles talentumú férjfiak, p. o. **ALGAROTTI** († 1764.), **BETTINELLI** († 1758 körül) és **GOZZI** († 1760 körül) új életet leheltek ugyan a' toscanai beszédmódba; de elholt nemzeti literaturájokat régi szebb életére még sem támasztották fel.

A. A' KÖLTÉSSÉG.

1. *Madrigal, sonet és lyrái költemény.*

Olaszország a' provenczáloktól örökségül nyerte a' madrigalt és sonetet, 's PETRARCA (szül. 1304. † 1374.) mind a' két énekemet a' lelki szerelem' festésében a' legnagyobb tökéletességre emelte. Ennek szellemi nyelve bájoló erővel birt, 's minthogy ez énekem rövidsége miatt könnyebben utánoztathatott, azért Petrarca után számtalan olasz versfaragók tettek benne nagy részént szerencsétlen próbákat. Azután MARINO († 1628.) Petrarca' szólásmódjai közzé saját helytelen metaphoráit 's napkeleti pompáját elegyítette: 's az ő fattyú villogásai által megvakított követői a' rosz uton még tovább mentek. ACHILLINI († 1640.) a' szerelem' énekeit szertelen pöffedségével szenvedhetetlenekké tette. Hijában szegezték magokat a' rosz izlésnek ellene a' muzák' jobb tanítványai, p. o. gróf TESTI († 1746.), hijában adtak jobb példákat; csak az idő orvosolhatta a' nyavalyát a' 17dik század' végén, 's még az sem egészen.

Az odában először CHIABRERA († 1638.) kezdett uj és jobb időszakot. Gróf TESTI (szül. 1593. † 1646.) a' lelkesedésben Horác' méltó tanítványa volt, de nem a' kifejezés' tisztaságában 's ékességében. FILICAJA (szül. 1642. † 1707.) a' könnyebb szerü énekek' körében maradt és ott szerencsés is volt; GUIDO Sándor (szül. 1650. † 1712.) magasabb repülést is próbált, de szerencsétlenül. ZAPPI († 1719.) és ROLLI' († 1762.) munkáikban a' könnyebb szerü oda szelíden, gyengéden és szerencsésen folyt, 's METASTASIO a' nyelvet édesen zengedező muzsikává változtatta, 's ugyanazért a' cantate' külső alkotásában is legtökéletesebb; jóllehet a' belső érdemre nézve ZENO († 1750.) és Rolli őt felülhaladják.

Francesco PETRARCA (szül. 1304. Arezzoban Toscanában, † 1374. Arquaban, Padua mellett egy faluban). L. Opere, ed. Muratori. Modena 1711. 2. Voll. 4. — Le rime del Petrarca brevemente esposte per Lodovico Castelvetro. Venez. 1756. 2. Voll. 4.

Giamb. MARINO (szül. Nápolyban 1569. † 1625). L. la Lira. Ven. 1604—14. 3 Voll. 12. Opere. Paris 1620.

Claudio ACHILLINI (Bolognából.) Opere. Bergamo 1632. 4.

Gabriello CHIABRERA (szül. Savonában 1552. † 1638). Opere. Venez. 1757. 5 Voll. 12.

Fulvio TESTI (szül. Ferrarában 1593. † 1646.) Poesie liriche. Modena 1643—1648. 3 Voll. 4. Venez. 1676. 3 Voll. 12.

Vincenzo DA FILICAJA (szül. Florencziában 1642. † 1707.) Opere. Venez. 1737. 8.

Carlo Alessandro GUIDI (szül. Paviában 1650. † 1712.) Poesie liriche. Parma, 1681. 12. Verona 1726. 12. Neap. 1780. 8.

Giov. Battista Felice ZAPPI (Imolából, szül. 1667. † 1719.) Rime del G. B. F. Zappi et di Faustina Maratti sua consorte. Venez. 1760. 2 Voll. 12. — Opere. Venez. 1728. 12.

Paolo Antonio ROLLI (virágzott 1720tól fogva, † 1762.) Poetici componimenti Venez. 1744. 10 Voll. 8.

Apostolo ZENO (szül. Velenczében 1698. † 1750.) Poesie drammatiche. Venez. 1744. 10 Voll. 8.

Pietro METASTASIO (szül. Romában 1698. † 1782. Bécsben). Opere dell' Abbate Pietro Metastasio. Torino 1757—1770. 10 Voll. 8. Lucca 1798. 8 Voll. 8.

• 2. *A' hősköltemény.*

Az első hősköltemény az olasz nyelvben komoly nemű volt. DANTE (szül. 1264. † 1321.) pokolról, purgatoriumról 's mennyről egy csudálatos költeményt készített, mellybe lelkeséget és testiséget, sok jót és rosztát válogatás, rend, terv és szabályok nélkül összezavart. Az arra következett hősköltemények olly tárgyakat dolgoztak ki nemesebb izléssel, majd tréfás, majd komoly módon, mellyekkel a' lovagköltemények foglalatoskodtak vala. Igy PULCI (szül. 1432. † 1487.) az ő régibb Morgantejában csupán egy lovag könyvet szedett tréfás rímekbe; ellenben BOJARDO († 1494) az ő szerelmes Rolandját komolysággal

's szenvedélyességgel (pathossal) írta, 's ugyan a' képen folytatta AGOSTINI is. Egyik sem nyert kedvességet; BERNI tréfás hangon dolgozta ki ugyan e' költeményt, de az sem tetszett. Illyen félig szerencsés, félig szerencsétlen próbák után ARIOSTO (szül. 1474. † 1533.) lépett fel az ő dühös Rolandjával, melly még most is mind a' belmind a' külföldön tüzes csodálkozás' tárgya, jóllehet az egésznek rendnélkülisége, az illendőségnek nem mindenütt megtartása, a' gyakran bele kevert könnyelműségek, az előre el nem készített episodumok 's a' komolyról tréfára hirtelen ugrások, 's több e' féle hibák a' critica' gáncsait el nem kerülhették. Egy illy regényes-hős remek munka után TASSO Bernát (szül. 1493. † 1569.) nem lehetett Amadisával szerencsés; 's az a' gondolat, hogy Ariostot felülhaladni lehetetlen, sokáig visszatartóztatta a' költöket a' lovagi hősköltemény' irásától. Csak FORTINGUERRA (sz. 1674. † 1735.) próbálta Ariost' és Pulci' módjait, amannak kalandori nagyságát, ennek tréfaságát az ő Ricciar-dettojában egyesíteni.

TRISSINO (szül. 1478. † 1550.) Chalcondylas' tanítványa, a' régi görög hősköltemények' rendszerűségét megismervén, a' Provenczások' igáját, mellyet addig minden elődei viseltek, lerázta magáról, 's komoly hangon rimetlen versekben írta a' Gothusoktól megszabadított Olaszországot, melly munka a' görög régiség' rendszerűségével ugyan bir, de bádjadt 's hideg, kellem és széphanyszat nélkül szükölködő 's a' leírásokban üres és fárasztó.

Ellenben Torquato TASSO' (sz. 1544. † 1595.) megszabadított Jeruzsáleme a' komolysággal sok egyéb jelességeket is egyesít, 's ha bár a' Crusca által sokban gáncsoltatott is, mégis állandóul csodálkozás' tárgya maradott a' nemzetnél, melly azt könyv nélkül megtanulta 's belőle a' szebb helyeket országszerte énekelte. Ezzel nem ér fel későbbi munkája, a' meghódított Jeruzsálem; 's még kevesebbé lehet Marino' dagályos költeményét a' Bethlehemi gyermekek' öldököltetéséről, vele összehasonlítani.

Más felől TASSONI Sándor (szül. 1561. † 1635.) az ő elrablott vödrében feltalálója 's teremetője lett a' játékos

hőskölteménynek; mert habár némellyek szerint BRACCIOLINI († 1645.) elébb tett is efféle próbát, de munkája későbbben lépett napfényre. LIPPI Tassonit utánozta 's legfőbb elméssége florencziai példabeszédekben 's szörzálhasogató szólásmódokban áll.

DANTE ALIGHIERI *divina Comed.*, ed. Pompeo Venturi. Venez. 1759, 5 Voll. 4. 1760. 7. Voll. 8.

Luigi PULCI (szül. Florencziában 1432. † 1487 körül) il Morgante maggiore. Firenze 1732. 4.

Matteo Maria BOJARDO *l'Orlando innamorato* (3 könyvek) Scandiano 1496; 3 könyvekkel meg bővítve Nicolaò DEGLI AGOSTINI által. Venez. 1553. 4., 1565. 4., rifatto da Francesco BERNI († 1530). Firenze 1725. 4. Paris 1768. 4. Voll. 12.

Lodovico ARIOSTO *Orlando furioso*. Firenze 1551. 4. és igen sokszor. Rézmetszetekkel. Venez. 1730. 2 Voll. Még pompásabban John ASKERVILLE. Birmingham 1773. 4. Voll. 4. — *Opere*. Venez. 1565. 4. *Opere* Venez. 1772. 4. Voll. 4.

Bernardo TASSO (Bergamoból). *L. Amadigi*. Venez. 1755. 4. Voll. 12. *Il Floridante*. Mant. 1587. 12.

Niccolò FORTINGUERRA (szül. Romában 1674. † 1735) *Il Ricciardetto*. Par. (Ven.) 1730. Lond. 1767. 3. Voll. 16.

Giangiorgio TRISSINO, *l'Italia liberata da Gotti*. Rom. 1547. 3. Voll. 8. — *Opere*. Verona 1729. 4.

Torquato TASSO. *Il Rinaldo*. Venez. 1562. 4. *La Jerusalem liberata*. Parma 1581. 12. *La Jerusalem conquistata*. Rom. 1593. 4. — *Opere*. Venez. 1722—1742. 10. Voll. 4.

Giamb. MARINO (Nápolyból) *le strage degli Innocenti*. Rom. 1653. 12. *Adone*. Paris 1623. *Opere*. Paris 1620.

Alessandro TASSONI (szül. Modenában 1565. † 1635.) *la secchia rapita*. Ronciglione (Rom.) 1624. 12. Paris 1767. 2. Voll. 8.

Lorenzo LIPPI († 1664) *Malmantile raquistato*. Firenze 1688 és 1730. 4.

3. *A' pásztorköltemény.*

A' költészség' egyéb nemeiben az Olaszok részint eltévesztették az igaz ízlést, részint csak az első hiányos próbáknál maradtak.

Az olasz pásztorkölteményben ritkán találhatik az előadás' egyszerűsége. SANNAZAR' († 1535) Arcadiája, melly pásztori innepek' prosai leírásából 's közbe vegyített idyllionokból áll, e' nemben a' legjelesebb munka, de az is igen keresett 's a' pásztori világban szokatlan nyelven van írva. Gróf BUONARELLI († 1608.) elmés metaphorái még kevesebbé illenek a' pásztorkölteményhez. 'S ha ALAMANNI († 1556) az erkölcsök' festésére 's a' nyelvre nézve kevesebbé hibás, ezt annak a' környülménynek köszöni, hogy többnyire Theocritot utánozta.

JACOBO SANNAZARO (szül. Nápolyban 1458. † 1530.) Arcadia. Velenczében 1596. 12.

GUIDIBALDO BUONARELLI (szül. Urbinóban 1563. † 1608.) Opere. Rom. 1640. 12.

LUIGI ALAMANNI (szül. Florencziában 1495. † 1556.) Egloghe I. Opere Toscane. Venez. 1542. 2. Voll. 8.

4. *A' gunyköltemény.*

Ebben az Olaszok a' romai írókat vették példányúl, a' nélkül, kogy őket elérték volna. Ariost' horáci utánozásában a' társalkodási beszéd' sok olly hibái találhatnak, mellyek még e' részben nem eléggé miveltszázadának sajátjai voltak; következői pedig, p. o. MAGGI († 1699), MENZINI († 1704) 's egyebek a' helyett, hogy az emberi esztelenségeket elmésen gunyolnák, kemény dorgálásokat 's gyakran személyes sértegetéseket is adnak. GOZZI (1760 körül) még legszerencsésebben követi a' régieket. BERNI († 1530) egészen eltávozott a' tanítási módtól 's gúnyiratait bohókásokká változtatta 's azokba sok tartományi beszédmódokat kevert és sok szókat olly értelemben vett, millyenben a' toscanai nyelven nem fordulnak elő; a' miből egy igen különös írásmód származott, melly róla Bernesconak neveztetett.

Gnyköltemények' gyűjteményei: *Sette libri de Satire raccolte di SANSOVINO.* Venez. 1573. 12. *Satire di cinque poeti illustri racc. di ANDINI.* Venez. 1565. 12.

Satire e rime del. div. L. ARIOSTO. Hamb. 1731. 8. és *Opere.*

Carlo Maria MAGGI (Mailandból 1699) az ő munkáiban. Milano 1700. 2. Voll. 4.

Benedetto MENZINI (Florenziából, † 1704.) *Satire* Amsterd. 1719. 8.

Il Trionfo dell' Umilita, poemetto e dodeci sermoni del Conte Gasp. Gozzi. Venez. 1764. 8.

Rime piacevoli del BERNI. Vicenza 1603. 2. Voll. 8.

5. *A' tanítóköltemény.*

Jeles philosophiai tanítókölteményeik épen nincsenek az Olaszoknak; a' tudományi 's művészégi nemben is ALAMANNI († 1556), RUCELLAI († 1525) és RICCOBONI († 1753) csak hijánytöltők. A' leiró- vagy rajzolókölteményben sem emelkedik PELLEGRINI (1785 körül) a' közepszerüségnél feljebb.

La coltivazione di L. ALAMANNI, e le Api di RUCELLAI (Oricellarius szül. Florenziában 1475. † 1525.) Padov. 1714. 4.

L'Arte rappresentativa di L. RICCOBONI (Párisban élt), histoire du theatre italien. Paris 1727. 2 Voll. 8.

Poemetti dell' Abbate Gius. Luigi Conte PELLEGRINI Bassano 1785. 8.

6. *Drama. — Vigjáték.*

Minthogy a' köznép azon bohózatokat, mellyekkel az olasz vigjáték a' 13dik században kezdődött, nagyon megszerette, azért némelly színészek társaságba állottak, 's különféle bohózatokat rögtönöztek. Az illyekben négy álorczás személyek léptek fel, kik közül mindenik különös erkölcsi billyeget viselt, a' Pantalon élénket és vidort, a' Doctor innepélyest és feszeszt, a' Brighella ravaszt 's ügyest, az Arlecchino golyhót és bohókást. Csak a' cselekedet' menetele 's a' fellépések' rendje és módja iránt

egyeztek meg ezek előre magok között, a' beszélgetést pedig egészen a' magok' ügyességére bízták. Az elmés-ség' hiányát nevetséges furcsaságokkal 's az álarczáknak, az öltözetnek 's a' kimondásnak különösségeivel igyekeztek kipótolni. A' vigjáték egész Olaszországban a' 18dik századig ilyen alakú volt; 's midőn Goldoni azt jobb formába 's szebb alakba akarta öltöztetni, azzal kellett munkáját elkezdni, hogy a' rögtönöző társaságok' számára jobb terveket készített.

Az egészen kidolgozott vigjátékok *Comedia erudita* nevet viseltek. A' 18dik századig egy színésztársaság sem játszott ilyen darabokat; hanem a' magányos játékszineknek 's academiáknak hagyta azokat, mindaddig míg Goldoni a' velencezi színészeket rendszeres darabok' játékszására nem bírta.

Az úgy nevezett tudós vigjátékok (comédie erudite) eleintén deákül irattak, mert csak ezen nyelv tartatott tudós munkákra méltónak; utóbb Plautus és Terentius' vigjátékai olaszra fordítottak, 's lassanként szokássá lett a' nemzeti nyelvet is alkalmasnak gondolni arra, hogy rajta vigjátékok irassanak. Az illy vigjátékok' írói között elsőek voltak BIBIENA († 1520) és ARIOST († 1533); 's ezek után számtalan vigjátékirók következtek, de kiknek emlékezetét nemcsak a' külföldön hanem hazájokban is alig méltó fentartani. Mi különböztette meg az annyira elhírhedett ARETINOT († 1557.) egyéb, mint erkölcselenségei 's nyomorult kétértelműségei? mi CECCHI († 1552) egyéb, mint a' régiek' utánozásai, 's florencziai példabeszédekre hivatkozásai? A' legnagyobb dicséret, mellyet DELLA PORTA († 1615) érdemel, abban áll, hogy beszélgetései csinosak és helyesek, 's FAGIVOLI († 1742.) érdeme abban áll, hogy tiszta izlése a' XVIIIdik század' fattyu elméskedése által nem hagyta magát megvesztegettetni.

Vége GOLDONI (szül. 1707. † 1792.) elkezdte a' lelketlen CHIARINAK szünet nélküli ellenkezései között az olasz játékszin' jobbítását 's újra teremtését. Elsőben a' rögtönös vigjáték' számára teljesebb és jobb terveket készített, az álarczákat eltörölte 's a' színésztársaságokat arra

birta, hogy az ő egészen kidolgozott, noha igen közép-szerű darabjait játszották el rögtönözni szokottak helyett. Követői között **NOTA Albert** (szül. 1775.) legnevezetesebb. **Gozzi** 1761-től fogva a' dramatizált népi és tündéri regéket szerette meg, mellyek nem annyira belső érdeknek, mint a' színészek' rögtönözési ügyességének, a' benne előforduló bohózatoknak, 's a' különféle játéki gépelyeknek köszönték nagy szerencséjüket. **Gozzi**-hoz kapcsolta magát **DE ROSSI** is (szül. 1754. † 1827.). **ALBERGATI CAPACELLI Goldoni'** módját szerette a' nélkül, hogy a' közepszerűségnél tovább ment volna. **VILLI** és **DE GAMERRA**, **AVELLONI** és a' két **FEDERICI**, részint külföldi tárgyakat dolgoztak ki, részint külföldi példányokat követtek 's nemzetök' izléséhez alkalmaztak, de dolgozataik csak közepszerűek.

Bernardo DA BIBIENA († Romában 1520.) *La Calandra*. Venez. 1523. 12.

Lodov. ARIOSTO, feljebb előhozott munkáiban.

Pietro ARETINO († Velenczében 1566.) *Comedie*. Venez. 1588. 8.

Giov. Maria CECCHI *Comedie*. Venez. 1585. 8.

Giov. Battista DELLA PORTA (Nápolyból, † 1615.) *Comedie*. Napoli 1730. 4. Voll. 12.

Giov. Bat. FAGIVOLI *Comedie*. Venez. 1753. 7. Voll. 8.

Carlo GOLDONI (szül. Velenczében, 1707. † Párisban 1792.) *Comedie scelte dell' Avvocato Carlo Goldoni divise in sei tomi*. Venez. 1757. 6. Voll. 8. *Nuovo Teatro Comico dell' Avvocato Carlo Goldoni*. Venez. 1757. 58. 5. Voll. 8. *Comedie di C. Goldoni*. Torino 1756. 22. Voll. 8.

Il Teatro di Carlo Gozzi. Venez. 1773. 6. Voll. 8.

Il Teatro di Franc. ALBERGATI CAPACELLI. Venez. 1774—1779. 5. Voll. 8.

Il Teatro del Abbate VILLI. Venez. 1778. 2. Voll. 8.

Opere Teatr. di Giovanni DE GAMERRA. Pisa 1789. 90. 7. Voll. 8.

7. *A' szomorújáték.*

Az olasz szomorújáték még várja a' remek írókat. Angelo POLIZIANO (szül. 1454. †1494.) legelsőben cserélte fel a' deák nyelvet, mellyen eleinten a' szomorujátékok irattak, az olaszszal, minthogy Orpheusát olaszúl írta; CARRETTO a' játékszinre előszer alkalmazta Sophonisbét, de mellyet TRISSINO' Sophonisbéja minden bádjadtsága 's hidegsége mellett is meghomályosított, mert a' régieknek akkor igen kedvelt remekei szerint volt szabva. RUCELLAI Orestjében csaknem egészen Euripides' Taurisi Iphigeniáját fordította le; Rosemundejában, ha szintén a' görög szomorújáték' módjára a' karokat megtartotta is, eredetibb volt; de költészi érzés és elme kevés van benne. Az illy erőtlen próbák után könnyű volt Torquato TASSONAK kedvességet nyerni Torismondojával, mellyben a' terv helyes, a' cselekedet fokonként tovább tovább megyen, a' szenvedelmek jelesen vannak festve, 's a' versek szépen zengők.

Mind a' mellett e' jó próba után sem juthatott a' szomorújáték virágzásra, minthogy a' köznép a' rögtönös vigjátékot 's a' főbb rend a' daljátékot kedvelte. A' 16dik században GIRALDI († 1573.) iszonyító módot követett; DOLCE († 1568) a' görög és romai tagicusokat utánozta; a' 17dik század csaknem egészen terméketlen maradt; a' 18dik században MARTELLI († 1727.), GRAVINA († 1718.), CONTI († 1749.) és Scipio MAFFEI († 1755.) oskolaszeres munkákat, de nem remekeket adtak; ezeket mindazáltal PEPOLI († 1786), MONTI, PINDEMONTI 's kivált ALFIERI jóval felülhaladták. A' legujabb e' nembéli írók között leginkább FOSCOLO, NICOLINI, MANZONI és FORES különböztetik meg magokat.

Angelo POLIZIANO (szül. 1454. † 1494.) l'Orpheo, tragedia di Messer A. Poliziano. Venez. 1776. 8.

Gallerto CARRETTO la Sofonisba 1502.

Giangiorgio TRISSINO la Sofonisbe. Rom. 1524. 4.

Giov. RUCELLAI (szül. Florenczben 1475. † 1525.) la Rosimonda. Siena 1525. 8. Oreste e Ifigenia. Rom. 1726. 8.

- Torquato TASSO il Torrismondo. Mant. 1577. 8.
 Giambattista GIRALDI CINTIO († 1573.) Trag. Venez.
 1583. 8.
 Lodovico DOLCE (szül. Velenczében 1508. † 1568.) le
 Tragedie. Venez. 1566. 12.
 Pietro Jacobo MARTELLO (Bolognából, 1665. † 1727.)
 Opere. Bologna 1735. 7. Voll. 8.
 Giovan. Vincenzo GRAVINA (szül. Roggianoban Cala-
 briában 1664. † 1718.) Servo Tullio, l'Appio Claudio.
 Nápol. 1717. 8.
 Anton. CONTI († 1749.) Prose e Poesie del Signor Ab-
 bate Antonio Conti, Patrizio Veneto.
 Franc. Scipio Marchese DE' MAFFEI (szül. Veronában
 1675. † 1755.) La Merope. Modena 1714. 4.
 ALFIERI (szül. 1749. † 1803.) Opere. Pisa, 1806. Tra-
 gedie, Berlin, 1811.

8. *A' pásztorjáték.*

A' színjáték' ezen különös nemében a' személyek, jelenések 's erkölcsök a' pásztori világból, a' karok 's a' néha fellépő istenek és hősök a' szomorújátékból, a' dolog' kimenetele 's az elmés enyelgés valamint gyakran a' köz-emberi szerepek is a' vigjátékból vagynak kölcsönözve. Példákat benne előszer BOCCACCIO és POLIZIANO adtak, kiknek nyomán Sannazaro de CORREGGIO, GIRALDI, BECCARI, LOLLIO tovább haladtak. Legnagyobb tökéletességre ment TASSO Amintájában. Minthogy a' közönség ezen munkát nagy kedveléssel fogadta, GUARINI ujat dolgozott ki Pastor fido czim alatt, mellybe mindent bele szőtt, valami széppel 's tetszővel az olasz nyelv 's valami kellemmel és keccsel a' szerelem bir. Ezen két darab után semmi nevezetes dolgozat sem jelent meg e' nemben, mert a' nemzetnek a' bohózatokhoz 's daljátékokhoz ragaszkodása a' játékszinről a' dramának minden egyéb nemcít elnyomta. 'S csak későbbben METASTASIO irt ismét néhány olly pásztorjátékokat, mellyek emlékezetet érdemelnek.

L'Aminta, favola pastorale di Torquato TASSO, Venez.
 1769. 8.

Il Pastor fido di Giambattista GUARINI. Paris 1759.
12. (Guarini szül. 1538 Ferrarában, † Paduában,
1613.)

METASTASIO — Il Ciclope, la Galatea, l'Endimione,
l'Angelica, az ő munkáiban. Torino 1756. 10. Voll. 8.

9. A' daljáték.

A' szomorujátékok 's pásztorjátékok, mellyekben az Olaszok a' karoknak is helyt szoktak adni, alkalmat szolgáltatnak a' daljátékra. RINUCCINI' Dafnéja a' 16dik század' vége felé az első darab, melly a' komoly daljáték' nevét megérdemli. Csakhamar azután VECCHI készített 's muzsikába is tett Antiparnasso czim alatt egy olly csodálatos vigdaljátékot, mellyben toscanai, bolognai, spanyol sőt zsidó nyelven is vagynak énekek. E' nem csak hamar nagy kedvességre tett szert egész Olaszországban, 's minden egyéb rendszeres nemeket elnyomott. De a' költészet semmit sem nyert vele, minthogy ez csak mellékes dolognak, a' muzsika, ének, táncz és gépelyezet pedig főnek tartatott. Csak ZENO adott a' költészetnek nagyobb érdemet; de ariáiban nem volt szép muzsikai zengés. METASTASIO ezt is összekapcsolja daljátékaival a' nélkül, hogy a' költészet ellen hibázzon. Ha szintén darabjai a' szerelemnek felesleg nagy helyet adnak is, 's habár a' szenvedélyes nyelvvel, a' jelenések' sokságával, a' szerepek' öltözetével 's a' monologokkal néha a' művészi bírálót botránkoztatják is, mindazáltal a' szenvedélyek' gerjesztése 's a' játékszíni cifrázatok' és gépelyezetek' rendszeressége által magokkal ismét megbékéltetik.

Poesie drammatiche di Apostolo ZENO. Venez. 1744. 10. Voll. 4.

Abbate METASTASIO (tudajdonképen Pietro TRAPASSI, szül. Romában 1698. † Bécsben mint udvari költő 1782.) Opere de Signor Abbate Pietro Metastasio Firenze 1780. 8. Továbbá: Opere, 1790. 8. Voll. 8. Poesie. Torino 1756. 10. Voll. 8.

10. *A' rögtönözök. (Improvisatorok.)*

Olaszországnak eleitől fogva voltak 's most is vagnak olly költői, kik verseiket vagy rimeiket hol hegedű mellett, hol a' nélkül énekelni szokták. Az elébbi századokban *Silvio Antonino* a' rögtönözési ügyességért csodának, utóbb pedig a' sienai professor PERSETTI legnagyobb mesternek tartatott, 's ez utolsó 1725ben a' Capitoliumban meg is koszorúztatott. Ha meggondoljuk, melly gazdag az olasz költői nyelv, 's melly sok szabadságokat megenged, ha tudjuk, melly igen ismeretesek Olaszországban Ariost, Tasso, Marino, Metastasio' 's egyebek' munkái még a' köznép előtt is, ha végre el nem felejtjük, melly igen hangászati füllel bírnak az Olaszok, 's melly könnyen fűznek szókat rithmusba, nem fogjuk csodálni, hogy a' rögtönözés nálok olly sokra ment. Azonban, ha a' költő egyszermind sok hasznos ismeretekkel nem bír, gyakran megtörténik, hogy rimekkel megprémezett költészi esztelenség énekeltetik.

B. A' PROSA.

Az olasz prosát BOCCACCIO alkotta, 's MACCHIAVELLI már a' 16dik században legnagyobb tisztaságra 's tökéletességre vitte; mégis nagyon kevés classicus írók vagnak benne. Az ugy nevezett *vulgare illustre*, még a' főrendeknél sem mindenütt társalkodási nyelv, hanem ezek is annyira ragaszkodnak tartományi beszédmódjokhoz, hogy nemcsak a' társalkodásban azzal élnek, hanem írói nyelvé is azt akarnák tétetni. Eleitől fogva minden tartományi beszédmódokon irattak vigjátékok 's készítették fordítások. Igy Tasso' megszabadított Jeruzsáleme is le van fordítva ollyan beszédmódokra, mellyek Velenceze, Bergamo, Bologna, Mailand 's Nápoly körül gyakoroltatnak.

A' prosaicusok tehát a' *vulgare illustre*t nem a' társalkodásból tanulták, melly neki szabadabb repülést adott volna, hanem némelley classicusoknak tartott írók' munkáiból, kiknek rabi utánozói lettek. Innét van az a' háttartalan tekintet, mellyel Boccaccio, Bembo, della Casa

egész' a' 18dik század' utolsó feléig birtak. A' ki jó prosaicus akart lenni, legkisebben sem bátorkodott ezeknek írásmódjától eltávozni; 's azért az előadásban Boccaccio' példájára igen szószaporítók voltak, valamig ALGAROTTI, BETTINELLI, FILANGIERI († 1788.), PAGANO († 1799.), BECCARIA († 1793.), VERRI († 1797.), BARETTI († 1789.), BERTOLA, CESAROTTI († 1808.) a' dolognak jobb fordulást nem adtak.

1. A' tanító írásmód.

MACCHIAVELLI után ebben egy író sem lépett fel, ki olly tisztán, röviden, tömötten 's világosan adott volna oktatásokat 's értekezéseket, mint ő. Csaknem minden követője 's utánozója szószaporító lett; míg végre GRAVINA († 1718.) és BETTINELLI († 1780. körül) ismét arra emlékeztetének, hogy az olasz nyelv eléggé alkalmas a' velős előadásra, csak az író tudjon vele bánni. Egyébiránt a' tanító írásmódban az említett hiányosságok mellett is említést érdemelnek: DA VINCI (szül. 1452. † 1519.), SERLIO, CELLINI, PARUTA, TASSONI, SARPI, PALLAVICINO, MAGALOTTI, VICO, GENOVESI, 'sat.

Discorsi sopra T. Livio, és il Principe, Opere di MACCHIAVELLI. Haag, 1726. 4. Voll. 8.

GRAVINA (szül. Roglianoban Calabriában, 1664. † Romában 1718.) della ragion poetica. Rom. 1708. 4. Venez. 1731. 4.

BETTINELLI dell' entusiasmo delle belle arti, Opere. Venez. 1780. 8. Voll. 8.

2. A' beszélgetés.

A' régi bölcselkedők' módjára az Olaszok is próbáltak különféle erkölcsi, szépliteraturai, 's általában tudományi tárgyokról beszélgetésekben értekezni, minthogy úgy a' fogalmak' magyarázása könnyebbé 's az előadás népszerűbbé tétethetik. De többnyire olly bő beszédűség uralkodik efféle munkáikban, melly az olvasónak unalmat okoz. Mind Macchiavelli és GELLI († 1563.) előtt, mind ezek után sokan irtak beszélgetéseket, de senki

sincs közöttök, ki azokat szerfelett hosszasan nem nyujtaná. Macchiavelli, Gozzi, († 1750. körül) és ALGAROTTI († 1764.) még legtöbb figyelmet érdemelnek.

Giambattista GELLI (szül. Florencziában 1493 körül † 1563.) Dialoghi. Firenze 1546. 4.

Nic. MACCHIAVELLI trattato della guerra; Opere. Haag 1726. 4. Voll. 12.

Gasp. Gozzi Opere. Venez. 1759. 6. Voll. 8.

ALGAROTTI, il Neutoniano per le Donne (1737.) Opere. Livorno. 1764. 8. Voll. 8.

3. *Levelek.*

A' levélírásban BEMBO és DELLA CASA sokáig remekeknek tartattak, de méltatlanul. Annibale CARO († 1566.) csak távolról közelit a' levelezés' egyszerűségéhez; Tasso Bernát is csak írásmódjának csinoságáért 's nemes gondolkozásáért, nem egyszerűségéért, érdemel dicséretet. Gozzi Gáspár († 1750 körül) szerfelett szószaporító. Csak ALGAROTTI tudta e' hibát nagy részint elkerülni, 's ő, a' hol a' levelezés' természete ellen vét is, legalább csinos, jó izlésű, mulattató és hasznos tárgyú vala, mint METASTASIO is.

Lettere volgari di diversi nobilissimi uomini (racc. da Paolo MANUZIO.) Venez. 1542—64. 3. Voll. 8. Lettere di div. eccel. uomini (racc. da Ludov. DOLCE.) Venez. 1554. 8. Lettere di diversi eccellenti uomini racc. da Dion. Atanagi e Porcacchi, libri 17. Venez. 1584. 8.

Pietro BEMBO. Opere. Venez. 1729. 4. Voll.

Giovanni DELLA CASA (szül. Mugrelloban 1503. † 1556.) Opere. ed. Giov. Bat. CASOTTI. Firenze 1707. 2. Voll. 4.

Annibale CARO (szül. Citta Nuovaban 1507. † 1566.) lettere familiari. Venez. 1735. 3. Voll. 8. Opere. Venez. 1757. 7. Voll. 8.

Bern. TASSO, Lettere. Pad. 1733. 2. Voll. 8.

Lettere diverse facete, erudite e varie de Conte Gasparo Gozzi. Venez. 1754. 2 Voll. 8. Opere. Venez. 1759. 6 Voll. 8.

Lettere di Francesco Conte ALGAROTTI († Pisában 1764).

Opere. Livorno 1764. 8 Voll. 8.

Lettere di P. METASTASIO. Nizza 1786. 5 Voll. 8.

4. Az ékesszólás.

Az olasz literatura szónoki beszédekkel nagyon bővelkedik; még sincs egy classicus szónoka is. A' vallás Olaszországban többnyire hiányos kidolgozású predikációkban hirdettetik, mellyekben gyakran Virgiliusra 's Ovidiusra is vagynak hivatkozások; az ügyvédek is rendszerint ügyetlen beszédek tartanak 's szent Ágostonnal és sz. Hieronymussal is bizonyítanak a' törvényszékek előtt. Csak követségeknél 's ünnepélyes alkalmakkal tartattak néha figyelmet érdemlő beszédek: 's olyankor léptek fel a' két legnagyobb szónokok is, mellyeket Olaszország előmutathat, t. i. DELLA CASA († 1556), és SPERONE SPERONI († 1588).

Orazioni volgarmente scritte da molti uomini illustri, raccolte da Franc. SANSOVINO. Venez. 1569. 4. Továbbá: Prose Fiorentine, raccolte dallo Smarrito Accademico della Crusca (Carlo DATI). Firenze 1661—1722. 5 Voll. 8.

Giovanni DELLA CASA (szül. Mugrelloban 1503. † 1556)

Opere, ed. Giov. Batt. CASOTTI. Firenze. 1707. 2 Voll. 4.

SPERONE SPERONI (szül. Paduában, 1500. † 1588.) Orazione. Venez. 1596. 4.

5. A' történetírás.

Szorosan véve csak MACCHIAVELLI hasonlíttathatik össze a' régiség' nagy történetíróival, jóllehet abban is számos hibák találatnak. Ennél az előadásban sokkal hátrább áll az annyira dicsért GUICCIARDINI († 1540) 's még hátrább annak folytatója ADRIANI († 1579). Paolo SARPI († 1623) szerény szabadlelkűségéért, részrehajlatlanságáért 's természetyszerű írásmódjáért dicséretet érdemel; de a' történetírás' mesterségének sokban nem tesz eleget. BENTIVOGLIO († 1644) a' történetírás' helyes módját egészen elvétette, 's az egyszerűség helyett elméskedésekkel 's

mesterkélésekkel él; DAVILA († 1634.) pragmatismusra vágyása miatt sok politikai álmadozásokba merül, noha általában véve érdekes is, mulattató is, és nyelve nemes. DENINA (szül. 1731) csak távolról mutatja meg, milyen ábrázatot kellene Olaszország' történetinek nyerni, ha történetírási 's egyszersmind bölcselkedési talentumú író készítené azt.

Nic. MACCHIAVELLI *Istorie Fiorentine* (1215—1492ről).
Opere. Haag. 1726. 4 Voll. 8. T. 1. 2.

Francesco GUICCIARDINI (szül. Florencziában 1511. † 1579) *Istoria de suoi tempi*. Fir. 1583. Venez. 1587. 3 Voll. 4.

Fra Paolo SARPI (szül. Velenczében 1552. † 1623) *Istoria del concilio Tridentino*. Lond. 1619. Genf. 1629. 4.

Guido BENTIVOGLIO (szül. Ferrarában 1579. † 1644) *Istoria della guerra di Fiandra* (1609ig.) Venez. 1661. 4.

Henrico Catherino DAVILA († 1634) *Istoria delle guerre civili di Francia*. Venez. 1733. 2 Voll.

Ab. DENINA (szül. 1731. † 1813) *Rivoluzioni d'Italia*. Torino 1768. 3 Voll. 8.

6. *A' novellák.*

Az olasz prosai literaturát BOCCACCIO rövid tréfás elbeszélésekkel vagy novellákkal kezdette, mellyek nagy részint a' lovagi idők' regéiből kölcsönöztettek vagy utánzóztattak. Boccaccio' módjára egész' száz esztendeig irattak számtalan novellák, 's nagy részint helyesen, csak azzal a' különbséggel, hogy SACCHETTI († 1400), STRAPAROLA (1550 körül) és CINTIO († 1573) a' nyelv' tisztaságán 's csinosságán kívül az előadás' rövidségével 's az erkölcsiségre ügyeléssel megkülönböztetik magokat; ellenben BANDELLO (1550 körül) mesterét Boccacciot az erkölcselenségben 's ocsmány tréfákban, úgy látszik, szántsándékkal felül akarja haladni.

A' nagyobb terjedelmű románokban még eddig egy olasz költő sem lett nagyon nevezetessé. Olaszország

mindeddig csak külföldi regények' fordításával 's utánozásaival segít magán.

Libro di ben parlare gentile, contenente cento Novelle antiche, — ed. da Domen. Maria MANNI. Firenze. 1778. 1779. 2 Voll. 4.

Giovanni BOCCACCIO DE CETALDO (szül. Florenziában 1313. † 1375) il Decamerone (cento Novelle). Firenze 1527. 8. Venez. 1729. 8.

GIOVANI (1378 körül) il Pecorone. Mail. 1558. 8.

Franco SACCHETTI (szül. Florenziában 1335 körül, † 1400.) 1724ig csak kézírataiból esmeretes: Novelle (258. ed. di Phil. UMBERTI). Firenze (Napoli) 1724. 2 Voll. 8.

Giovanni Francesco STRAPAROLA DA CARAVAGGIO (1550 körül) le tredici piacevole Notti. Venez. 1573. 8.

Giov. Battista Giraldi CINTIO (szül. Ferrarában 1504. † 1573) gli Hecatommithi. Venez. 1574. 4.

Matteo BANDELLO (Lombardiából, † mint ageni püspök Franciaországban 1561.) Novelle. Lucca 1554. 3 Voll. 4.

Gyűjtemény: Cento Novelle scelte da piu nobili scrittori, racc. da Francesco SANSOVINO († 1584). Venez. 1563. 8.

Sup. KIS János.

L I T E R A T U R A.

I.

NÉMET LITERATURA.

Bírálatok.

Geschichte der poetischen National-Literatur der Deutschen, von Dr. G. G. Gervinus. (A' német költői nemzeti literatura' története, Dr. Gervinus G. G. által.) Első rész. A' német poësis' első nyomaitól a' tizenharmadik század' végéig. 1835. VIII. és 476 l. Második rész. A' tizenharmadik század' végétől a' reformatioig. 1836. 480 l. 8. adrében.

A' nagybecsü és terjedelmes munka, mellynek címét adtuk, a' német poësis' történeteivel, még pedig a' művészet' első nyomaitól azon időkorig, midőn Goethe és Schiller egy a' Görögök óta nem is sejdített idealig visszavezették a' poësis't, foglalatoskodik. Tartalma e' következő:

I. *A' legrégebb poësis' nyomai Németországban* — mellyek saját, epicus néppoësisra mutatnak. II. *A' népvándorlás' befolyása a' historiai néppoësisra.* — ,A' népvándorlás az eredeti, költői elheszélést, melly eddigelé a' pillanat' érdekének gerjesztésére szőtt énekből állott, 's egyetlenegy érzeménnyel foglalatoskodott, kitágította, nagyszerü viszonyokra és állapotokra alkalmazta, mellyek egy külön világ' nagy képét adván, a' lelket hatalmasan és egészen megkapják.' — Népepos. — A' nagy Károly' rendelésre készült énekgyűjteményt első lépésnek nézi a' szerző, nagyobb eposi költeményeknek egyes rhapsodiai énekekből készítésére. — A' romantika', az újabb vagy *germán* poësisnak (ellentétben az antikkal) eredetét a' történetek' távol-ságában leli az író, mellyek csak későn, több századok után fogattak fel költőileg, holott a' Görögök azt énekelték volt, mit időkoruk' nyújtott, mit körülöttök, mellettök találtak. Ezt plastikai tisztasággal lehetett vala felfogni, de a' térben és időben távol fekvőt csak a' phantasia által. 'S aztán a' kedély' homályos bírodalmába is vezette az emberiséget a' keresztyénség. Igen elmésen hozza le a' szerző (45 l.) mi oknál fogva válasz-

totta legyen a' középkor mindenek felett nagy Sándort hősenek.

III. *Vallásos költemények a' kilenczedik században.* — A' felnémet és alszász evangéliomharmoniakról. ,Először is a' német törzsök' ágainak kiterjedése Európában erősen és tartósan megkapta és foglalatoskodtatta a' német poësis; 's ezzel szoros kapcsolatban állott a' keresztyenség' megalapodása Németországban, olly esemény, melly költői időkorban alkalmas volt a' poësis' ébresztésére, 's az új hit' forrásainak a' művészet' nyelvét és formáit kölcsönözte.' IV. *Néppoësis a' papok' kezében.* — ,Midőn a' papok verscsináláshoz fogtak, 's az alkalmas bibliai tárgyakat csakhamar kimerítették, igen természetesen a' néppoësisra vezették, 's ennek sikamlásait az által vélték leg-hathatósabban elmellőzhetni, ha magok is lépnek fel népszerű énekekkel.' — ,Azon szép lelkesedés a' régi classicus literatúráért, melly már nagy Károly alatt mutatkozott Németországban, midőn klastromok és iskolák a' római poësisal foglalatoskodtak, — ezen szép lelkesedés a' szász császárak alatt élénkebben tért vissza.' — Német tartalom antik bánásmód mellett 's jobbára diák nyelven jelelik még ez időkor' költeményeit. A' Nibelungent is diák forrásból származtatja a' szerző. Itt a' görög és német epicus poësis' szép összehasonlítására találunk. ,Az Iliásban csupa egység, a' Nibelungenben csupa szakadság.' V. *Átmenetel a' hohenstaufi időkor' lovagi poësisára.* 1) *Frank időszakasz,* — kirekesztőleg a' mindennapi élet' érdekeire irányzott kor; a' prosának és vadságnak kora; Belgium és az alsórajnai tartományok szolgáltak volt menhelyül tudományok és műveltségnek; Flandriában a' róka- és farkasrege' diák költői támadnak. Ezek ugyan, mint a' külföldön, 's a' külföld' nyelvén írók, a' német poësis' történeteit szoros értelemben nem illetik, de a' szerző jónak látá, felőlök is értekezni; ,mert az állatrege, ezen nevezetes tünemény, mellynek a' középkor' legjelesebb költeményeit köszönhetjük, kétségkívül Németországban eredett, 's midőn a' tökéletesség' pontján állott, ismét szülőföldjére visszatért, úgy, hogy a' regének egész alakulását tisztán és egészen fel sem foghatni, ha csak mindenik' kidolgozására nem ügyelünk; 's mert továbbá épen a' ,Rainardus' ama' flandriai diák költemény a' tizenkettedik század' közepéből, a' poësis' azon nemének legtökéletesebb képviselője, melly a' frank császárok' idejében alakúlhatott, 's mert csak illyes időkor jelelheté meg amaz állatregét olly vonásokkal, mik többször eltörlesztve, mégis, valahányszor új kidolgozás alá vonatott a' mű, *feltűntek ismét.*' A' 2dik czikkely kirekesztőleg Reinhard Fuchssal foglalatoskodik. — 3) *Keresztes hábo-*

rük, — az antik irány az újabb és nemzeti által váltatik fel. 'A' szellemi műveltség a' papság' kirekesztő birtokából a' lovagságéba is általmént, az egyházi műveltség' helyébe a' költői lépett, 's így a' nemzet' közbirtokává lőn.' — A' szerző e' czikelyben jelesen fogja fel a' lovagiság' eszméjét. — 4) *Francia népepos*. 'A' gondolat', az erkölcsi érzemény', a' hit' birodalma nyílik fel előttünk, 's azon poësis, melly fényét isteni pártatlansággal barátira és ellenségre ömleszti, melly az élet' mindenik alakával rokon, 's a' legtökéletesebb emberiségnek inkább örvend, mint a' fél isteniségnek, visszaszorítottatik.' — Nagy Károly volt a' főhős, a' roncevali csata a' főköltemény, mellyet Conrad a' német literaturába átültetett, és Strichere újjá dolgozott utóbb. Az epos népszerű románczokból eredett. Franciaország, nyelvének kiterjedése által, az egyetemi középkor' főpontjává lőn. — 5) *Legendák és novellák. Izlésváltozás*. A' tizenkettedik század' első felében új szellem lelkesíti a' poesist — a' historiai — és az úgy nevezett *Kaiserchronik* (novellagyűjtemény, jobbára olasz források után) itt a' főmunka. — Düh szállá meg az írókat, a' történetek' egész körét össze-visszazavarni, 's város- és néptörténetek alakúttak, minden historiai alap nélkül; játékaik a' képzelődésnek, hol a' legörültebb etymológiákra akadhatnak. Ezen legendák és novellák a' nemzeti regéket és tréfázatokat kiszorították. 6) *A' néppoësis' elfajulása*. Elején csak az olasz, utóbb a' görög mulattató poësis hasonlólag befolyással bírt a' francia és német költőkre. — A' néppoësis' megszűnésével a' szoros értelemben vett költői román támad, ellentétben a' népepossal, — művészetpoësis, mellynek nyomait már Waltherban láthatni. Veldegk' ,Ernst'jében a' forma erőt vesz az anyagon. 7) *Britt költemények' honosítása*, — az arthurrege' kalandosságai, phantasia nélkül, egész Európát elárasztják. 8) *Antik költemények új alakban*. Legjelesebb a' Sándorköltemény Lamprechtől. 'Lamprecht korának legnagyobb eszméitől lelkesítettve, geniusával felette áll a' nagyobb számnak, bármi egyszerűnek lássék is Wollfram vagy Gottfried mellett. Sándora szilárd, tartós, 's ennél fogva nyugalomerőt lehel, 's előnkbe tünteti azon kort, midőn Németország tiszteletet parancsoló nagyságban tudöklött a' második Hohenstauf alatt; azon kort, melly Walther' komoly és fellengős characterében is tükröztetik, 's ha Lamprecht' lovagisága által a' Fridrik' idejebeli püspökökre emlékeztetünk, Veldegk a' puhább utókorra mutat, mellyben a' hősiség' nyomait sem találhatni, Herbert pedig az elvadulás' idejére, Fülep és Otto ellenkirályok alatt, 's ő egy szép tehetségek és könnyelműség,

féktelen erő és puhaság, ízlés és aljasság közt ingadozó ifju' képét adja. VI. *A' német népepos' újjá születése.* — *Nibelungen* — ennek becséről; — intés, hogy az iskolákban ne magyaráztassék, 's roszalása azon vakbuzgóságnak, melly a' Nibelungent Homer' eljébe helyhezi. — Gudrun, a' német Odyssea, mint amaz a' német Iliás. E' két költemény épen középhelyet foglal el a' néppoësis, 's a' Minnesängerek' udvari költeményei között: Gudrun tisztább 's inkább a' néppoësis felé hajló; a' Nibelungok ügyetlenül vannak összeszerkesztve, két heterogeneus részből; 's a' második, jelen alakjában, a' tizenharmadik századból való. VII. *A' lovagi lyricának és epepeiának virágzása.* 1) *Szerlem-ének* (Minnegesang), , a' kornak egész műveltsége most a' lovagrendben központosult, 's ez a' mellett, hogy a' keresztyénség' védője és magasbítója volt, mint az erkölcsi, értelmi és művészeti civilisatiónak képviselője, a' hitetlenek megvetéséhez még a' rang', hatalom', és műveltség' büszkeségét is kapcsolta. A' külső viszonyok 's belállapot egyeseknél önmagára vezették vissza az individuumot, a' világ hatáskörül kimutatta a' jelent. — Ezen irány a' jelenre, ezen törekvés az időkor' saját állapota feletti öntudat után, minden egyesnek gondoskodása önjaváról, Németországban (politikai viszonyaihoz képest) egészen máskép nyilatkozott, mint a' romániai tartományokban; — Németországban Barbarossa' szép korának lehánytával a' földi gloria is letűnt, 's csakhamar gyökeret vert a' szemlélő élet' szeretete (mellyre különben is hajlandók az éjszakiak), 's a' belihlés' élesztése kikerülhetetlen szükségké lőn. Ezen szent érzelemhez, második Fridrik alatt, némi frivolitas és derült életphilosophia járulván, ezen ellentét éles kijeleltséggel mutatkozik a' poësisban. „Ennélfogva a' német szerelemdal' és epos' örök 's mindig visszatérő themája, az öröm' és fájdalom' poësisa.“ — De ezen irány a' jelenre nem bírhatott jótékony befolyással az eposra, mellynek eleme a' múlt, 's így Iyrai és dramai characteret öltvén magára az epos, ellentétben állott a' régiség' epepeiájával. — A' Minnesängerek' költeményeit asszonyiaknak mondja a' szerző, 's paralelát von köztök, 's a' provençal és görög Iyrica között, 's hogy amazokban a' férfiaság' hiját kimutassa, Walther von der Vogelweide' korábbi költeményeit a' későbbiekkel összehasonlítja, 's Hartmann von der Aue', Wiant von Gravensberg' és Wolfram von Eschenbach' műveiben az újabb epost legszebb virágzásában, Gottfried von Strassburgban pedig a' puhaságot és játsziságra fajulást láttatja. VIII. *A' poësis' több nemének újjá születése. A' polgári elemnek első nyomai.* — 1) *Didacticai poësis.* — Már az

imént nevezett költőkben némi előszeretet mutatkozik a' tanszerű iránt, 's midőn a' belembert választá vala feladás' tárgyául a' poësis, midőn némileg lélektani problémák' feloldásához fogott, igen természetesen az ember' hivattatása, célja és kötelessége felőli elmélkedésre is általtért; annnyival is inkább, mint-hogy a' philosophia már nemcsak az iskolákat és a' clerust, hanem a' laicusokat is egyiránt érdekelte. A' szerző környülményesen, 's talán kelletinél bővebben értekezik Thomasin Tirkler' 'wälscher Gast' czímű költeményéről, mint egyikeről a' legjobb műveknek a' tizenharmadik század' első huszadából, 's fájlatja, hogy még nyomtatás alá nem került. Itt is láthatni az átmenevelt az antik gondolkozásmódtól a' világ' megvetésére 's egy jövőendő élet' vágyára; mint nem különben a' Freidankban, a' Stickerében, 's ez utolsó, jeles átmenetül szolgál ama' vallásos költeményekre, mikben Conrad von Würzburg és Rudolf von Ems főleg tündökölnek, kik az aesthetikai ízlés' tökéletes átváltozására vagy elfajulására, 's az erkölcsiség' és művészség' elsilányulására mutatnak. 2) *Legendák*, komolyak és hosszabbak, ájtatos lelkesedésben és bűnbánatban keresztyén alázattal készültek, 's ismét ollyasok, mellyek a' novellák' és tréfázatok' körébe tartoznak; valljuk meg azonban, hogy a' szélsőségeknek ezen egymást érintése Németországban jóval ritkábban fordult elő, mint Franciaországban, hol illyes legendaféle anecdoták' és tréfás szenttörténetek' egész tömege létezik, mikben a' legtrágárabb 's legmocskosabb tréfákra találhatni. — A' szűz Máriát Isten és Christus fölébe emelték a' költők, 's így e' nevetséges világi-vallásos zagyalék ellentétül főleg az állatpost költötte fel. 3) *Reinhart Fuchs* — már a' tizenkettedik században Heinrich von Glicheser ennek felnémet kidolgozásához fogott, mellyet azonban a' kalocsai codex 's a' heidelbergi kézirat után csak egy tizenharmadik századbeli kidolgozásban bírnak. Grimm svábnak véli a' régiebb költőt, 's ez francia forrásból merített. Szerzőnk a' németalföldi Reinaertet a' tizenharmadik század' közepéből az állatrege' legtisztább forrásának mondja. 4) E' cikelynek hősei Konrad von Würzburg és Rudolf von Ems, mint fő képviselői azon törekvésnek, melly a' lovagi poësiszt még fentartani ügyekeznek az eposban, mire a' Iyra' körében Reimar von Zweter és Ulrich von Lichtenstein törekedtek, de az erő már elhanyagolt, 's a' polgári elem már elsőszégre kapott. A' hohenstaufer császárok' költői és idealis lelkesedése lehúnyt; 's velek a' poësis. — Császáraink és költőink a' tizenharmadik század' végével 's a' tizennegyediknek elején néha ugyan versenyezni akartak az elhúnyt nagyokkal, de elvégre sikeretlen

utánozásból állott az egész törekvés. Rudolf óta anyagiabb, politicalai irányt vettek a' császárok, 's hasonló poétait vettek a' költők is.' — Ezen forduláspontnál a' munka' első részének vége szakad, 's a' IXdik fejezettel kezdődik a' második: *A' lovagi poësis hanyatlása.* — 1) *A' legközlelebbi időkör' tüneményeinek áttekintése,* — szomorú rajza a' haldokló költői szellemnek, mint következménye a' költők és költésnemek' lealacsonyodásának, az erők' széttagolása és kimerítettése által, — felbomlás és silányulás, egy időben a' német birodalom' felbomlásával és elnyomorodásával. 'Ez előtt a' hohensaufi császárok, habár csak ideiglen és sükeretlenül az összes eröket egyetlenegy célra irányzani törekedtek; de most felbomlik minden, kiki csak azon van, hogy maga magán segítsen, a' mint lehet, az egésznek, a' többiek' sorsáról nincs a' ki gondoskodik.' — Így a' poësisban is. 'Konrad von Würzburg' egyenes kinyilatkozása óta, kénye, kedve szerint pendítette meg kiki a' húrokat, azzal nem gondolva, ha árt-e, használ-e a' világnak, zengeményei ha kedvére esnek-e vagy terhére, 's a' német művészet' saját alakítására célzó közmunkálat' gondolatja is odavész, oda a' dalnokrend' méltósága 's magasabb elvek utáni törekvése. — A' művészet' fogalma is eltűnik, vagy a' tudás' és ismeretek' mindenik nemével közösnek tartatik, 's a' tizenötödik században fokonkint két nagy ágra oszlik a' poësis' törzse; egyike prosai köntösben tűnteti fel a' régi, költői tárgyakat, másika az új történeti, tudományos, 's egyéb prosai tárgyakat rímekbe szorítja, ezek akár essenek a' phantasia' körébe, vagy sem. — A' művészet' aristokratiai védnöklete a' patriciusi polgárookra szállott, lassan haladva a' nemzet' polgári kifejlődésével, míg a' reformatio által mindnyájok' közsajátává lön, mint nem sehol másutt Európában.' — Ezen themát e' fejezet' hét cikkelyében fejlesztvén ki a' szerző, szól: a' chronikákról és chronikafélékről, gnomai költeményekről, a' Graal' és Tábla' (Tafelrunde) regekövéről, — a' karolingi, — és német regékről, — a' legendákról és didaktikai költeményről ('s itt a' költők', névszerint Trimberrg Hugo' elmés és terjedelmes characteristicájára bocsátkozik a' szerző), — és végre a' Xdik fejezetben szól: *a' lovag- és udvari poësis' átmeneteléről a' reformatio' idejebeli néppoësisra,* hol hat cikkelyben szó vagyon: a' mysticai, és scholasticáilag theologiai 's philosophiai költeményekről (minden poësis nélküli centók, hol mégis az érzékfelettire, 's prosában téved az ész), — a' példákról, 's itt Bonert illeti az elsőség, nem Strickerét vagy Rennert, — az erkölcsi szónokokról, minők: Suchenwirt, Weber, Beheim, —

allegoriákról (mik Németországban soh' sem honosodtak meg egészen, 's az ekkoriak gyengéknek és silányaknak bélyegeztettek), — prosarománokról, 's itt az érzékenység, érzelemfestés' elemeire található: legszámosabbak a' szerelemrománok, — végre a' mesteréneklőkről (Meistersänger); 's itt végvonaglásban látjuk a' lyrát, míg új életet nem lehel bele a' reformatio. — XI. A' néppöësis' fölelevenedése: népeének (sok szép és melegen való a' népdalról), — tréfázatok és népi költemények, — színművek, — gúnyversek, a' bolondhajó és Reinecke Fuchs (érdekes összehasonlítása az alszász Reineckének Willam' Reinaertével), — Murner, Hutten, Luther (a' nyughatatlan, szenvedelmes Huttenről szóló ítélet nagyon is kedvező, — de mire nem terjeszkedik ki e' fejezet), — Hans Sachs, (jeles characteristicá, 's munkáinak elmés osztályozása, a' különféle időszakok szerint. — 'S ezzel vége szakad a' második kötetnek. A' mondottakból kiviláglik e' munkának magas bece, melly literaturánk' és műveltségünk' több homályos részleteit felderítvén, másokat bár hasonló útra vezéreljen. (*Allg. Literatur-Zeitung*, 1836, *December.*)

L.

II.

TÖRÖK LITERATURA.

Jelen állapotja 's általános álltekinzése a' török literaturának.

Az elmeszüleményeknek, miként a' családoknak, megvan nemzetségi lajstromuk. Egyik literaturai korszak a' másikkhoz csatlódik nem követelési jog által, hanem mint az őt előzőnek következménye és szükséges szülötte. Ez okból lehetetlen volna érteni az elmeerő' jelen állapotját valamint annak gyümölcseit Törökországban, ha csupán azon századra akarnók magunkat szorítani, mellyben élünk. Sőt inkább elkerülhetlenül szükséges tudni, kik voltak az 1750-től 1800-ig virágzott török írók.

Török literaturá!... nemcsak egy olvasó fogja e' szókat különösöknek találni. Hányszor állíták a Hellenek' fényes szellemműveltségöket a' török barbarság' ellenébe. Az ez által származott előítélet újabb erőre kapott Görögország' utolsó fölkelése alatt.

E' tekintetben azonban a' Törökökkel igazságtalanul bán-tak. Csupán Hammer urnak *Ottoman birodalom' történeteit* kell olvasnunk, hogy egészen más fogalmat nyerjünk az ész-beli mozgásokról e' hazában. Mi e' tudós keletbuvár' munkái-ból egy rövid vázlatot fogunk kivonni a' török tudományosság' állapotjáról a' kainardgai békétől fogva a' mi időnkig.

E' béke, az orosz behatásnak a' portúra első jele, némiképen az ottoman hatalom' hanyatlásának alapkövé-t teszi. Álltekin-tésünk, melly amaz időponttal kezdődik, illy módon a' le-folyt század' utolsó 26 évét foglalja magában.

Tulajdonképi könyv-író, szónok vagy sophista nem léte-z Törökországban. Ellenben a' komolyabb tudomány a' társas állapotnak kitűnő fokán áll's épen nincs befolyás nélkül az or-szágalkotmányra. Theologusok és törvénytudók, tanítók és bírák, a' kormánytól fizettetre a' toll' urai, mint Konstanti-

nápolyban neveztetnek, jutnak itt csak, még pedig szigorú próbatételek után 's egy soha nem mellőzött lépcsőzet' megtartása mellett hivatalokra 's méltóságokra. Ezek egy testületet alkotnak, melly a tudománynak személyviselője, az emberi elmeerőnek üledéke, valamint a vallásnak és politikának frigyártása.

A' tudós (*Aalim*), az, ki a tudást (*Ilm*) vagy tudományt (*Ulum*) műveli, és az ország' doctora, ha soha egy sort sem irt is, tagja az elmeerő' e' fentartó tanácsának, vagyis az *Ulemáknak*.

Költők, történetírók, tudósok, az ottoman hierarchia' minden rendei közt vannak, még a' *kará' urai* (katonatisztek) és a' fővezírek között is, kik többnyire harczfiak. Sőt példái vannak költői levelezéseknek és hiradásoknak, mellyek az uralkodóktól ministereikhez, vagy ezektől amazokhoz néha a' csátaomezőről vagy más legnyomósabb körülmények között küldettek.

E' politicus költőkről azonban körülményes lajstromot közleni nem szándékunk. A' 18-dik században Said *Kiuprili*, ama' győzedelmes nagy-vezirnek, ki egy folytában 17 évig viselvé hivatalát, onokája; és *Mustafa* Bahir basa nagy-vezir, tudósításait 's hiradásait az udvarhoz *versekben* adák be.

Said *Mohamed* basa, követ Franciaországban, ez országból egy könyvsajtót hozza magával 's azt Konstantinápolyban felállítatá. Ezen tizenhatszadik században a' követekek, diplomatáknak, követségi írnokoknak 's egyéb török megbizottaknak legnagyobb része jeleskedett literatori tehetségekben 's a' hivatalos jegyzetek' ügyes szerkeztetésében.

Az országos fő tisztviselők közti híres nevek' sokaságából csupán Said Mohamed és *Durrizadeh*-ét jeleljük ki, kik Franciaországban 's Persiában tett utazásait leirták; továbbá *Resmi Ahmed*-ét, ki Bécsben és Berlinben viselt követségének történeteit, valamint szinte a' reiseffendik' (külügyi ministerek) évkönyveit szerkeztette; *Kiglar* agáét, ki szerzője e' politikai munkának: Politikai jegyzetek' példánya; *Ratib Abubekr*-ét, kinek Austriában viselt követségéről szóló rajzolata tökéletes statistikai értekezés; *Wahifi* és *Hedunni* költőket; *Ragib* követségi tanácsnokét Bécsben, ki versekben a' császár' leányinak szépségét éneklé meg; *Sakib* titkos írnokét, kit Bender' helytartója többször küldé XII. Károlyhoz Svédországba, a' kinek ő költői magasztalója lón; 's végre *Taib*-ét, Sakib' ellenségeét, ki minden jót, mit amaz a' hitetlen királyról monda, neki vétkül tulajdonítani el nem mulasztá.

Meg kell vallani, hogy a' magas körök' ezen költészete semmi népszerűvel sem bír, 's az ország' polgárisodását csak igen kevéssel segíté elő. Különböztetés ezen ország' szerkezeté olyan, hogy maga a' sajtó, a' szellemi műveltségnek ezen emeltyűje, csak keveset vagy semmit sem tehet a' tudományok' elterjesztésére.

1728-ban behozatva, 28 év alatt csak 18 munkát szült; azután 27 esztendeig szünyókált, 's utóbb munkálatát ugyanazon évben kezdé ismét el, mellyben a' porta kénytelen vala Krimtiát Oroszországnak áltengedni. A' következtett 10 év alatt csak 6 kötetet hozza létre: régibb történetek' folytatásait, hadi munkák' fordításait 's grammatikákat.

Azonban a' régi betűk megkoptak, a' papir rozsz, a' nyomtatás felette hibás volt. Elmellőzhetlenül szükséges vala, új betűket öntetni; mellyek meglehetősen ütöttek ki. Ezóta a' konstantinápolyi sajtó új munkásságot nyert. Altala több tanítókönyvek léptek világra, mellyeket a' régibb szultánok mint veszedelmesekeket megtiltottak; ezeken felül néhány jó szókönyv arab és persa egyenszavakkal (synonimokkal); földmérésről, földismertetésről és földírásról szóló munkák; 's az ottoman birodalom' történeteinek folytatása *Wassif'* tollából 1752-től fogva a' kainardgai békéig.

Különös öszveszövdés által a' barbárság és műveltség, a' mult és jelen, a' jaucsárok és a' sajtó, egyesülve valának ugyanazon épületben. A' nizam gedid (új katonaság) és a' sajtó ugyanazon földél alatt laktak. Azon lázadásban, melly III. Selimet thronjától megfosztá, ezen épület leégetteté, 's a' nyomtató-intézet semmivé tétetett. Csupán a' matrixvasakat lehetett megmenteni, mellyekkel aztán azon új intézetet alapíták, melly munkásságát a' mostani szultán, Mahmud, alatt megkettőzteté, mint ezt az általa létre jött legjelesb munkáknaak futó 's tökéletlen álttekintése is bizonyítja.

Ezen munkák között megneveztetést érdemelnek leginkább azon három, mindenik 1,000 lapra terjedő, nagy foliókötete a' *Kamus'* (oczeán) fordításának, melly egy híres arab szókönyv, *Said Ahmed Asimtól*, a' persa szótár' fordítójától. — *Borhani Kati* mind e' két óriási munkát négy év alatt végezte be.

Ezután megjelentek: egy nagy arab-török szókönyv *Aktry-*tól; egy persa-török-arab fejtegető szótár versekben *Said Hassan Aini-től* 1,300 versszakban (strophában); igen sok commentar, fejtegetés és értekezés a' syntaxis, grammatika, arab és török *logica* felett; dogmavitató értekezések; liturgiai és tür-

vénytudományi munkák; végre, az utóbbi tiz évben, Ibrahim' felügyelése alatt, több, még fontosabb *metaphysicai* munkák; a' többi közt *Eligi*-nek nagy metaphysicai értekezése jegyzetekkel; 's a' *Seirol-kebir*, vagyis a' nagy háboru, alaptanítás a' hadtudományban, *Mohamed Ebn Ebi Sehled Sarkasi* imantól. — Emlékezzünk még a' fetwagyüjteményről, 's a' formulákról, tanúlevelekről és törvényfolyami munkákról, mellyek a' bíróra 's a' törvénytudóra nézve olly fontosak.

A' nyomtató-intézet' mostani fő felügyelője, scheik *Sede Mohamed Essad*, mekkai bíró, császári történetirő 's a' hivatalos hirlap' kiadója, a' 'Jancsárok' eltörlesének történeteit' adá ki, melly munka legújabbán Caussin de Perceval által lefordítva Párisban jelent meg, 's mellyben a' kabinet hirádsók' szokásaként a' felkonczolt jancsárok' száma 800-ra tétetik, holott az 8,000-et jóval felülhalad.

Az 'Életforrás' csöppeit, a' nakschbendi dervisek' rendéhez tartozó scheikek' története, *Mohamed Abbasi* által fordítva, az egyetlen történeti munka, melly Mahmud' uralkodása alatt megjelent. Reményltek, de hasztalanúl, hogy Mahmud az ottoman történeteknek folytatását utolsó elődjének thronra lépéteig meg fogja engedni. —

A' földirási és világtörténeti stndiumok egy kised munkát hoztak létre *Mohamed Edibtől*: 'A' búcsujárás' kötelességiről. — Egy földismereti értekezés *Ischak* effenditől, a' genieiskola' fő felügyelőjétől, 's egy elemi értekezés a' csillagászatról, *Ali Kuschgi* által Fetide' arab munkájából fordítva 's II. Mohamednek ajánlva, figyelmet érdemlő kis munka, egyszersmind a' nyomtatásra nézve egyetlen próba, mellyet még eddig a' *nestaalik* betűkkel tettek.]

A' 'szorosan vett tudományok' körében megnevezendők: egy mathematicai encyclopaedia *Ischak* efenditől; egy értekezésnek az erősítés' mesterségéről ugyanaz által tett fordítása francziából; *Ischak Koga*' próbamunkája a' földsarkmagasság és délvonal fölött; egy értekezés a' bányákról; az 1825 óta évenként megjelenő *kalendáriumok*; ugy a' lovasság, gyalogság, pattantyússág 's hajóhadi katonaság' számára irt rendszabályok, mellyek ki vannak ugyan nyomtatva, de nem közre bocsátva; végre egy jeles értekezés *Masdariegi Hussein* a' genieiskola' professorától az egy egyenes szögletet mérő iv' három felé osztása felől. — Kétségkívül csalódik e' szerző, midőn azt mondja, hogy a' kör' négyszögítésének nagy problemáját feloldotta; melly tévedésében egy korabeli földmérővel, a' *Geometrica di qualunque angulo*' szerzőjével — melly munka Bolog-

naban jelent meg — osztozik; de más tekintetekben a' török tudós az olaszt jóval felülmulja.

Az orvostudományi tanulmányok két vastag kötetet szültek: ,A' test' tükre az emberi tagok' bonczolatában', *Schanisad*-nak, a' szultán' udvari orvosai' egyikének, rajzaival. Nyomos egy munka, melly már maga igen nagy változást jelent, minthogy a' régi arab gyógytudomány' babonás körébe Europa' tapasztalati tudományát áltvivé.

Hasonló előhaladást találni, noha sok előítélettel keverve, egy 1831-ben a' cholera-ról megjelent röpkeiratban.

Két kiseded politikai munka közül, mellyek a' kormány' parancsára jelentek meg, egyik az etiquettet, a' czerimoniákat 's udvari öltözeteket határozza meg, mi által a' régi prémes köntösök 's azok' hierarchiája pótoltatik. Másik *Kudri Musa* effendi, natoliai főbiró, által eredetileg arabul iratva 's *Akif* főadószedőtől fordítva, a' szultán iránti engedelmességnek nagyobb megerősítését veszi czélul; azt a' hitre és hagyományokra alapítva. Czime: ,Az engedelmesség' bizonyítványának példánya, mellyel a' nagy-ur iránt tartozunk.'

A' költészet az ottoman sajtó által teljesen elmellőztetett, minthogy az, mint a' kormány' organuma, csupán arra rendeltetett, hogy annak politikai hasznait és azon tudományokat mozdítsa elő, mellyeket az szükségeseeknek vélt. Mindazáltal a' Gulistan' nagy commentara *Saaditól Sudi* által 1834-ben jelent meg.

A' hivatalos hirlap több diván és sok grammatikai, rhetorikai és mathematicai munka' kiadatását hirdeté ki aláírás' után; de ezen ujtás Konstantinápolyban minden siker nélkül maradt.

A' most említett török hivatalos hirlap, kevesbbé bővelkedvén actákkal és fontos történetekkel, mint a' *Moniteur Ottoman*, ugy szólván, tulajdonképi alapját teszi a' mai török literaturának, azon mértékben legalább, mennyiben azt a' sajtó nyilvánítja. E' hirlap hetenként egyszer jelenik meg 's e' czim alatt: Történetek' lajstroma, általános nézetet ad a' külső és belső valamint a' tudományos, katonai 's több, a' kereskedést illető, esetekről. Dagályosabb és tulságosb lévén minden europai hirdetményeknél, ritkán mutatja magát vakbuzgónak vagy babonáskodónak. Fenállásának három eszten-deje óta csupán két csoda' elbeszélését lehet szemére vetni, mellyek' egyike azon felül arra volt szánva, hogy a' jancsárokat a' legroszabb színben láttassa.

A' török literatura tulajdonképen sem az ulemákban sem a' sajtóban nem él. Amazok csupán a' törvéneyszéki és hittudo-

mányi tanácsot képzik; ez a 'dogmatica' műszere 's a kormány' emeltyűje.

Mit lehet ott gondolni, 's mi lehet egy olly sajtónak befolyása, melly 'iránt a' nép semmi érdeklél sem viseltetik, melly semmi világot vagy hasznos ismereteket nem terjeszt, melly a' közvéleményre nem hat, 's mellyet csupán a' kormány' hivatalnokai olvasnak?

A' könyvkészítés ilyen országban ama' drága bútorokéhoz hasonlít, mellyeket csak nagy és gazdag személyek vehetnek, 's mellyeket a' nagy tömeg használni sem képes. Az egyetlen nemzeti könyv Törökországban még ma is a' *Koran*.

Hol vegyük észre a' szellemi mozgást e' népnél, ha azt a' sajtó nem nyilvánosítja, 's hol a' sajtó kizárólag tanítmányi adatokkal foglalkozva, a' nép' számára bizonyos normaliskola' felállítatása végett létező? — Semmi sem nehezebb ennél. Ritka kéziratpéldányokat kénytelen [az ember] átolvasni, 's minden jelenkori biographiai segedelem nélkül azok' igaz szerzőit nyomozgatni; mi annál nehezebb, mivel az ottoman irók nem ismeretesek valódi nevök, hanem valamelly rájok ruházott' melléknév alatt, vagy születésük' helye után.

Igy van több Wassif, több Schamsade, több Halebi, azaz, kik Halebben (Aleppo), több Aintabi, kik Aintab-ban, születtek. Gondoljuk most a' zavart, mellynek olly ország' literaturai történetiben uralkodnia kell, hol több iró viseli ugyanazon nevet, az irók nincsenek saját, állandó helyzetben, 's hol az érdemtelen férjfiu' dicsősége mint a' tömjénfüst terjed szél, a' nélkül hogy felfogattatnék 's széltagoltathatnék.

1774-től 1792-ig a' legjelesb literatorok, kiknek neveiket még nem említettük: *Halebi* a' törvénytudós, kit nem kell egy más Halebivel, a' '*Multika*' , vagy a' török törvényhozás' alapkönyve', szerzőjével fölcserélni; *Hussein Rifki* a' mathematicus; és *Fazilbeg*, a' 'Nők' könyvé'-nek irója.

Ugyan a' 18-dik században volt még két iró *Webi* '(az ihlett) név alatt. Az egyik, az elsőb és nevezetesb, különösen ismeretes divánja, 's az Ahmed szultántól fia' körülmetéltetése' alkalmával adott ünnepek' prosai leírása által. Másika *Mohamed Webi*, a' *Sunbullisad*, vagyis jáczintfi, melléknévű.

Ez, *Al Hamid* szultán által Persiába küldetve, visszatérte után két költeményt vagyis *kassidet*-et ira ura' tiszteletére; egyiknek neve 'Tajgara' (a' merész szárnyalás), másiknak 'Tannane' (a' viszhangzó). Amaz egyszersmind a' szultán 's a' nagy-vezir' dicsőítése, 's a' krimiai khánnak megrovása, ki oroszországgal alkudozása által a' portának nagy kárt okozott. E' költemény e' pompás szavakkal kezdődik:

„Öröktől fogva kedvelé Isten az Osmanhont, e' fölséges és igazságos országot. Millyen ország! Az ő malasztja ugy háramlik a' monarchákra mint eső a' földre; boszúja mint kard hat az árulók' belsejükbe; haragja elnyeli az ellent, mint a' hullám elnyelé Pharaot.“ —

Tannanejében eléggé költőileg írja le persiai utját. Eschref khán, követ Pétervárában, költeményt nyomtattatott e' városnak 's II. Katalin czárnénak tiszteletére. Webi ellenben a' Persákat kisebbiteni 's ura' magasságát emelni igyekszik. Költeménye, mellyben mind végig ugyanazon rím van, minthogy minden verse *an* szótaggal végződik, Törökországban igen besültetik.

„Oh, urunk, — így szól — mi, kik semmi sem vagyunk hanem lábaid' pora, mi valánk Iranországnak dísze. Mióta pillanatod rám ereszkedett, ki majd jegét, majd parázsát érezém a' sorsnak, sem a' nyár' fáradságát, sem a' tél' kinjait nem éreztem. Több mint egy év óta megtartám fellengésemet, a' te dicséretedet hirdető Persiában 's egészen a' Lahor királyság' határáig. Megbizatva rendeléseiddel, Gulistán felett igéd' gyöngyeit terjesztettem, 's a' távol népek megismerék a' te fölséges kezedet. Az Afganok irtózat' kiáltásit hallaták, mintha kardod' villanását látták volna, mint vizet a' napfényben.

„A' te leveleddel kezemben, ékesítve általad tisztelettel és gazdagsággal, fekete prémköntőssel borítva, fejem a' gömbölyű tekerescsel — korasani nagy turbánnal — fődve, jelenék meg, 's tevém kötelességemet Kerím khán előtt. Az elbámult diván' szemléletében homlokomhoz nyomám a' drága irományt 's azt a' khán' kezeibe tevém le. Ó, részeről, fejét fődöze vele, melly így egy szerencsejósító madártól látszék elleplezve. Hired' koronája most eget ért, 's kétszerezé annak dicsőségét, ki neked köszöni thronját, oh, én padischah-om!

„Háromszor inte nekem, hogy üljek le, 's én leereszkedém méltósággal. A' nagyok közeledtek hozzám 's ámulattal vizsgálták egy köntösömet, másik turbánomat. Haladék nélkül adék feleletet, midőn mintlétem iránt tudakozódkék — a' khán t. i. —, 's felségedet hoztam szavaimba. Ellenségeid rezkedtek. Hatalmad volt azon kardnak éle, mellyet viseltem.“ —

Webi' hire még egy didacticai költeményen 's egy divánon is alapul, vagyis különféle költemények' gyűjteményén, mellyből itt egy helyet fogunk kiemelni, melly sokkal figyelemre méltóbb a' gondolat és kifejezés' erejére nézve, mint az imént közöltt. E' hely az igének, a' *logos*nak, vagyis a' költői lel-

kesülésnek dicséretét foglalja magába. Az olvasó csodálja a magasságot, melyre itt olly könnyen emelkedik az, kit eddig csaknem gyáva hizelkedőnek ismere.

,A' költés' ereje — így szól Webi — nem mindené. Isten' adománya az. A' fő, melly sugárközrötten emelkedik a' költők' közepette, istenség' bélyegét hordja magán. Az ntat, mellyen a' költő jár, egyedül ő járhatja.

,Égi malaszt gyámolja és vezérli őt. Ő szultánja az elmeerőnek; ő magasság és felség; diadalmaskodó a' dicsőség' templomában. Az igék' ékesszólása engedelmeskedik neki, hasonlólag a' rabszolgához. Az ezeralakú költemények, a' fejedelmek' dicsőségét hirtelők 's a' koronát emelők, csupán övéi. Ő az ország' fénye, ő akadályozza az országok' szépségét elhervadni.' —

Lutfige, egy rimelt encyclopaedia, fiához, Lutfallahhoz, intézve, ugyancsak Webitől, sokkal prosaibb. Találni ebben mindenről valamit: morált, 'philosophiát, földmérést, törvénytudományt 'sat. Ezen ottoman Lucilius' munkája egy hajszálig hasonló a' középkor' amaz értekezeseihez, mellyek kalendáriumi nyelven valának írva 's szintannyi dagálylyal mint kicsapongással beszéltek de rebus omnibus et quibusdam aliis, — mint például az olasz Tesoretto.

Galib Dede, a' Dervisek' scheikje, Webit sokkal felülmúlja. 1757-ben Konstantinápolyban születve, egy *kudumsel*nek vagy a' mewlewi kolostor' őrzőjének, fia, az új porta' közéletben már leggyöngédebb fiatalságában költői lelkesedéstől ihletnek' érzé magát. Ő szerzője ama' jeles költeménynek, mellyre az új kori ottoman literatura' kevély lehet. Az egy allegorikai 's mysticus munka, nem minden rokonság nélkül az europai középkori szerelemdalnokokéival; czime: Szépség és szerelem.

Mindenütt ugyanazon folytonos példázgatás, ugyanazon mysticismus, mint Clopinelnél és Meung Jánosnál. Ha közelebb hatunk e' mysticai tömkelegbe, néhány kétes fényugárt fogunk fel. — Bevezetésül egy felszólítás szolgál a' legnagyobb török mysticus költőhöz *Jelaleddin Rumi*hoz, ki, mint Galib, tagja volt a' mewlewi rendnek. A' költői drama' színhelye a' barátság' fiainak országa. Ez különös faj; melly a' rejtélyes szenvedélyeknek, emberi hajlandóságoknak, azok' bevégezhetetlen harcainak, nagyságának 's tetterejének előképe vagy mintája látszik lenni. Galib e' fajt, mellynek forró Arabiát adja honúl, következőleg írja le:

,A' barátság' fiainál minden találtatik, a' mi jó, a' mi

szép. Csodálatos egy faj. Bórszine fekete, öltözete napsugarak, itala hullámozó láng, lakhelye a' pusztaság és cserje, társai bajok, számtalanok mint a' homokszem, sátora füsttől feketült menekhelyek, nyelve hangok, mellyek a' lélekhöz szállnak 's annak buzgalmat ébresztik.

„Nálok a' lélek nagy, az ige rettentő és erős, mint véres kard. Étkeik nem készítettnek előre. Mindenütt hol vannak, állva vagy ülve avagy úton, tűz hull az égből mint eső. A' mit ültetnek, olly gyorsan csirázik mint a' fájdalom, a' mit aratnak, kín a' léleknek. Ők tehetséget és hatalmat adnak a' halandóknak.

„A' szerencsétlenség' minden rokona vendégök és hozzájuk tartozik. Bátorságothoznak az élet' piaczára 's lélekerőt visznek haza. Ünnepeiken a' hivott vendégek bajok' özönével telnek el. Edényeik és kelyheik szélvészó buzgányokhoz hasonló, 's ünnepi szereik a' halál' *afferjeihez*.

„Gyülekezeteik csatatérek, hol lármát, ordítást és halálhörgést hallani. Azt csinálnak a' világokból, a' mit akarnak, 's kezeikben tartják azt, mint a' nők orsóikat fonásra rendelt könnyű gyapottal terhelten. Legkedvesebb pohárnokuk a' halálangyal; hadisten kóstolja meg a' bort, mellyet isznak, 's mellyből lángok csapkodnak ki. Örömük a' -forró kívánat, a' nyögdelő rettegés, az irtóztató 's benső kín.'

A' keleti szavak' leplén keresztül valami mélyen érzett 's hatalmast venni észre e' füstésében a' szenvedélyek' életerejének, erősségének 's szövetségének mindennel, a' mi nagy, fájdalomdús és irtóztatós.

E' fajban most két gyermek születik: szépség és szerelem. Régi költők legédesb dalaival ringatják álomba őket, egymással küldik iskolába, mellyet a' bolondság tart. Ezek használják ennek tanításait, 's a' szerelem (Amor, a' szerelemisten) megszereti a' szépséget. A' szerelmesek értekeznek egymással, 's üszvejvetelt rendelnek egy tündérmegyében, mellyben egy bűvös folyam foly, mellynek kormányzója egy nemes és hatalmas ősz, neve *logos*; ő az ékesszólás', a' beszéd', az emberi igének villanyos befolyása és ellenállhatlan hatalma. Őt a' szerelmesek érdeklik, ékesíti egyesülésöket, megbékélteti őket pörlekedéseik után 's tolluk alá mondja a' leveleket, mellyeket egymáshoz írnak.

Amor lángjának biztosán a' buzgalmat vagy barátságot vevé. A' szépségnek szolgálója a' szüzeség, melly neki tanácsolja, hogy vigyázó legyen 's ne tegye ki magát meggondolatlanul egy üszvejvetel' veszélyeinek.

Szenvedélyesebben mint valaha kíván a' szerető neme' főitől, a' barátság' fíaitól, engedelmet a' szépséggel öszvekelhetni. Ezek felelik, hogy ő még semmit sem tőn, mi őt arra érdemessé tehetné, hogy szenvedések, kísértések, kinok vannak, mellyeken keresztül utat kell törnie.

Mint kalandor lovag útnak indul, hiv barátjától a' buzgalomtól kísértetve, 's a' szív' vára felé indul. Egymás után a' varázskutat (önszeretetet), a' *düvet* (rosz hajlandóságokat), az éjt, telet, kardot és lovat legyőzi, a' tudatlanságnak, inségnek, háborunak és rágalomnak ábrázolóit; legyőz több nemtőt, átlábolja a' lángtengert, egy árnyalakkal találkozik, melly az 'általa szeretett szépség' ál képe, szenvedélylyel telik el iránta, megismeri tévedését, megvigasztaltatik 's megerősítetik logos által (egy bűvös, ki őt hol fogolymadár, majd papagály, majd ismét fülmile' alakjában követi 's tanácsolja) 's végre fogva marad a' képek' várában, a' kül látszatban.

Ennyi próba után kifáradtan, itt megbetegszik, elájul, 's mire ismét magához tér, ágyánál egy vigasztaló agg orvost pillant meg, ki nem egyéb, mint a' bölcsesség, a' *logos*, az isten' igéje. 'S most utjának vége van. Kiszabadul, 's logos megmutatja neki az utat a' szív' várához, hol őt 'a fiatal szépség fogadja, 's hol az egybekelés ünnepeztetik ezen allegorikai drama' valamennyi személyének jelenlétében.

Galibnek, — e' név uralkodót jelent, — igaza van, midőn költeménye' végén azt mondja, hogy nevét kivivta. E' költemény, mellynek rejtett értelme egyszersmind a' lélek' hősi iparára 's a' szerelem' szenvedélyére, melly amannak jelensége, alkalmazható, felmúlja a' kifejezés' erejében a' 18 és 19ik század' valamennyi ottoman termékit. Több mint egy helyet lehetne felhozni, mellynek tulsággal elegy erőtelje a' mi szendőbb képzeleterőnket ámulatba hozná. A' télnak egyik leírásában következőleg szól Galib:

„Az éj, fekete mint ébenfa, mutatja fejeér fogait, kíváncsiakat mindent elnyelni. A' nap nem egyéb már, mint lankadt szikrája egy haló planetának. A' lángnak nincsenek többé kigyózó nyelvei, visszavonultak a' hideg elől. A' föld törik; egyedül az ég 's gyémántboltozati állnak ellen.

„December (?) magára vállalta a' városok' kiékesítését, 's azok jégcsápokkal fénylenek. Csak azért, hogy a' nap' megfagyását és lebukását akadályozza, épített jégoszlopokat a' levegő annak gyámolítására. A' könyvek megfagynak szemünkben, 's azok' kristályán keresztül csak a' halált szemléljük. Minden lény közeledik egymáshoz. A' dämvad keresi a' vadászt,

az iszákos a' remetét, a' fogoly madár az embertől kívánja táplálékát. Milly csoda végre: a' gondolatok megszűkülnek 's merevülnek; az agy kiszárad; a' költőnek nincs egyebe csak gyöngye éneke. Az ékesszólás megnémül; a' föld' sava elveszté élességét. — Galib, melegítsd magadat gondolatod' tüzével, elevenítsd magadat lelked' szikráinál, 's légy a' hideg prosának dicső legyőzője.' —

Rendkívüli találmányok', sajátóságos alkatok' és merész metaphorák' tekintetében Galib minden nyugotit: Lukánt, Lycophront, Gongorát, Marinit, Achillinit, Bréboeuföt valamint az újabb német, angol és franczia iskolákat is jóval felülmúlja

Kiani efendi, előbb diplomata, később szintolly nagy mysticus, mint részeges vala fiatal korában; és scheik *Ruscheni*, egy diván és több gazela' szerzője, mindketten allegorikai és vallási költők voltak, mint Galib, de a' kifejezés' hatalmát, a' képzetek' gazdagságát 's az előadás' pompáját tekintve a' híres dervishöz nem hasonlíthatók.

Ruscheni Kianit minden esetre felülmúlja. A' *sofról*, vagy felvilágosodotról és bölcsről — talán mit a' Görög σοφός szóval nevez — következő értesítést ad, mi által egyszersmind közelebb fogalmat kaphatunk a' sophismus' tanitánya felől, melly felett *de Sacy* Sylvester ur újabban sok világot terjeszte.

„Sofi, mond egy philosoph, az, ki nem király és nem mameluk (rabszolga), minden embernek barátja, minden sérelmet feledő. — Nem, mond egy másik, ő a' fényes tollazatú férjfi, a' páva, mellynek fényes öltönye a' paradicsomban csillog. — Halljátok a' mysticusokat: a' sofi az, ki minden titkok' ismeretében járta. — A' világ' számvevői szerint minden, ki aranyat olvas, sofi. A' csillagászok szerint a' csillagokat kell tisztelnie.

„Az elszóródtakat, kik beszélnek 's szavukat nem hallják; az önmagokat kersegtető dicsekvőket, valamint a' henyéket, nem tisztákat, haszonlesőket 's fősvényeket nem szabad sofiknak nevezniünk. Ki sofi nevet akar nyerni, minden földi jónak hátat kell fordítania. Az érdemli ezt, ki isten' nevét ismeri, ki őt vizsgálja és tanítja, ki az isten' lényegét, melly a' szépség, álthatotta; ki lelkét a' szeplőtlen tisztaság' fehér öltönyével ékesítette.'

Ezek azon spiritualismusi elvek, mellyek' finomított platonismusa lehel a' persa, török és arab költők' munkáiból, kik a' mysticismust magokévé tevék. Így egyszersmind magától elesik azon feltétel, mintha egyedül a' keresztység gerjesztette 's fejtette volna ki a' spiritualismust, 's az islamismus merő érzékiségben határozódnék.

A' török mysticus költők' legnagyobb része a' mewlewi vagy nakschbendi dervisrendhez tartozik, mellynek szentségén senki sem kételkedik. Köztök kitűnik a' lyricus *Suleiman Nischit* (nischit: szaporodás), ki nagy-vezir Ragib basa által gyámoltatva, egy allegorikai költeményt írt e' czim alatt: 'A' tudomány' áradása,' 's kinek divánja *Pertu* (fény) tanítványa által adatott közre. *Suleiman* egyenlő könnyűséggel írt arabúl, törökül és perszál.

A' költői körnek tulsó végén áll az érzéki *Fazilbeg*, kinek 'Nők' könyve' egy nőképi csarnokot foglal magában 53 külön országból. Előadásinak meztelensége, valamint színezetének erkölcsstelsége nem enged munkájának egyetlen töredékénél többet közölnünk :

'Oh, te britt nő, kinek vonási a' hindu asszonyói, kinek fürtös haja azonban Európát árulja el. Rútság ismeretlen e' nő' országában. Viselete gyöngéd, alakzatai szépek. Arczarózsái minden arczra rózsát önthetnének. A' fülmilének nem édesebb hangja mint övé. Ez nem angol, hanem angyali lény. De módfelett szereti a' gyöngyöket 's drágaságokat. Minő tollbokr árnyékozza fejét! Milly érczörej rezeg fürtjei közt!' —

A' történetírás nem maradt terméketlen a' szóban levő idő közben. 1774-től 1835-ig *Saad Allah Emverie*, *Ahmed Wassif*, *Malidge Kahlíb Nuri* efendi, *Pertu* efendi, *Azim*, *Schanisad*, *Omersad Suleiman* és *Esadsade*, többnyire fontos megbízásokkal és küldetésekkel tiszteltetve 's koruk' nagy eseteibe fonva, honuk' történetíróinak tisztében is eljárak. *Wassif* a' leghíresb 's legtermékenyebb köztök. Ő az ország' évkönyveinek szerzője 1783, 4, 5, 6 esztendők alatt, ugy *Selím* szultán' történeteinek, 's az 1754—1772-iki ottoman történetek' vázlatának írója.

Edib czerimoniamester egy más történetét írta *Selím* szultánnak; *Emveri* szerzé az ország' történeteit 1769-től 1783-ig, 's a' porta és Oroszország közti háborúét; *Nuri* efendi pedig az ország' történeteit a' nizam dgedid' (új katonaság) behozatásának idejétt, 's a' jancsárzendülését 1794—1799.

Said efendi *Kiaja*, Rumelia' főbirája, jó történetit írta a' két utolsó thronfelforgatásnak; *Wahid* basa Schio sziget' utolsó elfoglalását írta meg. *Bedscher* efendi, orvos, lefordítá a' Francziák' egyiptomi táborozását *Abderrahman*' arab eredetije után, 's folytatá a' reis-efendik' (külügyministerek) életírását *Faiktól*, ugy a' muftikét *Mustakimsad*-tól.

A' most említett történetírók nem mindig a' cabinet' ho-

mályában folytaták életüket. Wassif a' többek közt mint hadi fogoly Oroszországban, mint követ Spanyolországban, majd igen kegyelve, majd kegyelemvesztéssel sújtva, öntapasztalás által tanulta ismerni az udvarok' szeszélyes mozgását, a' szerencse' csapodárságát 's a' háboru' véletlen esetit. Azértis őt az újabb ottoman történetírók' királyának méltán nevezhetni. Előadása élénk, 's nem ritkán még vonzóbbá tétetik s' szerzőt személyesen érdeklő anekdoták által. Ily categoriába tartozik a' Törökök' megfutomásáról adott rajzolata, miután őket Kamenski Kosligánál megverte. Nemcsak észrevétlenül nem hagyja a' diplomatai esetek' minden egyes körülményit, hanem behat egyszersmind sok egyes indítókba, mellyek nem ritkán eddig megfeythetlennék látszó politikai rejtvényeket oldanak fel. Szerinte az ottoman kormány csupán azért alapítá meg újra nyomtatóintézetét 's vétette meg a' hitehagyott Ibrahim' betűit, nehogy azok a' hitlenek' kezeibe kerüljenek, 's a' párisi sajtók ne közölhessenek török munkákat, mint ez már a' vatikán' sajtói által történt.

A' 18dik század' végén 's elején a' 19diknek négy reis-efendi tünteté ki magát a' musulman írók közt. U. m. *Negib*, a' nagy scheik *Suhrwerdi*' arab politikáról irt értekezésének fordítója, melly értekezést Saladin (Saleh ed din) állandó tanácsadóul használt, 's Selim szultán szüntelen' kéznél tartá. *Raszid*, ki Wassiffal együtt a' konstantinápolyi sajtó' helyreállítását eszközlé, 's ki, midőn a' császári internunciusnak, Herbert bárónak, szájából Maria Theresia' halálának hírért hallá, felkiáltott: A' békeoszlop megtört! — *Mahmud*, ki Argyropulos testvérek' segedelmével Konstantinápolyban az új rendszabásokat eszközlé, 's ki az 1807iki zendülés' áldozatja esett el. Végre *Ratib Abubekr* efendi, a' fennevezetteknel még hiresebb, több költemény' szerzője *Behmen* álnév alatt, melly után később Ratib, vagy a' rend és nyomozat' embere, melléknevet vett fel. Ő irta Austriának már említett statisticáját; többször számüzetve, majd legfőbb hivatalokra emeltetve, majd ismét letétetve, a' legdurvább despotismus által nyomatva, változó helyzetéből egynél több jó tanulmányt szerze. 1790ben fejét veszté ugyanazon pillanatban, midőn nagy-vezirré vala kinevezendő.

Említsük még *Jeleb*i efendit, a' III. Selim által parancsolt újítások' egyik fő előmozdítóját. Ő szerzője azon értekezésnek a' nizam dgedidről, mellyet Wilkinson angolra fordított. A' mondottakhoz még néhány theolog, philolog, törvénytudó és grammatikus' nevét kellene adnunk, hogy a' török írók' laj-

stromát, ha nem tökéletessé is, legalább a' lehetőségig hibátlanná tegyük.

III. Selim nem elégvék meg azzal, hogy a' literaturát gyámolja, a' sajtót újra fölemelje 's több jó munkát lefordítasson, u. m. *Burhan'* szókönyvét és a' Kamust-t, vagy hogy egy földmérőiskolát alapítson: ő maga is foglalkozék költészettel, 's több igen esinos gazelát íra, különösen egy elegiát, mellyre őt börtönének magánya 's kétségbeesett' állapotja ihlé. Hozzunk fel egyet e' gazelák közül, mellyet Husleinga kedvenczhez intéze:

Éjjel nappal sirnak szemeim a' fájdalmakon, mellyeket érzesz. Mindnyájan, kik tudják, mi nagyon szenvedek én, nem kerülhetik el, hogy velem sohajtsanak. Magok a' bokrok' rózsái, ha a' bú' jelét megpillantják keblemen, megindulnak 's harmatkönyveket ejtenek. Jött az orvos, látta fájdalmamat, 's velem érezve azt, felkiálta: oh, tűrő, nincs más enyhítő szer a' te kínodra, mint könyeid. Hogyan is ne érezne ember könnyөрületet keservimen, midőn magok a' fellegek könyüik' esőjét hullatják részvétők' jeléül.'

Ujabb időkben a' tulajdonképi ottoman génie, úgy látszik, igen sokat vesztett teljességben és erőben. A' mostani költők úgy hiszik, ki tudja, mit tettek, ha néhány chronogrammot írnak, azaz néhány verset vagy emlékmondást öszvekoholnak, mellyek jól roszul egyikét történeti körülményt vagy adatot foglalnak magokban, 's bizonyos betűrendi vagy számjegyek által a' felhozott történet' idejét kimutatják.

A' török, arab és persa nyelven ugyanazon szó: *terikk;* (*ταρίχων*) egyszersmind történetírást és chronogrammot jelent; mi oknál fogva a' mostani történetírók' legnagyobb része szükségesnek véli magát e' költői kánpadnak alája vetni. A' konstantinápolyi sajtó' mostani igazgatója, ki szinte az ország' történetírója, nagy chronogrammatistának tartatik. Ő a' szultánnak Drinápolyba tett utjáról is írt egy költeményt illy czim alatt: 'A' jóság' útmutatója', melly egy 73 strophás roppant kassidet. Mahmud' yachtja, mellyet ő dagályosan vándorló hegynek nevez, zátonyra bukkant, de csakhamar ismét lebontatott. A' költő-történetíró ez esetet következőleg adja:

Hiú képzelgők, ne hidjétek, hogy a' padischah' hajója, ezen irigységtárgy a' tengernek és földnek, e' nemes pályafutója a' vizeknek, törést szenvedett. Nem. A' szultán' lábaihoz hocsátá sörényét 's a' fővényhez dörzsölé magát, melly a' tenger' pora, —

E' tulságos versek némikép a' legelmésbet foglalják magok.

ban az újabb költészetben, melynek hősei egymást a' chronogrammai versekben meghaladni törnek. Fejők ezeknek mir *Alemsad* (a' szent zászló' hordozójának fia), és *Ketschedsad* (a' paplankészítő' fia).

Ez utóbbi főkép, egy igen termékeny bár fölötté silány költő, 10,000 történeti verset írt, melyek számponosságuk, valamint gondolatszárzságuk által tűnnek ki, 's melyek mégis egy hontársaitól nagyra becsült divánt képeznek. Ha az Ottomanok őt újabb költészetők' oszlopának nevezik, a' nélkül hogy őt kisebbitnök, ama' hirdetésekkel borított oszlopokhoz hasonlítjuk őt, melyek csak száraz hirdetményeket közlenek. Igaz, hogy a' jövendő történetirők az ő munkáiból a' legpontosabb számbeli adatokat 's a' legkörülményesb egyességeket fogják kiszedhetni.

Régóta fogadá el a' kelet a' költészet és történetírás' e' kettős csodáját, mely mind a' kettőt megüli, mindeniknek alakját öltvén fel magára. Mintája e' különös bánalomnak Persia' költői története *Wassaftól*, kinél a' képzelet annyira uralkodik, hogy történet 's valóság egészen elenyésznek. Ő az olvasót magával hajóra veszi 's dagadó vitorlakkal siet a' keleti költemények' varázs tengerére a' nélkül hogy valamely parton kikötne.

Ketschedsad' szárazsága semmi egyebet nem nyújt chronologiai számoknál, körülfüszve mit sem jelentő szavakkal. Munkáját az emlékek kincsének nevezi, 's az valóban sok fontos történeti emlékezetek' gyűjteménye. Észrevenni e' munkában mindazon változás' jelét, melyet az osman hon szenvedett, a' Bismillah', vagyis az isten' nevének segédül hívása', kihagyását, mellyel pedig ezelőtt minden munka 's költemény kezdett. E' mellett igen nagy türelmet a' schiit-ek, vagyis persiai eretnekek, iránt, minek példáját régibb ottoman költőknél hasztalan' keresnök.

A' proféta, szentek, szultán Mahmud, ennek baráti, kegyenczei és ministerei, valamint lovai és mulatóházai' dicsérete, mysticus gazelák minden költői ihlet nélkül, régibb írók' munkáihoz ragasztott jegyzetek: ezek *Ketschedsad*' roppant divánjának tartalma, ki ő szintolly termékeny mint silány szerző, 's ki egy hanyatló kor' minden költőihez hasonlóan, a' nyelv' dagályát a' gondolat' ürességével párosítja.

A' 'Győzedelemek' tükre (Ainai Sad)' Mohamed mir *Alemsadtól* valamennyire felülemelkedik az említettnek munkáin. Ez egy hosszú panegyricon szultán Mahmud' tiszteletére, egy hasonlótlól kisérve a' szerző fölött korabeli 12 költőtől. A'

tükör 12 pontra osztatott, mellyek Hercules' 12 tettével egyeznek.

Semmi szembetünőbbben nem hasonló a' lealacsonyodott keleti génie' e' szüleményeihez, mint a' középkor' félig történeti költeményei illyes czimekkel: A' becsület' kertje; Örömerdő, 'sat. Szintazon ábrázolati szellem; azon tulságos magasztalgatás 's ugyanazon hidegsége a' feltalálásnak itt és amott; Alemsad II. Mahmud szultánt Nagy-Sándorhoz hasonlítja, kit igazságosnak nevez; Adlihoz, mivel ez a' császár által választott előnév; IV. Muradhoz, ki alatt Bagdad elfoglaltaték; Abdul Hamed szultánhoz, ki a' *lewendák*' lázadását elnyomá, mint Mahmud szultán a' jancsárokét; Harun al Reschidhez, a' tudományok' pártolójához; Bahram Gurhoz, a' sassanidához és híres íjászhoz, ki mindazáltal, mint önkényt értetik, távol sem vala olly ügyes mint az élő császár, 'sat. 'sat.

De miért még körülményesebben fejtegetni a' rimes proszának ezen 1,300 versét, mellyek recensensekhez intézett felszólítással, a' költő' dicséretével 's három végszóval fejeztettek be. — Hiában keresnénk egy mákszemnyi poesist illy gyáva, hideg és színetlen férczelgetésben.

Mit mondjunk *Jset* efendi (becsület' ura) és *Rifát* beg (magas fejedelem) felől? Mind a' kettő évszámversekben rímeli Mahmud' tetteit, ha e' szultán elég ügyesen lövé el nyilát a' czélt el nem hibázn... Valóban, a' becsület' ura 's a' magas fejedelem mód felett izetlen költők.

Heibetulla szultánné, Mahmud' testvére, egy éneket költött, melly most mindenki' száján jár, 's mellyet a' dolog' ritkasága miatt itt közlünk. Ő előtte már három ottoman hölgy foglalatoskodék költészettel, t. i. *Miri Seineb*, *Ridki* és *Ani*. A' következő, említett elegia, melly mélyen érzett fájdalmat lehel és *scharki* vagy szaraczen tájnyelven iratott, igen ismeretes; 's valóban nem kevésbé nevezetes tünemény, hogy Konstantinápolyban egy szultánnő által irt busongó ballada olly nagy sikerrel birt.

,Búsan, henyén ittam én az élet' mérgét. A' lélek, mellyet testem hord, erre nézve keserű teher. Az élet' súlyai égetnek engem; 's a' lélek, mellyet testem hord, erre nézve keserű teher.

,A' világ, mellyben az emberek élnek, zordom erdő, hol az igazság' napja soha sem világol. Én kerestem ezt, hogy mosolyogjak rá, de soha sem találtam fel. Iszonyú kin. A' lélek, mellyet testem hord, erre nézve keserű teher.

,A' világnak nincs értéke előttem. Hiába hívnak meg bará-

tim, hogy éljek. Könyörgésem néhány csep boldogsáért elzeng hallatlanul. A' lélek, mellyet testem hord, erre nézve keserű teher.

,Hol van ő, a' tiszta igazság? Hol van nem zavart őszinteség? Melly idegen földön van a' drága kehely, melly e' nektárt rejti? Én nem tudom; 's a' lélek, mellyet testem hord, erre nézve keserű teher.' —

Az írók' száma Konstantinápolyban eléggé tetemes. Iskolák nem hiánylanak az ottoman birodalomban. Mindazáltal semmisen ritkább, mint egy jeles literaturai szülemény.

A' génieiskola' két előljárója, Ischak Koga, és Seied Seid Mohamed *Esad*, két pharosa a' mai keleti literaturának. Amaz különösen mathesissel foglalatосkodik; a' másik, ki előbb bíró volt Skutariban, aztán hadi bíró, végre bíró Mekkában és Konstantinápolyban, három év óta a' Történetek' Lajstromának, vagyis az ország' történeti folyóiratának, kiadásával van megbizva. Talán nem lesz érdektelen olvasóink előtt, tudni, millyen prosát irnak az újabb Konstantinápolyban; miértis itt *Esad*' stylusának egy kisded próbáját közöljük.

,Tündökölve, mint csillagok, ragyognak a' szorgalmas és tudós férjfiak' érdemei és méltósági; ez emberiség' dicsőségei, ékesítve a' tudomány' diszével 's kisimitva a' jótettek' tajtkövével. Így szólnak a' korán 's a' legjobb hagyományok. Ezen okból terjedtek ki minduntalan' a' felséges szultánok és padi-schahok' jóakarata és nemeslelkűsége illy kitűnő férjfiak felett. Többek közt dicsőíteni kell illy tekintetben Ó most uralkodó 's világhalkormányzó Felsőségét... (itt következik 40. sor keleti magasztalgatás a' szultán' tulajdonsági és nagysága felől).

,Sohasem osztatott több felségi nemeslelkűség vagy végte-lenebb kegyelem szüntelenül a' theologokra, philologokra, scheikokra 's tanult férjfiakra; soha egy emléklapon sem adattak nagyobb becsülés és fensőbb tisztelet' bizonyosságai valamelly monarcha által, sem olvastattak akármelly történetírásban, mint azok, mellyeket a' nemesszívú szultán *Jaschindsisada Mowlawa Es Seid Abdulwenhal* efendinek, az islamismus' csodálatra méltó és fenséges fejének, második Seadinnak... (12 sor czim és magasztalás) halála után mutatott, a' ki Ramadan hónapnak Kadr éjjelén (27ikén) lakhelyet von a' szemfödél' házában. Ó Felsőége... (több sor tiszteletnév) méltóztatott a' halottakérti déli imádságon jelen lenni a' hódítás' atyjának (II. Mohametnek) mecsetjében; 's azon fáradságot vévén magának, hogy korán reggel a' Bosphorus melléki lámpapalotáját elhagyá, a' városnak fordult. Midőn ezen ajtatos kötelességet

egy sereg muszulman' közeplette teljesíté, Ó legkegyelmesebb Fűlsége megbizonyítá nagy tiszteletét a' tudományok' emberei iránt; olly példa, millyet a' történetirók' nyelve még sohasem hirdete a' világnak, 's melly semmi életírásban nem mutatkozik. Ó Fűlsége tehát erre belső inger által vezetteték 's nem az emlékezet' tekintete által. Azértis ismétélé minden jelen volt, a' muszulmanok' iszonyú serege, birák, tanítók... (ujabb tiszteletnevek), kik elősiettek, tanúi lenni a' tisztelet és figyelem' e' nagy bizonyítványának, szívök' mélyében az el nem kerülhető imádságot Ó Fűlsége' hosszú életéért 's az isten' thronján megtartatásáért.

„Oh, isten, kérünk téged, örökre és örökre tartsd meg az egészség' palotájában Ó legkegyelmesebb Fűlsége' szentelt testét, ki ő a' világ' lelkét ismeri, az angyalok' éles elméjével van felruházva... 'sat., 'sat. Amen a' *Taz és Yiz* (a' Korán' két titkos értelmű igéje) bűvös igék' kegyelme által.“ —

Látni, milly izetlen e' szódus ékesszólás. Akarván mondani, hogy a' szultán megjelent egy mufti' halála után tartott imádságokon, a' szerző négy lapot tölt el sovány fecsegéssel. Egyébiránt e' tett némi fontossággal birt 's a' szultánnak országga' tudományos műveltségére czélzó tervével vala kapcsolatban.

De valljon, nem egyenesen ellenkezik-e ezen művelés a' társasági alkotmánynyal 's az ottoman nép' egész életével? — Ezt igen hajlók vagyunk hinni, midőn észreveszszük, mint gyengül folyvást a' régi muszulman génie' tettereje, 's mint fajzik el szintazon mértékben, mint a' szultán inkább-inkább hajlik az europai erkölcsökhöz, 's az általa pártfogolt sajtó új munkálkodási bizonyítványokat nyújt.

A' nyelv és stylus, a' helyett hogy tisztulnának, roszabúlnak. Gallicismusok, sőt orosz szólásmódok csúsznak be gyakrabban a' nyelvbe. A' hivatalos ujság ezekkel tele van. A' parancsszók, mellyeket a' katonagyakorlatoknál használnak, francziák 's nem arabok, noha ez utóbbi nyelv eléggé gazdag, 's (ha már a' török nyelvet nem akarák használni) könnyen nyújthatta volna a' csapatok' gyakorlatira és mozdulatira szükséges szokat. Magok azon szók, mellyeket Europa a' kelettől kölcsönzött 's elcsavart, Törökország által most ismét visszafogadtatnak új 's elcsonkított alakjokban. Így csinálták az Europaiak ez arab szóból *mackschen ezt magazin*, 's a' helyett hogy tulajdon szavakat visszavennék, a' Törökök most *magaziná*-t mondanak. Az Arabok' *taarif*-ja az Europaiaknál *tarif*-tá változék; 's Konstantinápolyban most *tarifa* szó használatik.

Nyelvujtások mindig az elmék' változásait jelentik, mielőtt az országok' változási megtörténnének. Europa már előzőnlötte Konstantinápolyt, mielőtt Mahmud szultán elhatározá magában, e' körülményt megismerni 's a' törvényekbe áltvinni. Véleményünk szerint csak azért fog az az erkölcsökbe áltforradni, hogy a' már ugy is annyira megrongált félholdország' tökéletes megsemmisítését véghez vigye.

A' török írászok' vagy szépírók, kik az utóbbi századok alatt nem érdemtelen hirt nyertek, mindinkább vesztik öröklött ügyességüket. Most az' történik Mahomet' országával, min Europa a' 15dik század' végén esett által: a' leirók' mestersége elenyészik a' sajtó' befolyása alatt. Maga a' szultán, elődéhez hasonlólag, hiú szép kéziratára; azonban Konstantinápolyban most nehezen kapni jó másolókat, kik képesek volnának valamelly arab kéziratot pontosan 's hiba nélkül leírni.

A' kincstári irnokok annyira elveszték a' régi írás' szokását, hogy lehetetlen azon statistical és finanziaai tabellákat lebetűzniök, mellyek Wassaf' persa történeteiben találatnak. Statusügyekben, kivéve a' számadó-kamara' munkálatit, sokkal olvashatóbb és egyszerűbb írásmóddal élnek, mint régenten, 's egyszersmind ama' czifrázatok és festői betűk is kimentek szokásból, mellyek az utolsó század alatt minden oklevélből és hivatalos iratból egy mütárgyat csináltak.

Mit mondjunk az egyiptomi sajtóról Kairoban, melly a' konstantinápolyi sajtónak leánya, mert ott vétettek a' betűk, mellyeket használ. Ez csupán azért látszik alapítottnak, hogy az új monarcha' katonai rendeleteit hirdesse. Semminemű szellemi kifejlést sem várhatni olly országtól, melly a' polgárisodás és műveltség' elrontása által vél előhaladhatni, 's mellynek ujjá műveltsége maga azon falánk féreg, melly saját gyermekeit elemészti.

Az ulemák, kik a' sajátképi tudományos és literaturai hierarchiát képzik, még folyvást fenállnak 's az értelmi erőnek egyedüli ottoman jelei. Elvök a' megmaradás, nem mozdulás, hit, nem fürkészet, függés a' multon, nem előhaladás a' jövő felé.

E' vélemények' egyike sincs megsemmisítve. Még mind fenállanak ók a' musulmanszellem' fenekében, 's az új alakítások, az ipar Europát követni, nem szültek egyéb eredményt, mint hogy a' régi népsajátságokat széltronták a' nélkül, hogy új létet hoznának ezen az évek' súlya alatt elaggott testbe.

Minden literatura csak akkor nagy, ha népszerű. Ha valamelly nemzetiséget megsemmisítünk a' végre, hogy a' litera-

turát megifjítsuk, akkor nevetséges ellenmondásba 's szémszuró lehetetlenségbe ütközünk.

A' szultán által behozott mesterkélt újítás mellett a' hanyatlás' minden jeleit látjuk. Hirlapok nyomatnak; de a' gondolat kihál. Előmozdítják a' történetírás' studiumát; de a' történetirói nyomozat, melly az okfürkészet 's az elmebeli felfogó tehetség' szülötte, sehol sincs. Distichonokat olvasunk a' hivatalos hirlapban; de a' költészet botorul fecseg 's számokat és évadatokat szedeget rimre. Felkutatják a' régi szerzőket, nem, hogy új ideákra emelkedjenek 's a' gondolat' körét tágítsák, hanem, hogy őket jegyzetekkel, szófejtésekkel, ragasztékokkal, commentarokkal, szükségtelen körülíratokkal terheljék, mellyek mint kacsnövények a' tudomány' fájához simulnak, annak legjobb nedvét kiszivandók 's gyümölcseit megrontandók. Sok iskola van; de a' nyelv és szólás mindinkább elvadúl.

Az ottoman literatura mindinkább elidegenül eredeti bélyegétől; elhagyja Ázsiát, Európához közeledendő. Azonban, a' helyett hogy illy közeledés által gazdagodnék, elfajúl általa. Elveszti individualis tulajdonait a' nélkül, hogy az európaiakét magáévá tegye, 's ezek' botlásitól menekedjék. (*Malten's neueste Weltkunde*, 1836. 2. 3.)

VEGYES KÖZLÉSEK.

LEGNAGYOBB 'S LEGHIRESB KÖNYVGYŰJTEMÉNYEK A' RÉGI ÉS
UJABB IDŐKBEN.

Kivevén némellyeket Francia-, Német-, Olasz- és Angolország' legnevezetesb könyvtárai közül, a' legtöbb nagy könyvgyűjteményekben találtató kötetek' mennyisége, többé kevesebbé nincs szorosán tudva. Az egybehasonlító statisticának e' része jelenleg még épen úgy áll, mint a' státusnépesége a' tizennyolczadik század' második felében.

Ezen bizonytalanság' főokainak egyike szembetűnőleg azon különemű nézetektől és hagyományoktól ered, mellyek a' tudománybeli kincsek' régibb állapotát illetik. Némellyekben csak a' nyomtatott könyveket vették tekintetbe, nem is figyelvén a' kéziratokra. Másokban az utóbbiak együvé számoltattak az elsőekkel. Még másokban a' legkülönbözőbb röpíratokból köteteket alkottak, mellyek némellyek által fölvétettek az összes számba, míg mások által kihagyatának.

1790 előtt a' párisi királyi könyvtárnak 350,000, 400,000 sőt 500,000 kötetet is tulajdonítottak; bárha az 1791-ben van Praet által legszigorubb figyelemmel véghöz vitt számolás szerint most csak 153,000 van benne. Varrier 1805-ben a' maga lajstromába 200,000-et íra be. A' III. György által a' britt muzeumnak ajándékozott könyvtár, köz monda szerint, 200,000 kötetből állott volna, mellyek azonban összeszámitás után 65,000-re szállottak. Minden utazó azt állítja, hogy Velenczében a' Sz.-Mark-könyvtárban 150,000 kötet foglaltatik. Mostani könyvtárnokának, *Betio* apátnak, tudósítása szerint mindazáltal csak 65,000 nyomtatott kötet és 5000 kézirat van benne.

Hasonló nagyítások fordulnak elő az oxfordi egyetem', a' római vatikán', az edinburgi ügyvédek' 'stb. könyvtáaira vézve, míg a' Brera-könyvtárról Majlandban, a' királyi nagy könyvtárról Münchenben, emlékezet sem tétetik.

Egyiptus', Görögország' és Roma' legvirágzóbb idejében sem voltak sok szerzők, következőleg a' könyvsumma sem lehetett tetemes. A' népek' politikai története 's a' földleírás, az újabb íróknak e' két kifogyhatlan forrása, akkor nagyon csekély értékűek voltak.

Azon kevés viszonyok, mellyek azonfelül a' népek vagy épen egyes városok közt is fenállottak, a' nem elégséges összeköttetési módok köztök, 's a' közlekedés' biztostalansága, párosulva azon szűk határu ösmeretekkel, mellyekkel akkorban a' föld 's annak tulajdonképi minősége felől birtak, alig ösmervén hatod részét valódi terjedelmének, minden előmozdításul szolgált arra, hogy a' fürkészet' és gondolkozás' jelenleg végnélküli mezeje szűk határok közzé szorítottassék.

Maga az anyag, mellyre irtak, 's a' kiviteli nehézségek, bevégzett munkák' nagyobb terjedésének új nehézségeket állítottak elébe. Az írók' száma tehát mintegy kénytelen volt csekély lenni. Gyakrantán alig volt három vagy négy másolat egynek munkájából. A' háboruviselés' barbár módja, melyet elkerülhetlenül zsákmányolás és pusztitgatás követett, sem mozdítá elő e' munkák' fentartását és terjedését. Hány maradt fen a' nagy Sándor' idejében irt munkák közül Anguszt-vagy Trajánig!

A' hebraeusoknak egy szent vagy politikai könyvgyűjteményök volt, mellynek használata csak a' levitáknak 's a' törzsökök' előjáróinak volt megengedve. Nehány történetíró állítá, hogy már tizenkét századdal a' mi időszámításunk előtt több könyvtár volt Egyiptusban. E' tartomány' egyetlen könyvgyűjteménye, mellynek létezése kétséget nem szenvedő módon van bebizonyítva, volt az alexandriai.

Görögország, köztársasági szokásai mellett, nem követé e' példát. A' Lacedemoniaknak soha sem volt könyvük, 's Pisistrates' könyvtára Athenben nagyon csekély vala.

Romában sem volt első időkben más könyvgyűjtemény, mint a' nyilvános archivumok, 's a' főpapok, augurok' és decemvirek' felügyelésére bizott irományok. — A' nagy nép' későbbi hódításai azonban Romában igen tetemes litterariai kincseket gyűjtöttek össze, mellyek' birhatásaért a' világaláló város' utósó századjabeli leggazdagabb emberek vetélkedtek. Paulus Emilius, Sylla, Asinius Pollio, Julius Caesar, Varro, Lucullus, Cicero, Atticus, Plinius, Traianus, 's más fejedelmek és császárok nevezetes könyvtárakkal birtak.

Utánok jöttek a' sz. atyák, gyűjtögetve apostolkodásuk alatt az őket megelőzőt kitünő férfiak' remekmunkáit. Az ő buzgalmaknak a' tudományok iránt köszönhetni sok nevezetes könyv' fentartását, mellyek máskint elvesztek volna.

Az izlamismusnak, mellynek őrvjögései eddig mindent Ierontának, hirdetői is, nagy látszék, mintha a' hitők' babonás-kodása által okozott kárt valamennyire elsimítani akarnák, midőn a' még nem enyészett tudományi maradókat összeszedték.

A' kalifok' könyvtára Kahi-ro-ban (Macrizy' állítása szerint) 1,600,000 kötetből áll, a' Tripolisban, Syriában, levő pedig nem kevesebbet mint három milliót foglalt magában. Hir szerint a' híres Al-Hakem-könyvgyűjtemény, Korduaban, sem volt ennél csekélyebb.

Mind ezen adatok' túlságosítása szembeszökő, minél fogva feleslegesnek tartjuk, közelebbi vizsgálatokba bocsátkoznunk felettök. Hihetőleg épen illy alaptalan, a' mit a' tripolisi, fezi és marokkoi könyvtárok felől beszélnek.

Mind e' szerint azon tekintet, mellyet az előkor' könyvgyűjteményeinek nyujtanak, nem látszik igazságosnak előttünk. Josephus történetirő azt mondja, hogy az alexandriai könyvtárban 200,000 kötet találtatott. Traján' Ulpiniáni könyvgyűjteményének 100,000 kötetet tulajdonítanak. Több utazó végre azon állítást vitatta, hogy az aethiopiai könyvtár, a' szereszt-kolostorban, Abyssiniában, 100,000 kötetet foglal magába, mindnyáját pergamenre irottat és selyem tokban tartottat.

Hány emberkor volna szükséges illy gazdagságok' összehalmozására? Valóban olly időben, midőn a' tanítás kevesse volt elterjedve, midőn majd csak egyedül a' papok tudák a' tollat forgatni, illy nagy könyvgyűjtemények' alapítása több nehézségekkel járult volna, mint a' Mőris-tó' ásása, a' thebai falak' s a' gisehi pyramisok' emelése. 'S föltevéen azt is, hogy amaz adatok az igazsággal egyeznek, még sem mutattak azok egész munkákra, hanemcsak e' munkák' darabaira vagy töredékeire. Ebből kitetszik, hogy a' régi könyvtárok' nyomossága a' mieinkhöz hasonlítva igen csekély volna.

A' keleti császárok által időszámálásunk' negyedik századában Konstantinápolyban alapított könyvgyűjtemény lassadán meggazdagodott számos leírások és vevések által. Szerencsétlenül III. Leo, a' képmadás elleni buzgólkodásában, megsemmisíté mind e' fáradsággal összehurczolt kincset, a' könyvtárt, a' fölügyelésre rendelt személyekkel együtt elégettetvén.

Azon nyugtalan és erőszakos időszak alatt, melyet a 'barbárkor'nak neveznek, 's melly Europa' ujrászületését közvetlenül előzte, minden tudás a' kolostorokba rejtezék. A' szerzetek számos régi kéziratot másolgattak, 's az ókor' némelly drága hagyományát tarták fel az utóvilágra, melly nélkülök többé nem volna meg. Egyedül az ő iparuknak lehet köszönni, mit a' római és görög szokásokról még tudunk 's mi által a' középkor' népeinek elmetehetsége fölébresztetéek és felvilágosították.

Néhány, többnyire egyházi munkákból álló könyvgyűjtemény alapították Rómában Zachariás pápa, Aachenben nagy Károly, és Sz. - Gallenben az ottani apátság' előjárója által.

Helyünk' szükét éreznék, ha az ujjabb Europa' legjelesebb könyvtárainak alapulásáról tökéletes történeti áttekintést nyujtanánk. Elégedjünk meg alapittatásuk' chronologiai előadásával. E' szerint egy kis felületes észfogatot adhatunk a' lélekműveltség' előhaladásáról a' mi földrészünkön.

<i>Könyvtár.</i>	<i>Hely.</i>	<i>Alapítási év.</i>
Palatini könyvtár	Heidelberg	1390
Vatikáni „	Róma	1417
Városi „	Regensburg	1430
Egyetemi „	Turin	1436
Császári „	Bécs	1440
Florenzai „	Florenz	1444
Malatesti „	Cesena	1452
Marciani „	Velence	1468
Bodleyanf „	Oxford	1480
Egyetemi „	Koppenhágen	1483
Városi „	M. Frankfurt	1484
Egyetemi „	Marburg	1527
Városi „	Strassburg	1531
Egyetemi „	Lipcse	1544
Egyetemi „	Jena	1548
Királyi „	Dresda	1556
Egyetemi „	Edinburg	1580
Egyetemi „	Leyden	1586
Királyi „	Páris	1595
Városi, most kir. „	München	„
Kolostori „	Eskurial	1596
Herczegi „	Wolfenbüttel	1604
Ambrosiani „	Mailand	1609

Városi	„	Lyon	1609
Királyi	„	Berlin	1617
Angyalvári	„	Róma	1620
Egyetemi	„	Upsala	1621
Egyetemi	„	Padua	1629
Királyi	„	Koppenhága	1648
Mazarini	„	Páris	1661
Herczegi	„	Gotha	1680
Ügyvédi	„	Edinburg	1682
Nagyhercegi	„	Weimar	1691
Királyi	„	Madrid	1712
Magliabecchiani	„	Florencz	1714
Császári	„	Konstantinápoly	1719
Intézeti	„	Bologna	1725
Császári	„	Pétervár	1728
Egyetemi	„	Göttinga	1736
Királyi	„	London	1759
Brera -	„	Mailand	1770
Királyi.	„	Stuttgard	1778.

Hogy a' fenálló átnézet *nem tökéletes*, első pillanatra kitetszik. Mi azonban nem is akartuk *valamennyi* könyvtárt felhozni, hanem csak azokat, mellyek vagy igen gazdagok voltak hajdan, vagy legujabb időben lettek azokká.

A' maga állapotjában hagyott könyvtárak, mint Genfben a' nyilvános, melly 50 év óta szűken láttatott el 's inkább kisebbedék mint nagyobbodott, köteteinek száma 55,000-ról 32,000-re szállván, sajnálatra indítanak, mert bebizonyítják, hogy a' kizárólag kereskedői lélek épen olly részvétlen a' tudományok' és lelki műveltség' előhaladása iránt, mint a' tudatlanság és barbárság.

A' vatikán' könyvtára mindig legrégebnek tekintetett Európában, 's alapítása sz. Hilárius pápának tulajdonított, ki 465-ben lateráni sz. Jánosi palotájában több kéziratot gyűjtögetett. A' tudós Ebert' alaposabb véleménye szerint e' könyvtár' alapíttatása nem megy tul a' tizenötödik század' első évein, midőn az Avignon-ból Rómába tétetett.

Elején csak 60,000 kötet volt benne, 's lassan szaporodék. Jobb elrendeltetése V. Miklóstul ered, X. Leonak érdemes elődjétől, ki azt a' vatikánban felállíttatá. Cicognara Leopold gróf' halála óta, kinek könyvgyűjteménye a' vatikánéval egyesítették, nyomtatott köteteinek száma 75,000-re, 's kézirataié 35,000-re megy.

A' lorenziani könyvtár Florenziában nem felette számos kötetekkel bír ugyan, de sok ritka kézírattal bír, mellynek összes számát a' tudós Ebert 8000-re teszi. A' most uralkodó nagyherczeg a' könyvtári épület' egyik oldalszárnyában felállítatá a' pompás *In cunabulis*-könyvtárt *), mellyet Elci gróf véghagyománya által neki rendele, 's melly mind gondos ápoltatása mind gazdag beküetései által kitünteti magát.

Blume szerint a' marciani könyvtár Velenezében 1468-ban alapítottott. Már egy századdal előbb (1362) ajándéku adá Petrarca könyvgyűjteményét a' köztársaságnak.

A' Brera - könyvtár, Mailandban, mellyről eddig alig emlékeztek, könyvtárnokának Tironinak bizonyítmánya szerint, jelenleg 170,000 kötetet foglal magában. Ha ide számoljuk a' külön könyvtárakba tartozó köteteket, mellyek ugyan-ezen épületben vannak, számuk felülmegy 200,000-en.

Francziaország' több királyának már a' tizennegyedik század előtt voltak apró könyvtáraik, mellyek azonban csekélyek valának, 's fentartásukra gond nem fordítaték. Csak János alatt, 1350-ben alapítaték egy közhasználatra szánt rendes könyvtár. Ez ezen fejdelem' halálakor, ki a' [tudományokat szerette és előmozdítá, 8000—10,000 (sőt némelly helyeken mondják hogy 15,000) kötetből álla.

V. Károly megveté ezen könyvtárt, 's egy másíknak alapításához kezde, melly csinosan írt és szép rajzolatokkal ékesített kéziratokból álla. Erre a' Louvre-ban egy különös szobát rendelt, melly könyvtári toronynak (*tour de la librairie*) nevezteték. Ezen utólsó gyűjteménynek az 1363-ban készített lajstroma, melly legnagyobb részint krónikákat, valási és csillagászi könyveket foglalt magában, 910 kötetet említe. 1411-ig számuk 1100-ra szaporodott.

VIII. Károly 1493-ban egyesíté a' Louvre-bani könyvtárnál azon könyveket, mellyeket Nápolyország' elfoglalása után onnét elvett. Három évvel későbbben XII. Lajos az egész könyvgyűjteményt Bloisba viteté, 's a' paviaival gyarapítottta, mellyet a' Francziák elfoglaltak. Mind a' mellett is 1515-ben, midőn I. Ferencz' parancsára Fontaineblau-ba vitetett által, csak 1890 kötet volt benne.

IV. Henrik a' királyi könyvtárnak Párizsban tulajdonképi alapítója, 1589-ben Fontaineblau-ban és más helyeken létező könyveket összehordatá. XIV. Lajos alatt 1666-ban

*) *In cunabulis* — a' tizenötödik századbóli könyvek.

e' gyűjtemény már 90,000 nyomtatott kötetből és 10,000 kéziratból álla. Letronne' hiradása szerint a' királyi könyvtár jelenleg 350,000, a' katalogban felhozott könyvet számlál, 's 150,000-et legalább, mellyek benne nincsenek följegyezve. Valamennyi köteteinek száma 626,000-re 's a' kéziratoké 80,000-re tétetik.

A' budai könyvtár Mátyás király' halálakor 1527-ben valami 55,000 kötetből álla, mik legnagyobb részint kéziratok voltak, mellyeknek értéke 1,925,000 aranyra becsültetett.

A' bécsi császári könyvtárt 1440-ben alapították. Későbbben e' könyvtár Matyas' említett gyűjteménye által szaporítottatott, 's 1663-ban már 90,000 nyomtatott kötet és 10,000 kizirat volt benne. 1789-ben az előbbiek' száma 196,000-re 's az utóbbiaké 14,000-re szaporodott. Most 12,000 *in cunabulis* - irat, 279,000 nyomtatott kötet van benne, a' tizenhatodik századtól egész korunkig, 's 16,616 kézirat, 1242 címmer mellett, 's azon felül 300,000 réznyomat,

A' kéziratok közt láthatni 8000, uralkodóktul, fejedelmektül, hercegektül, tábornagyoktul 's más hires személyektül írott levelet 's egyebeket. A' muzsikai könyvek' gyűjteménye' 6000 kötetből áll. Vannak ezek közt III. Ferdinand, I. Leopold és VI. Károly császároknak több szerzeményeik. Évenként a' császári könyvtár 3000 — 4000 kötetet szaporítottatik.

A' császári könyvtáron kívül vannak még Bécsben több más könyvgyűjtemények, mellyek, a' nélkül hogy nyilvánosok volnának, tudosok' és idegenek' számára nyíltan állnak. Ezek részint tudományos társaságok' vallásos alapítványainak, részint nyilvános hatóságoknak és magános személyeknek tulajdonai. Mindössze 30 illyes könyvtár van, mellyek összesen 410,000 kötetnél többel bírnak. Az egyetemi könyvtár mindenkinek nyíltan áll. Van benne 102,000 kötet.

Általában véve Angolországban a' könyvgyűjtemények nem rendkívül gazdagok. De ellenben szaporábbak, a' mi véleményünk szerint jobb és hasznosabb. Nagy-Brittania' valamennyi tudományos kincstári közt nem a' britt muzeum' könyvtára, hanem Oxfordban a' bodleyani könyvtár foglalja el az első helyet. Van benne 200,000 kötet és 25,000 kézirat.

A' gazdagon ellátott ügyvédi könyvtár Edinburgban, egész Skótziaiban legelső, 100,000 kötetet 's néhány kéziratot foglal magában. A' többi könyvgyűjtemények közül a'

három egyesült országban még érdemesek az említésre Com-mons doktoré, a' sioni, Iamberti, cambridgei, pepysi, rateliffei Oxfordban 's az egyetemi könyvtár Dúblinban.

Nemesak minden europai nemzet bir többé kevesebbé tetemes könyvtárral, vannak illyesek még messze fekvő föl-deken is, hol épen nem is vélnők. Így van Island' szigetéen egy 9000 kötetből álló könyvtár, mellyben több igen ritka munkák; magokban régi mondákat 'sat. foglalók, találtak.

A' királyi könyvtár Stockholmban 50,000 kötetet és 3000 kéziratot foglal magában. Az egyetemi könyvtár Upsa-laban még gazdagabb. Van benne 80,000 kötet és 5000 kézi-irat. A' császári könyvtárban Sz.-Pétervárott 1835-ben 432,000 nyomtatott kötet és 15,000 kézirat találtak. Oroszország' egyéb nyilvános könyvgyűjteményei ugyan-azon évben 360,167 kötetet számláltak.

Rémusat Abel és Klaproth szerint a' császári könyv-tárban Pekingben összegyűjtött kötetek' száma 280,000-tól 300,000-ig ment. Japanban, Siebold' állítása szerint, több igen tetemes könyvgyűjtemény van, mellyeket hercegek, gazdag hirtokosok és Kolostorok birnak. Az országban nyomtatott munkákon kívül sok új és régibb könyvet láthatni ott chinai nyelven, azonfelül japani és chinai kézirati földabroszokat, to-pographiai terveket és természettörténeti rajzolatokat.

Némelly kedvelők még europai munkák' gyűjteményével is birnak, különösen hollandi nyelven az orvositudományt, utazásokat, természettörténetet érdeklőkével, számos nyelvtanítási és szótári könyvek mellett. A' legnagyobb xilographiai intézetek vannak Miakoban, Geddoban, Osakaban és Owa-riban. Japanban évenkint 5000—8000 kötet, terv, földabrosz, réznyomat 'sat. nyomatik.

Leghíresebb könyvtárok Miakoban a' Scóguné vagy világi császáré, és Mikadoé, vagy lelki császáré. A' satsumai és kutjüi fejedelmeknek hasonlóké nagy könyvgyűjteményeik van-nak. Az utóbbiéban többi közt egy kéziratban levő munka ta-láltak, az egész ország' természetleirása felett, melly olly körülményes, hogy egyedül a' hozzá tartozó rajzolatok 800 nyolczad rétes kötetet töltenek-be.

Siebold nem mondja ki egyenesen az e' könyvtárban ta-láltató kötetek' mennyiségét; mindazáltal föltehetni, hogy az mindenikében a' két császári gyűjteményeknek, Geddoban és Miakoban, nem kevesebb 150,000-nél. Tekintsük már most rövid átnézetét a' föld' minden pontain létező legnevezetesebb régi és újabb könyvtároknak.

<i>Városok.</i>	<i>Könyvtárak.</i>	<i>Kötetek.</i>	<i>Kéziratok.</i>
Páris	Királyi könyvtár	626,000.	80,000.
München	„ „	540,000.	16,000.
Pétervár	császári „	432,000.	15,000.
Koppenhága	királyi „	410,000.	16,000.
Bécs	császári „	284,000.	16,000.
Berlin	királyi „	280,000.	5,000.
Pecking	császári „	280,000.	—
Dresda	királyi „	260,000.	2,700.
Göttinga	egyetemi „	250,000.	5,000.
London	Britt muzeumi „	220,000.	22,000.
Oxford	bodleyi „	200,000.	25,000.
Wolfenbüttel	hercegi „	200,000.	4,500.
Madrid	királyi „	200,000.	2,500 ?
Páris	arsenáli „	186,000.	5,000.
Stuttgart	királyi „	174,000.	1,800.
Mailand	brera - „	169,000.	1,000.
Nápoly	borbonico „	165,000.	3,000.
Florenz	magliabecch „	150,000.	12,000.
Breslau	egyetemi „	150,000.	2,500.
München	„ „	150,000.	2,000.
Edinburg	ügyvédi „	150,000.	6,000.
Jeddo	seojum „	150,000 ?	—
Miako	mikado „	150,000 ?	—
Alexandria	ptolem „	110,000 ?	—
Kahira	kalifai „	110,000 ?	—
Tripolis	kadii „	110,000 ?	—
Alexandria	elégett „	100,000 ?	—
Róma	ulpiáni „	100,000 ?	—
Kordua	al-hakemi „	100,000 ?	—

V-I.

II.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG. ¹

A' m. academia' folyó évi nagy gyűlése sept. 1jetől, 10dikeig tiz ülésben végezte el alaprajza által kitűzött évenkénti foglalatosságait; t. i. szótári munkálatai iránt tett újabb intézkedéseit, a' tagok' értekezései' vizsgálatát, saját megindított gyűjteményei 's idegen, nyomtatás végett beküldött, munkákróli rendelkezéseit, nyelvbeli régiségek 's historiai ségélforrások iránti gondoskodását, a' jutalmak' elítélését, 's ujak' kitételét, új tagok' választásait, 's némelly, részint külső tudományos testekkel való viszonyai', részint kebelbeli ügyei' eligazítását. A' 'titoknoki előadás'ban már a' község elibe terjesztettekén kívül ez uttal a' következők tétetnek köz hírül:

I. *Tudománytár'* ügyében a) intézkedés történt, hogy az idei folyam, mellynek kötetei olly akadályok miatt késtének el, miknek elmellőzése a' társaság' tehetsége' körén kívül volt, február' küzepeig be legyen fejezve. b) Jövő év' kezdetétől fogva a' szerkeztetőség törv. doctora Luczenbacher János és orvos dr Balogh Pál rendes tagok közt osztatott fel úgy, hogy az első az 'értekezések', imez a' 'literatura' 's vegyesek' osztályának viselje gondjait; mihez képest az e' folyóírásba dolgozni kívánók oda utasítatnak, hogy mostantól fogva dolgozataikat vagy a' titoknokhoz, vagy az illető szerkeztetőhez küldjék be. c) Ugyan a' jövő év' kezdetétől fogva a' négy évnegyedi kötet okvetetlenül mindenkor pesti vásárra fog megjelenni.

II. Az egyebütt már érdeklett, 's nyomtatásra elfogadott nyolcz idegen munkán kívül, következő saját gyűjteményit folytatja a' társaság: a) az Évkönyveket, mellyeknek III. d. kötete jövő évi nagy gyűlésre készülend el. b) A' Régi magyar nyelv-

¹ A' magyar tudós társaság' hirdetményei ezen túl a' 'Tudománytárban' is rendszerint fognak közöltetni.

emlékek' II. és III. kötete menend sajtó alá; a' másodikhoz Jankovich Miklós t. t. ajánlott költséget. c) A' műszótárak közül a' törvénytudományi. d) a' nyelvtudományi pályamunkák' II. és III. — és e) philosophiai pályamunkák' II. III. IV. és V. kötetei. —

III. Folyamatban maradt azon választmány is, mellynek tiszte a' magyar játékszint, az 5d. rendszabáshoz kepest, jó darabokkal ellátni. Tagjai ezen évre: Fáy András t. t., Schedel Ferencz titoknok, Bajza József, g. Dessewffy Aurél, Döbrentei Gábor, Jakab István, Róthkrepf Gábor és Vörösmarty Mihály. Munkálkodásait ismét novemberben kezdi. — IV. Nyelvrégiségei' gyűjteményének nevelésével a' következő hazafiak bizonyítottak nemeslelkű készséget a' literaturai érdekek' előmozdítására, a' miért ezenel az egész olvasó közönség előtt a' társaság' köszönete fejeztetik ki: a) Jászay Pál, m. kir. udv. cancellariai concept. practicans és Szabolcs vmegyei táblabíró a' bajor kir. academia által leiratás végett általküldött, 1466évbéli négy evangelistát, vagy is az ugy nevezett müncheni codexet másolta le kedveskedésül; ékesítik számos hason, más 's a' codex' nevezetességeit tárgyazó becses jegyzések. b) Szathmári Király József Borsod vmegyei első alispán, azon megye' levéltárából 35 darabot másoltatott le, mellyek közt öt hasonmás. c) Richter Aloiz jászói 's a' t. prépost és k. tanácsos, 's a' ns convent, Zsimék János levéltárnoka' által 28 darabot vétetett le hasonmásban. d) Tomkaházi Tomka Miklós, Miskolcz városa' főbírája, a' város' határozatából török basa' levelét hatot, 's jegyzőkönyvéből tíz ívnyit másoltatott. e) Pozsony vmegye' levéltárából Olgyai Gáspár levéltárnok a' megye' irnokival 28 darabnak vétette mását. f) Döme Károly pozsonyi kanonok 's az academia' tizst. tagja, saját költségén hét darabot iratott le. g) G. Zay Károly cs. k. kamarás, Makláry Ferencz ügyvéd 's titoknokával 82 darabot másoltatott. h) Gyöngyösi Kis Antal Fejér vmegyei szolgabíró eredetiben küldött 9 darabot; végrei) P. Golllessényi Pantaleo, nszombati ferencziek' gvardianja eredetiben 10 darabbal kedveskedett.

V. Historiai kéz-iratgyűjteménye a' társaságnak 14 rendbeli kézirattal bővült, mellyeket a' társaságnak, külföldön elhunyt r. tagja Petrovics Fridrick' hagyományából nyujtott be az efnök gr. úr, 's Petrovicsgyűjtemény' czim alatt fog az academia' könyvtárában őriztetni. Az irományok' tárgyai többnyire a' XVII. századot illetik.

VI. A' könyvtárt a' gyűlés' Iefolyta alatt Balbi Adorján cs. tanácsos nevelte illy munkájával: Essai statistique sur les

bibliothèques de Vienne (Bécs, 1836, 8): és Desjardins K., hat rendbeli földrajzi munkájával, melyek közt ezen legújabb is: *Physisch-statistisch und politischer Atlas von Europa; geographischer Theil* (Bécs. 1836 fol.).

VII. A' társaság' szünnapjai ez évben sept. 12d. kezdődtek, 's nov. 14dikeig tartanak, melly nap ismét megkezdí hetenkénti kis gyűléseiben szokott munkálkodásit.'

— A' *magyar tudós társaság* VIII. nagygyűléséről 2dik közlés. Résztint megürült, részint új helyekre a' m. academia' mult nagygyűlése által a' következő hazafiak választattak meg 's ajánlkoztak készséggel az intézet' céljainak az alaprajz által megkivánt részvétellel előmozdítására: I. A' philosophia' osztályában Berzsenyi Dániel' halála és Szilasy Jánosnak Szombathelyről a' pesti egyetemhez átköltözte 's ennek következtében az igazgatóságtól helybeli r. taggá neveztetése által két vidéki rendestagi hely ürfülvén meg, az elsőre, mellyhez az igazgatóság által eszt. 500 ft. fizetés van kapcsolva, Nyiry István, Sárospatakon philos. professor 's eddig mathematicai osztálybeli r. tag tétetett által; 2dik helyre pedig Horváth Cyrill philos. doctora és professora a' szegedi liceumban 's levelező tag választott. — II. A' történetirási osztályban Petrovics Fridrik r. tag' halálával Bajza József első, Luczenbacher János 2dik helyre lépvn; a' 3dikra Czuczor Gergely lev. tag 's academiái segédjegyző és levéltárnok választott. — III. A' mathematicai osztályban Nyiry István' kiléptével üresség támadván, helyébe vidéki 2dik rendes tag Nagy Károly, a' philadelphiai philos. társaság' rendes 's a' m. acad. lev. tagja lett. — IV. A' választandó levelező tagok' száma tizetkettőben állittatván meg, a' következő tudós hazafiak nyertek szótöbbséget: Barabás Miklós, cs. kir. academiái képiró Pesten; Barány Ágoston, ns. Torontal megye' levéltárnoka 's táblabirája N. Becskereken; Bresztyenszky Béla, sz. Benedek' rendbeli mathesis' prof. Győrött; Gáthy István, urad. földmérő Tatan; Hetényi János, ekeli ref. pap 's dunántuli consistoriumi 's komáromi esperességi szentszék' tanácsnoka; Jászay Pál, m. udv. cancellariái concept. pract. és táblabíró Bécsben; Méhes Sámuel, phil. dr. és prof. Kolosváratt. Szalay László, hites ügyvéd Pesten; Székács József. philos. dr. és nevelő; Teleki Domokos gr., a' küüllői ev. ref. kerület 's az udvarhelyi collegium' főcuratora Kolosváratt; Teleki László gr., m. kir. udv. cancellariái concipista Bécsben; és Tóth Lőrincz, kir. táblai hit. jegyző.

— A' *Magyar tudós társaság' Igazgatóságának* sept. 1836. tartott gyűléséből. 1. Felolvastattott a' fenséges főherczeg Ná-

dor-Pártfogónak Pozsonyban f. é. április' 10 költ kegyel. levele az iránt, hogy ő felsége az igazgatóság' mult évi gyülese által 1836ra ismét elválasztott elnököt gróf Teleki József urat, 's másodelnököt gróf Széchenyi Istvánt kegyelmesen megerősíteni méltóztatott. 2. Közéltvén a' folyó évnék vége, 's a' két elnök az alaprajz' értelmében hivatalokról lemondván, 1837re közakarattal újra elválasztatott, és ezen választás is a' maga utján legfelsőbb megerősítés végett fölterjesztetett. — 3. Gróf Kornis Mihály erdélyi nagyfejedelemségi királyi kincstartósági tanácsos 's igazgató tag' halála által egy hely az igazgatóságban megürülvén, arra báró Jósika Miklós csász. kir. aranykulcsos választatott. 4. Följelentettek a' társaság' pénzalapjának az utolsó igazgatósági gyűlés óta ajánlattételek által történt öregbedései, mellyek is a' következők: a) Bölöni Farkas Sándor: 200 arany; b) névtelen: 88 fr. 12 kr. c) Külkey Henrik: 31 fr. 26 kr. d) A' kolosvári unit. főiskolai olvasó társaság 5 fr. e) Házy Aloiz' hagyománya: 500 fr. f) D. Forgó György' hagyománya: 1000 fr. 's egy Rothschild-kötelezvény-sors. g) gróf Eszterházy Miklós valóságos belső tanácsos 4000 fr. h) Fodor Pál' hagyománya 100 fr. i) Világosvári Bohus János esztendőnként holtig-ajánlata 200 fr. k) Kőrösi Csoma Sándor: 200 darab arany. Ugyanez uttal olvastatott Bánhidi Antal Arad vármegyei első alispán' levele az elnökhöz, mellyben jelenti, hogy Bohus János táblabíró' szép tettét Arad' Rendei kedvesen vevén, több megyebeli birtokos hasonló ajánlástételre nyilatkoztattak készséget. — 5. Néhai Berzsenyi Dániel' és Petrovics Fridrik' fizetéseibe Nyiry István és Bajza József mozdítottak elő. 6. Szilasy János eddig vidéki rendes tag a' philosophia' osztályában, Pestre költöztével helybelivé neveztetvén, egyszersmind fizetésbe léptetett. 7. — A' Tudománytár' szerkezetősége 1837 elejétől fogva két rendes tagra úgy mint Luczenbacher János és Balogh Pálra bízotván, mindeniknek 200 forint évdíj rendeltetett. 8. Nyomatások' sebesebb haladhatására az e' ezélra eddig kiszabott esztendei 2000 fr., míg a' környülmény egyebet nem kíván, 500 fttal megtoldatott. 9. A' nagy gyűlés által (l. az előbbi közlést itt, és 84 sz. Jelenkor) kiadásra ajánlt munkákon kívül még az eredeti Játékszin' Isó kütete (mellyben Vörösmarty' „Vérnász“ czimű szomorujátéka foglaltatik) rendeltetett újra kinyomatni. 10. A' nagy gyűlés által 1837re is folyamatban hagyott játékszíni választmánynak, továbbá Dübrentei Gábornak, régi magyar nyelvemlékek' keresése végett teendő némelly utazásokra, valamint az általa 's Gegő Elek levelező tag által már talált régiségek,

— végre a' néhai Petrovics Fridrik által Párisban és Londonban felt magyar historiai segédforrások' másolására költség rendeltetett. 11. A' társaság' megkezdett munkálkodásai főlemésztrén annak rendelkezése alá eső 's csak lassan növekedő esztendei jövedelmeit, a' Teleki-könyvtárnak egyébiránt olly mulhatlanul szükséges felállítása ez évben ismét elmaradott. Pest, october 16. 1836.

— *Magyar tudós társaság.* — Kevés kézben fordulván meg az academia' évkönyvei, hol a' társaság' játékszini küldöttségének első évi munkálatai rövideden érdekeltek; jónak találta a' kisgyűlés annak, eleitől mostanig folyt dolgairól szóló hivatalos jelentését köztudomásra juttatni. — A' m. t. t. játékszini küldöttségének munkálatai 1833. nov. végétől, 1836. april végeig. — A' m. t. társaság alaprendszabási 5ik pontjához kepest, melly szerint gondjára bízott, hogy a' nemzeti játékszin egyik segéde a' hazai nyelv' kimiveltetésének, jó darabokban szükségét ne szenvedjen, mint már 1831ki máj. 16án, olaszból, angolból, francziából, németből, spanyolból 71 színjátékot jelelt ki fordítás végett, 's ezeknek jutalomért áttételére tagot, nem tagot, egyiránt felszólított; utóbb pedig eredeti szomorú és vigjátékokra száz darab arany jutalmat rendelt: úgy 1833ki nov. 9én miután us Pest vmegye Budán magyar színésztársaságot vón köz pártfogás alá, 30 darab arany jutalom mellett nemcsak ezen pályakérdést: „miképen lehetne a' magyar játékszint Budapesten állandóan megalapítani?“ tevé fel megfejtésül, hanem a' hazai nyelvnek a' színművészség által minél nagyobb sikerrel emelésére még közelebről munkálni ohajtván, nyolcz tagból álló biztosságot nevezett ki kebléből, melly az előadandó szindarabokat stilisticai és izlési tekintetben kijavitgatná, ennek munkálkodására 500 ezüst forintot határozott 's egyszersmind számára a' budai színházban páholyt bérlett.

E' küldöttség 1833ki nov. 27én kezdte munkálkodáshoz 's 1834ki oct. 29ig Jakab István' jegyzősége mellett tizenhárom ülést tartván, a' színészek' könyvtárából kijavitott 70 régiebb 's elfogadott 5 ujdón fordított különmű szindarabot: melly munkálatért az említett summából összesen 270 ezüst forintot adott ki. —

Ekkor a' t. társaságnak bekövetkezett 5ik nagygyűlésére addigi munkálatinak sikeréről jelentést tevé, a' nagygyűlés e' fenmaradt 250 ezüst forintot azontul inkább fordításokra 's mennyiben eszközölhető, eredeti darabok' jutalmazására adadni határozta; sőt azon esetben, ha a' budai színjátszó társaság

még 1835ki husvét után is együtt maradna, az említett summán felül még 200 ezüst forintot rendelt ki. Minek következtében 1835ki jun. 22ig, ismét 15 ülést tartott a' küldöttség, 's ez idő alatt 4 eredeti és 24 fordított darabot, jelesül szinte Jakab István viselvén a' jegyzőséget, az elsőbbek' egyikéhez muzsikát is eszközölt, 's mind ezért együtt 320 pengő forintot adott ki, minélfogva 1835ra még 110 pengő forint maradt rendelkezése alatt. Az 1835diki 6ik nagy gyűlés nemcsak meghagyá munkálkodásában e' küldöttséget, hanem az 1836iki 7dik nagygyűlésig újabb 200 pengő forintot szabott rendelkezése alá. A' küldöttség tehát 1835beli dec. 26án ismét megkezdé ülését, 's a' f. 1836. april' végeig 8 ülésben, Csató Pál' jegyzősége mellett, bemutatott öt szindarab közül elfogadtatott 3, mindössze 70 pengő forint tiszteletdíj mellett, elmellőztetett 1, javítás végett visszaadott 1; két másnak fordítottása meghagyatott. Marad april' végével a' küldöttségi pénztárban 40 pengő forint, újabb 100 pengő forintnak az elnökség által kirendeltetése váratik.

Imigy e' küldöttség a' nevezett időszaktól mostanig az akademia' költségein álténzetett és stilisticai tekintetben kijavított a' budai magyar színház könyvtárából mindössze 70 szindarabot; új, eredeti, vagy fordított színművet pedig ugyanazon színész társaságnak használat végett átadott mindössze 56tot 's egy hangszerzeményt; melly utóbbiak' ezimsora ekép következik: I. Eredeti darabok: 1) Lidérczek, tünem. vigj. 3. felv. Szigligeti. 2) Mátrai rabló, dráma, 3 felv. Nagy Ignácztól. 3) Megjártzott cselek, dráma 5 felv. Szigligetitől. 4) Szerelem elvet győő, vigj. 5 felv. Karacs Teréztől. 5) Vasorru bába (muzsikával) Tün. vigj. 3 felv. Nagy Ignácztól. Muzsikája Faller Miklóstól. II. Fordított darabok: 6) Angelo, drama, 4 felv. Hugo Victor után Csató. 7) Asszonygyűlölség, vigjáték, 1 felv. Scribe után Hazucha. 8) Átöltözökdedések, vigj. 3 felv. Immermann után Szabó Dávid. 9) Atya és leánya, színjáték, 5 felv. Raupach után Jakab Ist. 10) Belizár, szom. ját. 5 felv. Schenk után Kis. 11) Domonkos, 3 felv. ford. Garay. 12) Első behatás, vigj. 1 felv. Scribe után Jakab Istv. 12) Elvek, vigj. 1 felv. Scribe után Jakab Ist. 14) Fialtal férj, vigj. 3 felv. Mazéres ut. Jakab Ist. 15) Fialtal keresztanya, vigj. 1 felv. Scribe ut. Jakab Ist. 16) Filep, dráma, 1 felv. Bayard ut. Jakab Ist. 17) Gyámatya és gyámleány, színj, 5. felv. Raupach ut. Jakab Ist. 18) Hölgyrablás, vigj. 5 felv. Jünger ut. Jakab Istv. 19) Huszárok és dámák, vigj. 3 felv. Fedrnó után Kiss. 20) Hogy lehet olcsón élni? vigj. 5 felv.

Jakab István. 21) Hogy teheti az ember szerencsáját? vigj. 1 felv. Mazéres ut. Jakab István. 22) Igy változik a' világ, vigj. 2 felv. Schneider után Baranyi. 23) Jótévő és árva, szinj. 3 felv. Nota Alb. után Jakab István. 24) Juan Murillo, drama 3 fel. Meruille után Jakab István. 25) Kétalaku, vigj. 4 felv. Holbein után Jakab István. 26) Korona és vérpad, szomj. 5 felv. Jerman után Jakab István. 27) Makszimilian, dráma, 5 felv. Deinhardstein után Hazucha. 28) Neslei torony, szomj. 5 felv. Gaillardet és Dumas után Csató. 29) Örökké, vigj. 3 felv. Scribe után Csató. 30) Quäcker és Tánccsosz nő, vigj. 1 felv. Scribe és Dupont után Jakab István. 31.) Sír' hölgye. 32) Vas álarcz 5 föl. ford. Garay. 33) Váló per, vigj. 3 föl. Melesville után Jakab István. 34) Visszapótlás, vigj. 1 felv. Flórian ut. Jakab István. 35) Közbiró, vigj. 2 felv. Kiss. 36) Fogadósné, vigj. 3 felv. Goldoni után Jakab István.

Mindezen szindarab eredeti kézirat-példányaiban, Megyeri Károly és Szentpétery Zsigmond mostani rendelők e' f. évi apr. 22én tételtvényök értelmeként, az egy, 'Neslei torony' címűt, mellyet a' censura másodszori adatás után magához vett 's még vissza nem adott, kivéve, a' budai magyar színésztársaság könyvtárában mind és valósággal megvannak, honnan azok, t. i. az eredeti kézirat-példányok, a' nevezett színésztársaság' költségein teendő lemásoltatás után az academiái levéltárba fognak visszatérni, 's abban őriztetni.

A' küldöttség, munkálata' mostani folyamáról és formáiról, következőket tartja szükségeseknek köztudomásra hozatni: 1) Mostani tagjai e' küldöttségnek; Bajza József, Csató Pál egyzersmind mostani küldötts. jegyző, gr. Dessewffy Aurél, Döbrentei Gábor, Fáy András, Jakab István, Róthkrepf Gábor, Tessedik Ferencz (most Bécsben), Vörösmarty Mihály. 2) Üléseket tart a' küldöttség most minden 2ik szombat, délután 5 órakor, az academia' teremében. — 3) Elnöke az ülésnek a' jelenlevő legidősb küldöttségi tag, kit akkor az ülés' vezetése, a' nyugtatóványok' aláírása 's a' pénztárnokhoz utasítása illetnek. 4) Szindarabokat, 's a' küldöttség' munkálkodása' körébe tartozó bármilyen közleményt a' küldöttség akármelley tagja elfogadhat, 's azokat a' küldöttség' legközelebbi ülésében köteles bemutatni. 5) Eredeti szindarab csak két szózat' többségével kijelelt küldöttségi tag' egyező ajánlatára fogadtathatik el. 6) Fordított darab' eredetiének, mint jeles készületűnek, vagy szini hatásúnak, legalább két küldöttségi tag által kell ajánlatnia, 's csak akkor adatik ki a' fordítás vélemény végett egy küldöttségi

tagnak. 7) Elfogadott eredeti színművek' felvonásától 4, 6, 8; fordítások pedig felvonásonként 3, 4, 5 pengő forinttal tiszteltetnek meg a' küldöttségtől. 8) E' díjon azonban csak a' szindarabnak beadott kéziratpéldányát 's annak színi használat végett akármelly magyar színésztársasággal közölhetése' jogát nyerte meg a' társaság. A' szindarab' kinyomtatási jaga folyvást az íróé marad, ki azt névszerint mint akármelly nem honorált (díjjal tisztelt) más kéziratot, kinyomatás végett a' m. t. társaságnak is benyújthatja. 9) Alkalmas színi hangszerzeményeknek tiszteletdíja iránt pénztára' erejéhez képest a' szerzővel külön egyezkedik a' küldöttség. 10) Minden kétes tárgyat az ülésben jelen levő (legalább három) tagnak titkos szavazati egyszerű többsége dönt el. — Költ a' küldöttségnek f. e. apr. 25én tartott üléséből. Vörösmarty Mihál, mint a' mai ülés' elnöke, Bajza József, Csató Pál, gr. Dessewffy Aurél. Rothkrepf Gábor. — Ohajtatik, hogy minél több író kapcsolja össze munkálkodását a' küldöttségével; színésztársaságok pedig, melyek az említett darabok közül egyet vagy mást le kívánnának költségükön másoltatni, e' tárgyban a' titoknoki hivatalhoz folyamodhatnak bérmentes levelekben, Pesten a' m. t. társaság' kisgyűléséből majus 2. 1856.

— *Magyar tudós társaság'* játékszíni választmányának munkálatairól 2dik értesítés. (Az első l. itt, és Jelenkor' f. e. 39dik számában). Folyó évi május 1-jétől, aug. 29ikeig 10 ülést tartott a' választmány 's azokban az eleibe terjesztett 14 színmű közül szokott mód és feltételek mellett megszerzett nyolczat, mint színi hatásukról ismételtenek; előleges adatásra utasított négyet, egy visszautasított, egy visszahúzatott. A' megszerzett 8 színmű czímsora imigy következik: 1) A' ligeti kastély; drámai enyelgés egy felvonásban, németből szabadon Csató Pál. 2) Garrick Bristolban; vigj. 4 felv. Deinhardstein után szabadon Csató Pál. 3) III. Henrik és udvara, drama 3 felv. Irta Dumas; németből fordította Szigligeti Eduárd. 4) Saracen; dráma 5 felv. Irta Dumas; németből fordította Szigligeti Eduard. 5) Marion de Lorme; szomoruját. 5 felv. Irta Hugo Victor; németből fordította Szigligeti Eduard. 6) Mariano; színjáték 5 felv. Irta Treitschke, fordította Jakab István. 7) Felolvasó nő; színjáték 2 felv. Irta Bayard; németből fordította Jakab István. 8) Tudor Mária; dráma 3 nappan. Irta Hugo Victor, németből fordította Nagy Ignác. Ezen színművek egy-egy kéziratpéldányban a' M. T. Társaság' levéltárába letétetvén, értesítettnek ezennel mindazon színész-

társaságok, mellyek azokat, úgy a' Jelenkor' említett számában már felhozottakat, saját költségeiken lemásoltatni kívánják, hogy ez iránti rendelményeiket illető igazgatóságaik által a' társaság' titoknoki hivatalához utasíthatják. — A' mi e' választmány' munkálatit illetőleg a' már közre bocsátottakon kivűl még közlendő leszen, az a' közelgő 7dik nagy gyűlés' végével fog a' közönség elibe terjesztetni. Pesten, a' kisgyűlésből, aug. 29d. 1856.

D. SCHEDEL FERENCZ titoknok.

DOLOG- ÉS NÉVMUTATÓ

A' TUDOMÁNYTÁR' IX. — XII. KÖTETÉHEZ.

A.

Adatok az északamerikai egyes. státusok' országismeretéhez. XII. 20.

Agardh, I. Bevezetés a' növények' organographiájába.

Algak növények-e? IX. 82.

Álomjárás' fogatjai. X. 49. köv.

Álom' philosophiája. X. 3.

Angol költészség' történeteinek vejeje. X. 163. köv.

Angol prosa' történeteinek vejeje. X. 185. köv.

Angol szépliteratura' történeteinek vejeje. X. 160.

Arragoniai cortes' hatalma a' 15 és 14dik századokban. XI. 63.

Artézi kutak' ismertetése, honunkra alkalmaztatva. XI. 132.

Artézi kutak' legegyszerűbb 's kevésbe kerülő furása. XI. 145.

B.

Balzac' románjai. X. 231.

Barabás Miklós és műterme. IX. 255.

Bécsi mértékrendszer. XII. 3.

Bevezetés a' növények' organographiájába. IX. 65. köv. X. 91. köv.

Bevezetés a' természeti jogba. XI. 84.

Bleyberg' ólombányái Carinthiában. XI. 218.

Brassai Sámuel, I. Bevezetés a' növények' organogr.

Budai és Pesti sajtók' jelesebb nyomtatványi 1836. első negyedében. IX. 189.

C.

Csató Pál, I. Pillanat literatúránk' összes állapotjára .. Barabás és műterme .. Francia szépliteratura 1835ben 'sat.

Csaszkó Imre, I. Bevezetés a' természeti jogba.

Czech János, I. Magyar törtériát érdeklő oklevelek 'sat.

Czigán coniugatiók. IX. 56.

„ declinatio. IX. 55.

„ infinitivus. IX. 50.

„ nyelvnek némelly tulajdonságai több más nyelvekéhez képest. IX. 46.

Czigán particulák. IX. 57.

D.

Delavigne mint dramairó. X. 240.

Deontology... from the Mss. of Jeremy Bentham.. by John Bowring' bírálata. XI. 190.

Dercsényi, Derczeni id., János, I. Artézi kutak' ismertetése.

Dumas' mint dramairó' characteristicája. X. 238.

E.

Ecsedi láp' története. IX. 155. köv.

Egyházi szónoklat. IX. 97.

„ szónok' szavalása. IX. 113.

Egyházi szónok' taglejtése. IX. 125.

Egyházi szónok' tulajdonai. IX. 103.

Éjszak-amerikai egy. státusok' aranytermése. XII. 36.

Éjszak-amerikai egy. státusok' csatornái és vasutai. XII. 43.

Éjszak-amerikai egy. státusok' kereskedése. XII. 37. köv.

Éjszak-amerikai egy. státusok' egyesületei és társaságai. XII. 70. köv.

Éjszak-amerikai egy. státusok' kincstárállapota 1854. végével. XII. 31.

Éjszak-amerikai egy. státusok' nemzeti adóssága 1791től fogva annak eltörlesztéseig. XII. 32.

Éjszak-amerikai egy. státusok' népessége. XII. 28.

Éjszak-amerikai egy. státusok' pénzverői' állapotja. XII. 35.

Éjszak-amerikai egy. státusok' rabszolgái. XII. 29.

Éjszak-amerikai egy. státusok' tanító intézetei. XII. 45. köv.

Éjszak-amerikai egy. státusok' vallási felekezetei. XII. 50.

Észrevételek a' gümöri Barkók' szójárásáról. IX. 60.

Emlékezet báro Tott Ferenczre. X. 129.

F.

Francia critica. X. 241.

„ genietest XII. 137.

„ gyalogság. XII. 99.

„ lovasság. XII. 115.

„ poesis' története. XI. 156. köv.

Francia prosa' története. XI. 177. köv.

Francia seregek. XII. 99.

„ szépliteratura. 1835-ben. X. 231.

Francia szépliteratura' történeteinek veleje. XI. 152.

G.

Garamvidéki magyar olvasó- egyesület. IX. 259.

VII. Gergely pápa. XI. 54.

Gervinus' „Geschichte der poetischen Nationalliteratur der Deutschen“ című munkájának bírálata. XII. 193.

Glockner' Florája. XI. 229.

Gömöri Barkók' szójárása, I. Észrevételek a' gümöri Barkók' szój... .

Györy Sándor' „Felsőbb analysis elemei“ című könyvének ismertetése. XII. 166.

Gyurikovits György, I. Hormayr József báró' Archivumában 'sat.

H.

Hildebrand cardinal, I. VII. Gergely.

Hívég-vára hol feküdt? IX. 155.

Hollók Imre, I. Észrevételek a' gümöri Barkók' szój... .

Hormayr József báró' Archivumában előforduló magyar érdekű értekezések. X. 214.

Hugo V.' Chants du Crépuscule. X. 237.

I.

Ifju Németország. IX. 199.

J.

Jelen állapotja 's általános álttekintése a' török literaturának. XII. 200.

Jog' értelménye. XI. 112.

Justizák' hatalma Arragoniában. XI. 65.

K.

Karacs' atlasa. IX. 258.

Karácsony Lázár, I. Lemásolásnak egy legujabb módja.

Kis János' cikkelyeit I. Tudomt. X. XI. XII.

Kög' (kör) négysegítéséről Magyarok által irt munkák. XII. 149.

Könyvtárak, I. Legnagyobb 's leghíreseb könyvtárak 'sat. *Középkor* politikai tekintetben. XI. 3.

L.

Lakos János, báró, I. Emlékezet b. Tott Ferenczre. *Legnagyobb 's leghíreseb könyvtárak* a' régi és újabb időkben. XII. 220.
Lemásolásnak egy legúj. módja. X. 250.

M.

Magyar bibliographia 1835ről. X. 195.
Magyar 1831 — 4ki bibliographiához pótlékok. X. 207.
Magyar gyök- és ragbetűk' értelme sejdíthető . . IX. 11. köv.
Magyar historiát érdeklő oklevelek a' cs. kir. házi és udv. levéltárban Bécsben. IX. 217.
Magyar legújabb mathematica literatura, 's visszatekintés a' régre. XII. 143.
Magyar szó' értelme. IX. 26.
„ tiszta gyökszók két mássalhangzóból állanak . . IX. 9.
Magyar tudós társaság. IX. 193. XII. 229.
Mahovszky József, I. Mutatványok egy a' magyar nyelv . .
Mostani európai polgári alkotmányok' alapulása. XI. 3.
Mutatványok egy a' magyar nyelv' elemeit fejtő 's egyéb nyelvekkel összehasonlító nagy szótárból . . . IX. 3.
Mutatványok egy magyar természet-történeti műszótárból. X. 66.

N.

Nagy Károly' Arithmeticiájának ismertetése. XII. 154.
Nagy-Károly és kora, politikai tekintetben. XI. 3.

Náray Antal, I. Shakspeare' dramainak 'sat.
Német irodalmának némelly újabb termékei. IX. 212.
Növények' általalakulása. X. 101.
„ chemiai minemúsége. X. 112.
Növények' életokfői különbözése. X. 113.
Növények' életműszeri szerkezete 's minemúsége. X. 111.
Növények' évszakoktól függése. X. 96.
Növények' fejlődéshatárai. X. 92.
Növények' keringési rendszere. X. 99.
Növények' kétnemúsége. X. 109.
„ külrészei mulandósága. X. 109.
Növények' oszthatósága. X. 94.
„ részei' kettőssége. X. 110.
Növények' rügzése. X. 91.
„ testállása. X. 110.
„ táplálékkülönbsége. X. 99.
Nyíry István, I. Álom' philosophiája.

O.

Ocskay Ferencz, báró, I. Romai felírások 'sat.
Olasz poesis. XII. 176.
„ prosa. XII. 187.
„ szépliteratura' történeteinek veleje. XII. 173.
Organicus testek' belső fejlődése. IX. 86.
Organicus testek' chemiai összetétele. IX. 93.
Organicus testek' egymisége. IX. 88.
Organicus testek' élete. IX. 85.
„ életműszeresége. IX. 82.
Organicus testek' gömbölyített alakja. IX. 89.
Organicus testek' korlépcsői. IX. 90.
Organicus testek' részeinek különemúsége. IX. 85.

Organicus testek' szaporodás-
tehetsége. IX. 91.
Organicus testek' táplálási
szüksége. IX. 87.
Organicus testekben vegytani e-
rők' módosítása. IX. 89.
Organicus testek' viszonyhatása
a' kültermészetre. IX. 87.
Organismus mi? IX. 94.
Orosz szó' értelme. IX. 52. köv.

P.

Papság' hatalma a' középkor-
ban. XI. 27.
Pares Franciae eredetileg kik
voltanak. XI. 72.
Pillanat literaturánk' összes
állapotjára 1830tól 1856ig.
IX. 184.
Pócsi Szűz Mariának képe Bécs-
ben. X. 249.
Pólya József, I. Természettör-
téneti műszótan 'sat.
Porcsalma, és az Ecsedi Tó.
IX. 135.
Porcsalma' ó és újabb kori bir-
tokosai. IX. 139.

R.

Rándulás Carinthiába, Glock-
ner hegyéig. XI. 206.
Report of a Committee of the
Manchester Statistical So-
ciety' ismertetése. XI. 203.
Romai felirások Sopronban. X.
246.
Rumy Károly, I. Pócsi Szűz
Mariának képe 'sat.

S.

Sand (Dudevant) asszonyosság'
románjai. X. 232.
Schedel Ferencz', cikelyeit I.
Tudomt. X. 207. és 246.
Segner, és munkái. XII. 146.

Shakspeare' dramainak egy új
magyar fordításából mutat-
vány. IX. 194.

Sketches in Spain .. by Captain
S. E. Cook' bírálata. XI. 199.
Spanyolország politikai álla-
potja a' 14 és 15dik száza-
dokban. XI. 46.

Szabó Dávid, I. Egyházi szó-
noklat.

Szalay László, I. Tudomtár
XI. 190—205. 's m. h.

Szenczy Imre, I. Rándulás
Carinthiába.

Szmodics János, I. Czígán nyelv-
nek némelly tulajdonságai ..

T.

Tatai András' 'A' tiszta mathe-
sis kezdete' című könyvé-
nek ismertetése. XII. 159.

Természetországok' felosztása.
IX. 75.

Természettörténeti műszavak'
szabályai. X. 62.

Természettörténeti műszótan és
létszerirat. X. 55.

Természettudományok' becse. X.
124.

Tott Ferencz, báró, I. Emlé-
kezet b. Tott Ferenczre.

Török literatura, I. Jelen ál-
lapotja 'sat.

V.

Vallas A., I. Bécsi mértékrend-
szer, és Legújabb magyar
mathem. literatura.

Vigny mint dramairó. X. 239.

Vigny' románjai. X. 233.

Villach' tekintete. XI. 216.

W.

Waltherr László, I. Porcsalma
ma ...

